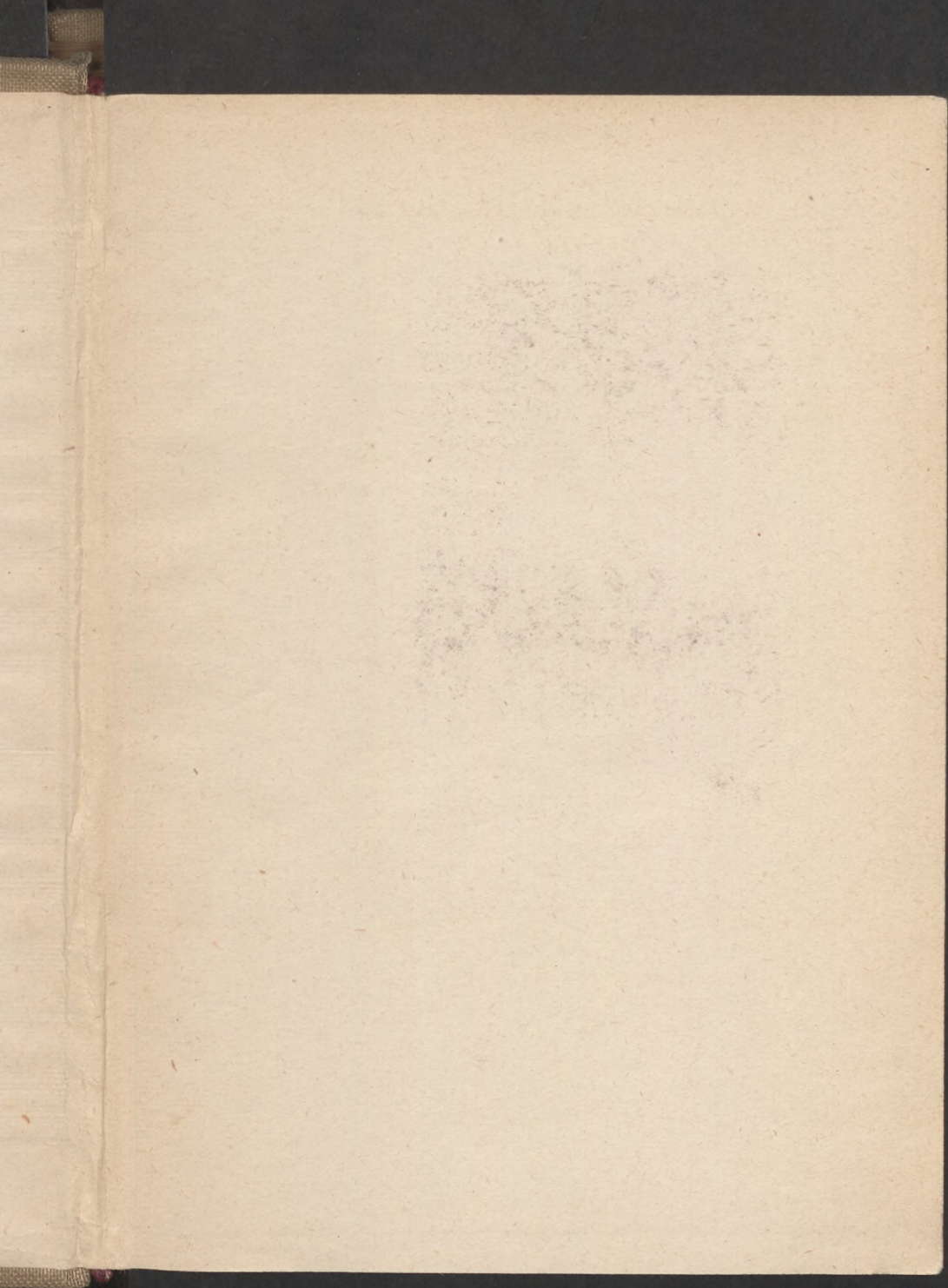
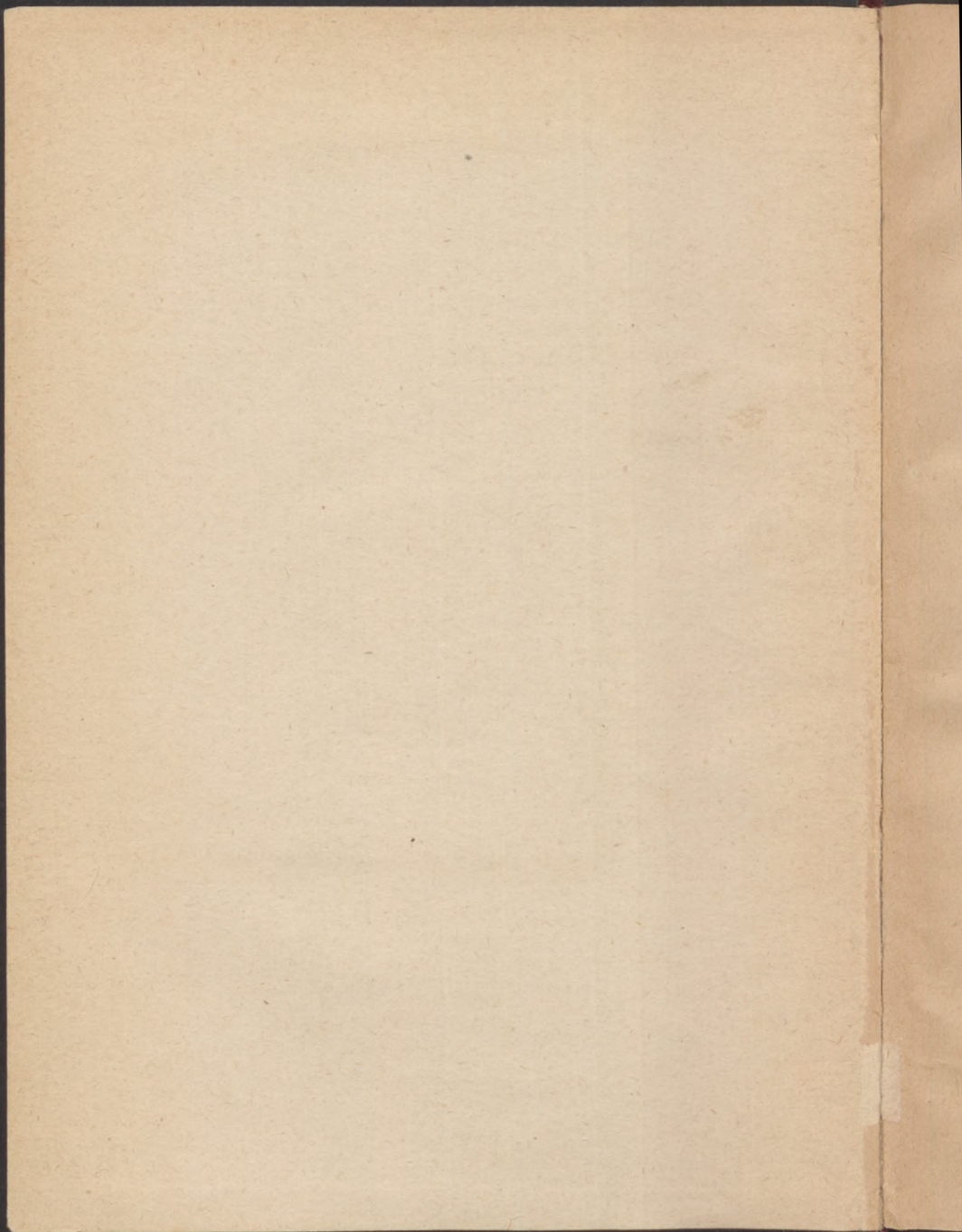

PETERMANN
ISTVAN
KÖNYVEIBŐL

AZ ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH
JUBILEUMI DÍSZKIADÁSA

NYIRÓ JÓZSEF

A SIBÓI BÖLÉNY

ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH * KOLOZSVÁR

NYIRŐ JÓZSEF

A SIBÓI BÖLÉNY

II

TÖRÖLT

BELÉSZŐ

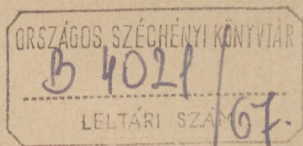

Ötvenhatodik ezer

ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH * KOLOZSVÁR

815.360.

(R
2)

I. FEJEZET

Arany-ezüst csipkék között, tündöklő ékszerekkel, a halálnak is nyájas arcot mutatva feküdt a ravatalon a híres nagyasszony, Árva Dániel Polixéna. Fejénél fényesen öltözött férfi állott aranyos címerű zászlóval. A harang megkondult, felgyűltek a papok és elfoglalták a gyászbavont székeket. A szövétnekések a koporsó mellé állottak, a gyászversezetet osztani kezdték. A temetés-gazda felvezette a keserveket.

A koporsó fejénél ragyogó tiszti egyenruhában a daliás fiú, Wesselényi Miklós állott, három árva asszonyhugával. Egész Erdély színe-java felvonult a temetésre. Mennyi gróf és báró, mind ott szomorkodott. Embertől, hintótól fekete vala a hely. Fáklya-, gyertyaégetésnek vége-hossza nem volt.

Megkezdődött a szertartás. Órákig eltartott a sok oráció, búcsuztató. A keserű szó az égig hatott, búgott a gyászdal, tompa harangzúgás és sok gyásztól fáradtan vitték el sírjába a rangos halottat.

Temetés után torhoz ültek, ahogy szokás; külön a férfi, külön az asszonykeservek. Almosító, halk beszéd hullámozott, magasztalták az elköltözöttet. Csak Wesselényi Miklós nem beszélt, nem evett, nem ivott. Ifjú fejét széles mellére ejtette, s a lelke kavargott. Út, ült rendületlenül, két szeme izzott. Némán, ajakrágó búval nézte a torozó embersokaságot; hogyan öblítik le a gyertyafüstöt borral, tördelik az anyja nevét, s a csontot.

Végleg elkeseredett. Úgy szerette volna, hogy ne
Nyirő: A sibói bölény. I.

legyen senki, csak ő. Őlébe vette volna a halottat, s szép ősz fejét övéhez szorítva, úgy vitte volna sírjába. A madarak kísérték volna bágyadt szárnyal. A maga nevelte virágok elbúcsuztak volna tőle és minden meggyászolta volna. Az ebek, lovak a hetedik határba futottak volna bánatukban, mert minden szerette.

— De legjobban én szerettem!

Nem bírta visszafojtani, forró szemeiből kitört a könny. A torozó nép megrendülve nézte, mert nagy dolog, mikor a férfi sír. Vigasztaló kezek nyultak feléje, de a nagy gyermek megalázást látott benne, felugrott székeről és kiment a gyászházból. Elborultan lovát parancsolta, felugrott rá és a mén nyakára szorított fővel elvágtatott a világba lelkét hűsíteni.

Hegyek torpannak útjába, menekül a jobbágy, a búza fut előle, felröppen a haris, szól hozzá a föld, a szép tavasz vigasztalja, virágos domboldal megenyhíti. Indulata lassan megcsendesedik, már csak enyhén fáj a szíve. Körülnéz.

— Az ott Gorbó. Hogy kerülök ide?

Restelli, hogy faképnél hagyta a vendégeket anyja temetésén.

— Már oszlanak is eddig.

Az útfordulónál hintó kanyarog szembe. Gyönyörű négyes. Nem ismeri. Elzúgnak mellette, s a hintóból asszonykacagás ütődik füleihez. A felvert por eltiszttul, a kacagó hintó megáll. Sugármagas, ifjú nő int a lovasnak. Egymásra ismernek.

— Zsuzska! Nemes Zsuzsa grófnő!

— Miklós!

Csak nézik egymást.

— Nem reméltem, — kezdi a fiú zavartan, — hol jár erre felénk?

— Gorbóra megyek, — ejti le fejét az asszony.

— Haller uramékhoz?

Az asszony reszketve bólint. Csak most jut eszébe, hogy a fiú nem tud semmit, nem ismeri az országos

botrányt a szebeni zárdából a császár ágyáig, s a púpos Haller gróf kezéig. Még mindig tiszta, szép leánynak tartja, s neki nincsen ereje az igazat megmondani. Wesselényi megfogja a finom, fehér kezét.

— Nem volt a temetésen, Zsuzska... pedig Galiciától Sibóig csak az az egy vigasztalásom volt...

— Nem mehettem, Miklós.

A férfi észbekap. Hiszen az a szokás, hogy fiatal leányokat nem visznek el temetésre.

— Pedig, hogy szerettem volna. Olyan egyedül vagyok.

— Én is!

Többet ma, a temetés napján nem szabad mondani. A hintó lassan tovagördül. A férfi pedig ott áll, míg a leszálló est őt is eltemeti.

Alant a völgyben a mélyen lenyúló, kontyosfedelű kunyhók ablakai fénylenek a sötétben, mint anyjuk alól kimaradt aranycsirkék. Körül az erdő borzong, a barlangok szájába kiállanak a vadak, s ásító torkukba könnyű harmat esik. Nyugaton az ég alja vöröslik, mintha vér fröccsent volna reá. Az útmutató jegenyék csúcsán kigyúlt csillagok jelzik, hogy hol jár már az asszony. Wesselényi Miklós nézi, nézi sokáig, mintha addig várna, míg valahonnan a láthatatlanból egy ezüsthajú öregasszony finoman, mosolygó megértéssel orcájához hajlik.

— Eredj utána, fiam!...

A juss osztással nem vesződtek.

— A birtok nem fut el, — mondotta az egyik sógor, Bánffy György uram, — s a háziportékák listája megvagyon a csorba mozsártól kezdve a hervadt bécsi pukétáig. Ne zavarjuk efélével az idvezült asszony nyugodalmát. Igyekezünk haza.

Rendre el is hagyták a megszorodott házat. Csak Wesselényi Farkas, a nagybátya nem mozdult.

— Ráérek, — magyarázta öccsének. — Még ketten nem beszéltünk.

Vacsora után azonnal kipakolt.

— Hát veled most mi lesz, kapitány úr? Mi szándékos van? A jövődről gondoltál-e? Maradsz katonapályán, vagy hazajössz?

A fiú mosolyog. A gorbói útra gondol. Nincs mit titkolózni. Ezen előbb-utóbb át kell esni.

— Határoztam, bátyám. Hazajövök, s ha a gyászestendő letelik, megházasodom.

Meglepetve rántja fel a fejét a vén Farkas.

— Ezt már szeretem.

De most jön a nehezebbje, a tapogatózás. Friss bort hozat az asztalra, az inast kiharancsolja, s csak azután billenti fel kíváncsian őszes szemöldökét.

— Tán van is választottad?

Wesselényi Miklós szemérmesen vallja be:

— Van.

— Van-e?

— Van.

— Régtől?

— Régtől.

Az öreg megriad.

— Tán nem valami nímöt?

— Nem.

— Magyar?

— Csak a magyar leány a szép leány.

— A nevét hamar te, — kacag elégedetten a vén Wesselényi.

Büszkén, boldogan, a szóban is gyönyörködve, játékosan ejti ki a nevét a másik.

— Úgy hívják, hogy Nemes Zsuzsa grófnő.

Wesselényi Farkas kezéből kiesik a pohár. Elsáppad, s a fehér haj felmered a homlokán.

— Híjnye a teremtésit, mit beszélsz boldogtalan! — s azzal elkezd szaporán imádkozni: — Jajistenem, el ne hagyj!

— Mi lelte, bátyám? — csendesíti a másik.

Az öregnek vacognak a fogai.

— Szerencsétlen, azt a fejjérnépet te nem veheted el.

— Miért? — robban a kérdés, s a két ember egymásnak feszül.

— Mert azt már elvette Haller János.

— Ki? — bődül fel Wesselényi Miklós, hogy megrendül bele a ház. — Az a púpos, törpe, félszeg, azt a szép leányt?

— Az a púpos, törpe, félszeg, József császár jobb keze. akitől, ha akarja, függ az én sorsom, függ a te sorsod, mások sorsa.

Wesselényi Miklós hangtalanul roskad vissza, hogy megreccsen bele a kemény cserfa-szék. Több szó nincs egész este. Isznak, néznek, s a lehelletüktől az ezüst tartókban elgörbül a sárig viaszkgyertya.

— János, — riaszt a huszárra végül Miklós, — bort, sok bort, s cigányt!

Az öreg Farkas nem meri feddeni, hogy a gyászos háznál nem talál a nóta, ne csináljon országos botrányt; csak rémülten nézi az öccsét, s ha kell, koccintásra tartja serlegét.

Az inasok hirtelen szerzik a négy szál cigányt. Loppal, a setét háttérbe tuszkolják. Wesselényi csak a duzzadt, veres nyakát fordítja feléjük.

— Üssétek ki, vagy kössétek be a szemeiteket és vonjatok valami szomorút, de olyan szomorút, hogy meghasadjon tőle a szívem.

A vak fülemile dalol legpanaszosabban, vak cigány húzza a legszebben. És felsír a kétségbeesés nótája. Hol tanulták, ki szerzette a búbánat dalát, nem lehet azt tudni. A négy vonó végén kesereg a négy megvakított fülemile, s az ősköltészet füstje sötétedik a cigányagyakban. A borok reszketnek a kézben és feketén sugárzanak a szívek. Élet, álom, ragyogó ifjúság, minden meghalt, csak a bor él. Ki

tudja miféle csontokon folyt át az is, miféle gondolatoktól nehezült, míg hozzájuk ért bánatot oltani?

Hosszat, mélyet iszik Wesselényi Miklós, a serleget a végén odasujtja.

— A lovamat!

— Mit akarsz, fiam? — csillapítja az agg Farkas.

— Elbúcsúzni tőle.

— Ne tedd! Anyád emlékére kérek.

A vad fiú megenyhült ettől.

— Ne féljen, bátyám, nem csinállok botrányt.

Csak ezt az utolsó nótát húzatom el a gorbói vár ablakai alatt. Soha más meg ne tudja, ki volt, csak ő.

— Hát úgy szeretted?

— Úgy szerettem.

— Nem lehet odamenni, fiam, még egy nótára sem, — szontyolodik el az öreg. — Te úgy látszik...

— itt elszakítja a szót. Miért mondana el mindent, hogy az a nő nem érdemli meg. Miért tudassa ő a valóságot, mit egész Erdély beszél, hogy a császár második erdélyi látogatása alkalmával látta meg Szebenben az orsolyák zárdájában a világszép Nemes Zsuzsát, s ingerlékeny vére azonnal lángra lobbant, s a felvirult szép leány kacagva, boldogan röpült Grácba, ahová a császár titokban szállíttatta. Két boldog, szerelmes esztendő telt el azóta. A világ száját betömte a púpos Haller János nevével. Mindenki tudta ezt, csak Wesselényi Miklós nem hallott róla az istenhátamegetti galiciai garnizonban. Az első szerelem tiszta világát őrizte és hozta haza.

— Mi lesz, Uristen, ha a valóság kiderül, — borzadozott Farkas úr és remegve nézte a felgerjedt, fekete arcú öccsét.

A szekerek, s a hátszó előállanak, s búcsúvétel nélkül elrobognak.

Mintha lidércnyomás alól szabadulna az öreg Farkas, ijedten felszökik, kitántorog, szekerét kiabálja, s félelmében eszeveszetten robog haza Drágba, hogy ne legyen a rettenetes bosszúállásnak tanuja.

A hegyek felett a holnapi viharra összegyűltek a felhők. Mögöttük még látszik a hold aranykenyeréből az utolsó karaj. A gorbói vár ablaka alatt áll Wesselényi Miklós leverten, mintha esett nyakában a halál dirigálná a cigányokat.

— Akit az ablakból meglőnek, az lefekszik szótlanul. A többi tovább muzsikál. Aki egy hangot is elejt ebben az életben erről az éjszakáról, azt én lövöm agyon, — s azzal a szekércigányt az ablak alá állítja.

Négy utolérhetetlen mént fogatott a keményen vasalt szekérbe. A felcsendülő dalra megtorpannak, ágaskodnak, vasfúvel a szájukban ijedten horkantanak. A várablakból kiáltás hangzik.

— Ki az?

De csak a nóta felel. A megvakított fülemilék dalolnak az éjben búsan, olyan búsan, hogy az ór is kinn feledi fejét a várablakban. Elkezdett káromkodása megkékül a száján, úgy hallgatja a húrokról felszakadó szerelmi átkot. Selyempárnái között megdermed a vár szépasszonya. Szegény félszeg férje félve búvik a falak fekete sarkába.

Wesselényi felnéz az ablakokra, s megjártatja szemeit az éjben. A vacsoracsillag éppen most hull bele dermedten a hegyszakadékba. A nyomor és bánat árnyékos ujjakkal pusztulásra keresztezi a házakat.

A dalnak vége szakad, a fekete árnyak dübörögve eltűnnek.

Csend, hosszú csend.

Finom villámlás nyilal át az égen. Elpattant az eüst húr egy férfi élete dalának kezdetén...

II. FEJEZET

A fekete rengetegbe, a szakállas fák közé vette be magát bánatával Wesselényi, hol nem látja senki. Mikor az ijedt vaddisznó-röffentés is elhalt, megölelte lova fejét.

— Férfjhez ment. Mégis férjhez ment...

A tavaszi erdő csendesen zúgott, de semmi nem zavarta. A vad megült vackán, léptei alatt az avar nem zörgött, az örök árnyék honába fény be nem költözött.

— Mégis férjhez ment. Vajjon boldog-e, vagy boldogtalan? Haller János megbecsüli-e? Milyen lehet az életük? Nem vétkezem-e ellene a gondolatommal? Hátha jó ember, ki megbecsüli, nemeslelkű, tiszta, kinek csak a teste félszeg, de szelleme fennkölt? Meg fogok győződni róla.

Megnyugodott, s csak kíváncsi volt. De milyen ürüggyel állítson be? Az is eszébe jutott. Hivatta a papot.

— Rétyi uram! Miért nem hívtuk meg a gorbói grófot a temetésre?

— Nem temetésre való ember az, méltóságos uram.

A báró felesattant.

— Hogy érti azt, Rétyi uram?

A pap bölcs ember volt, hallgatott.

— Ezt a szégyent jóvá kell tenni. Nyergeljetek.

Rétyi uram hagyta, hadd menjen. Okos ember volt. Ő is tudta, hogy az asszonyért megy. Szereti, s most meg akarja nyugtatni a lelkiismeretét. Wesse-

lényi nem sokáig áltatta magát, minél közelebb ért Gorbóhoz, annál jobban szorította lovát, s a szíve veszettül dobogott.

A szikár, kis gróf jószomszédi indulattal fogadta. Még ő segített mentetetőzni.

— Megvolt, elmult, s jobb így nekem is, az ott levő uraknak is. Neked azonban köszönöm, hogy eljöttél.

— Nem ismerem a viszonyokat, nem tudtam, hogy az urakkal haragban vagy.

A gróf mosolygott dölyfösen, öntudatosan.

— Nem is harag, csak uraimék félnek tőlem.

— Félnék? Mivel ijesztetted úgy meg?

— Valami gyűlésen voltunk, — beszélt Haller uram, — s egész nap hallgatom, hogy »a magyarok istene« így, »a magyarok istene« úgy. Végül is azt találtam mondani, hogy a magyarok istene Bécsben lakik...

— Rossz mondás volt, — sötétedett el Wesselényi.

— Elismerem, hagyta rá a gróf könnyen.

— S a grófné? — terelte másra a szót a vendég.

— A grófné is Bécsben vagyon, — mulatott saját ötletén a kis ember, — de azért nem halunk éhen. Legalább magunkban vagyunk, s egy kicsit kitomboljuk magunkat.

Csakhamar a nagy ebédlőteremben világot gyűjtanak, s a nehéz asztalra bőséges vacsorát hordanak fel. Gazdagság, fény minden zugban. A pohárszék roskadozik az arany-ezüst marhától.

Asztalhoz ülnek. Haller uram a nagy traktamentummal is bizonyítja, hogy kedves a vendég. Az ajtó melletti karzatra csendesen felhúzódnak a cigányok. Cincognak, készülnek és csendesen rákezdik. Halkan, hogy ne zavarják a beszédet.

— Isten hozott, öcsém! — koccint a gróf. — Ne ved meg özvegyi vacsorámat. Szerény, de lesz jobb is mindjárt, — hunyorgat ravaszul. — Kínáljátok, te, a báró urat!

Az ajtó homályából két félmeztelen leány lép elő puhán. Ingerlő, szép leányok, tüzes nagy szemekkel. Odasímulnak a vendég oldalához illatos, lázas ifjúsággal. Szerelmét ingerlik, eszébe juttatják az asszonyt. Alig bír magával. A lányok az üres tálakkal eltűnnek, de új leányok, talán még szebbek, hozzák a friss ételt.

— Már én így szoktam vacsorázni, ha egyedül vagyok, — kacag a székre esett kis gnóm. — Más fogás, más leány, új inger. A császárnak is bemutatam és nagyon tetszett. Szerencséd volt, hogy nincs itthon az asszony... Érzed, milyen kábító, pokolian édes?...

Wesselényi csak arra eszmélt fel, hogy a cigányok karzata elé vastag, fekete kárpit ereszkedik. Erre forró, szilaj táncnóta zendül, az ajtó öblében valaki kurtán felsikolt és egy alig-takart testű gyönyörű cigánynő perdül a terem piacára. Táncol. A teste beszél bódító ritmussal. A sarokban álló kitömmött medve is tátott szájjal nézi.

A nő mint jött, el is tűnik...

A kis szünet alatt csak a férfiak lihegnek, mintha friss rózsalevélben kellene megfulladniok. Nehéz kupákból döntik a bort magukba. De ismét új párok röppennek fel. A tánc forgatagába beleölik a vágyat, szerelmet, elfeledtetik a világot, gondot, gyászt, életet, mindent, s végül az utolsó taktusra fekete királynőjük köré fonódnak, mozdulatlaná mervednek.

A félszeg, csúnya férfi részegülten mered a képre, s a betegek örök gyűlölete az erő, a szép, hibátlan test iránt kitör belőle.

— Úgy-e szép az arany-púp hátamon? De ti is szépek, enyémeek vagytok, ti pénzzel etetett macskák. Siessetek, oltsátok el a gyertyákat rendre, ahogy szoktuk.

A nők szétugranak, s köröskörül a falon, csiláron egyik gyertya a másik után húny el.

Wesselényi feláll, s úgy nézi a testek árnyalatváltozását, hogy mint közelednek a ragadozó leány-szemek bűnösen, kéjesen, féktelenül. Már csak egyetlen láng ég a Nemes Zsuzsa képe alatt. Belemerül hosszasan a kép két szemébe, s aztán elszakítja magát a bűvös varázstól. Kitántorog, bevágja maga után a nehéz ajtót, s a tornácon elképpelve, szána-kozva megáll.

— Szegény szerencsétlen asszony! Tiszta, angyallelkű leánykám, hogy tudtál hozzámenni ez aljas, temetnivaló emberhez? Hogy tudtál?...

Hosszasan eltöpreng, de mégis jól esik, hogy nem kell sajnálnia a férjét, hiszen ez maga dobta el a kincset magától és a becsületét kósza cédákra prédálja. Hiszen itt minden megszakadt és az ő tiszta szerelme nem tiltott. Így áztatja önmagát és jókedvűen néz a lova után. A várudvaron felnyergelve áll a lova. Egy ember őrzi. Wesselényi rárivall.

— Ki adott parancsot, hogy a lovam elővezesésék?

Az ember szepegve válaszol.

— Senkisem, méltóságos uram, de ahogy leszállott róla az úr, erről a helyről semmilletképen el nem lehet vezetni. Szólni nem mertünk, s azóta itt őrzőm.

Az állat örömeiben felnyerít gazdája láttára és enyelegve nyújtja csontos, finom fejét. Wesselényi felveti magát a hátára és azt mondja magában:

— A lovam tudta, hogy itt nem maradhatok, el kell jönnöm. Tudta... De honnan tudta?...

Másnap, harmadnap, vizsgálta a szivét. Nyugodt volt, mintha sohasem ismerte volna azt az asszonyt. Nyugodt, de üres, céltalan, unott, józan. Szinte jól esett, mikor juss-osztani Kolozsvárra hívták.

Nemsokat traktáltak felette az árvák. Könnyen megegyeztek. Sibó, az ősi birtok neki jutott.

Az öreg Wesselényi Farkas is bejött Drágból, színleg egyeztetni, de igazából öccsét féltette. A fiú azonban csendes volt. Kószált a városban. Sibórol csak a huszárját, Opris Janit hozta magával. A szállásán nem tudott ülni, pedig csúf, sáros idő volt. A rokonok is Bánffyéknál szorongtak. Az úrfi kinn áll most is a kapuban, bámulja a ködbevesző, torony nélküli templomot.

A piacon csak itt-ott volt egy-egy emeletes ház, az uccára elényúló zsendelyfedelekről egyhangúan csepegett az eső. Kövezetnek híre-nyoma sincs. A nagy templom körül fabódék, s temető nyomai. A négy-öt kereskedő boltjában szomorúan pislog a világosság. Hová menjen? Az egész városban alig van négy-öt főúri család. Nézi tovább a polgárokat, kik időtlen umbrákulumok alatt cuppognak a szitáló esőben. A nők bekötött fővel, vagy fejkötősen, a leányok kétfelé font hajjal, csizma, vagy sarkos papucsban, s ezüstkapcsos posztómentésen és mellrevalóval. A céhek nemes tagjai nem sietnek az eső ellenére se, hogy méltóságukból ne veszítsenek. A templom közelében levő marhakieresztő helyet se kerülik ki, hanem fel-emelt fővel vágnak át rajta.

Lámpagyújtásra szűnt az eső, s az úri rend is sietett a szállásra. A dámákat szolgálk hordták át a sáron. A gavallérok lóháton kísérték és édes női kedv röppent fel az estben. Wesselényi megrezzent tőlük. Szúrta a szívét az asszonykacaj, s éppen be akart fordulni előle a palotába, mikor sikoltás üti meg a fülét. Alig pár lépésre tőle megvadult a két ló, s a hintóban ülő kisasszony a sárba zuhant. Odaugrott, karjaiba kapta, s a kapu alatt szárazra tette az iruló-piruló leányt. Ott összeütötte előtte a bokáját.

— Wesselényi Miklós vagyok.

— Cserey Heléna.

Magas, komoly, szép leány és szemérmes, de a szeme meleg, nagy, tiszta. Valami szent fény burkolja be az egész leányt.

— Így nem mehet haza, kisasszony. Asszony-hugom szállása azonban itt vagyon... — és bevezeti a vendégszobába.

Fűszeres meleg bort itatnak vele, hogy meg ne hüljön, új selyembe burkolják az asszonyok. — Milyen különös leány, — gondolja a katona. Mintha fényesség sugárzana ki belőle, ami megnyugtatja. Mintha mindig együtt lettek volna, olyan jó mellette. Elszótlanodik és csak az elválásnál mondja komolyan:

— Kisasszony, itt a lovam.

— Hova gondol, Miklós, — pirongatja Mária huga. — Fogasson a hintóba.

A nagy gyermek elkomorodik, hiszen valami nagyot, neki legkedvesebbjét ajánlotta. A leány megérzi, s ő se tudja, hogy illő dolgot mond-e, csak elpirul.

— Jó lesz a ló is.

Az idő felderült. A Házsongárdban szakadtak le a fák a virágtól. A hóstát népe izzadva túrta a földet, az urak is kihúzódtak a birtokra; csak az öreg Wesselényi Farkas lopta a napot a dámák között. Hol Telekiéknél hozta össze öccsét a leánnyal, hol Bethlenéknél szólt, s a fiú úgy látszik felragadt a lépre. Első este a lovát ajándékozta a leánynak, de a lóhoz ember is kell, s másik napon neki adta Opris Janit is, örökös árnyékát. Jókedvűen parancsolt reá a leány előtt:

— Engem eleget őriztél, mától kezdve a kisasszonyra ügyelsz ébren, álmodban. Ha valaki három lépésnél közelebb megy hozzá, azt leütöd. Megértted?

— Meg, úrfi.

A leány boldogan tiltakozott és félt az anyjától. Cserey Farkasné asszony aggodalmas levelet írt az urának, hogy jöjjön és csináljon valamit. Féktelen, magát zabolázni nem tudó, nyakas kálvinista a fiú. Haragjában még a ruhát is letépi magáról, belélő

emberbe, állatba, nem tekint senkit-semmit és csak az egy lovát imádja.

— Félttem Helénát, bár itt mulatásunk alatt sok nemes indulatját is megismertem.

Cserey Farkas nem hagyhatta a dolgát, s maradt minden a régiben. A fiatalok tovább szótték az álmod, s a szerelem rügye kiütött szóból, nézésből, minden semmiségből. Már pletykálni is kezdtek, ezért az anya egy szép reggelen hazatakarította a leányát.

Már a városon kívül járt a kocsi, mikor Csereyné meglátta, hogy mellettük nagyszál legény üget egy, gyönyörű lovon.

— Hát kend ki, s mit akar?...

— Én, instállom, Opris János vagyok, a Wesselényi Miklós báró úr huszárja.

— Kotródjék kend innen dolgára!

— Nem kotródhatok, instállom, mert az úrfi azt parancsolta, hogy három lépésnél tovább ne távozzak a kisasszony mellől.

Cserey Heléna a hintóban boldogan kacagott.

Mikor Wesselényi megtudta, hogy hazalopták a leányt, első dühében felkáromkodott a szürke, pókhasú égre; de nem sokáig kacagatta magát, hanem egyetlen fergeteges lovaglással hazairamodott.

Teljesen felfordult a világ Sibón.

A rozsdás kurucágyúkat lehordatta, a cselédeket felfegyverezte, a kapukat strázsák őrizték, kiknek megparancsolta, hogy asszonyszemélyt be ne eresszenek. Ómaga Voltairet olvasta, vagy repülő fecskéket lövöldözött az ebek torkába, útonjáró emberek feje fölött ugratott át lovával, vagy nyaktörő szirtekre hajszolta. A cimborák törött karral, törött lábbal dőltek ki mellőle. Nem látott, nem hallott, az egész világ elveszett a szenvedély véres függőnye mögött.

III. FEJEZET

A fáradt, földig le gyász anyacsászárné a kápolnát bújta, a kapucinusok templomában még életében előkészítette sírját, s most ott a halállal ölelkezik. Jó lelkével visszaéltek. Álszent zsarolók lepték el udvarát, hízelgők, kik a békére, nyugalomra hajló nő kegyelmét egymás között árúba vetették, országok sorsát semmibe vették, az anyát fia ellen ingerelték. Hercegek, főurak játéka lett. A császár undorodva a munkához menekült. Hajnaltól éjjelig álmódott, dolgozott, nem pihent, készült, tanult, utazott és hallgatta a világ szívverését, a népek panaszát, eljövendő idők vajadását. Űlt a szellemek tornyán. Tudta, hogy egyedül van saját erejével. Ilyenkor megrázkódott, s irigyelte az együgyű embereket. Sokszor elaludt a széken a munka mellett, s mikor dideregve, fáradtan felébredt, ráeszmélt, hogy élni kellene.

Eszébe jutott az asszony, kedvese, a szép magyar grófnő. Mellette újra született. Friss, cselekvő energiák járták át. Vele tudott szárnyalni. Megértette. Alig várta, hogy érkezését jelentsék. Kitárt karokkal futott elébe, de a szép asszony meglepődve, idegenül nézte a körülvevő pompát. A földigérő drága rámaokban mereven állanak a rokkantvérű, fáradt, parókás képkirályok. A daliás, fiatal császár gúnyosan mutat fel reájuk.

— Az elődeim, kik aludtak a korona alatt!

Nemes Zsuzsa Wesselényire gondolt, s boldogan mosolygott. Gyönyörű alakja rózsaszínben fénylett. Nyakán ízzott a gyöngysor és szendén lesütötte sze-

meit. Ártatlannak látszott, mint egykor, a szebeni zárdában, honnan a császár magának elhozta.

»Wesselényi!« csengett a szívében, s a gorbói útra gondolt, az anyja ravatalától hozzáfutott fiúra... Hívősen elfordította arcát a császár ajkától.

— Ma nem lehet Felség. Temetésről jövök...

Igy kezdődött beszélgetésük a halálról. Beleszövdtek a fekete misztériumba. A nő orcája fehér viasz-szint kapott, a császár fakó, mély hangon beszélt. Feltárta különös gondolatainak mélységét és az asszony hallgatta. Elfeledkeztek a mennyezetes ágyról, melyben a szerelem kék virága nyugszik. Beleélték magukat az elmulás szomorú varázsába és tudták, hogy egyszer a fekete lépcsők tetején is találkozni fognak.

— Milyen tökéletesen temetkezik minden, — beszélt a császár. — A napfénynek minden pillanat és a mindenség a temetője. Hány millió bogár, hány millió madár hull alá a földön, s mégsem látni holttestüket... Csak az ember kendőzi magát koporsókkal...

A sápkóros, petyhüdt Habsburg-hercegnők megbotránkozva húzzák fel éles orrukat a képeken.

— Pedig mire való ez a bólogató, sötét paradé, tömjéngőz, gyertyasírás... — fantáziált a császár. — Mennyivel egyszerűbb zsákbavarni a holttestet, mint a tengeren és ott lenn a férges kioldják a zsákkunk száját...

— De Felség! — rémüldözött az asszony.

A császár gálánsul mosolygott.

— Magát aranyzsákba varratom, grófnő.

A nemes, nehéz bútorokon vibrál a lobogó gertyák fényverejtéke. Csend van, csak a császár gondolkodik. Hirtelen felugrik. Új, szokatlan ötlete támadt.

— Európa csodálkozni fog. Halálraítélem a temetőt. Mihelyt átveszem az uralkodást, kiadom rendeletben és egy birodalom fog temetkezni az én gondolatom szerint.

Stokás szerint meg sem várta, hogy eszméje ki-

hülfön. Felugrott és ment. Nagyot döndült utána a titkos ajtó. A mitsem sejtő palotaőr rémülten intette csendre a boltozatok alatt elsiető magas árnyékát.

— Csend, szerencsétlen! A császár szórakozik!

Aztán álmodozva húzódott vissza a szép magyar grófnő ajtaja elébe, hogy titkos vággyal tovább hallgassa a kacajt, s fojtott szívvel tovább őrizze a szerelemnek sok színes, szép neszét.

Nemes Zsuzsa grófnő pedig különös érzések között leült ölbetett kézzel és bámult, nézett, mintha aranyozott körmeit szemlélné. Most eszmélt rá, hogy mi történt.

Szívébe csapott a gyászdal, mit elhuzatott a férfi a gorbói kastély ablakai alatt. Már nem látta a körülvevő fényességet, a kényes dámákat a falon, csak a sírt, mit szép Erdélyországban az ő kedvese ásott. És eljöttek a többi mohoskövű, öreg temetők is. Lelke hazarepült a virágos süppedt sírdombok közé, hol ingó fenyők között, a földi verejtéktől lelküket szárítják a holtak... A fejtől való fákról lábukra hull a csattanós versek porló kék festékje, s az elomló édesanya-koponyákról ezer esztendeig sem fogy le a mosolygó szeretet...

Ezeket ítélte halálra a császár!

Csak azt vette észre, hogy megsajdul a szíve, mert elvették a szomorú népektől kétségbeesett életük utolsó játékát, a halált, s temetést...

Már eznapságtól fogva vége neki. Többé nem megy elől cifra lovag szablyáros lovon. Elnémul az ősi halottnak kijáró búcsúzás a sír szélén. Nem fognak iratos kopjafát szúrni a halottaknak: szízeknek selyemlobogósát, fiataloknak fehér, öregeknek fekete zászlósat. Már a hitvány négyszál deszkát is megtagadta József császár...

Feljajdult, mert csak most tudta meg, hogy a temetők is élnek...

Aztán felszökött helyéből két könnyecseppel az arcán, s a drága palotában elfutott a császár ajtajáig.

Nyáró: A sibói bölény. I.

Lábaihoz borult.

— Felség! Ne bántsa a temetőt, mert a temető a halott haza, Felség!

A császár megzavarodva emelte fel.

— Milyen gyermek maga, grófnő!

Hosszan elnézte a remegő nőt, kinek angyaloktól lopott szépségén áttör a tűz, de kezei hidegek. Szája nem a hímes jelzőket suttogja, hanem a halott hazát félti.

— A temető a halott haza, ne bántsa Erdélyt, Felség!

A császár komoran ránéz.

— Téved! Maguknál az élő haza a temető, grófnő!

A tudatlan, csak szépasszony zokog. József császár megsajnálja, magához vonja.

— Nem asszonynak való dolgok ezek.

Kívül a nagyvilág mindjárt felébred. Az élet fekete lovai már nyugtalankodnak. A történelem a küszöbön szorong, s gyötrődve várja a császár jelét, hogy mit jegyezzen fel. A Felség komoran bevégezi feleletét a nőnek, ki a koporsónak kér kegyelmet...

— Erdély már régen halott...

Nemes grófnő félelmes szépségében kiegyenesedik.

— Nem lehet az Felség. Hiszen a hegyek állanak, vizei nem bujdosnak, egyetlen fűszála el nem mulott, napja el nem hagyta, madara megvan, népe most is áldja... Miért volna halott?

Immár nem ő, a hegyek kérdeztek általa, a szép haza vizei zúgtak ereiben, virágai nyíltak az ő két orcáján.

Gyanu támad az asszony szívében. A császár tervezi Erdélynek halálát. Asztalán hevernek a tervek, hogy velük megfojtsa. A bűnös asszony többé nem a szerelem apácája, hanem népe szenvedésének megtisztult edénye, ki félti a hervadt falevelet is.

— Felség! — hebegi elváltozva. — Mit tervez? Az Istenre!

A császár elborul, érdesen inti rendre.

— Túl ment a határon, grófnő.

A hideg hangra feleszmél az asszony. Látja, hogy mindent elveszített és pillanatra bánja is, amit tett. Két fehér karjával sírva átöleli a férfi térdét.

— Grácia szegény fejemnek! Mit tettem, Istenem!

A császár nem haragszik. Tudja, hogy ő, s a haza küzdenek a lábainál fekvő szegény nő szívében. Békítőleg megsímítja a nehéz, szőke haját, s az új reménységre feltekintő asszonyi szemekben feloldódva, lágyan beszél hozzá.

— En is sajnálom azt a földet, pedig nem én tettem halottá! Kétszer jártam be minden zegézugát és magam láttam, hogy a gyönyörű országban a jövőtlenség, s nyomor ebei ugatnak. Szeméretvetett viskókban a nép tudatlanságban, babonákba merülten cipeli életét a sok hit, sok nyelv között, mielőtt bár egyszer feljajdulni megtanult volna. Látam, hogy a poharukba vetett virágnak is pusztulnia kell, mert az is a végzetes sors nyomorát szívja ki a vízből. Látam és szégyeltem, hogy császáruk vagyok.

Keményen megrázta szép fejét, s észre sem vette az asszony bámulását, csak folytatta országítelő szomorú beszédét.

— Kitől várhat segítséget? A félpaszty nemeség agg latin nyelven verbőczyzik, privilégiumokért döngeti a mellét, vadászik és iszik. A főurak magyarul se tudnak, s agár-, kopófalkák őrzik a kastélyházakat, míg ők Bécsben fekszenek, rangért, birtokért koldulva...

Keserűen felkacagott.

— Ezeknek koronáztassam meg magamat? Erőtlen karddal tegyek büszke vágást a négy világtáj felé? Bandériumokkal, díshintón vitessem magamat jobbágy koponyákkal kirakott szegények országútján

a kérlelhetetlen jövőd élé, mikor az egész világ új sorsra taszítja szekerét? A kacagány, párdubőr már ég a hátatokon s ti világtalanok és siketek vagytok. Mit fogtok csinálni, ha a népek megmozdulnak, hiszen testvéretek sincsen, kinek ajándéku adhatnálak?

Hirtelen elhallgatott és megrázkódott balsejtelmé veszedelmétől. Orcája behorpadt s két lángoló karikával a szeme alatt rárvált a remegő nőre.

— Elhíhated hát, hogy Erdély halott és nincsen férfi rajtam kívül, ki pusztulása útjába tudna állani.

Az asszony felütötte fejét, szemére szorította kezét, mintha rossz mesét akarna elúzni. Érezte, hogy a császár szavaiból kiáradó veszedelem elszakítja mindentől, ami ezen a földön valaha igaz és szép volt. Gyermekségének, tiszta leányságának édes világa összeomlik, a drága földnek minden bűbáját letépik, minden elvész, s csak ő marad meg nyomorultnak... Halkan felsikoltva kitérta fehér karjait, mintha haza akarna repülni, s segélykiáltásban gyászolta el öszszetört, kéjbefulladt életének, tiszta szerelmének egyetlenegy titkát.

— Miklós!

A császár összerezzen.

— Miklós? Ki az?

Nemes Zsuzsa grófnő többé nem tétovázott, büszkén vallotta be.

— A sibói báró, Wesselényi Miklós.

A császár előbb elgondolkodott, azután gúnyosan felkacagott.

— A most elhúnyt Dániel Polixena fia. Áhá. Hallottam róla. A féktelen, vad komédiás.

Hidegen végigmérte a szép asszonyt, s testőrért hívta.

— Kísérje szobájába a grófnőt.

Íróasztalához lépett, s mintha valamivel foglalkoznék, iratait vette kézbe. A papiros zörgött, mint-

ha szél fújna át ujjai között. Az elbocsátott, sápadt, gyönyörű asszony a küszöbről visszanezett.

— Igen, Felség. A vad komédiás.

A tornyos, ólomkarikás ablakok előtt nagy csendesen elúszott a hold s a hajnal setétjébe már a fény derengett bele.

Mikor Nemes Zsuzsa elhagyta a palotát, a császár búcsúzásul csak ennyit mondott neki:

— Ismeri terveimet, grófnő. Szándékom a közigazgatást átszervezni. Erdélyt tizenegy vármegyére osztom fel, amitől meg fognak döbbenni. Tegyen próbát. Válasszon ki tizenegy főurat, kikben leginkább hisz. Közölje velük, hogy tizenegy főispánra lesz szükségem, s meg fogja látni, hogy mellém állanak.

A bűnös, szép asszony hittet, bizalommal rázta meg a fejét.

— Téved, Felség.

A császár pedig jóízűt kacagott.

IV. FEJEZET

A betegséget, s a fehérnépet nem lehet olyan könnyen kirekeszteni az életből.

A nyár eltelt, Wesselényi elcsendesedett. Munkával fárasztotta önmagát. A kastélyt átépíttette, a ménesnek pompás istállókat huzatott, a gazdaságot rendbeszedte. Elhatározta, hogy megváltik a katonaságtól is. Minden rendben ment szeptemberig. Egy szép, fényes reggel azonban idegen lovaslegény érkezkedett a báró eleibe.

— Levelet hoztam Gorbóráról.

— Honnan, te?

— Gorbóráról.

Hirtelen nagy forróság öntötte el. Tehát a másik asszony jött vissza. Habozott. Ráméredt az írásra sokáig, pedig csak ennyi állott a levélben:

— »Miklós! — Mához két hétre vadászat lesz a Ciblesen. Én rendezem. Jöjjön el okvetlen. — Zsuzska.«

Annyira felindult, hogy jó fertályóráig moccanni sem tudott. A gorbói legény akkor is ott állott.

— Mi választ vigyek?

— Lódulj, paraszt! Úr más cigányától nem küldi levelét. — Álgya! — kiáltott a huszárjának.

— Ezt a senkit töltsétek tele borral, s vágd díszbe magad. Indulsz, viszed ezt a rend írást Gorbóra.

Pár dölyfös szót írt keményen, karddal hegyezett pennával:

— Ott leszek!

A meghívókat színleg Haller János gróf írta alá, de egész Erdély tudta, hogy a vadászatot a felesége

rendezi. Tizenegy mágnás volt meghíva és különös gusztussal összeválogatva. Tudták, hogy valami praktika lappang mögötte, de nem sejtették, hogy mit akar az asszony. Az öregek csóválták fejüket, a fiatalja vivározott, az asszonyok féltékeny, görbe szemmel nézték az ügyet. Hiszen híres vadászatot sűrűn rendeztek Erdélyben eddig is, de az még nem történt, hogy asszony hajtassa meg a mogorva, félelmetes Ciblest.

A jelzett időre mindenki ott volt. Ki mert volna elmaradni a császár kedvesének vadászatáról.

A tanyát a Hugyin torkolatánál verték fel, a sziklacsúcs tövében, mely élesen mered bele a végtelenségbe, mint az örök Isten szürke mutatóujja. A hatalmas hegy oldalára, vén mohaszakállas fák kapaszkodnak, de a magasságokban az erőtlenségtől és alázattól állva maradnak. A völgyben vízerek, patakok bujkálnak, s amíg a szem ellát, mindenütt fekete, zúgó reneteg, melyben pirosszívű vadak élnek csodálatos virágok között.

Egy tisztáson kétszáz fejszés jobbágy kalyibákat rótt össze. Megdísztik lombbal, fűággal. A megakart szekereket leürítik, aztán tűz után látnak. A fejsze csattog, s egész erdőrészt tarolnak le. Úgy száz szekérre valót máglyákba hánynak és fellobog a tűz. Készül a vacsora. Jelzőkürtök búgnak, ebek üvöltenek, lovak nyugtalankodnak, emberek zajongnak. A lábán hajtott, hízott ökröt leütik, egy sereg malac szívébe kést döfnek, átszúrt torkú kosok hőrögnék. Készül az emberek vacsorája, s a fűre vér csorog.

Tiszta, csillagos este van. Ködök és árnyak szálanak az erdők fölött. Az emberi zajtól távolabb felséges a magány. Kis szellő indul, s a reneteg elkezdé imáját, mondván:

»Éj van.

Eltűnik a föld, nincsen Erdélyország, sem ember, sem állat, virág, avagy világ...

Csak Te vagy, óh, Uram!

Alszik a vad, s erdő, eltűnnek a bércek, csillagok kihűnynek, álmok porbahullanak, testek szétomolnak...

Csak te élsz örökkön!

Vihartól nem félünk, villámtól remélünk, napot elfeledjük, létünket gyászoljuk, hogy Hozzád eljussunk.

Mozduljon meg minden levél, sikoltson fel minden fűszál, hasadjon meg a fák szíve, szárnyak, szájak lehellete Tehozzád kiáltson.

Jó estét, jó Isten!...«

Vajjon ki hallotta?

A tűz körül pipázó urak tréfálnak, hajtók mesélnek. A fővadász parancsokat oszt, az ebek csontot rágnak, juhok térdre állnak. Csak egy férfi hallgatja az erdők imáját: Wesselényi Miklós. Néma, zordon marad tőle.

Most a nagy sátorból szép sugár asszony lép a tűzhöz. Az urak felugrálnak.

— Grófnő!

Puha prémet vetnek lába alá. Az aljanépség messzibb húzódik. Lábonálló gyantás fenyőt gyujtanak előtte, hogy csúcsigfutó lángjában gyönyörködjék. Nomádok tűzistene, füstistene játszik homlokán, szép arcán.

— Milyen fenséges itt minden, — révedezik elfogódva és az urakhoz fordul. — Ne ítéljenek meg azért, amit tettem. Isten hozta!

A férfiak titkon egymásra néznek.

— Tartjuk szerencsénknek.

Az asszony köré gyűlnek, teszik a szépet neki és számba sem veszik a kis férjet, ki fáradtan guggol a tűz mellett, mint egy melegező törpe, ki csak a pillanatot lesi, hogy visszazökhessék az erdőbe.

— Mi hír Bécsben, asszonyom? — teszi fel a kérdést Csáki János uram.

A férfiak feszülten figyelnek. No, most kide-

rül, miért a vadászat. Hogy ürügy, azt mindenki tudta. Megvállik, mit üzent a császár. Ki tudja, mit rejteget az asszony. Nagy meglepetés lesz bizonyosan. Nemes Zsuzsa a szóra megrezzen. Itt a pillanat. Ravasz és óvatos.

— Elég szomorú ujság. A felséges asszony gyengélkedik, s a doktorok félnek, hogy nem sokáig viszi. A császár sokat dolgozik, készül a trónra, s nagy tervei vannak Erdélyországgal.

— Nagy tervei Erdéllyel?

Az asszony nem is látja a lángfényben rámeredő izgatott arcokat.

— Reformokat dolgozott ki az oskolákról, pénzügyekről, új közigazgatásról. Annyit említett, hogy tizenegy vármegyére fogja osztani Erdélyt, s tizenegy megbízható főispánra volna szüksége, kik terveiben segítik. Úgy vélem, nagy idők jönnek.

Mindenki elnémult. Az urak töpregenek: — Nem kicsi dolgok! — Hát ezért a vadászat. Fejük lekökkad, nem mernek egymásra nézni. Szél indul, a füstöt lenyomja, csípi a szemüket. Nem is veszik észre. Már-már szeretnék néhányan mondani, hogy rájuk számíthat a császár, de egymástól mukkanni sem mernek. Pedig látszik rajtuk a szándék. Nemes grófnő elnézi őket. Egy se háborodik fel az Erdély-gyilkos tervekre. Mégis csak igaza van a császárnak, hogy csak fel kell ajánlani az állást és lábaihoz borulnak. Csalódottan, kellemetlenül felkacag, hogy a tűz világánál fehéren habzanak a fogai tőle.

— Ni, most veszem észre, hogy éppen tizenegyen vannak az urak.

Wesselényi Miklós megreteg, szégyentől árnyalt ábrázattal mellére dönti:

— Én csak a tizenkettedik vagyok, grófnő!

A szép asszony melegen ingerkedve csak ennyit mond:

— Magát tényleg *csak* vadászni hívtam, Miklós.

A jelzőkürt újra felbúg, a vadászmester kiosztja

az állásokat. A harmatos fűvön lesz az első hajtás. Az urak külön húzódnak. A vadászatot tőlük meg-
 eheti a fene. A vén Cibles akár Móduvába költöz-
 hetik, olyan nagy a gondjuk. Wesselényi az asszonnyal
 marad. Keserűen a szemébe mondja:

— Gratulálok grófnő a vadászathoz. Maga már
 tizenegy medvét fogott a császárnak.

Az asszony sóhajt.

— Miért bánt, Miklós?

Megfogják egymás kezét.

— Zsuzska!

— Miklós!

Éjjeli fuvallat búvik a levelek közé, a harmat
 bőven hull, az ég vörösen dereng a tüzeztől, s a va-
 dak rossz álmokat látnak. Egymásra vágynak ajkuk,
 de az erdőnek füle van, a mezőnek szeme van.

— A holnapi lesen melletted akarok állani, —
 suttozja az asszony és sátrába szalad.

A tábor elnyugszik. A tilinkók elhallgatnak, a
 tűz leroskad, s a virrasztók körülveszik. Wesselényi
 hanyattfekszik a hús fűvön. A feje tűz, a szíve tűz.
 Az asszonyra gondol. Ha nem volna férje, milyen
 könnyű volna... A gondolattól megrázkódik. — Ha
 nem volna férje!... Hát ne legyen férje... Megdöb-
 ben. Mivé lett a becsületem?

Valahol a rengetegben ijedt rókák ugatnak, az
 őrállók a tűzre új hasábot vetnek. A kínzó éj csak
 lassan tűnik és a fáradt élőszemekkel szelíden szem-
 benéz a derengés.

Pitymallatkor megérkezett és jelentkezett gazdá-
 jánál a Cserey Helénának ajándékozott huszár, Opris
 János. Rosszat sejt. Miért hagyta ott a leányt? Mi
 baj? Félt és szégyelte magát. Nem merde megkérdezni,
 Elküldte magától.

— Végy puskát és osztasd be magad, Jani, —
 utasította kurtán, mert az asszony már mellette állott
 és indulni kellett az állásokba.

Megkezdődött a hajtás. Az ebek csaholtak, a jobbágyok fejszefokkal verték a fák törzsét, a harasztot menekülő vadak lába suhant. Valahol eldördült az első lövés is. A gyűrű szorult. A távoli tisztáson az őzek könnyes szemmel húztak át.

— Milyen izgató és szép ez, Miklós, — didergett az asszony és hozzádólt a férfihoz. Szájából forró lehellet párázott, szemei szerelmes vágyban ragyogtak.

Csak egy pillanatra feledkeztek meg. Míg egy kábult villanásban találkozott a két harmatverte száj,

— Miklós!

— Zsuzsa!

— Ha meglátta valaki! Az uram a szomszédunk.

— Az urad alszik. Korán kelt és gubbaszt, — gúnyolódott a férfi.

— Bár örökre elaludnék!

Tekintetük találkozott és némán összeesküdött.

Ha az a kis gnóm ott, alig negyven lépésre, örökre elaludnék!...

Jelkürt harsant. Medvék vannak a hajtásban. A szárnyon még ropognak a puskák, s csakhamar közelükben is felhangzott a vad csörtetés.

— Itt van, — sugta a nőnek, s állásba helyezkedett, de a medve, nagy fekete állat, vérengző vad fajta, távolabb bújt ki. Bukdosó menésében a fejét lóbálja, mintha azon csodálkoznék, hogy hová tűnt innen a sok szép piros eper. Valaki rápuskáz. Az állat felmorcan, s fanyarogva irányt változtat. A tető peremén hirtelen a földre dobja magát s mint a veszedelem gurul le az oldalon, egyenesen Haller uram lábaihoz. Lövés éri. A medve megrándul, két lábra áll. Alig kell néhány pillanat és darabokra szaggatja a kis embert. Wesselényi tétováz, de szégyen pírija önti el arcát és lövésre rántja fegyverét. Egymásra néznek az asszonnal. Halálsápadtak. Csak ennyi idő telt el... A következő pillanatban egy férfi késsel ugrik az állatnak. A kés és a medve egyszerre szűtanak, de ott dördül már a Wesselényi lövése is a

bestia fejében. A dérrrel ütött avarra ember és állat leroskad. Körül vér, sok vér. Hajtók, vadászok odarohannak és félre-hengerítik a medvét.

— Nem Haller úr, hanem Opris Jani, a Wesselényi úr huszárja, csak egy jobbágy, — kiáltják oda az aggódó uraknak.

Még él, kínosan felveti szemét és nézi gazdáját vádolón, csalódva, mindent megértve. Most az asszonyra fordul tekintete és lihegve, utolsó erejével azt mondja:

— Mégis hamarébb kellett volna lőni, Miklós úrffi!

A vadászat félbeszakadt. Az asszony gondolja vette a halott Opris Jánost. A vértől tisztára mosatta, parancsára díszes, magas lombbravattal készítették s arra ráhelyezték. A zsebében vértől elmosott levelet találtak. Címe nem volt, de finom női írás. Tartalmából kellett kibetűzni, kinek szól, hogy a halott helyett kézbesítsék és Nemes Zsuzsa grófnő nem restelte a véres levelet kezébe venni. Alig néhány sor maradt meg épen:

»Kedves Miklós! Óvakodjék attól az asszonytól... A császár kedvese mégsem való magának... Úgy féltelek... Csak most tudom, mennyire szeretlek...«

A szép asszony halkán felsikoltott. Ingadozott, hogy ne dobja-e a tűzbe. Csak újjait kellene szétnyitni... Nem lehet. Az emberek nézik. Hidegen, gúnyosan odanyújtja Wesselényinek:

— A Cserey Heléna levele. Úgy látszik magának szól.

Sötéten szembemered a férfival és parancsot ad az indulásra.

A kopókat, agarakat gyorsan túlkölik össze. A szekerek elnyikorognak. Az urak fagyosan búcsúznak, a tábor eloszlik és csakhamar csend borul a rengetegre.

Wesselényi dacosan ránt egyet a vállán és kiteríti a véres levelet...

Mikor a végére ér, nem szól, csak a halott le-

gényt nézi sokáig. Orcájára lassan visszatér a szín és az elhatározás.

A ravatal négy sarkára gyertya helyett tegyettek tüzet, — parancsolja legényeinek. — Mások üljenek lóra és hozzanak tíz papot. Eggyel se legyen kevesebb. Vegyetek a faluban koporsót, szemfedőt, gyertyát, mindent, ami kell. Legkésőbb estére itt legyetek!

Négy magános sudár fenyő között megásatta a sírt. Jó mélyet, hogy a víz ki ne mossa, vadak ki ne kaparhassák. Az emberek csodálkoztak, hogy egy senki jobbágylegényért ilyen parádét csinál. Így telt a nap, beszéd nélkül, várakozásban.

Estefelé megjöttek a papok, koporsó, a gyertyák. Szurokfáklyákat is készítettek, tüzeket gerjesztettek. A tíz pap felsorakozott, s megkezdődött a különös temetés.

Mielőtt ráhányták volna a földet, Wesselényi Miklós odalépett a sír szélére és kemény hangon, mindenki fülehallatára lekiáltott:

— Köszönöm neked, Jani, a becsületet!

Tovább nem időzött, lovát hozatta. A hátáról elnézett Napnyugatra, merre a tábor eltűnt:

— Isten veled, császár szeretője! — s egy székérvonytól rancos erdei úton eltűnt.

A lobogó tüzek, gyertyák, máglyák utána világítottak, az emberzaj követte egy ideig, végül az is megszűnt. Egyedül volt. Alázattal levette kalapját és elborulva hallgatta a rengeteg imáját:

»Vihartól nem félünk, villámtól remélünk, napot elfeledjük, létünket gyászoljuk...

Jóestét, Jóisten!«

V. FEJEZET

Vasárnap.

Napokig tombolt Wesselényi a dühtől, szégyentől, undortól és kimeríthetetlen boldogtalanságában. Folyt a jobbágyok vére, zuhogott a bot és sebzett a fegyver minden semmiség miatt. Élő embert nem bocsátott maga elé. Rájött a veszett órája. Marta önmagát, kínozza lihegve, felszabadult minden gyilkos dübe. Talán öntudatanál sem volt. A kastély rémségektől renegett. Az emberek messzi elkerülték, az urak a kapuból visszafordultak, galamb sem mert a házra szállani és nem volt senki, ki be merje ablakán kiáltani:

— Vasárnap van!

Rétyi uram, a pap, palástot vett, főveget tett, hóna alá csapta a vastag bibliát, s komor léptekkel elindult a kastélyba. Oles, szikár, sasorrú ember volt, titoktette feketeképű, elszánt, mint egy hatszázszentes holló, mely önmaga felett gondolkodik. A kapuban álló istrázsára ráivallt:

— Mi dolog ez? A Wesselényiek vasárnap töltött fegyverrel várják a papot? Elhordd magad! — és kemény léptekkel áthalad az életen be az úrhoz.

Wesselényi zilált hajjal, tépett öltözetben, komoran, teljes apátiával könyökölt a karjára. A pap állott felette hangtalan, s csak a szemek meredeznek. De kitágul a prédikátor két nagy orralika, erős magvető félkarját kifeszíti, hatalmas mellét teleszíjja haraggal.

— A templomba!

Wesselényi csak meghökken.

— Bolond ez a pap?

A hollóorrú ember ám nem retten meg, hanem megnyitja száját, csak úgy dől belőle a szigorú feddés.

— Te megátalkodott, konok, bűnös, elherdált életű szerencsétlen ember! Te Isten rossz fia! Azt várod-e, hogy az Ur maga, személyesen jőjjön? Meddig sinykődöl a test és szenvedély rabságában? Tönkretetted a tested, lelked, maholnap sem hazád, sem nemzeded. Szégyent hozol idvezült atyádra, anyádra, egész nációdra. Te...

Wesselényi felugrott, de azonnal lecsüggedt. Homloka elfeketedett és rekedten, fáradtan pihegte önmagának.

— Nem tudom, mi van velem, miért nem tudom megölni e papot. Olyan vagyok, mint a megszállott... Hagyj békén, te pap... és elkerékült, bolond nézéssel motyogta, ki tudja hányadszor: — A császár szeretője lett... Undorodom tőle, de nem bírom feledni.

A vénülő, ezüstderes pap megenyhült. Atölelte, támogatta.

— Ébredj, Miklós fiam! Hát már többet nem akarsz boldog lenni? Nem akarsz vigaszt?... Jön még ide csicsergő szép asszony, ki megvidámítja a házat. Hűséges feleség, tiszta, szeplőtelen. Hiszen olyan sokan vannak, csak te nem ismernél ilyen? ...

A férfi elkáprázik.

— Cserey Heléna! — ejti ki enyhén a nevet.

És mintha furcsa zengés volna a palotában. Mi történt az éjszaka?

— No jó, — egyezik bele, — menjünk hát a templomba.

Még nem tért teljesen magához. Csak az uccán veszi észre, hogy a pap kezénél fogva vezet, mint a bárány farka a csecsemőt. Csoda, hogy a vén bibliát nem az ő hóna alá nyomta. — Mi is történt? — eszmélt. — Mégis furcsa, — állapítja meg restel-

kedve, de jól esett a szigor, meleg volt a feddés, ez a halálmadár-riasztás. Mégis bátor ember Rétyi uram. Nem afféle csontképű, német egyetemeken száritott lelkű, borhasú ember, hanem pap a javából... Nekem való, — tetszik a pap, s már a régi hangon fordul hozzá.

— Milyen nap vagyon ma, Rétyi uram?

— Vasárnap...

— Milyen furcsán mondta ezt is, vagy csak nekem furcsa?...

A pap nem felel.

A réten gyermekleánykák virágból játék-emplőt tesznek. Rongyosak, de szépek. Hajuk töve arany, a kedvük tudatlan, a mellükben fehér ostya dobog. A rozzant tornácokon elkésett férfiak borotválkoznak, s a figyelő kutya két hű szeme a tükrük. A rothadt zsuppos vityillók tövében üngös gyermekek melegszenek, mintha az eszterhéj cseppentette volna oda... A nap süt és csend van...

— Tehát vasárnap, — ismétli Wesselényi.

Már húzódik is a templomba a nép. Egyrésze az úton, másrésze a mennybejáró ösvénykén. Nem cifra istenháza az sem. Nincsen neki nappal esőkolózó magas tornya. Csak egyszerű kálvinista templom. Fekete gerincén töredezett már a csipkés »viharsor«, s kerékagylikon eresztette kötéllel rángatják két apró harangját, de szeret benne lakni az Isten. Nem az az Isten, ki elől a gazdagoké, hátul a szegényeké, hanem maga az Isten, ki még haragjában sem csapja be gyermekeit, mint a szél a templom ajtót.

A pap székébe vezeti az urat a görnyedt, nyomorult emberek között. Rétyi uram maga a papi székbe ül és rázendít a lassú, komor zsoltárra. Az is kínoisan vánszorog versről-versre, de szívből, igazán. Az arcok átszellemülnek, ég felé néznek és megjelenik életük első mosolya.

»Mindenedet megtartó, örök Isten...« — kezdi a pap.

Mindenki alázatosan meghajlik, csak Wesselényi veti fel indulatosan a fejét, hogy neki elég, de a pap összevonja nagy szemöldökét és azt mondja:

— Uram!

Wesselényi nem tudja, neki mondotta-e, vagy az Istennek, de a pap egyenesen szembefordul vele.

— Idvezült úrasszonyunk, jószágos pátrónánk, édesanyád halála óta, ím most köszönhetlek először ez helyről, hogy átadjam öröködöt...

Wesselényi Miklós megrezzen. A jobbágyasszonyok felszepegnek, az üstökhajú férfiak zsibbadtan ülnek. De a pap bátor.

— Vedd át tehát öröködöt!... Lásd, itt görnyednek előtted...

Riadtan nézik félelmes urukat. Szegény, esett jobbágyemberek, igahúzók, szenvedők, kik alatt még a föld is sír és szegyenében saját árnyékába rejti arcát. Emberek, kiknek értelmük és szabad akaratuk nincs, csak testük van, s az is megtörött és fáradt...

—... Ha a madár elfárad — prédikálja rendületlen tovább —, az is falevélen pihenteti nyelvét. A föld és zengő levegő minden oktalan állatkája boldog... Csak nekik nem szabad megállani, bárcsak a virágra nézni. Eső, vihar, tűz, víz, betegség nem számos, s csak gyermekük és ebük vonít, ha ki-dőlnek az élet jászla mellől... Szeresd őket, uram!...

Merész, lázadó, túlságos beszéd. Harag fojtogatja Wesselényit, a szeme szikrázik, mintha ördögök tépnék a szeme szórét. A törött ablakon befúj a szél és megforgatja a pap előtt a hatalmas biblia avult leveleit. A fekete prédikátor elnéz a messzeségbe és tovább folytatja a vészes magvetést.

— Pedig magyarok ők, kik verejtékükkel ragadnak e földhöz és csak Krisztus, a szenvedő szereti annyira, hogy a kedvükért tán maga is jobbágy leve... Sok millió elrontott isten-képe, koldus-

magyarok, Kárpátok kutyái... a te örökséged... Szeresd őket, uram!...

A látás könnyekbe törik, az agy tüzes, az ige sír, de csak loppal merik befogadni nagy sorsuk szavát. A pap forró ajkkal repül tovább, mintha tüzes szószéken állana.

— Ébredj fel hát, urunk és üsmerj reánk, árva magyarokra. Lásd meg bajainkat, ne hagyj itt magunkra. Hiszen itt játszottál, mint gyermek is közöttünk. Légy hát édesapánk, s mi szeretni fogunk. Ébredj fel, jó urunk, Wesselényi Miklós!...

Sokáig néma csend marad a beszéd után. Niucs ki énekelje a záróéneket, s a pap is elhagyja. A nép félve lopakodik ki a szentegyházból.

Wesselényi Miklós leborul székére. Nem hallja az áment, hogy mindennek vége van, s már madarak szálltak a templom tetejére. Ul és gondolkodik.

— Igaza van a papnak...

Eszébe jut minden. A víg katona-élet, anyja temetése, a trón körül hasznos leső urak, szerelmek, szenvedélyek, s végül a szegény szenvedő ország népe, hazát fenyegető veszedelmek, amikkel ő nem mérkőzhetik, mert az ő élete is céltalan, üres, újabb veszedelem...

A pad megreccsen alatta. Körülnéz. A szüette fatrónus üres, a vénhedt templomi bútorok fölött pókháló csüng és rideg, fehér, néma falak veszik körül.

— Nem érdemes. Nincs mit kezdeni — és ingerülten ő is elhagyja a templomot...

Az ajtóban újból papjába ütközik. Kedvetlenül, hidegen rázza le magáról.

— Gondolkodtam a beszédén, Rétyi uram. Sok igaza van. A népen tényleg kellene segíteni. Küldjön embereket, majd intézkedem, hogy a kastélyban adjanak ki élclmiszert a falu számára.

A pap keményen visszautasította.

— Köszönjük. Nem kell.

— Nem kell? — lepődött meg az úr. — És mért nem kell?

— Mi becsülést, komoly munkát várunk, az ember jogainak megértését, ez földnek megmentését, s szeretetet, nem ajándékot.

Wesselényi elborult.

— Ember, én már nem tudok szeretni!...

— Akkor várunk, — szólott a pap.

Megfordult és hóna alá csapta az öreg bibliáját.

Vége van a vasárnapnak.

Esteledik.

Gondülte fővel visszatért sodrába a nép. A virágos föld elenyészik, hogy egy ember félmarkával megfojthatná haldokló harmóniáját. A sok kicsi élet elrejtőzik. A Szamoson túl, a fák között a hold felleheli széles sugarait. A házak lassan egymásba folynak. A szegény jobbágy nép fél és a viskóban nem merik meggyújtani a hólyagos bendőlámpát. A sötétség névtelen és észrevétlen, az élet száját cserél a halállal, de még egyszer elfújja az altató himnuszt a világ fölött:

»Tanuljatok meg szeretni!...«

Wesselényi töprengve megy az uccán. Egyedül van. Csak a láncokról eleresztett ebek ugatják a sarkát és dühösen beszívják az út fehér porát.

— Szeretni... de hogyan kell ezt csinálni?

A szokatlan templomi jelenettől egész nap nem szabadulhatott. Úzte, hajszolta a merész papi beszéd, de nem tudott rá haragudni, mert tényleg igaza van. Tenni kellene valamit. De mit?...

Nem vágyott haza. Kószált, merre az út vitte. Így ért ki a rétre, ahol síró gyermek jött szembe vele. Alig hároméves kis parasztleányka. Látta is őket játszani, mikor templomba ment. Úgy látszik, eltévedt, vagy elaludt. Szelíden megszólítja:

— Miért sírsz, kicsi?

A gyermek érzi a jó embert. Nagy, fénylő szemeket ráveti.

— Vigyen haza, bácsi!

— Hol lakol?

— Nem tudom.

Megfogja a kezét és visszaindul a falu felé. A gyermek alig győzi a lépést. Fáradt is, álmos is.

— Vegyen fel, bácsi!

Először meglepi a kívánság. — Hogy ő ölbe vegyen egy rongyos jobbágykölyköt. De mit tegyen? Az úton nem jár senki. Felemeli óvatosan. A kicsi bizalommal átkarolja nyakát és üde arcoस्कával hozzáműsimul és a vad nagyúrnak jól esik. Olyan jól esik.

Haladnak. Wesselényinek hirtelen eszébe jut, hogy most másodszer visz nőt az ölében. Az első Cserey Heléna volt, akit Kolozsváron átvitt a sáron. A melle elszorul.

— Heléna!...

— Bácsi, ne szorítson, — esdekel a gyerek.

— Hát szorítlak, — ujjong fel boldogan, mert eszébe jut, hogy milyen jó volna, ha »Heléna« látná.

Most már érti a Rétyi uram beszédét is és lelkesülten úgy érzi, hogy e gyermek képében egész népét viszi az ölében...

A faluban a leányka ráismer házukra. Wesselényi óvatosan leteszi a földre, s kinyitja a kaput. Most a gyermek két karját kinyújtja.

— Meg akarom csókolni a bácsit.

— Hát csókolj meg, kicsi! — és újra ölbe kapja.

A gyermek édesen orcájára hajlik, s megcsókolja.

A nagy, vad Wesselényi elpirul. Különös a gyermekcsók. Mintha gondok, terhek szakadtak volna le a szívről. Pedig a más gyermeke csókja volt, szennyes kis parasztleánykéé és mégis milyen messze hangzott a csattanása... Hogy megvilágosodott az agya tőle...

— Csókolj meg mégegyszer!...

Tettereje visszatért.

— Igaza van Rétyi-papnak. Célok és kötelességek várják itthon az embert. At kell venni a magyar sorsot... Tenni kell valamit... Holnap megyek Krasznára és feleségül veszem Cserey Helénát...

A gyermek beszaladt a kapun.. Könnyen, frissen ő is hazatért.

— Milyen könnyű szeretni!...

Jókedve felveri a kastélyt és órák telnek bele, amíg elcsendesedik...

Óreg este van.

Vége a vasárnapnak.

Egyedül van az Isten, mint mikor a világot teremtette.

VI. FEJEZET

A nász hírére a világszép asszony felszisszent, mint a kígyó, melyre tüzet cseppentenek. A nagyot-halló, de jó emlékezetű vén Teleki Pálnénál kávézott az asszonytársaság, mikor Huszár báróné elbeszélte, hogy Wesselényi Miklós kikérette a Cse-rey Farkas leányát és elmátkásodtak. Fejlődik az éde-sebb viszony.

— Ötszáz arany jegyajándékot adott, mikor megvitték neki a Heléna gyűrűjét, a skófiummal hím-zett keszkenőt összecsókolgatta, dúsan megrakta vert arannyal, s úgy küldötte el számolatlan.

— Szép pár lesznek, — húzta el a gyöngyös főkötőt a füléről vén Teleki Pálné.

Huszár báróné nem fogyott ki a szóból. Leírta a menyasszonyt, vőlegényt, a csillogó ceremóniát, a bő ajándékosztást, a Wesselényi féktelen nagy kedvét, ki egész este kicsi mennyországának szölongatta mátkáját, s alig lehele meggátolni, hogy el ne ra-bolja már az első napon.

Nemes Zsuzsa komoran hallgatta. Kifelé mézes-mázás maradt, de szemöldökei vonaglottak, orcája behorpadt. A dámák lesték, mohón figyelték, de nem árulta el magát, csak magában fogadkozott.

— Velem akar truccolni az eb? De fusson ki a két szemem világa, semhogy boldogságát lássam! No várj, Wesselényi!...

— Már a mennyegző napját is kitűzték mához egy hónapra — tudta Zeyk Daniné.

Kacagtak, gonoszul összevillantak a szemek, kí-nozták, szurkálták, alig várták, hogy elmenjen kö-

zülök a császár szeretője, s maguk között legyeknek. Majd elepedtek egy kis friss megszólásért, de nem merete senki elkezdni. Egymástól is félték, s kedvetlenül eloszlottak...

Istent s embert felejtő kétségbeeséssel szobájába zárkózott az elhagyott, szerelmes szépasszony. Földig-érő nehéz haja kibomlott a zokogástól... Halálra-vált, hideg, sárga árnyék lett, karikás, becsett szemekkel, mintha száz esztendő tült volna tömlőben. Sirtatta önmagát szegény tündéresszony, kinek elveszett szép álma volt mindene, titka, jövődjője. Pedig hogy vágyott az együgyű, meleg, fehér asszonyélet után és csak ő volt a férfi, ki le tudta volna törölni a császár szennyét róla.

A császár...

Ha felnézett, a festett falról is ő figyelt rá, minden rá emlékeztetett, a zongora, a képes kártyák, az arany vánkos, a dús holmi, az egész gazdaság. Hiába bujdosott Gorbórol Kapjonba, innen Kolozsvárra, ahol a Népkertben volt fényes úri háza, mindenütt ott volt a császár, ki repdeső, harmatos leányságát elrontotta, tiszta álmofátylát összetépte. Hütös ura eszébe se jutott, az neki csak név volt. Egy álló hétig vergődött, de hiába verte földhöz a császár szoborfiguráit, tépte le képeit, a császár megmaradt császárnak és ő végül is hozzá folyamodott síma asszonyi praktikával, hogy visszaszerezze szerelmes férfiát.

Elveszíteni mégsem merete, csak elszakította arájától, és Wesselényi Miklós szigorú behívó parancsot kapott.

— Ne búsulj, kis-mennyországom, csinállok én valami olyan dolgot, hogy küldve küldenek haza. Ti addig csak készüljétek a mennyegzőre, mert én nemesi becsületszavamra fogadom, hogy a pontos napra itt-hon leszek.

— Csak magára vigyázzon, Miklós, — reszkett a liliomszál menyasszony.

Az ezred Reichenauban táborozott. Hiába futott-fáradt, ígért fűt-fát, hogy elbocsássák. Vad tréfáin kacagtak a tiszték, becstelenséget nem tehetett, cimboráit kímélte. Töprengett, a haját tépte.

— Arra vigyázz, hogy le ne csukjanak, — óvták cimborái.

Újabb akadály is támadt a házasságnak, de az polgári úton érkezett. A kerületi főispán kíméletesen közölte, hogy a fennálló törvények értelmében addig nem köthet házasságot, míg reverzalist nem ad a születendő gyermekek vallásáról.

— Ezek nem lehetnek kálvinhitűek, — magyarázta a főispán.

A tiszt megtántorodott.

— Azt nem. Sohasem egyezem bele!

— Ebben az esetben le kell mondania a katólikus nőkről, ha még olyan szépek is. Wesselényi bárónak nem lesz nehéz vigasztalódni, gyerekkora óta ismerem, mosolygott az öregúr.

— Akkor önnek tisztességesebb foglalkozása volt, — mérgelődött Wesselényi. — Csak borotválta az urakat, de nem vágta el a nyakukat.

A főispán megsértődött.

— Báró úr feledi, hogy a felséges császár kegyelméből módomban van kellemetlenebb eszközökhöz is nyúlni és sok tekintetben sorsa kezemben van...

— Csend, figáró! — riasztott rá gőgösen a báró. — Akármit firkálsz is, úgy történik, ahogy én akarom — és távozott. A megrettent ember csak a másik ajtóból mert utánakiáltani.

— Véleményemmel Bécsben találkozni fog. Ha akarom, létrával sem éri fel a nászágyat.

Wesselényi tán nem is hallotta. A vörös vihar mindent elnyomott benne. Órákba telt, míg lecsillapodott, de akkor eszébe jutott a félkopasz figáró. Újból kicsordult fekete vére. Meg se gondolta, mit

tesz. Megparancsolta katonáinak, hogy a borbély-főispánt hozzák a szállására.

A keménymarkú fiúk, — lovas magyar bolond mind a nyolc, — gyorsan teljesítették a parancsot. Keresztet vetni sem maradt ideje a jámbor németnek, már ott állott újból a dühös kapitány előtt. Sápadt volt az arca, fonnyadt térdei reszkettek és félelmében magyarul kezdett fohászkozni.

— Miféle injuria, erőszak ez, méltóságos uram? Nem tűröm! A császárig viszem a panaszomat, mert bennem az ő személyét támadta meg...

Wesselényi nem válaszolt, csak sétált fel-alá, pengő sarkantyúsan a hórihorgas fülig-láb úr előtt. Mikor azonban megelégette a sok szót, hirtelen felkiáltott:

— Habt acht!

Főispán, katonák rémülten vágták össze bokájukat és feszülten tolták fel viharvert, barna arcukat. Wesselényi nyugodtan levetette aransujtásos dolmányát, beleült egy súlyos székbe, s onnan parancsolt rá a borbélyból lett főispánra:

— Hadd lássuk, mit tudsz még, öreg. Ott vannak a fésűk, sütővasak, szépen göndörítsd fűrtökbe a hajamat, ahogy ilyen úrnak illik. Rizsporozd be, de mértékkel, hogy úgy csillogjon, mintha ezüst malomban jártam volna.

— Um Gotteswillen Herr Baron!... rémüldözött a főispán, de a kapitány a katonák felé tekerve fejét, három lépést előre vezényelte. A vén fodrász ijedten kapott a fésű után és belemerítette a koromfekete, dús hajba... Wesselényi mosolyogva figyelmeztette:

— Ne feledje, kedves Fritz, hogy esküvőre kell mennem, ügyes keze legyen...

A botrányt elfojtották, de Wesselényi megkapta az obsitot.

— A nehezebbjén túl vagyok, — írta haza jegyeseinek. — Siessetek a mennyegző előkészüléssel, mert egy hét alatt otthon leszek. Aldjon meg a Fennvalónagyisten, lelkem, gyönyörűséges kicsi babám...

Ilyeneket írt, mert május volt, s a sok virág elrekkentette a szívét, mint a friss fű a lova lába nyomát. Az idegen csúf burkus-országokra rá sem nézett, pedig már zöldeltek az erdők, s minden fa fehér volt a virágtól. Piros, széles, százhatvan fontos szerelmes német leányok állottak útjába, de ő Bécsig-futtában csak az ő Helénáját látta. A ló beszélt helyette. Ha fűzfa alatt állott meg, azt mondta: — »Fűzfa, én neked vendéget hoztam...« — Gazdája azonban nem sok időt hagyott neki az áradásra. Csak azt várta meg, hogy mondja el a lova a hajnali himnuszt, hogy jószerencsével indulhassanak tovább. Azt tudni kell, hogy a magyar állat, a ló előbb rálehel a hímes fűre, mielőtt belekóstolna, és elmondja az ősi táltos imát. A holdnak azt nyeríti arcába: — Új hold, új király! Te vagy az elvevő, te vagy a ráadó. A gazdám szerelmem bántja, adj még hozzá...« A napot azonban szép igével köszönti:

»Légy magasztalva, Nap, légy áldva asszony-nénénkkel, a Holddal és a Csillagokkal, akik oly szépek és fényesek! Légy áldva a mi süvünkkel a széllel, ki a felhőt és a derült időt hozza. Angyikánkkal, a Vízzel, ki jóízű és tiszta!

Urunkbátyánkkal, a Tűzzel.

Oh, mily szép, mily vidám, mily erős és hatalmas ő!

Légy áldva nagyasszonyunkkal, a Földdel, aki táplál és megtart...«

Csuda-e, ha a virág virágnak adta őket, a szél taszította, szerencsétlen óra nem bántotta sem éjjel, sem nappal, csillagra szöktek, a »lelkek útján« elvágattak, az éjszakai szivárvány alatt áthaladtak, hajnalhasadékba nem zuhantak, s úgy értek vén Bécsbe, hogy mikor a Kriegsministerium kopár, üres termé-

ben megállott Wesselényi Miklós, még harmatos virágportól aranyos volt a csizmája...

Ott egy kiszáradt, hosszúorrú, burgi-bugyogós írást tolt elébe.

Csak alá kell írnia!

Wesselényi meghökkenve olvasta:

»Ich Endesgefertigter Freyherr von Wesselényi K. u. K. Kammerer, des Löbl. K. u. k. Huszaren Regiments v. Barco wirkl. Rittmeister, bekenne hiemit, und verspreche sub fide nobili, dass ich alle meine leibl. Erben, welche ich aus künftiges Ehe mit dem (Tit.) Freyl. von Cserey erzeugen werde, sowohl männlichen als weibl. Geschlechts, in der Röm. Kath. Religion ungehindert werde erziehen lassen...

So geschehen Wien, den 19-en May 1777.«

Wesselényi megtántorodott.

— Ezt írjam alá? Hiszen ez kész hittagadás!

— Nem — válaszolt a tisztviselő —, ez reverzális.

— Szerződjem el előre meg nem született gyermekeim hitét?

— Bele kell egyeznie, ha nősülni akar. Vegyes házasságnál ez a törvény.

— Más mód nincs?

— Van. Ha a báró úr áttér a catholica reliigióra... Az egyház azonban senkit sem kényszerít. Ebben a kérdésben csak szabad akaratból kell cselekednie. Tessék meggondolni és önként dönteni... Talán ebben a szobában, — mutatott rá egy ajtóra az előzékeny tisztviselő és Wesselényi némán követte.

Egyedül volt. Töprengett, elmerengett, újból bosszankodott.

— Vallás, vagy leány, leány, vagy vallás... Már csak bagolytollat kell szúrnom a fejem bőrébe, s teljes bolond leszek, — rúgott bele a császári bútorokba.

Nem tudott határozni, elméje hiába futotta a nagy vörös kört, melynek vége nincsen.

— Legjobb volna ismét lóra ülni, s itthagyni az egészet, — gondolta. Ha a leány nevében ment az ajtóig, Calvinus János húzta vissza, ha mellette döntött, jegyese borult az útjába. Végül megállott az ablaknál, s bámulta a nagy, fekete várost. Addig legalább pihent, s bosszankodva meg sem fordult az ajtónyílásra.

— Mindjárt! — szólott ingerülten hátra, de az aktaevő tisztviselő helyett ijedt női hang válaszolt:

— Bocsnát! Nem tudtam, hogy van itt valaki. Wesselényi röstelkedve vágta össze sarkantyúit.

— Pardon, Madame! Azt hittem...

Sugármagos, gyönyörű nő állott előtte. Két melle-halma remeg, gyöngy, arany, selyem ragyog, feszül a testén.

— Miklós! Mit keres itt?

A férfi hátratántorodik, homloka elsötétedik.

— Zsuzsa! Nemes Zsuzsa grófnő!...

Az asszony egyet fordul, kettőt perdül, aranyhaja sarkát veri és ruhája suhogásától megbolondul mellette a férfi. Elfeled mindent, s csak csókolni, ölelni szeretné, üdvösségét eladná érte. Pusztaságban táncoló, legényt ingoványba csaló bűvös boszorkány, ki után szédülve futnak még a virágok is. Minden szavával egy-egy gyöngy esik le ajkáról, a vágy olt-hatatlan mellette, boldogság ül ágya szélén, s fény árad szét a szobában, ahogy szemrehányó mosolygással közeledik. Nem beszélnek, nem vádolnak, nem dicsérnek, csak összecsapnak kínos, hosszú csókkal...

— Nem adlak senkinek! Az enyém maradsz, — lihegi a férfi fülébe.

Ragyogó felhő ereszkedik rájuk, sóvárgás szag-gatja és szerelemtől zeng a testük. A székeken kópék ugrálnak, tekintetük előtt elmosódnak Bécs fekete tornyai, mindenről megfélelkeznek és csak néha, lassan nyitják fel szemüket, hogy lássák a szerelem tüzes angyalát.

— Szeretlek... — mondja Wesselényi.

— Tudtam, hogy nem tagadsz meg azért a leányért, — reszket az asszony. — Meghaltam volna... Tudod... Kiváncsi voltam, hogy még hitedet is odaadod-e azért az éretlen gyermekért... De most minden jól van, bolond, féktelen fiam te!... Nem adlak a Cserey-leánynak!...

Wesselényi összerázkódott a névre és szégyenülten dobta le nyakáról az asszony puha karjait.

— Gyalázatos ember vagyok, — dörmögi haloványan. — Újból eljátszottam a becsületet.

Ködös feje hirtelen megtisztul a mámortól, a csók nyoma elfeketedik a száján, az asszonyi testnek ugró inger elernyed benne és tisztán áll előtte, hogy a császár szeretője rendezte számára e gyalázatot. Itt az öreg császárné gyászruhájának árnyékában kerítették el. Az a pántlikás bugyogójú, görbe akta-pók ott a másik szobában őrzi az ajtót és tartja zsebét, hogy megkapja ördögi szolgálatának arany zsoldját. Azt hitték, ha a vallás akadályát vetik elébe, meg fogja tagadni szűzi, szép menyasszonyát, elvész az ágy fertőjében, s a drága, tiszta, hófehér leányélet megölt emlékét ki lehet hajítani a vén Burg ablakán...

Felugrott, hogy messzi tántorodott öléből az asszony. A varázs elmúlt. Nézte, nézte nem is haragosan, inkább szánva, megvetéssel. Nemes Zsuzsa a szerjes arcú férfi láttára mozdulni sem mert. Látta az undort, tudta, hogy újból elvesztette kedvesét. Halk sikoltással tenyerébe rejtette fejét és kisuhant az ajtón. A férfi komoran fordult a másik ajtónak és igyekezett minél gyorsabban a lova hátára. Csak innen el! — sürgette a szégyen. A másik szobában a hivatalnok előzékenyen elébe tartotta a reverzálíst.

— Kapitány úr, határozott?

— Ja igen, — riadt fel és rámeredt az okmányra. — Van-e joga ezek után aláírni... Kötelességed, — súgta a jobbik fele. — Ez a legkevesebb, mivel tartozol Heléna becsületének...

Még egyszer elolvasta:

»So geschehen Wien, den 19-ten May 1777.«

Fogta a pennát és keményen alákanyarította:

»B. Wesselényi. Rittmeister.«

Május volt. Már zöldeltek az erdők, s a friss
fű elrejtette lova lábnyomát.

VII. FEJEZET.

Könnyű volt esküdni: »Isten engem úgy segíjen«, — de mikor a hitvesi csókra került a sor, régi szeretője képe vetődött közibük, s nem bírta kimondani: — Szeretlek, feleség!

Három nap, három éjjel folyt a lakodalom, két banda kifáradt, a fogások lejártak, elköltek a nagy aranyos pástétomok, perzsiai és velencei nádmézből készített konfektek, liktáriumok. A pohárszékekről lekerült minden ezüstserleg, a segesvári viaszkos új kupák, a járai hólyagos kancsókban megecetesedett a bor, s sok kristálypoharat eltörtek, de Wesselényi nem merte végigszakasztani a lakodalomnak, hogy mondania ne kelljen:

— Szeretlek, feleség!

Se bor, se az áldás nem mosta le szájáról a bécsi Burgban a császár kedvesének adott tisztátalan csókot. Csak reszketett a szégyentől, mikor ott állott előtte gyönyörű asszonya, Cserey Heléna előbb hófehér ruhában, később zöldbe öltözötten, fürteit vállára eresztve, virágkoszorúsan, ahogy a szövőtneges ifjak közt táncolt, mintha nem is övé volna. Csak pirulni tudott, mikor a vőfély szép szavakkal átadta aráját. Másnap zeneszóval ébresztették, következett a felkontyolás. Keleti gyöngyös, drágaköves főkötőt illesztettek a szép menyecske fejére, ki a boldogságtól úgy reszketett, hogy két szűzi mellhalma verte a drága ruhát, mintha két szív dobogna mellében...

— Tedd fel a kontyot, vedd fel a gondot! — mosolygott a nyüszőasszony.

Az urak brávoztak, leányok álmodoztak, a sok

gróf és báró mind csak csókra gondolt; egyedül a férjnek akadt el a szava, mikor mondania kellett régi szokás szerint:

— Kicsi mennyországom...

Pedig emberemlékezet óta nem volt ilyen szerelemre született esztendő. Égen-földön tobzódott a tavasz. Az emberek ekéikkel a föld minden szennyét aláforgatták a mélybe, a dal láthatatlan aranyhurok-ként kiröppent, s rávetődött a repülő madár lábára, fennakadott a fák harmatos ágain, s a felhők képén ragyogott sokáig. Illat töltött be mindent, még a koldus zsebét is, s az ébredő Szamos megborzonzott tőle... Minden szegény ember a fák lehulló virágjával keresztelte csecsemőjét, csak Wesselényi Miklós maradt szomorúnak.

Sibót berendezték. A kastélyt újraépítették, új élet kezdődött. Lovas hajdú járt faluról-falura, szegényt puhatolni, fel is segítézeni. A kasznár éjjelnappal a pince pitvarában ült, ott is hált, hogy utas-szomjas embernek minden különbség nélkül egy ital bort nyujtson. Nagy vendégfogadót építtetett s homlokára ezt iratta:

»Ez az ivók és táncolók kedvére épült, de becsületes embernek kastélyomban készen áll asztalom, szobám és ólaim.«

Melegség, szeretet áradt szét a magas kastélyból. Az árva jobbagynépnek homlokán bizalom káprázott és boldogan dobta magát a robotmunkára a virágos rétek ölén.

Amíg ő így titokban vezekelt, fehér felesége boldogan ültette a virágot, gondozta a búfeledtető, vigasztaló kertet. Vala is ott minden, mi ékes és drága. Különbnél különb fajtájú szép fák sorjába ültetve, lombos árnyékukban filegloriették faricskálásokkal kihányva, vártakkal pártázott látókák, remetelakok, lugasbarlangocskák. A vadaskert mérföldekre terjedt, fácának villogtak ki a füzes galyai közül, s minden telistele szebbnél szebb virággal.

Csillámlott, sajtott minden a nap tűzében és minden vele reszketett, vele pörölt, neki fájt. Egyedül ő volt méltatlan tiszta asszonyához, kinek minden érintése aranyfoltot hagyott házon, kerten, életem és álmon. Ha új bimbó hasadt, arra gondolt, hogy csak az ő szíve nem hasadhat ki, pedig híven imádta már asszonyát. Úgy érezte, hogy minden széptevése álnok, szerelmes igéinek útjába áll az a másik asszony és nincsen senki, ki levegye az ígézetet róla. Még több jót tett. A szegényeknek házat épített, kis telkeket hasogatott ki a falu szélén s csakhamar egész utcáson sűtkérezett az út szélén, s hálás emberek csókolták áldva lába nyomát.

Végre úgy érezte, hogy meg van váltva. Már nem bántotta a lelkiismeret és egy forró, szép estén kitört belőle a vágyott vallomás:

— Szeretlek, feleség, kicsi mennyországom...

Azon az éjjel pedig leégtek az új házak.

A sok arany buborék, a csillagok ragyogtak az égen, mikor a földről imbolygó fény szökött fel. Kis fény-nyilak suhantak át a fák között. Előbb csak pilinkéztek, lassan megremegtek a falevelek, aztán piros fényben ragyogni kezdetek. Forró légáramok kelték útra és vörös lett az öreg fák szakállá.

— Tűz van! — riad fel valahol a szó.

Wesselényi felugrik álmából, megáll az ablaknál és mikor látja, hogy az ő bűneltörő házai égnek, arca fakó lesz, nagy deli teste előregörbed. A házak kormos tajtékot vernek, az emberekre hull a tűz, fülük sír, meztelen szívök veri a követ, ahogy orrabuknak a pusztulás hatalmai előtt. A harang sír, a torony fejveszített denevéreket szór ki ablakán.

A lángok eggyé folytak már, mikor Wesselényi odaérkezik. Egy kútágas recsegve hanyatlik le. Az ökor véres nyakán ezüst patakban olvad a lánc. Az elégett eb gerince vörös íjjként felmered, mielőtt el-

Nyirő: A sibói bölény. I.

pattanna. A kicsinyeire borítkozott madár égbetar-
tott csőrrel hal meg. A házak, csűrök ropogva ég-
nek és aranyesőként robban szét az otthon. Fölöttük
piros angyalok csókolóznak és veres bíbort vetnek
az ég arcára.

Az embertömeg félve veszi körül az urat, az
asszonyok sírva omolnak útjába.

— Mit tegyünk? Mi lesz velünk?

Wesselényi komoran int, hogy ne bántsák a tü-
zet. Néz és gondolkodik. A hajdúk a népet hátra-
szorítják.

A tűz már színjeleket játszik. Arra gondol, hogy
milyen másképpen ég minden: Az élettelen dolgok,
a lélegző teremtmények és az ember... Néhány
könnyű, fehér pillanattal lobban el a gyermek, a
férfiő tűze fekete, a szép leányé szomorú, az anya-
test utolsó pillanatig sír... Feleségére gondol. Az ő
virágait nem bántja a tűz, csak az ő lelke bocsána-
tának záloga hamvadt el. Visszadobta az Isten is. A
lángok közül a másik asszony kacaja hívja. Piros
ágyat vetett a lángok szárnyain... Talán jobb is
volna... Pár lépést tesz önkéntelen.

— Vigyázzon, Miklós! — érinti meg valaki a
karját. — Ne menjen olyan közel!

— Heléna! — rezzen össze a férfi és egymást
átkarolva, együtt nézik a pusztulást.

Az infernális zaj lassan csendesül. Csillagvakító
füstgomolyok légi útra kelnek. Utánuk nyersaranyá
változnak az égő épületek. Az eszterhéjjakról tűz cse-
peg, a tetőkön a nagy varjúkárogók kinyúlnak és
megbolondult piros szén-virágok ugrálnak ki az ab-
lakokon. Az ág-bogos kerti pompa még egyszer fel-
tetszik, s csakhamar korommá omlik minden. A ré-
műlettől borzolt állatok ismét lehúnyják szemüket.

— Menjünk! — inti feleségét Wesselényi.

Arca szigorú árnyékot kapott, halántéka fekete.

— Valami bajod van, Miklós? — aggódik az
asszony.

Ingerülten hárítja el magától a nőt.

— Semmi, semmi...

Már megvillan a gondolat, hogy milyen jó volna most elmondani mindent, de nincs bátorsága az ártatlan lelket megmérgezni. Sietve hazudja tovább: —...Csak ezeket a szegény embereket számom, — s hogy ne kelljen asszonya szemébe nézni, újból az ablakhoz lép és bámulja az üszkös romokat, melyeket égett bajszú férfiak állnak körül.

Cserey Heléna ismét hozzásimul és loppal fürkészi. A férfi kínosan elmosolyodik és — csakhogy csend ne legyen — kimutat az üszkökre.

— Valaha ház volt, mosolygó, virágos. Kenyér volt, édes. Ruhácska, ékes. Ki tudná, miféle hímes, tarka, vagy szerelmes. Életük egyrésze, álmuknak szárnya, jövődő reménye. Ez a kis korom volt szegény embereknek mindene. — A becsület, szépség, kacagás, öröm, fájdalom... s íme, most az ördög fűsüli benne bozontos melleszörít...

Erzett a hangján, hogy nem a szívéből beszél, lopottak a szavak, eszeágában sincs, amiket mond. Valami más titkot álcáz. A szerelmes asszony megrándul, s zokogva csúszik le az ura válláról.

Wesselényi sietve karolja ölébe.

— Mi az? Mi bánt?

— Semmi, semmi, csak rosszul érzem magam, — feleli hidegen az asszony, s görcsösen megrándul az arca. — Úgy látszik, megfáztam a tűznél. Megyek is aludni.

Az ajtóban azonban megtorpan, szelíden visszaszól:

— Miklós, én hazudtam.

Gyámoltalanul ténfereg oda a hatalmas ember.

— Mit beszélsz? Hazudtál?

— Hazudtam, — vallja szilárdan a kicsi asszony. — Engem igenis bánt valami. Meg kell mondanom. Nekem nem szabad, hogy titkom legyen maga előtt.

Szemei villognak. Erős, határozott, parancsoló. Wesselényi ügyetlenül kedveskedik, rekedten kacag.

— Nonno! Csak ki vele!

A karcsú, magas asszony két fehér tenyerébe veszi ura fejét, úgy néz szemközt vele.

— Az bánt, Miklós, hogy ekkora nagy tűz világánál sem láthattam a maga lelkébe... Pedig én tudom, hogy most a mi házunk ég.

— Feleslegesen izgatod magadat, — komorult el a férfi, de a nő ellökte kezéből a nehéz főt és eltűnt az ajtón...

Wesselényi leroskad a medvebőrre és öklére könyökölve mondja:

— Szívig égett ember lettem magam is.

A falu elnémult, a sors betette az ajtót, lassan kinyílik a halálvirág, s a korom csendesen hull az árva emberekre.

Kárhözottra változott a világ Sibón.

Az udvaron vad mének harapták egymást, nyaktörő lovaglások következtek. Minden vadászatról hazahoztak egy-egy félhótt vendéget, megtöredezett hajdút. A vakmerő kocsizások után hideg vízzel kellett öntözni a megdühödött paripákat, hogy a lovászokat fel ne falják. A vendégek egymás szájából lőtték ki a pipát, vagy részeg fővel fáklyafény mellett, éles karddal vívtak, hogy csak úgy csurgott a vér. Minden szobában, a folyosókon friss fehérneműt kellett készíteni, hogy a dühödt báró újat válthasson, ha oktan tombolásaiban a régit letépte magáról. A fegyverteremben, vagy az ebédlőben nagy dáridók estek, míg fáradtan kidőltek, vagy valamelyik vérmesebb úr szőrös orrlíkából ki nem freccsent a vér. Nagy fogadásokat kötöttek, hogy ki lövi le a levegőből örömeiben hanyatt repülő fecskét. Aki betette lábát a sibói határba, többé nem volt biztonságban.

Az ifjú hitves párnákba dugott fővel sírt, reme-

gett, borzadozott, de mutatni nem merte. Százszor esett bűnbánóan lábaihoz Wesselényi, ígért jobbultást, de valahányszor a leégett házak üszkére nézett, újból elborult a lelke. Gyötörte, kínoztta magát. Minél jobban szenvedett az asszony, ő annál vadabb lett, s már nem tudta mihez fogjon, csakogy a gondolkodást elfeledje.

Játékszínt építtetett a vadaskertben, összetoborzott néhány koplaló komédiást. Aki valamire való úr volt három vármegyében, el nem maradhatott. A vadaskert melletti úton, réten állott a sok szekér, égtek a nagy tüzek, cigányüstökben párolgott a tokány, a szén felett forgatták az ökröt. A színpadon a jeles Jancsó, Ernyi, Sáska, s Kócsiné ágáltak. A darab vadászjeleneténél igazi vaddisznó robog a deszkára. Még forrók a fülei a kemény szorítástól, melyeknél fogva nyolc kemény hajdú a jelenetég fogta. Kócsiné sikolt, a komédiások bénultan merednek rá, mikor lövés dördül, s a tájékos kan véresen a sűgő orra elé karikázik. Az ájult fehérnépeket felmosdatják, a vendégek megnyugszanak és a szép magyar szó mindent elfeledtet. Hegedűszó zendül, édes nóta támad, az emberek megrendülve kísérik az akciót, a rongyos komédiás lelkesülten tovább szaval, kihull a könny, a vendégek elbűvölve hallgatnak, a hegyek rendületlen figyelnek, az erdők susogva sűgják a szerepet a színészeknek, s a borzas deszkákról új világ fényes lelke száll, száll szakadatlan, míg eljön az este, s vége a komédiának...

Igy mulatnak Sibón. A gazda a lehangosabb, pedig bort se iszik, mióta megfogadta, de mikor senki sem látja, kiorozkodik a házból, s odalopózik az égett faluvéghez. Csak itt ered meg szívében a panasz.

— Meddig vádoltok?...

A fekete romokat senki sem meri bántani engedelem nélkül.

— A báró megbolondult, — mondják, akik látják,

Egy éjjel aztán fehér kísértet lép a romok közül az elmerült férfi elé és szomorúan átöleli.

— Miklós, én drága uram. Tudom, bánthanak a romok. Engedd meg, hogy én építsem újra...

Elvezeti onnan. Többet nem beszélnek. Csak egy komoly bagoly szuszog hangosan utánuk a görbe szarufáról.

Őszire már ott sorakoztak az új házak egymás mellett, kakasásításnyi távolságra, de még le sem száradt a tetőkre tűzött zöldág, megjött a tél. Az első havat a varjak még a hátukon hozták, s alig telt el néhány hét, már a menekülő koldusok hátán táncolt az üres tarisznya. Sibón csend volt és szomorúság. A báró Voltairet és Horatiust olvasta, vagy önmagával küzdött. Ilyenkor felesége nem szólt, hanem csendesesen mellé ült és finom kezével hűsítette homlokát. Néha megűzte a vadkant, farkasirhákat aggatott a hidegtől csikorgó fákra, nevelte híres paripáit, hóviharakkal szembehajtotta őket, minden veszedelmet megkísértett, de nyugtot nem talált, menekülni nem tudott. A medvebarlangból régi szeretője lépett elő, a hófátylakban ő táncolt, éjjel ő ült mellére, az ablakrácsba kapaszkodó démonok a Nemes Zsuzsa nevét kiáltották.

A másik szobában pedig nyugodtan aludt a makulátlan, szentséges feleség várandósan, az ő gyermekét hordozva szíve alatt.

Igy telt el a tél és megjött március. Langyos szelek elvitték a havat, a hegyek megették a zilált ködöket, s az új élet ingerétől már zúgni kezdett a fák teteje. A patakok újra mosni kezdték a sziklákat, a sárga, gyertyalelkű, szegény nép kitámolygott a mezőre, hol fodros, ösztövéér báránykák ugráltak, vagy bámulták az ágon hintázó kicsi cinkét.

József napjára aztán megjött a kastélyba is a gyermek. Kínos, jajgató, erőszakos volt az útja. Az

asszony vértelenül feküdt az ágyban, mint egy viaszkkal ragasztott szép halálfő, de boldogan mosolygott.

— Fiú!

A csapzott, keserű férfit mintha igézetek igázták volna le.

— Milyen különös!

Összerándult hatalmas fejét felvetette, testének boltozata ropogott, küzdött, hogy megértse a különös változást. Az élet új kezdete kopogtatott homlokán, egyszerre minden más értelmet, mélységes jelentőséget kapott, vérének viharai eltávoztak, a harag szárnyai letörtek és csodálatos fény áradt el benne. Milyen más lett a felesége is! Fehér ingén, ni, hogy átvilágít a szíve... és milyen tiszta, milyen forró! Csodálatos tisztaságot érzett és olyan finom lett egyszerre az ő vad teste is, hogy meg tudta volna nézni a tenyerére hulló falevél bánatát. Eltévesztettnek, értelemnélkülinek és elherdáltnak látta eddigi életét.

— Mit csinált velem ez a gyermek, ki pedig erőtlén, tehetetlen, mintha csak pár pillanatra volna kiszabva élete?...

Átszellemülve haladt át a néma termeken. Elővette a Károli-bibliát, hogy bejegyezze az eseményt.

— Világosságot! — dördült rá inasára.

A megijedt legény meggyújtotta a gyertyákat, maga pedig eltakarodott.

Wesselényi ült a sárgás fényverésben és magában szállottan nézte a sokatnyálazott öreg könyvet. A betűcsírák összefutottak szemei előtt. Újból szorongások, gyötrelmek, lidércképek vették körül és megfogták a felemelt pennát a kezében. Ördög tudja hogyan, de hirtelen az jutott eszébe, hogy lovaslegényt küld Gorbóra, és megüzeni háza nagy eseményét.

— Aljas vagyok, aljas vagyok, — verte a fejét, majd újból lecsüggedt, tépett haja homlokára csúszott.

— Ez így nem élet, — mondotta keserűen és elhatározta, hogy megszabadul lelkének terhétől.

Már a szándéktól is könnyebbséget érzett. A gyertyák biztatva hunyorogtak, apja, anyja, vén vérontó ősei rábólogattak a falról.

Indult is, de az ajtónál visszarettent. Erre a kakuk kiugrott az órából és mérgesen ingadozva, tízszer kiáltott rá.

Eridj már!... Eridj már!

Cserey Heléna boldogan nyitotta ki szemeit.

— Mi az, Miklós?

Fény áradt a férfi alakjára, hangja meleg lett és lerogyott az asszony párnájára.

— Heléna, vétkeztem ellened... ördög van az én szívemre festve...

És elmondott mindent. Felfordult minden keserősége, izgalomtól gyöngyöztek szemei. A szenvedő, meggyalázott, más asszonyától fertőzött, mégis drága férfi vallott kábultan, semmit el nem rejtve. — Csak mikor bevégezte és a kábulattól feloesudott, döbbsent meg hirtelen és nézte az asszonyt.

— Üzz el magadtól! Méltatlan vagyok én hozzád!

Cserey Heléna boldogan rázta a fejét.

— Én vagyok a méltatlan, hogy szenvedni hagyjalak ilyen kicsiségért.

— Ilyen kicsiségért?

Az asszony oda se figyelt, csak összekulcsolta halovány kezeit tejontó pusztá mellén.

— Áldott legyen az éj, melyben csillagom feljöve, áldott legyen a kéz, mely hozzám vezetete... és ezerszer áldott a mi kicsi fiúnk, ki végre eljöve...

Látszott, hogy a drága anyatest magánkívül vonaglik, hogy sietve megszüljje a gyermek után közös boldogságukat is. A férfi pedig érezte, hogy el-esett élete megújul, házának szentélye felderül, epedő vágyak, hitvesi szerelem kelnek velük szárnyra, a nyomorult föld megszűnik remegni, mintha örökre

leléptek volna bűnös sárcáról, hogy az igaz élet tiszta magasságába emelkedjenek.

— Mikor a falu leégett, a forró tengerlángban nem láttalak téged, — zengett az asszony; — de eljött kis fiúnk és pici kék szemének kicsi világánál, hogy megismerélek...

Egymásra borultak hangtalan és nem látták, hogy a gyertyák kék ugrádozással egymásután kialszanak, a hajnal beszól az ablakon, hogy feküdjetek le gyermekek — és felrettentí az alvó kisedet...

Még támo lygott Cserey Heléna a gyermekágy után, de első dolga volt Rétyi uramat, a papot hívni.

— Tiszteletes uram, keresztelje meg e gyermeket!

— De hiszen úgy tudom, hogy a báró úr reverzálist adott, a báróné pedig más hiten van, — ellenkezett a pap. — Én pedig kálvinista pap vagyok, kit nem illet gyermek a törvény szerint...

Wesselényi bámulva hallgatott, de az asszony nem tágitott.

— Nem törvényt magyarázni hívtam Rétyi uramat, hanem keresztelni és vegye tudomásul, hogy az uram hite az én hitem...

A szikár fekete ember alázatosan hajtotta meg fejét és karjait áldásra emelte...

— A mindeneket megtartó Atyának, Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében...

A végén Wesselényi Miklós az asszony nagyságától legyőzve, reszkető pennával írta be az öreg bibliába:

»Első fiúnk, Ferenc, született anno 1778 die 19-a Martii, kereszteltetett Rétyi pap által...«

Kigyulladt arccal tekint szét a tavaszban, lovai boldogan nyerítenek rá a napra és minden pillanathban testvért kap az elsőnek kinyíltott néhány kicsi virág...

VIII. FEJEZET.

A vendégek egymásnak adták a kilincset. Szokás volt a gyermeket megtekinteni s mosdóteknőjét pénzzel tölteni. Egész nyáron hintók járták a Wesselényi házát, nem volt ideje a pornak elülni az úton. Hozták a hírt termés állásáról, ország állapotáról. Nyugodt, vihartalan volt ez az élet. Az ebédlőben koccintottak az ezüstkancsókkal, s az urak sokszor éjfélig elaggódtak a bécsi állapotokon, hogy az öreg császárnő a végét járja s ürül alatta a trón.

— Semmi jót sem várhatunk Józseftől — mondotta az egyik.

— Alig várja, hogy az anyját a kriptában lássa, — vélte a másik.

— Vajjon mi szándéka van? — töprengett mindenik.

— Azt csak Nemes Zsuzsa tudná megmondani, — vigyázatlankodott Bethlen Lajoska.

— Rossz helyt szóltál, — súgta a fülébe Bánffy György, a sógor.

Wesselényi elkomorodott, s a vendégek szedték a sátorfát. A gazda nem szólott rá, csak titkon mosolygott.

— Nincs ereje rajtam már annak az asszonynak.

A találkozást mégsem kerülhette el. Éppen aratásra készülődtek, mikor Haller János uram lovas legénnyel bejelentette, hogy tiszteletét teszi. Cserey Heléna adta rá a választ:

— Szívesen látjuk.

Régi török füstölő lapátocskára gyanta-golyóbistvetettek az inasok, bugyogós korsócskákból virág-

vizeket hintettek a falakra, hogy a kevély, szép dáma, a császár szeretője, gróf Haller Jánosné ne húzogassa az orrát a grátsi, bécsi szálák után a sibói kastélyban. A ház úrnője nem akart mérkőzni asszony-praktika csudaszereivel, hiányzott is neki a klárispor, ábelvére, affróziavíz és egyéb rejtett praktikák szerszáma, mert azt tartotta, hogy a virág is csak harmattal mosdik, napfénnel törülközik, mégis milyen szép.

Csak az urát féltette, minden percen rettegett, mióta a »császár kémje«, púposhátú, szikár, félszeg kis férjével betette a lábát a kastélyba. A féltékenység soha nem álmos, s a villogó szemű, gyönyörű szál asszony most is olyan lágyan csókolta a szerelmes szókat, mint régen, mikor még Wesselényi Miklós szívével játszott.

— Miért is jött ide ez az asszony!

Tudott urának rejtett, régi nagy szenvedélyéről, s érezte, hogy ez a leszámolás napja is közöttük. Eljött beváltani a régi fenyegetést, mit akkor tett, mikor elvette tőle a férfit. Hiába őrizte otthon tizenhárom alakban a szerelmes császár képét, a régi szenvedély ismét fellángolt, nem nézte a háta mögé adott fehér, hidegorrú stift-dámát; úgy fordult minden érzékével, szomjasan első szerelme felé, mint ahogy egy szép rózsaszál beleágaskodik a napsütésbe.

Wesselényi látta a néma harcot, s csak rákövörösösen nagyokat fújta a bajsza alá, de gálánsul vezetgette a gazdaságban a veszedelmes dámát, aki megverte szemével, tüzelte forró közelségével, ajka félig mutatott csók volt, forraló, észveszejtő lényéből áradt a szenvedély. Percekig be nem állott a szája.

— Néhány mustralovat szeretnénk, szomszéd. A én édes uram is rendezett be ménest Tótszálláson. De mi az a sibói világhíres méneshez képest! Nem is tudja, Miklós, hogy, a felséges császár figyelmét is felköltötte...

Wesselényi morogva húzta ráncba homlokát. Nagybátyjának, Wesselényi Farkasnak intő levelére gondolt, hogy vigyázzon, mert a szépasszony kezével a császár tapogatózik, nagy veszedelmek gyűlnek Erdély szabadsága fölé, s az ármányos fehérnép kitudta a féltett titkokat, a be nem hódolt familiák sorsa a kezében van, a Bethleneket is megfenyegette és el is kérkedett vele, hogy ő a császár igazi guberniumja Erdélyben.

— Az igaz, hogy szép gubernium, — morogta gavallérosan, de rögtön el is szégyelte magát.

— Mit mondott, Miklós? — kétszínkedett hozzá-símulva.

— Kíváncsi is József császár az én rossz gébémre, — dugta el a szó végét Wesselényi, s ellenségesen meredt a szép fehérnépre, aki megérezte az indulatot, s játékosan megmutatta veszedelmes karrait.

— A felséges császár csak egyetlenegy lovát szeretné látni, Miklós.

— Melyiket?

— Azt a csikót, melyet a halottas kocsija elé nevel Wesselényi Miklós.

A férfi elsápadt. Ez a titok kész halált jelentett. Sűrű vérétől szikrázott a szeme, majd a mellére döndített elszántan. Úgy dörögte az asszony szeme közé:

— Hát igaz, megmutatom azt a csikót neked, Zsuzsa!

Az asszony boldogan felkacagott:

— Köszönöm, Miklós, hogy a leánykori nevémet szólítottál.

Kacagásától a csókotleső, pázsitzemű gilice boldogan repült be a fák közé, a hosszú, meleg fű megrezdült, a napveréstől megperzselt dombok elvesztek valami izgató, rózsaszínű párában és behúnyta szemét az egész világ, hogy úgy élvezze a kínálkozó asszony vágya teljesülését.

Wesselényi is megértette. Elég világosan meg volt mondva:

— Szerelem, vagy a fejed!

Nem merte a gondolatot folytatni. Megrázkódott. Körülnézett, nem látja-e valaki. Messzi elkalandoztak a mezőn. Fecskék röpködtek, s mellükön meg-megvillant fehér szívük. Az úton egyszer magas, bolond cigány csetlett-botlott szembe velük szomorúan, hegedűvel a hóna alatt. Wesselényi örült, hogy általa megszabadul az igézettől. Rá is dördült szigorúan:

— Ki vagy? Mit keresel itt? Hogy mersz a birtokon cellengeni?!

A cigány nem ijedt meg. Megrázta fürtös fejét, s búsan megcsikordult a foga.

— Hagyd el, uram, nagy az én bánatom!...

— Felkötöttetek! — rivalt rá Wesselényi, de az asszony szelíden a hegedűre mutatott:

— Tudod-e szépen vonni?

A cigány féltérdre ereszkedett, álla alá kapta a nótafát, s felsírt rajta a lélekbemarkoló, különös, vad fájdalomtól tépett ismeretlen nóta. Olyan volt, mint a Keletnek fordított sír, melyet elöntött a nap-sugár. Szép, színes, ragyogó, de mégsem takarhatja el a halál örök álmát. A meghalt boldogság koporsója volt a hegedű, melyre ráperegtek a cigány könnyei.

— Miért sírsz? — fordult feléje részvétellel a grófnő.

— A feleségemet siratom, az én szép feleségemet!

— Meghalt a feleséged?

Gyilkos düh villant a cigány szeméibe.

— Elvette tőlem a gorbói gróf, a pupos Hal-ler János. Rózsavízbe feresztette, selyembe öltöztette, kastélyában ölelteti magát velem. De én a császárig megyek, panaszt teszek nála...

A szép asszony elfordult a rongyos cigánytól,

orcája lángbaborult, s gőgösen csak ennyit mondott az elbámult Wesselényinek:

— Miklós, kérem, vágasson rá huszonötöt és dobassa ki!

Egész úton hazafelé több szavát nem lehetett venni.

Wesselényi szobájába kísérte. A küszöbön megragadta a férfi kezét, különös tűzben égett, hosszú szembenézés után magához rántotta a férfi fejét, éles, forró csókot nyomott az ajkára.

— Öste, — suttogott, s csengő kacagással elűnt a mélyöblű ajtón.

Wesselényi a csókkal a száján nem mert felesége elé kerülni. Két öklére hajtott fővel próbálta magát rendbehozni. Arra gondolt, hogy az ő tiszta felesége gyanútlanul éppen most játszik fiával. Nem is sejtí, hogy beszennyezett ajka többé nem érintheti tiszta testüket.

— Mit tettem? — kesergett.

Szemei előtt ott örvénylett a bűnös csók piros kútja, amelybe belefulladásztotta egész életét. Elsőnek asszonyát dobta bele, ki hitét, szüleit, mindenét feláldozta érte, s boldogan tette meg a keserves vesszőfutást, csak hogy övé lehessen. És most a házasság anyala ott fekszik kiterítve, meghalva, saját lelkiismerete a Szentmihálylova. Utána áldott fiacskáját tette árvává...

Féktelen szenvedélye nem bírta tovább a gondolkodást. Szeme elsötétedett, sötét vérvihar kavargott benne, letépte magáról a ruhát és megöklözte magát, fejét, míg kimerülten elnyúlt a medvebőrön.

— Mi egy csók? — súgta az ördög a fülibe, mikor leviharzott és az emlékére kinyíltak a képes, bűnös lehetőségek, miket a démoni asszony érzékségétől keltett kábulat lázálmáiban látott...

— Öste... — jutott eszébe az ígéret, s rémülten érezte, hogy nem tud borzadni miatta, teste örül, s színes, nehéz bűnök vonaglanak vágyaiban.

— Nem, nem szabad bevárni az estét!...

Ha ellenszegül, nemcsak rajta, egész Erdélyen bosszút áll a megbántott asszony. A császár kezével üt vissza. Arra már jókorán figyelmeztette Wesselényi Farkas, hogy egy rebellis Wesselényi Miklósnak nem biztos a feje, se jószága.

— Mindent, sőt az egész Erdélyt meg lehetne menteni, — gondolta ismét, — csak egy kicsit szeretni kellene érte.

Hosszú töprengés után az asszony kérdésére: — szerelem, vagy a fejed? — így felelt:

— Becsület, vagy halál!...

Újból a régi Wesselényi volt, a szilaj, megdönthetetlen, ország hőse. Magas homloka fennen ragyogott, keményen intézkedett, szempillája se rezdült, mikor búcsút vett asszonyától, fiától. A hosszú, néma csókra elváltozott színében Cserey Heléna, finom kezével a szívéhez kapott, de csak ennyit mondott:

— Jól van, Miklós.

Pillanatra meggörbült Wesselényi, de több beszéd nem esett közöttük s a törékeny asszony nem sikoltott fel, mikor látta, hogy ura parancsára a »halál-lovakat« vezetik elé, hogy befogják a vasszekérbe. Két izmos lovász tartotta mindeniket. A gyeplos fehér arab mén még a szellő érintésére is tűzbe jött. Utána három arany pej jött. Nyerítésük úgy cseng, mint az ezüst. A két rudas, két szép csoda, melyet valaha lótermő puszta szült, gonosz fogakkal és meséből örökölt termettel.

Wesselényi magyarázta a görbe grófnak:

— Ez a néhány dög volna a mustra. Halál-lovaknak neveztem őket, mert majd, ha odaérik az idő, ezeken megyek az utolsó útra.

Kihívó nézéssel az asszonyhoz fordult:

— Megpróbáljuk, Zsuzsa?

A következő pillanatban a nő már mellette ült, urát is felparancsolta a szekérre, a lovászok elengedték a hat izgatott veszedelmet..

A porkoláb-kaput ki se nyitják. A fehér mén átrepül rajta, a két rudas alatt pozdorjává törik, s a vasszekér mosolygó gazdájával már kint jár a mezőn és nem nézik az utat.

Virágportól sáros lábakkal vágat a hat remek állat. A szédülő szemek előtt egytűzzé folyik össze a napfény. A mindent tipró ritmus forgatagában elvész erdő, mező, a kerekek alatt szédülten bujik el a búza, fű és a súlyos paták a gazda arcába szórják a harmatot, földi virágok szentelt vizét. A fékevesztett mének pedig rohannak, mintha évezredek mögé szűz, szent, végtelen és nevetlen őshazájukba sietnének.

Csak a halálüldöző férfi áll szilárdan a megsemmisülés határán járva.

Lábainál elgyötörten, az élet utolsó pillanataiba kapaszkodva, sápadtan felsikolt a szép asszony.

— Miklós!

Majd a halál szelétől csiklandozott kacagással átfonja térdeit, s forró testtel a férfihez emelkedik.

— Szeretlek!...

A lovak túlrágták a világ korlátain. Minden elmúlt, csak ők vannak ketten.

— Szeretlek!...

A szekér fenekén félholtan fekszik a kis, púpos gróf.

Nem fontos már, hogy mit tépnek össze a rohanó kerekek.

Ennek az útnak a vége úgyis a Szamos húszöles szakadéka és nem született emberi erő, mely megfékezze a végzetet.

Wesselényi le is bontja ökléről a gyeplőszálat, mely még e világgal összeköti és a lovak nyakába vágja.

A félelmes állatok felhorkannak, mintha a kasszás végső riasztását hallanák. Repülnek aranykődön, ezüstporon által, hogy utolsó nekigörbüléssel elrúgják maguk alól ezt a földet. Fejüket égbetartva, kinyúltnak pattanásig feszült inakkal, hogy megvalósítsák a

kis misztériumot, mely ideleenn halálnak neveztetik...

Az asszony dermedten nézi a hátralevő néhány pillanatot, s vágyaktól reszketve sikongja:

— Csókolj! Csókolj!...

Wesselényi azonban komoran kiegyenesedik. Teste előremered az alattuk tátongó szakadék fölé és ott az infernum küszöbén termik meg a felelet kínzó gondolatára.

— Halállal nem lehet hazát megmenteni!...

A gyeplos már felemelkedett, hogy belevesse magát a Szamos fehér temetőjébe, de ekkor éles fütty sívít át a levegőn, s a hat nemes állat egyszerre megáll a mélység peremén...

És lassan magához tér a világ.

A szenvedély elszállott. A rohanó fák, hegyek újból megnyugszanak.

A szép asszony megigézve, tébolyultan nézi a férfit.

— Miklós, ne taszíts el!

Wesselényi felelet nélkül megfordítja a szekeret és kedveskedve szól a lovaihoz:

— Menjetek szépen haza, lovacskáim!

Félkezével megrázza a szekeret.

— Ébredj, Haller János!

Az asszony megszégyenítve, eltaszítva, haragtól sötéten, büszkén és lángolón vágja oda:

— Megbánja ezt Wesselényi. A lábaimhoz tiporlak, — lihegi fulladozva. — Mind a hét nemzetséged megsiratja ezt a napot — esküszöm.

Wesselényi a megmentett becsület csókjával homlokán, büszkén állja a kihívást.

— Tiszteltetem József császárt!

— Féreg leszel te még előtte! — sziszegi a nő.

A férfi mosolyog, s a lovak magukra, csendesen megindulnak.

A mezők felett a pacsirta ismét dalba kezd...

IX. FEJEZET

A második gyermek születése után kezdődött valójában megpróbáltatásuk.

Könnyhullatás lett lefekvésük, sírás felkelésük, mióta Kétheli László alispán és Kabos László uraimék betették a lábukat Sibóra. Rekkenő nyári délután volt, a bódult bogarak koppanva ütődtek a falhoz, s néhány virágkisasszony felfelé csukta be napernyőjét. Olyan termő szerelmes délután volt, hogy még az öreg fák is megbolondultak és szerelmes levelet ejtettek közibük.

— Miféle ritka szél vetett ide, Laci? — fogadta gyanútlanul a vendégeket a házigazda.

— Elég kellemetlen — felelt az alispán. — Küldetésben vagyunk.

— Hát már megint mi bolondot tettem? — kacagott Wesselényi. — Az utolsó két esztendőben nálamnál ártatlanabb embert nem hordott a föld a hátán. Hjah, ha az ember megházasodik, vége lesz a legény-bolondságnak. Asszony, s két gyermek! Vén ember vagyok én már, barátaim... De mi baj?

— A gyermekekkel van baj — nyögte ki Kabos uram.

— A gyermekekkel? — hördült fel Wesselényi, mintha kést döftek volna belé.

— Valaki, gyalázatos ellenséged, feljelentett az udvari kancelláriának, hogy az adott reverzális ellenére, törvénytelenül reformátusoknak kereszteltetted őket. Jó volna, ha felhivatnád a papot is.

Négyen bezárkóztak és míg Cserey Heléna színes, tiszta homlokkal mitsem sejtve, kicsinyeinek dalolt, ők komor szavakat váltottak, protokollumot szerkesztettek, s éppen csak hogy a hajába törülte a pennát Kabos uram, már mentek is, szinte szöktek Sibóról.

— Ki tette? törte a fejét Wesselényi.

Kétheli Laci azt is megmondotta:

— A feljelentést az udvari kancelláriához Fáji Ferenc, a váradi püspök-képe tette meg, de nem az ő fejétől telt ki.

Bizalmasan odahajlott a zord gazda szőrös füléhez.

— Nemes Zsuzsa.

— Nemes Zsuzsa? — mordult fel Wesselényi.

Az alispán már a hintóból kiabálta vissza:

— Én nem mondtam semmit. Nem tudok semmit...

Elment hazulról, hogy ne találkozzék az asszonyával. A munka dalolt erdőn, mezőn. Harangvirágok inganak, hangyabolyok felett enyhe savanyú ködöcskék derengenek, s a magasban a sasmadár kékségeket és forró napport szítál le szárnyairól. A hevült arcú, mezőn dolgozó leányok úgy néznek rá, mintha azt mondanák: — Hallod-e te király fia, jere hozzánk guzsalyasba.

— Milyen boldog, megelégedett kívülem minden... — tör ki a férfiből és olyan különös, érzékeny, éles a látása. A lepkék csodálkozva keringték körül.

— Pedig milyen kevés kell a boldogsághoz. A madár szárnyával szorítja magához kicsinyeit, még a vadállat is végignyálja egymás szemét, a fák szíve összedobban, a vak kő is társához ütődik és helyet ás mellette, még a kihűlő csillagnak is kölesönöz fényéből a másik; — csak engemet bántanak...

Egyik erdei tisztáson egy sátoralja cigány táborozott. A félmeztelen férfiak, nők rámosolyogtak, apró purdék fényes krajcárt koldultak. Vidám, üde, fűrtös valahány, mintha frissen kölyközte volna és ittfeledte volna az éjfélt. A tizedik lépésnél őket is elfeledte, csak a bosszúálló asszony emléke nem maradt el mellőle és — csodálatos — nem tudott haragudni rá. Jól esett a rá gondolás, a tiltott csókok íze cseppé gyűlt a szája prémjén. Névtelen vágyakozások lepték meg és tovább futott előlük. Egy kerek

dombon fáradtan dűl hanyatt a magas fűben és ideges rántással szétnyitotta ruháját forró mellén.

— Milyen pompásan sziven lőhetne most az Isten — gondolta és szinte várta is. De az Isten nem lőtte sziven. Szunyog dudorodott az arcán, nem bánta. Nézte tovább az eget.

Hiába menekült idegen gondolatokhoz. Mihelyt végükre ért, ismét csak Nemes Zsuzsa emléke hajolt fölibe, az ő melegét érezte, az ő testének illata ingerelte.

Emelt ökölrel ugrott talpra.

— Ez így tovább nem mehet. Végleg le fogok számolni vele...

Ingerült, durva léptei ösvényt húztak a mezők áldásában.

Mikor felesége ajtaján belépett, az mosolyogva intette csendre ujjával. Az emlőn elaludt a gyermek.

— Nem szabad szólnom — határozta el hirtelen. — Az a finom, piros, drága anyamell, hogy összerázkódnék, talán el is feketednék és megmérgeznék a kutya élet mérgével tejét, pedig az édesanya teje a szív keresztvize. Nem, nem szabad szólnom.

Zárkózott, komor maradt, mintha felgyújtotta volna az apja sírját. Titkon kínozza magát és nem bírt saját lélkének megbocsátani, álmában sem bírt többé megigazulni. Míg ő a medvehőron hánykolódott, asszonyházban felesége rejtegette a sírást.

Igy telt el az egész nyár és novemberre megjött a királyi leirat a büntetésről.

Komolyan megdorgálták és kötelezték, hogy Sibón építsen katolikus kápolnát, tartson papot, aki majd nevelni fogja gyermekeit. Ha pedig nem engedelmeskednék, gyermekei elvétessenek és nagyapjuk, Cserey Farkas kezébe adassanak. A rájuk való felvigyázást az erdélyi püspökre bízta a kegyes királynő.

A vad tűz előntötte Wesselényit és csak annyit mondott:

— Nem!

X. FEJEZET

Tizenhárom nap múlva megjött a híre, hogy a felséges császárnő, kínos szenvedés után 1780 november 29-én elhunyt.

Az ország gyászborult. Az urak ugrottak Bécsbe temetésre. Nyerített a sok ló, s mind sírt herceg, báró.

A kapucinusok templomában huszonhat lábnyi magasságú Castrum Dolorison feküdt Mária Theresia porsátora. Négy szegeletű, négy sugár felmenő oszlop tündökölt, mindenik viaszgyertyákat hordozva. A katedrális falakot nyolc sorosan ezüstgyertyatartók fogták fényesen körül.

A pontifikáns megáldá a holtat. Mindenki mélyen meghajlott, csak egy érett, sápadt, gyönyörű főemelkedett magasan: József császár.

A ceremónia után tizenkét kapucinus-barát megragadta a koporsót, a szürke kőlépcsőkön levitte a kriptába és elhelyezte a komor, fekete asztalra. Itt újra megáldotta a kardinális.

Most néma csend lett. Előlépett a főkammerfurir, felnyitotta a koporsó két zárját, a holttest orcájáról elvonta a fehér fátylat és így szólította meg a néma klastrom főnökét:

— Ime ezen testet, mint Mária Theresia Felséges császárunknak holttestét gondviselésükre bízuk, s áhítatosságukba ajánljuk atyaságtoknak. Esmérik-e annak?

A világvén, sárga barát így felelt:

— Igenis, valósággal annak ismerjük és buzgó áhítatosságunkba fogadván, hív gondját fogjuk viselni.

A koporsót erre lezárták.

A kriptában, hol szín változik, szív irtózik, féreg testben búvik, az eljövendőtől reszketnek a birodalom hatalmasai.

Senki immár nem nyugodt: csak József, a császár, és a merev holtak...

Harmadnap történt, hogy a legfőbb kegyenc, Kaunitz herceg, ki országok sorsát tartotta kezében a boldogult királyasszony idejében, öt perccel elkéssett az audenciáról. A császár gőgösen, hidegen rámutatott az órára:

— Elvárom, hogy máskor pontos legyen! Most mehet!

A kegyenc halálsápadtan tántorgott ki az ajtón. A vén Burgon végigreszketett a félelem, a gyásztól részegült urak ijedten menekültek Bécsből. A kancellár öt perces késése elegendő volt, hogy egész Európa aggódva figyeljen fel és országokon át, mint vészvár, fusson a szó:

— József császár megkezdette uralkodását.

XI. FEJEZET

Egyik falu végén kifordult a felesége kocsija, másik falu végén befordult a Nemes Zsuzsa hintója. Fiaszót sem szólt, csak állott és nézte a férfit, de minden torzult vonása sírt, szeme alja beszakadt, hervadt kezei könyörögtek, párás szemeiben fekete láz izzott, a dermedt, fehér mellkas összerándult, hogy megfojtsa a szívet, s a dúlt hajzat minden szála segítségért kiáltott. Már nem volt az a hiú, széptest-asszony, kiről sugárzik az ígézet, megfeszült térdei remegnek, s a felhasadt száj pírja, az elnyújtott úszó szemek lehelik a mámort; csak egyszerűen asszony volt, igaz valóságban, kinek nem merte a meglepett férfi azt mondani: — Grófnő, mit keres itt?... Megrendítő volt, mint a sötét fergetegben álló fák, melyek szürke karjaikkal a zuhogó, szeles esőben saját hajukat tépik. Zavart mozdulattal mutatott helyet a férfinak.

— Komoly dolgokban jöttem magukhoz, ne féljen tőlem, Miklós. Behívhatja, ha akarja, a feleségét is.

— Nincs itthon... —, vallotta be a férfi. — Rosszul tette, hogy idejött.

Az asszony tulajdon ujjaiba vájta körmeit, de legyőzte magát.

— Ide kellett jönnöm. Nem törődöm senkivel és semmivel, mert nekünk le kell számolnunk.

Wesselényi megmozdítja fejét.

— Leszámolni? Nincs már grófnőnek velem leszámolni valója.

Nemes Zsuzsa számba sem veszi az ellenvetést. A nyitott ablakon beesnek az őszi napsugarak, a madarak már búcsúzásra verték össze szárnyaikat. Elvénülten ezeket hallgatta, csak későre göngyölte ki szívét.

— Bécsből jövök. Menekültem a császártól...

— Menekült?

— Nem is tudom, hogyan magyarázzam meg. Beleláttam a lelkébe és a lelke olyan vészesen nagy, olyan félelmetesen szép. Elfutottam, nehogy — beleszeressem.

Wesselényi bámult.

— Nehogy beleszeressen? Hát eddig?...

Idegesen rándult össze a nő.

— Eddig? Igaz, szerettem testtel, hiúsággal, romlott, bűnös asszonyi vérrel, sok-sok láthatatlan vérontással, szenvedélyek ostora alatt, elvakultan. Templomokat ontottam össze magamban, de a lelkem csak téged szeretett. Ez adta meg nekem a becülést, az önérzetet, hogy viszontszeress, családi békédet sem akarom megrontani, soha csókod nem kell, útabba nem lépek, csak arra kérlek, ne taszíts el, ne legyen teher néked az én boldogságom, egyetlen vígasztalásom, titkom. Mondom, nem kell érte semmi, csak a becülésed ne vond meg szegény fejemtől. Mikor mások ellenem szólnak, te legalább hallgass. Jaj, ments meg a császártól!... Nem akarom, hogy a császár nagyobb legyen Wesselényi Miklósnál.

Gúnyosan vágott közbe a férfi:

— Bármily megtisztelő, én az ön kegyeiért nem vetélekedem Ófelségekkel, grófnő.

Lassan sötétedik. Felpattan néhány csillag is. A fuvallat elrendezi a faleveleket és a homályban elsüllyed az asszony, a megátkozott nő. Csak a szava rebben:

— Az utolsó estén magához hívatott. Mikor beléptem, számtalan gyertyákkal megvilágított földabrosz előtt ült, homloka fénylett, orcája tüzes volt,

(Beh szép volt, Istenem!) minden olthatatlan tűz kicsapott belőle, mintha abban a pillanatban bomlott volna ki dermedtségéből. Kedvenc ebe földnek nyomott orral lapult előtte. Azt éreztem, hogy a belőle feltörő új élet áramával mindent elborít. Kezemenél fogva rántott a térkép elé és újjongva kiáltott fel:

»Nézze, grófnő, ez az én birodalmam!«

Hirtelen nem volt kéznél, amivel az országhatárokat mutogassa, hát a kardját rántotta és azzal rajzolta körül: Ez a lengyelrész, ez Ausztria, ez Magyarország, ez itt a maga hazája, Erdély...

Ahol az ideges kard érte, kiharadt az ország teste. Féltem és mondtam, hogy nem szerencsés dolog karddal mutogatni, hadonászni országok feje fölött, hátha a rajtuk alvó emberek fejét érné az éle. Pedig kár volna akár egyetlen ártatlanul lekaszabolt fűszálért is.

A Felség meghökkent és ingerülten fejezte ki nemtetszését.

»Nem azért kérettem, hogy megfogja a kardot a kezemben.«

A következő percben meg is bánta, hogy tapintatlan volt, mert mosolyogva szólított fel, hogy mondjam el országainak nevét. Sietve rá is kezdtem: — Ausztria, Magyarország, Erdély... Erdély... Erdély... belesültem és pirulva elhallgattam, de a császár nem fedett meg érte, hanem utánam ismételte:

— Erdély... Erdély... Erdély...

Zsibbadtan, lehulló kézzel, így folytatta:

»Annak a földnek mától kezdve nincs külön neve. Nincs Ausztria, Magyarország, Erdély... csak a birodalom van. Az apró országhatároknak, nyelvhatároknak és hithatároknak vége. Nem kellenek urak, fejkvaró, babonás, tudatlan félbarom-népek. Legendákkal nem lehet országot kormányozni. A kutyabőr nem képesít az életre, mondáknak, meséknak, játékalkotmányoknak, országgyűléseken szavalásnak és egyéb hazafias szokásoknak vége. Ez a nagy alföld

nem arra való, hogy unatkozó délibábok táncoljanak rajta, hanem, hogy ontsa a gabonát. Ezek a hegyek nem arra való, hogy vén hátukon medve cammogjon, s az urak megvadásszák, hanem, hogy ideadja méhéből az aranyat, ezüstöt, sót, vasat. És a Dunán ne vizimadarak uralkodjanak, hanem dúsan rakott hajók rohanjanak Kelet és Nyugat között. Nem engedek századokat meghalni, mint a többi király-bábok. Az én agyam láthatára legyen ezentúl országom határa. Látom a jövőt, elmaradottságunkat és — Nyugat már felébredt. Emberfeletti kötelességeink, nem kis dolog az úton elaludt népeket sorsuk felé vinni, de érzem az erőt és nem félek, mert nem bálvány-nak, hanem uralkodónak születtem... Akar-e segíteni, grófnő? — fordult hozzám a császár és közölte, hogy terveit utolsó pontig kidolgozta.

— Csak elborzadtam, — vallotta tovább az asszony. — Felét sem értettem, miket mondott, de remegtem előtte és lábaihoz omlottam. Fenségesnek, nagyknak, óriásnak láttam, ki világolnak diktál sorsot. Hogy állhattam volna meg előtte én együgyű asszony? Testemet, lelkemet odadoztam volna neki, s azt sem tudom, miért. Ujjongva ígértem meg mindent, hazát, anyát, mindent elfeledve.

— Négy rend ló dőlt ki a kocsim elől, amíg hazajöttem, de észre sem vettem, mert én álmodt láttam. Hiába morgott rám a vén Duna, jött szembe délibáb, menekült a madár, vádolt meg az ország, szégyenkezett, száradott el minden fűszál; — csak a császárt láttam. Az orcám piros volt, a szívem kevély volt, a fényes káprázatok percig meg nem szűntek, eszembe nem jutott, hogy merre haladok, s a hintóm porával országot temetek.

— ... Csak mikor Erdélyhez közeledtem, — te jutottál az eszembe és sikoltva téptem a hajamat: — Istenem! Mit tettem! — Egyszerre elvesztettem minden erőmet. A nagy, síma sziklák vörösen meredtek utamba, hogy be ne eresszenek. Lángolt rajtuk

a nap, mintha a pokol tüzes falai volnának, a tövükben sárga, roskadt emberek kuporogtak, kiknek szeméből örökre kimártotta a boldogságot az élet. Oh, mért kelle látnom e felhők rongyaiba takarózó népet, kiknek jajszava sohasem emelkedhetik a sziklák fölé! A rémület addig tartott, míg az első ködben megbotlottam, s az első lombos ág, szembefutó patakocska felébresztett. Fekete bükkösök morajlottak körül, rossz szándékú ragadozók tartották felém orrukat, a hegységek redői nehéz tilalmat mutattak, tátongó mélységek elnyeléssel fenyegettek, káprázatok, szorongások gyötörtek, kígyó szisszént utam elé, de már nem féltem, mert itthon voltam, s a balsors gyönyörúségét újra lelkembe bocsátva, boldogan kiáltám:

— Erdély! Erdély! Erdély!

— Nem kellett többé a császár fényes vára, az ő királysága, ragyogó pompája. Olyan voltam, mint a hazaköltöző madár, mely vággyá válik az ágon. Nem győztem a percet számolni, csakhogy hozzád jussak. Mióta az első harmat reám esett és megtisztította szememet, csak azóta tudom, hogy mit tettem. Hisz itt minden hegy egy-egy óriás fej, aki gondolkodik, világdacoló, dicsőségtől csömörlött uralkodók, kikhez József császár nem fogható. Mint féltem, hogy megszólítanak és számonkérlik árulásomat... Hozzájuk csak te vagy méltó, Miklós, ki nem Bécsben kétméteres trónon, hanem itt uralkodol a magasságokban, a sasok nagy asztalán és ezek az irtózatosságot szorítják lelked hímes palástját ehhez a földhöz... Én bűnös, kétségbeesett, szomorú, megvetett, összetört asszony, a te tiszta lábaidhoz esem és azt mondom, bocsáss meg nekem és szeress engem, Miklós!...

Az asszony elsimítja homlokát. Minden zúgot fényességek vernek át. Wesselényi úgy érzi, hogy megmozdul benne a fekete angyal. Saját szájára párája égeti, de nem tudja, hogy mit tegyen. Fásult lá-

bakkal sétál, elhúzódik az asszonytól, de minden vágya sarkalja, hogy rávesse magát szerelmes önkívülettel, mert nagy, mert, hej szép ez az asszony, így megtörtén még szebb és ha szentelt vízzel töltené is csordultig a száját, a csók el nem múlik róla. Felelégiére gondol — és nem bírja szégyelni magát. A liliomot könnyen eltörheti a térdén, de az asszony egyetlen szavával leüti lábáról:

— Minden hiába. — Szeretem...

Végiggondolja az asszony beszédét és elborzadva látja, hogy mekkora veszedelem orozkodik az ország körül. Szabja már a császár az ördögínget reá és ennek az asszonynak kell összevarrnia...

— De hátha csak azért jött, hogy csókkal szívja ki az örömet, virágszállal kösse meg a nyakamat és világ csúfjára táncoltassa szeretője előtt a legmorcósabb medvét.

— Ki fogom dobni, — ingerült fel ismét, de moccan sem tudott ellene. Gyenge volt, minden pillanattal fogyott józan esze, s ha Erdély sorsára gondolt, a rémülettől szálankint ragadt haja az agyába. Majdnem önkívületben meredt rá a nőre.

— Ilyen nagy dolgok nem függhetnek egy ilyen festett körmű szeretőtől, — próbálta megvetni, — ágyba mászó vágytól, becsületnek sárbahányásától... Ez igaz. Tennem kell valamit. De mit? Az ujjam hegyén tartom még az asszonyt, de ha elfújom róla, örök veszedelmet hozok rá Erdélyre, ha hozzá kötözöm, örök kárhozatot kötözök lelkemhez.

Fejét legörbíti mellére, karjait az asszony felé emeli, s Nemes Zsuzsa szerelmes izgalommal nézi. Alig bírja a meggyült boldog kacagást magába fojtani. Élesen látja, hogy itt a pillanat, mikor örökre magáévá teheti, vagy elveszítheti a férfit, s az előbb meggyötrött, összeesett női test kezd feltámadni. Orcaja piros ragyogása feltetszik, behulló melle domborúvá emelkedik, s búbája végignyújtózik rajta, a furcsa meleg titkok sejtetik magukat, az emberi nem

új sarjadékait kínálva, a szemek betemetett kapui megnyílnak, tündökölni kezdenek, sugár alakja felemelkedik, mellerügyei szilárdan feszülnek és olyan szűziesnek, ártatlannak látszik, mintha csak hálából állott volna fel, hogy megcsókolja teremője fonyadt kezét.

A férfi belseje erre elkezd zengeni, már félig vakon veti a szót.

— Mit akarsz, Zsuzsa?...

Mindaketten érzik, hogy a mámor elkerülhetetlen, a kárhozat itt van.

— Tanácsolj, mit tegyek, Miklós?

Wesselényi is csak félig tudja, mit mond.

— Erdélyt nem szabad bántanod...

Még nem meri egészen rátenni kezét az asszony, nehogy a pillanatot eljátssza. Még néhány puha ütés kell a szerelmes szívre, hogy hanyattdőljön. El kell szaggatni a földhöz bilincselő láthatatlan gyökereket, hogy az aranykőd végleg belepje agyát. Megriadva hőkken hátra:

— Akkor a császárt kellene elárulnom.

— Vagy Erdélyt, vagy a császárt kell választanod, — döngi Wesselényi.

— Nem! Nem! Borzasztó! — iszonyodik el a nő és némán gyötrődik, hogy a férfi lássa. Ismét visszamerül az elhagyatottságba. Olyan, mint a magáról megfélekezett hímese madár, ki elaludt a levegőben és alázuhan. Wesselényi ijedten kap utána és az asszony érintésétől boldogan előretolja ajkát.

— Egyetlen csókodért elárulom a császárt... mert nekem te vagy Erdély, sudár fenyő a havas tetőn. Ha arcodba fúj a szél, a világ megtelik szépséggel. Haragod e föld haragja, szenvedélyt a naptól tanultál, tisztaságod az erdélyi harmaté...

Az utolsó szavak belevesznek a vágyba és érik a bűn, telik az idő, semmi fel nem serkenti, káprázó szemek előtt lobbanások lesznek, nem látnak, nem hallanak, csak a karjuk fonódik egymásra...

Rémülten dugja be fejét az inas az ajtón, hogy urát figyelmeztesse: — »Hazajött a méltóságos asszony«, — de ijedten rántja vissza és be sem meri maga után húzni az ajtót. Szorongva siet végig Cserey Heléna a folyosón. A nyitott ajtó előtt megtorpan és csak annyit lát, hogy az ura ellöki magától az idegen asszonyt. Reszketve fut szobájába és elfeledkezik kezén hordozott gyermekéről, imádkozva roskad le a puszta földre.

A magára hagyott apró gyermek odatipeg apjához, félénken átöleli térdét, nagy, tiszta szemekkel felnéz az idegen asszonyra.

— Apu! Ki ez a néni?

Egyikük se felel rá. Wesselényi ölébe rántja a fiát és lángoló szégyennel elbújik a kicsi mellén.

A császár szeretője búsan összevonja szeme előtt a drága selyemkendőt és kitántorog a szobából.

Vége volt a napnak. Az éj pávamadara hűs szárnylendítéssel felszállott a hegyek tetejére.

XII. FEJEZET

Aki látta, tudja, hogy a holt madár szeme mindig könnyes marad, amíg el nem porlad. Ilyen holt madárszeme lett Cserey Helénának, mióta a szerelem rossz hídjáról leesett. Elárvult a házuk, a fény meleg fészke. Beesett orcáit nézi a tükörben. Hamvas, színes volt egykor, s boldogan ejtett csók helyére rászállt a pillangó. Egyedül maradt az öreg nyoszolyában, s hiába rejti minden este a reménységet a habos párnák alá, másnap sem szól az ura, pedig ott kínozza magát a másik házban virrasztva. Csak a falomb néz be rajta, hogy hol járhat a lelke, melyről a szégyent és gyötrelmet nem képes leoldozni.

Az asszony azt mondta:

— Meg fogok halni.

A férfi így szólott magában:

— Meg kell bolondulnom, mert még most is szeretem.

Szpora gyertyapislogás mellett gyötörték magukat, míg a hajnali derengésben pirosolni látták az almát a fán; akkor letürülték a könnyet, hogy ne lássa a világ. Százszor csúszott térdén Cserey Heléna ura ajtajához, százszor lopakodott Wesselényi Miklós asszonya ágyához, de egyikük sem merte felkelteni a másikat.

Igy telt-múlt az idő őszig. A kert már elnémult, az esténkint előmászó békák már hideglelést kaptak, az erdőben a rókák már szagolták az avart, mikor újból megszaporodott a baj. Újból zaklatni kez-

dették a gyermekek vallásáért. Batthyány püspök a kápolna építését sürgette, s catholica szobalányt küldött hitvese nyakára. A gubernium kétszer is Sibóra uszította Dónáth Lajos alispánt, s az is a kápolnát firtatta. Apósa, Cserey Farkas is beleártotta magát az ügybe, írta a jelentést ellene. Erre elvesztette türelmét, s gőgös, goromba levéllel válaszolt. Pártfogókat keresett, de barátai csak a vállukat vonogatták, hogy ők bizony a császárral szembe nem szállanak.

— Hát majd szembeszállok én! — fogadkozott Wesselényi és elindult körútra Erdélybe. Alig volt valamire való, tekintélyesebb ház, hova be ne tért volna. Fanyalogva hümmögtek az urak a vész hírekre és örültek, mikor otthagytá portájukat a »vészmadár«. Maguk pedig futottak hódolni. Szebenbe B. Preiss úr eleibe, vagy Gorbóra »szépasszony-vizitába«. Semmiről sem tudott, míg Dániel konziliárus uram Dátoson fel nem világosítja.

— Az az ördögi asszony megelőzött. Titokban osztogatja a főispánságokat. Annyi Gorbón az ígért hivatal, amennyi kell. Egyet se törd magadat, Miklós. Ezekkel az urakkal ugyan meg nem mented Erdélyt, csak a magad fejére gyűjtöd a bajt. Menj szépen haza, s viseld csendesen sorsodat, vagy eredj te is Gorbóra, s légy, ami akarsz.

— Bátyám! — üvöltött fel Wesselényi Miklós, de Dániel István kiábrándultan csillapította:

— Fiatal vagy és tüzes, de én már annyit láttam, hogy semmin sem csodálkozom. Amit neked Halterné asszony beígért, azt mind be is váltotta. Ennek a földnek már nem Erdély a neve...

Leforrázva tért haza Wesselényi Miklós. Felindulásában verte a fejét.

— Hát mégsem a császárt, Erdélyt árulta el...

Lova lába veszedelmet dobolt, a faágról ereszkedő ősi pók is rossz hírt mondani jött. A megkínzott mezők pusztán és holtan terülnek el, a derme-

dező fák is sebes, fekete kérgüket mutatják és nincs egyéb a földön, csak undor és piszok. Emberekkel találkozik, de senkinek a szemén szeretet át nem suhan. Csak a percet lesik, hogy egymásra ugorjanak. Egyedül maradt. Olyan kietlen és társtalan, mint a vadszomjas bika, amely tehetetlen vágyában megküzdik az anyafölddel.

»... Mert te vagy nekem Erdély...« — sírt vissza benne a császár szeretőjének forró vallomása. Ezt is csak azért mondotta, hogy árulását rám hátrítsa, s magát megnyugtassa. Nem Erdély földjét, csak engem árult el.

Ráfeküdt a lova nyakára, úgy ábrándozott. Az őszi piros lombkárpitok között mégis az ő arcát látta, a fehér felhők az ő selyme voltak, az a néhány virág, — mely még hátra maradt, — az is arra kérte, hogy hozzá vigye el.

— Hogy tudott így megbabonázni! — harcolt a józan eszével. — Miért szeretem? Ha testemet megkérdeszem, azt feleli: — Nem kell! — Ha lelkemet megkérdeszem, azt feleli: — Nem kell! — Akkor miért szeretem? Miért nem tudom elítélni, megvetni azokért, miket cselekedett? Miért védem eszem ellen minden tettét, miért szégyenlem önmagam helyette? Ki ad erre feleletet?

A feleletet adó gondolat olyan hirtelen jött, hogy véresre rántotta tőle a lova száját.

— A halál!

Mikor kimondotta, mintha megsiketült volna körülötte minden, de aztán elszántan ugratott előre.

— Hát feleljen a halál!... Kipusztítom ebből az átkos világból magammal együtt.

Sorvadó szájjal belebámult az ég mélységébe és már nyugodtan ment célja felé. Könnyű volt már ez a bitanggá vetett keserű élet, mihelyt el akarta dobni magától. Több igazlátás nem is özönlött agyába, erei tüztét az élet már nem sietteté. Nincs, amit süvegberajtott orcával sirasson.

— Hát a feleséged, kicsiny két fiad? — zúgta a távoli erdő.

— Legalább ők is megnyugszanak. Jobb az emlékemet szeretni, mint engemet.

Mégis megejtette két szemét a galambverejték, mikor komoran belépett kapuján. Az udvarbíró hajadonfővel üdvözölte. Látszólag nyugodtan kérdezte meg az úr.

— Mi ujság, János, mióta nem voltam itthon?

— A takarodással elkészültünk, Báró úr, a ménes rendben van, az őszi szántást holnap kezdjük. Eléggé megáldott Szentfelsége az idén.

— Baj nem történt?

— Szamba se vegye Méltóságod, de biza két lovasz, kiket multkor telepített az új uccába, — megszökött.

— És hová szöktek?

— Csak ide a szomszédba, Haller méltóságához Gorbóra.

Wesselényi felkacagott.

— Más nem szökött meg?

Az udvarbíró megvakarta a tarkóját.

— A külső életről nem.

— Talán a kastélyból? — döbönt meg a báró.

A paraszt hímezett, hámozott.

— Azért a catholica frajléért bizon nem állok jót, kit a püspök úr öméltósága küldött a minap.

— Hát az hova szökött?

— Csak ide Gorbóra, — billentette újból a hátamögé hüvelykujját az udvarbíró.

Hirtelen robusztussá szélesedett Wesselényi, hogy megropogott bele a nyaka csigája.

— Tüstént menjen küldönc Gorbóra és mondja meg Haller úrnak, hogy mielőtt a nap lenyugszik, megkötözve hazatakarítsa őket!

Olyan volt a tekintete, mintha éhségképrázatokban szenvedne, lehelletéből áradt a harag és türelmetlenség. A lovaslegény futott Gorbóra és olyan

képpel érkezett vissza, mintha Pilátusnál tett volna vacsorán. Megtántorodott a kimerültségtől, de Wesselényi mellenragadta és megrázta.

— Úgy mondd a választ, ahogy üzenték!

— Úgy mondom, — hebegett a legény. — A gróf úr előbb pofonütött, aztán kirugatótt és utánam kiáltotta: — Mondd meg a báródnak, hogy jöjjön személyesen értök, — ha mer.

Nem ütötte meg a guta, de mikor kiesett márkából a legény, úgy kaszált a földön, mint a kitépett póklábak.

Ezen az éjjelen nem mert senki aludni Sibón, de a legsápadtabb maga az úr volt, mikor talpig fegyverben reggel megjelent az udvaron. Rekedten adta ki a parancsot:

— Minden ember, aki csak mozogni tud, öltözzék fegyverbe és azonnal indulunk! Ma kő kövön nem marad Gorbón! — jósolta vézesen.

Lóra ugrottak a hajdúk, fejszére kaptak a jobbagyok, és alig hunyorított hármát a nap az égen, már ötszáznegyven ember, egész kis sereg, robogott Wesselényi nyomában, ki felfacsart szakállal vágatott előre. A sápadtság, mint finom pára vette körül arcát. Hol visszarántotta lovát, hogy gondolkodni próbáljon, hol előreugratott a szenvedély lökésétől és izmainak feszült erejétől. A mén szája is fehér tájtéket vetett. Ketten reszkettek, mintha sánta kísértetek táncolnának körülöttük. Szíve marta a mellét. A feleségére, gyermekeire gondolást nem bírta megállítani, önmaga megvetése, a kínosan érzett veszteség és a szégyen még veszettebbül sarkalta bomlott terve felé.

— Mit szól hozzá a világ? — hökkent megint vissza, de keserű agya villámgyorsan így felelt:

— Ha én vagyok becsületes, a világ tart becsületvesztettnek, s ha magamat tartanám becsületlennek, a világ mondaná, hogy becsületes vagyok. Öleld meg, vedd el a más feleségét, csak a tied ne tud-

jon róla, — adná a tanácsot, — nagyúrnak, s bolondnak minden szabad. Ha így teszek, nagyúr vagyok, ha megölöm családi életem békéjéért, bolond vagyok... De én nem bírok élni, hogy önmagam kelljen megvetnem. Igen, ha nem szeretném az én szent asszonyomat, ha nem kellene hűsége, tisztasága, szépsége, jósága előtt minden percben térdreborulni, akkor az a másik ölébe ránthatna a lóról... Ha Heléna is olyan volna, mint a többi asszony!... Bár olyan volna! — sajdukt fel a titkos vág, de alig gondolt rá, irtózáttal fogta torkon magát és olyant taszított a ló büszke fején, hogy az állat térdreerogyott.

— Előre! Nincs más mód.

A távolba mélyesztette tekintetét, de nem látott, nem hallott egyebet, csak a vére locsogott fel minden lépéssel a fülébe. Az útszéli fák meg sem rezdültek, a néptelen út megnyúlt előtte, a réten csillogó tócsák ezüst tükörnek látszottak.

Alig hagyták el Tótszállást, háta megett a felesés, vasvillás, rongyos parasztok felmorajlottak és előre mutattak. A majorokból hintó gördült ki, négy vérig ostorozott paripa kétségbeesetten húzta és felgömbült púppal egy férfi ült benne. Mindenki megismerte és iszonyodva nézték urukat.

— Ott menekül a gorbói gróf!

Wesselényi maga is elrémült. Nem sejtette, hogy ilyen hamar cselekednie kell. Tudta, hogy egyetlen szavába kerül, s koporsó lesz abból a hintóból, véresek lesznek a kerekei. Már feltátotta száját, de úgy érezte, hogy felesége puha, ijedt, hideg keze görcsösen befogja, fülébe sikoltás rémlett, mellére két reszkető kicsinye nehezedett. Az útszélen, mint borzasztó felkiáltójelek meredeztek a jegenyék: — Ne öljl! — Nehéz magagyózással hátracsavarta fejét, hogy ne lássa a menekülő embert. A sarkánál megtorpant jobbágyereg némán bámult fel reá és a hajdúk katonás rendben sorakoztak előtte:

— Mit parancsol, Báró úr?

A válasz a döntés. Zavartan süttötte le szemeit. Jobbérzése unszolta: Vissza, örülségre készülsz! Elvesztél, ha csak ezt az útra esett falevelet is átléped. Fáradtan bámult maga köré és hirtelen megismerte a tájat. Anyja temetése után ezen a helyen találkozott azzal az asszonnal. Ezek mögött a jejegenyék mögött tűnt el ő is. Végiggondolta, hogy mi minden történt azóta. Akkor az éj vont a gyászkeretbe arcát, de igaz, tiszta szerelem fénylett, ígért mindent, drága, boldog jövőt, boldogságot és most az ellene emelt fejszék fokán ragyog az őszi napfény elárult élete és az elárult haza országútján.

Minden gát összeomlott, a feleség tiltó keze lehvadt szájáról, rémült két kicsinye képe elmúlt, izgatott keze előremutatott és míg kimondotta, megvénült reszkető, fekete mutatójja:

— Utánam!

Indulatos, vad arcéle előreütközik. Színes sziklák tündökölnék a nap aranyában, mintha felgyújtott drágakövek volnának, de ők nem látják. Az útszéli árokba menekült tyúk megtojik félelmében. Szemük vörös és úszik a rongy a hátukon, amint kopár ábrázattal futnak. Ahogy a régi hit szerint a hold megeszi a szűzleányt, úgy ette e férfiakat is a vágy a vér és rombolás után. Voltak még néhányan, akik fölött még nem hatalmasodott el teljesen ez az érzés. Ezek megállottak és látták, hogy békesség omlik el a földön és halvány udvara van a napnak, de szemeik csakhamar megszőrkültek, a nyájas, fénylő föld szédülten forogni kezdett. Felemeltek a kaszát, káromkodtak, hogy füstöt vetett a szájuk tőle és — »Hejh, halál a grófra!« — üvöltéssel társaik után rohantak. Buta, meghasadt tojás ez a föld és elvész a hátuk mögé rúgott porfellőben. Dübörgő futásuk nem lankadt, a meztelen, edzett lábak nem fáradtak el, rohantak foguk közé ragadt nyelvel, a lovak lobogó sőrénnyel, az embe-

rek lobogó hajjal. Az út kanyarulatánál előtűnik megint a menekülő hintó.

— Szorítsd! — üvölti a tömeg.

Halántékuk lángol, az ereik lüktetnek, kábulat dugja be a fülüket. Egymást tiporják, de az elesett is felkél és feledve fegyverét, rohan tovább, mert rohannia kell. Felvágatnak a dombra és úgy tűnnek el mögötte, mintha a semmibe ugrottak volna.

Csak a kavargó por maradt utánok, melyből kiemelkedtek.

Gorbó falai alatt torpannak vissza és eloszlik a mámor.

Sokan a fáradságtól a kerítésnek dőlnek és lihegnek, mások reszketve merednek urukra és eszükbe jut, hogy a kapun belépőkre börtön, pusztulás vár. Józan eszük visszatér és önkéntelenül visszahúzódnak.

— Száz botot kap, ki nem engedelmeskedik! — üvölti Wesselényi és a fejszés jobbágyokhoz fordul.

— Vágjátok be a kaput!

Az emberek előrelépnek. A kastély ablakaiból puskák nyúlnak ki, a fegyveres eseléség az udvarban felsorakozik, a kápolna félrevert harangja cseng szaporán, kísértetiesen. A vadszőlő pirosan mászik fel a kastély oldalán, lenn a lábainál az egymásba folyó fehér kunyhókból görbén futnak az emberek, s csak messziről, a dombhátak tetejéről mernek visszatekinteni. Mindenki érzi, hogy a romboláshoz, gyilkoláshoz még csak az, első puska lövés vagy fejszezuhanás hiányzik és azután Jézus irgalmazzon azoknak, kik a falak mögött vannak. Óvatosan néznek a dühödt vezérre, de senki sem meri a figyelmeztető szót kimondani. Fekete ábrázata, egymást harapó fehér fogai mutatják, hogy gyűl benne az indulat és pillanatokon mulik, hogy teljesen elöntse. Még tétováz, mert még nem tudta megölni minden gondolatát. Hadirendbe sorakoztatja seregét, a falak ellen uszítja,

de az utolsó pillanatban visszarántja.

— Előbb a kaput! — kiáltja és tajték freccsen kurta szakállára.

Az emberek nem mozdulnak, mert magától megnyílik a kapu és három ijedt úr lép elszántan Wesselényi elé.

— Ventura hadnagy vagyok, — emeli fel tiltón karjait a fiatal tiszt. Széparcú, fiatal, ölelni, asszonyjátéknak való gyerek. Alig tüskézik a bajsza, de fehér a bőre, szerelemtől piruló és az ilyet szeretik simogatni a szépasszonyok, de közben másra gondolnak. Riadt szeme alatt a két, álmatlanságtól festett karika mutatja, hogy szerelmes és megártott neki is Nemes Zsuzsa grófnő. Wesselényi gőgösen, szánakozva billenti meg ujjával az állát.

— Mi tetszik, hadnagy úr?

— Figyelmeztetem, báró úr — hebegi a fiú —, hogy törvénytelenséget cselekszik.

— Ne fáradj, fiam! — kacag Wesselényi. — Tudom én azt magamtól. Ha én akarok valamit, meg is cselekszem. Talán te nem engeded, kamerád?

Az ifjú tiszt büszkén emeli fel fejét.

— Én!

— Rendben van! — mordul rá a báró és kihúzza kardját. — Gyerünk!

A tiszt vonakodik.

— Nem tehetem. A duellumot a törvény szigorúan tiltja.

— Akkor félre az útból, huncfut! — rivall rá Wesselényi, — bujj vissza anyád szoknyája mögé.

— De uram! — ugrott elébe a hadnagy társa.

— Te pedig ki vagy? — fordult hozzá sötétten Wesselényi.

— Gracza György, királyi táblai irnok, — hebegte a másik.

Wesselényi kurtán az embereihez fordul:

— Kötözzétek meg!

A hajdúk pillanatok alatt magukhoz kapták. Tár-

sai sietve visszahúzódtak a kapun. A báró utánok kiáltotta üzenetét, széles, nehéz kardját rázva:

— A mai nap az, melyen e kardot gróf Hal-
ler vérébe mártom, testét összekoncolom és felfalom.
Gyujtsátok fel a falut! — parancsolta ismét és olyan
határozott, olyan szörnyű volt, hogy senki sem merte
teljesíteni. A parasztok babonásan suttozták:

— Olyan, mintha fekete kutya vérit itta volna.

A szél madarakat hajtott át a fejük fölött, az
elmosódó hegyek kékes bizonytalansága mutatta, hogy
estre hajlik az idő, de a kimondhatatlan szorongás
nem enyhült. A falak mögött fáztak a cselédek a
rémülettől, az úr kétrét görbült kínjában és bor-
zadozva hallgatta Ventura hadnagy töredezett szavait.

Csak az asszony nem tördelte kezeit, de szemei
kétakkorák voltak, mint rendesen, egyszerre érezte a
szerelmet és félelmet. Bőrén arany pórusok nyíltak
és a különös örömtől turbékolt, mint a galamb. Fel-
öltötte legszebb ruháját, ezüst cseppekkel hintezett
hófehér selymét, melyből félig előbujtak dagadozó
mellei és mosolyogva megállott a nyitott ablaknál,
egyszint a nyugvó nappal, mintha arany tükrében
önmagát nézné. Eszre sem vette, mikor a félelemtől
szinte négykézlábra görbült férje belépett és kétség-
beesetten hajába turkálta ökleit.

— Mit tegyünk? E vadállat ráinktört és sehol
sincsen segedelem. Menekülnünk kell, Zsuzsa.

Az asszony gúnyosan húzta félre a száját.

— Menekülni? Kár volna. Ki kell engesztelni.

— Próbáltuk, de hiába minden. Nem ismer sem
Istent, sem embert. Nem állhatunk ellen, el vagyunk
veszve.

— Grófnő — hősködött most a kis tiszt —, ne
aggódjék. A védelemre mindent megtettünk. Itt pusztulunk el mindannyian, ha kell, a küszöbén, de bán-
tani nem engedjük. Vagy rámegyünk és elverjük a
kapu előtt, vagy meghalok.

Nemes Zsuzsa szánakozva nézett a fiúra.

— Ön akarja elverni Wesselényi Miklóst a kapum előtt? — és hidegen félrefordult. — Köszönöm. Ha nekem tetszik, majd elküldöm én.

Ingerülten rántotta félre a fejét, hogy a hajára tűzött hímes fátyol lassú lengéssel sarkaihoz esett. Gyors elhatározással kikönyökölt az ablakba és halk sikoltással lekiáltott:

— Miklós!

Wesselényi felvetette fejét és a két égő szem-pár egymásba mélyedt.

Az emberek leeresztették a fegyvert és vártak mozdulatlan. Lassú percek teltek el anélkül, hogy sejtették volna, mi történik. Wesselényi némán ült a lovon és zsibbadt kezeit nem bírta felemelni. Azt se látta, mikor az asszony visszahúzódik. Behúnyt szemekkel tusakodott és nem tudta, hogy a nap lehanyatlott. Csak arra rezzen fel, hogy a magasból gyönyörű hegedűszó zendül fel. Vágyakozó, édes szerelmi himnusz, ugyanaz a nóta, mit egykor ő huza-tott ezek alatt az ablakok alatt.

Lehajtott fővel hallgatta és csak izzadt bajsza mozgott, ahogy félhangosan elgondolkodott.

— Rettenetes vagy, asszony. Te adod a hazug álmot, hozod a világra a rosszat, szörnyeteg lesz melletted a férfi, kacagással pusztítasz, sátánok kelnek ki testedből és mindent odadoztál, hogy a homlokodtól lábujjadig elterülő vágyad kielégítsd, hogy lihegve odaomolhass az én életem és Erdély romjai fölé. Elég volna egyetlen sóhajtás, hogy elpusztulj és szomjas a föld rá, hogy feligya véredet és mégsem bírok tenni ellened semmit, mert szeretlek... — De miért szeretlek?...

A nyomasztó nyugtalanság újra meggyötörte, s mert nem tudott feleletet adni, hallgatta a muzsikát. Mély ráncok barázdálták arcát és nem mert többé felnézni az ablakba. Meghordozta tekintetét földön, égen, iramodó kis felhőkön és egyszerre megtalálta kínzó kérdésére a feleletet. Ujjongva kiáltott fel:

— Nem őt, nem az asszonyt, első szerelmemet szeretem benne!

Egyszerre megszabadult az igézettől. Heves mozdulattal visszaparancsolta seregét.

— Hagyjatok magamra!

Nyugodt, boldog volt újból. Érezte, hogy erői visszatérnek. Hiába vonták ott fenn a bűvölő szerelmi dalt, nem érezte hatását, az emlékek nem bántották. Könnyű, erős férfi volt, olyan, mint a tavaszi fa, melynek nedvei egyszerre rohannak szét, átütik a galyak hegyét és szétömlő, édes mámorban millió virággá tárulnak. Onmagától volt részeg ő is, mint az ilyen virágos fa.

— Első szerelmemet szeretem, — vizsgálta a gondolatot ismét. Milyen csodálatos! Hát ezért nem buktam el, s nem taszítottam gyalázatba feleségemet, gyermekeimet? Az első tiszta, szűzi és ártatlan érzés undorodott tőle. Csókjainak nem maradt nyoma és forró teste lesorvadt rólam. De vajjon nem az új gondolat múltó játéka-e ez velem? — támadta meg a kétség. — Így érezném-e, ha karjaimba dobná magát és testének forró láncáival mindent megadással kínálkoznék? Addig nem lehetek nyugodt, míg ki nem próbáltam...

Bizonytalan léptekkel az ablakok alá lépett és halkán felszólt:

— Zsuzsa!

Az asszony borzongva ugrott hátra. Férje, vendégei, szorongva kérdezték:

— Mi baj? Mi történt?

— Nem. Nem bírom tovább elviselni, — hárította félre álnokul útjából a grófnő. — Megyek. Magam végzek vele — és tébolyult szemekkel lerohant az udvarra. Mindenkit visszaparancsolt:

— Senki se kövessen! Tartsátok távol magatokat!

A férfiak elámulva néztek utána. Az asszony kis sikolyokban tört ki.

— Bárcsak megölnel!

Szerelmem és kéj párázott gondolatában és ezt ki-
mondhatatlan édesnek érezte. Soha ennyire fel nem
gerjedt, soha ilyen szép nem volt. Öntudatlanul sza-
kította le melléről a ruhát, hogy a kurta nász, vagy
rövid halál: mind a kettő készen kapja. Alig birta
az ingertől a kapuig vivő néhány lépést megtenni,
ahol a bizonytalanság végződik. Az utolsó pillanat-
ban erőteljesen a kapufélfának bukott és kísérteties ön-
kívületben súgta az előlépő férfinak:

— Itt vagyok. Tégy velem, amit akarsz!

Wesselényi nem válaszolt, csak nézte, külön a
két szemét, haját, arcát, puha karjait, ingerlő tes-
tét és azt mondotta: — »A szem csak szem, a kar
csak kar, a mell csak mell.« — Lihegve odahajolt és
kezelével végigsimította. Nem érzett semmit, mintha
nem ő volna, mintha kiszállott volna saját testéből.
Önkéntelen csodálkozott, hogy hova lett a nőből az
illat, az inger, a rejtelmes befolyás, a kárhozat szép-
sége, szívének csengése. Miért látta eddig sugárnak,
mely átnyilalt rajta, fuvallatnak, mely vágyakat sú-
gott? Miért nem óhajt most is, mint régen, beleol-
vadni és az érzések fájó ködébe hanyatlani vele?
Miért?...

Most már tudta. Mihelyt az első szerelmet le-
vette róla, meghalt reánézve. Kettőjük egyesülése ez-
napságtól fogva csak holtak ölelkezése volt. Két ko-
ponya egymáshoz koppan és únják egymást. Ennyi
az egész...

— Mit akarsz velem? — pihegte a vonagló nő
szétnyilt szájjal.

A férfi hidegen válaszolt:

— Köszönöm a visszaadott nótát — és el akart
menni, de Nemes Zsuzsa elébepattant:

— Már nem szeretsz?

— Már nem szeretlek.

— Megölni se akarsz?

— Tőlem akár a világ végéig is élélhetsz.

Az asszony lábaihoz roskadt, úgy könyörgött:

— De hát mi történt veled, Miklós? Add értelmet a szónak.

Wesselényi megszánta.

— Nézd, Zsuzsa. Elviselhetetlen volt az életem, mert azt hittem, hogy téged szeretlek, de most tudom, hogy nem te voltál, csak az első, igaz és hű, szentséges szerelmet feledtem nálad, életemnek gyönyörű, hímes palástját, mi befödi az élet terheit, erőt és szépséget nyujt. És most visszavettem tőled. Egyéb nem történt.

Az asszony megértette és szederjes lett az arca az értelemről.

— Olj meg, Miklós, ölj meg! Most én mondom, hogy ölj meg, mert szörnyű bosszút állok!

Egyetlen rántással kiegyenesedett karjait fellökte a levegőbe és váltott szájjal dadogta:

— Igen, igen. Ugy vagy. Elvetted az élet boldogságát. Meg tudnám mutatni a szívemen a sebeket, ahonnan kitepted és most fázik a lelkem... De légy átkozott, Wesselényi Miklós! Pusztíts el most, mert olyan bosszút állok, amelyről még nem álmodott a világ. Rád ontom ezt a földet és felperzsellek pereputtyostól. Annyit még nem sírtak emberek Erdélyben, mint ahogy mától kezdve fognak. Nincs az a veszedelem, mit ki ne gondolnék, csak hogy rátok ereszem. Nem sejtet, ki vagyok! Én se tudtam eddig. Ördögök farkával seprem ki ezt a földet, hadd bűnhődjék csak azért, mert téged szült. Esküszöm, hogy így lesz!...

Wesselényi Miklós nyugodtan rázta meg a fejét.

— Tévedsz. Amióta én nem szeretlek, senki sem vagy te ezen a földön. A császár szeretőjétől pedig nem félünk.

Nemes Zsuzsa sikoltani sem tudott. Nézett, nézett gyámoltalan a férfi után. Feje zúgni kezdett, feketére vált és csendesen lehullott a kapu lábához.

Alig értek haza Sibóra, a hajdúk, jobbágyok félve szöktek el uruk mellől. Csak Wesselényi haladt fel megkönnyebbülve, nyugodtan, emelt fővel a lépcsőn. Úgy érezte, hogy minden bűnétől megtisztult, a kísértő átok megszűnt, élete ismét tartalmat kapott, felébredt a bűvöletből. Lágyan elmosolyodott, mikor meglátta az érte kétségbeeső drága asszonyt. Kihullott a könnye, kitérte két erős karját és csak meleg, puha ütődést érzett a mellén, mintha régen elveszített szíve újra visszaköltözött volna.

XIII. FEJEZET

Rétyi uram, a pap, háza mellett való kertecskéjében sétált öreg pipával a szájában, szép lelki nyugodalommal, kissé meg is riadtan, mert azon az őszön sok vén ember hala meg. A gorbói ostrom után az öreg tiszteletes asszony is váltig unszolta, hogy a palotába ne menjen, urak dolgába ne avatkozzék. Volt azonban a kertben egy késői rózsaszál, melyet a »bárónénak« őrzött Rétyi uram, de hitese társa leszakasztá, s azt mondotta rá, hogy: »a rózsából pók szí mérget, s a méhecske lépes mézet«, s valamiként már a méhecskék a kasokból többé nem jönnek elő, mert érzik ők is, hogy az édes világnak vége, s csak a pókok lakják a kertet: semmi értelme sincsen a rózsának. El is veté a virágot és »térjen eszire vén bolond«-szóval bement a házba liktárium főzni.

A pap gondolkodott az elhajított rózsaszál felett és csak akkor ébredt meg, mikor látta, hogy emberárnyék vetődik a rózsára. Feltekintett és ijedten rántotta ki a pipát fekete fogai közül.

— Isten hozta, méltóságos asszony!

— Min töpreng, tiszteletes uram? — nyujtotta kezét kedvesen Cserey Heléna.

— A virágokat fájlalom...

— Füvek, csak füvek, betőt már üdejük...

A pap rosszalón megrázta üstökét.

— Virágok — virágok... Jelentőségük nagyon...

— Ne mondja! — csapta össze jókedvűen a kezét Cserey Heléna. — A virágnyelv ifjakkal való és szerelem az értelme...

— A szerelem nem értelem, — vágta el a szót a pap és szélesen szétmutatott megárvult kertjében.

— Itt vagon az értelem... Nézze e sárga fűvet. Az Isten igéjéhez és szolgálatához való jókedv és szeretet képe. Kék viola az alázatossága. A majoránát mondjuk hálaadásnak, a ménta az igaz hit megvallása, a rozsmaring az asszonyok tisztasága...

A meglepett asszony az elhajított rózsára mutatott.

— Ez pedig minék a képe?

Rétyi uram nem tudott hazudni.

— Az elhajított rózsza, elhajított asszony...

Az ijedtségtől kiesett a rózsza Heléna kezéből. El is komorodott a hatalmas szótól, de aztán keményen visszamondta a papnak:

— Hazudnak a kend virágai, Rétyi uram.

Az öreg ember meglepődött, öröm csillant meg ráncok közt ülő szemein.

— Bárcsak hazudnának...

Cserey Heléna bizalommal ragadta meg a pap kezét.

— Valamit akarok mondani. Megbízhatom magában, tiszteletes uram?

— Maholnap sarló alá dűlök, s lelkemet elviszi a messzijáró szél, hogyne bízhatnék bennem, — szomorkodik el a pap és kézenfogva a piruló asszonyt, elvezeti a kert közepébe, ahol az ösvény mellett két cövekre szegezett padocska várja.

Elméláznak, tünődnek és hull reájuk az erőtlen napfény. Lábuknál rezeda hálálkodik, az őszirózsák összedugott fejjel pletykálnak, szemben sápadt aranyhalállal vívódik a nyírfa, s rejtett lelkének hallgató tag álmát meséli minden, a kábult őszi fonnyadásban... Cserey Heléna fejcskéje elimbolyog fölöttük, s félig a Rétyi uram fekete vállára támaszkodva beszél, hogy ne kelljen szembenézni.

— Bizony, csudálatos változás ment végbe az én édes uramon. Mikor azon rettenetes nap után haza-

tért, ölembe hajtotta fejét és mindeneket megvallott. Ki sejthette volna rettentő küzdelmét? Magam sem ismerem lelkének nagyságát, szépségét, jóságát, hűségét... Meg akarta ölni az asszonyt, hogy megmentse Erdélyt és megmentse családját az aljas bűn és pusztulás szegényétől. Nem akart hazudni és nem vala képes urammá lenni, gyermekeit nem érzé magáénak, míg becsületes lelket, tiszta testet és minden érzését teljesen adni nem tudta... De most már vége a megpróbáltatásnak. Reszkettem a boldogságtól, mert láttam, hogy miként fedezi fel a családját... Még azon az éjjel karjaiba zárt, szemembe nézett...

Hirtelen megszakadt az asszony szava és szegény-pír borította be orcáját... Az öreg ember mosolyogva felkelt mellőle, visszament az elhagyott rózsához, gyengéden felemelte és átnyújtotta, mondván:

— Igaz, hogy öreg ember vagyok, igaz, hogy pap vagyok, beszédedet mégsem hallgathatom meg, leányom, mert arra méltatlan vagyok. Engem azért küldött az Úr, hogy vén szívem tarisznyájába vigasztalást hozzak a szenvedőknek és helyette a reám bízott sok keserűséget, szenvedést, nyomort és könnyet szedjem össze. Alattuk kétrét hajlott a hátam. Utolsó erőimet nekik tartogatom, el is vonzolom valahogy Isten eleibe; de a boldogságot már nem vállalhatom. Ahhoz erőtlén vagyok és leroskadnék alattuk, hiszen a te ifjú lelked is alig bírja és ha ki nem önthetnéd, megszakadna a szíved. Itt van ez a virág, mondj el mindent igazán e rózsának. Ha én meghallgatnám, később, mikor elmúlt a boldogság, hiába jönnél hozzám, mert csak akkor látnád, hogy sírba vittem magammal, de e rózsza mindig visszaadja. Mondd hát e rózsának... Ugyis testvére vagy te a virágoknak...

Azzal elment a pap.

Cserey Heléna körülnézett a kertben és észrevette a mindenható szeretetnek csudálatos leánykáját. Minden cseppnyi fűszál, bokor a maga szállásán. A sárga viola elébe guggol. Abban a pillanatban ön-

tötte le fejét a nap egy aranykanta fénnel. Szemérmesen törülközik. A harangvirág morcos, rosszul aludt az éjjel s kedvetlenül ásít az asszonyra: — Na, halljuk! A vastagarcú fodorménta kényelmesen elhelyezkedik, s még a szomszéd kertbe kukucskáló mindentlátókák is visszafordultak. Csend lesz és fű üli meg a boldog asszony lábait, aki nem csodálkozik a pap szavain, hanem mindent feledve, kábultan suttozja:

— Tudod-e, rózsza? Érted-e, rózsza?... Még azon éjjel karjaiba zárt, szemembe nézett és azt mondta:

— Böcsáss meg nekem, hogy csak most ismerlek. Tudtam, hogy szép vagy, mégsem láttalak. Tudtam, hogy jó vagy, nem éreztelek. Erényedtől félttem, tisztaságod, nagyságod miatt magamat szégyenlettem, sirásod, titkolt búbánatod csak fájt, de nem sajnáltalak. Túlságosan magasan laktál fölöttem... De most ismerem a kimondhatatlant, hogy a test fölött, a szép arc fölött, szenvedélyek fölött, a derékig érő világpiszok felett vagyon a feleség... Áldott légy, feleség!...

— Így mondotta, tudod-e, rózsza?... Ami pedig azután történt, neked sem mondom el, virág, hanem boldog vagyok... Azóta két bizse gyermekével játszik és te, rózsza, nem vagy olyan szép virág, mint amilyen szép virág ő. Ne haragudj, rózsza, legalább te ne irigyelj, hanem adj tanácsot, mitévő legyek, hogy hozzá méltó legyek?...

—... Még azon éjjel karjaiba zárt, s a szemembe nézett... Nincs annyi szépség, illat és boldogság e világon, mint amennyi akkor szívem alá költözött. Most még csak azt tudom, hogy csak Miklós lehet a neve... Mert szakasztott ő lesz. Tudom, mintha Isten súgta volna. Rettenhetetlen lesz és mégis örökön gyermek. Piruló hős, ki sírni tud egy bogárka holtteste felett. Szárnyaló lélek, haza gondját búsuló fejedelem, dálnak, szerelemnek, költészetnek, lelki nemességnek, becsületnek drága magyar hajtása, ki nem engedi embertársait az út porába veszni... Érzem,

mindez fogantatott és csak azt tudom, hogy Miklós lesz a neve, mint édesapjának...

— Értesz-e, virág? Tudod-e, rózsá?...

Olyan hangosan ujjongott fel, hogy a rozszant méhes körül elmékedő vén pap ijedten futott oda.

— Mi történt? Mi baj van?

Fejcsóválva látta, hogy a lelkesült asszony a kezében lévő rózsával arcot cserélt. Cserey Heléna lázasan kapott a keze után, de borzongva engedte el.

— Milyen hidegek az ujjai, tiszteletes uram!

Rétyi uram megnyugvással, békésen mosolygott.

— Mindenkié ilyen, ki már a sírját ássa.

— Borzasztó! — didergett az asszony.

— Boldog embereknek nem az, — válaszolt a pap.

Cserey Heléna ijedten ejtette le a rózsát.

— Akkor én nem vagyok boldog ember? Lám, az én ujjaim lángolnak, ajkam csupa tűz, illatban fürdik minden gondolatom és valósággal megemészt a boldog érzés, szinte fáj a testem tőle. Ha most nem, mikor leszek boldog ember?

Rétyi uram szelíden megsimogatta.

— Most csak boldog gyermek vagy és így kell annak lennie, hogy vágyaktól fájjon minden ujjad hegye, szárnyak törjenek karjaid helyére, lehelleted is lepkévé változzék... Majd ha minden vágyad betölt, félelmek elmúlnak, bajok nem rettentnek, bűnök elkerülnek és kínosan megharcoltál az élettel érte, s nem marad egyebed, csak egy tiszta, nagy arany-csepp, a szíved; akkor leszel boldog ember, de akkor már te is, mint mindenki, síroddal fogsz babrálni...

Reszkető, rücskös kezeire nézett:

— Hogy hidegek e vén evezők?... Tekintsd e mellettünk álló másik vén fát. Kopár, mindentől megfosztott, hideg az is. Minden erejét, szépségét, sóhaját, levelét gyökerébe gyűjtötte, de majd tavasszal rohanva fut benne végig ezer virág, hogy elárassza... És én is tudom, hogy egykor a sírból kitért minden ujjamra csillag száll az égből, oda, hol gyer-

mekeim csókjukkal illették és akkor tisztelettel fölém hajlik a virágos fa is, mert jót tettem, amikor ültettem... Így hozza meg a gyermek-csók boldogságunk tartósságát...

Megrendülve hallgatott Cserey Heléna. Beh furcsa igehirdetés és — milyen igaz. Egészen elkomorodott tőle. Végigvizsgálta újól a pap minden szavát és végül csendesesen azt mondotta:

— Mit kell tennünk, hogy az igaz földi boldogságot elnyerhessük?

A vén igeosztó összeráncolta homlokát.

— Egyszer már mondtam férje urának: Csak szeretni kell tudni — és akkor azt válaszolta, hogy ő már nem tud szeretni. Vajjon megtanult-e?

Cserey Heléna sietve válaszolt:

— Igen, az ő szeretete most már tökéletes.

— Ha így vagy, hála legyen Urunkistenünknek, mert Méltóságodhoz végre méltó leve és mi sem áll a tökéletes élet útjába, hiszen most már egytestegylélek ketten...

És Rétyi uram most már harmadszor is kezébe adta a nagy tudománnyal, óvatos fifikákkal nevelt szép, kései rózsát.

— Vegye, Méltóságod... Bevallom, tévedtem, mikor azt mondtam: — Elhajított rózsza — elhajított asszony...

Mikor kitavaszkodott, »Cserey Heléna 1782-ben április 11-edikén, magához hivatván Rétyi Józsefet, a sibói református papot, s Komáromi Dávid minoritát, addig volt udvari katolikus káplánját, a fennemlített két tanu jelenlétében kijelentette, hogy senkinek sem kényszerítéséből, vagy javaslásából... jövendőben a reformata vallás követője, megtartója kíván lenni. Unnepélyes és sajátkezűleg írt hitvallását, a tanuk kezébe adván, az úri szent vacsorát a szokásos szertartásos módon fölvette«...

Komolyan, meghatottan állották körül az urak a csodálatos asszonyt, aki az első percek csendjében megfogta a Rétyi uram kezét és kimutatva a virágba bomló fákra, így szóla tulajdon szavaival:

— Nézze, jönnek a virágok! És én is tudom, hogy egykor a sírból kitartott minden ujjamra csillog száll az égből oda, hol férjem és gyermekeim csókkal illettek és akkor fölém hajlik e sok virágos fa is, mert jót tettem, mikor ezt cselekedtem...

Nagy, igaz csend lett. Az úrasztalán feküdt a zsoldárok könyve, s rajta egy száraz, egykor piros rózsza...

Ketten maradtak.

Az asszony még lihegett cselekedetének nagysága alatt, szokatlan, különös érzések fényességében ragyogva és fáradt volt, mert még nehezék valának a friss hit szárnyai. Wesselényi Miklós hensejében megrendülve, ünnepélyesen és szigorúan fordult hozzá:

— Miért tetted?

Az asszony átkarolta kemény nyakát és széles mellén pihelve, rajongó szerelemmel nézett fel urára.

— Hogy végre áldás legyen rajtunk. Úgy akarok érezni, mint te, hinni, imádkozni, olyan nagy akarok lenni, mint te. Semmi többé el ne válasszon tőled. Addig nem lehet a te gyermeked az én gyermekem, az én életem a te életed, örömünk közös, bánatunk megosztott, szerelmünk teljes, míg a te Istened nem az én Istenem. A közös kenyér csak közös imádsággal táplál. Édes, egyetlen uram, olyan boldog vagyok és úgy érzem, hogy csak ma léptem először, valóban házadba.

Wesselényi meghatva emelte karjaiba a gyenge, harmat-asszonyt és kicsordult a könnye.

— Köszönöm. Úgy emellek én is mától fogva az én Istenem elé, mint volt hited papjai a fehér ostyát fejük fölé tartják... Mert te vagy az én fehér ostyám, igen nagy áldozata életemnek. Nem is

sejted, hogy a világ el fog ítélni és nagy fájdalmakat okoznak ezután neked is, mert világhatalommal szállottál szembe énérettem...

— Csak te maradj mellettem! — örvendezett az asszony az ura keblén. — De te sötéten látsz, Miklós. Nem olyan rosszak az emberek se, ha szeretjük őket. Sokan vannak, kik velünk fognak örvendezni.

Wesselényi csak a fejét rázta.

— Egyetlen embert mondj és megadom magam.

Cserey Heléna elgondolkodott, mintha az élete körül oltalmul állók közül válogatna és egyszerre, a gyermek fenséges szilárdságával, tüzes bizodalomával győzte le a kétkedő, csúf, fekete embert.

— Az édesapám és az édesanyám!

Férje nem mondott ellen.

— Kísérelj meg hát.

Cserey Heléna sietett levelet írni. Izgalmában alig tudta a betűt betűbe öltetni:

»Édes atyám Uram!

Alázatosan kívántam ezen mostani állapotomat jelenteni... Utat nyitván a toleranciáról való királyi rendelkezésnek, a reformata vallást választottam, melyben élni és halni akarok és ezen vallást az Isten beszédével megegyezőnek találtam. Meggondolván, édes atyámuram, hogy ebben a részben az ember szülőinek is nem kedvezhet, azért alázatosan instálom, hogy atyai és anyai szíveket el ne vonják éntőlem, mert én meg nem szűnöm engedelmességemet megbizonyítani, mellyel édes asszony-anyám, s atyám uram kezeit csókolván, alázatosan maradok hőtígg engedelmes leánya...«

A tornác alatt várt már a lovaslegény, hogy Krasznára vigye a levelet. Cserey Heléna kedvesen ingerkedve tépázta ura szakállát.

— Mit kapok, ha nekem lesz igazam?...

Izgalmában le se akart feküdni. Ugy kellett férjének ágyba parancsolni. A dagadó párnák közül két szeme tüzelt és szinte túlvilági volt a hangja.

— Addig nem tudok elaludni, míg két kicsinyemet mellém nem teszed.

Óvatosan emelte át ágyacskáikból Wesselényi két drága fiát és tréfálva törülte meg utána boltozatos homlokát.

— Huh, be nehéz munka volt! Micsoda két vasgyúró!

— Angyalaim! — tapadt hozzájuk az anya.

— Angyaloknak kicsit nehezek, — ingerkedett férje és az asztal alá lopta az ezüst gyertyát. — Aludni, gyermekek!

A szemekre kapott két puha csók után többé nem is nyitotta fel szemét az elcsigázott lelkű asszony. A mosoly is ott felejtődött arcán, de álmában még egyszer elmotyogta levelét:

»Édes atyámuram!...«

Wesselényi gondolkodva roskadt le mellettük egy hatalmas töltött székbe.

A válasz nem késett, már másnap megérkezett. Bizodalommal nyult utána Cserey Heléna és olvasta szorongó izgalommal:

»Édes leányom!

Tegnap költ leveledet vettem. Amit írsz, ellenkezik mind az én szorgalmatos gondviselésemmel, melyet a te nevelésedben elkövettem, mind szeretetemmel, mely mellett tégedet Isten és emberek előtt atyai áldással kedvessé tenni kívántalak. Ez szép gyümölcse a hozzám mutatott igen vétkes és példátlan, abból álló idegenkedésnek, hogy annyi időtől fogva én tégedet isteni félelemben, tiszta életnek és minden jó erkölcsöknek alkalmatosságában nevelő édesatyád azt sem érdemlettem, hogy ha személyed szerint nem is, legalább egy levelecskéddel meglátogass. Ha magadtól esett ez a hiba, úgysis botránkoztató nagy hálátlanságnak bizonyossága volt; ha mások javaslották,

s te megfogadtad, úgy hozzámvaló természeti kötelességednek gondolatlan megtapodója voltál. A tolerancia nem rád szól, s úgy cselekedjél, hogy ha ehhez való helytelen biztodból atyai áldásomnak gyümölcse nélkül maradsz és egyéb kedvetlenségek is mind a mi akaratunkkal, mind magad kötelességeddel ellenkező tetteidet követni fogják, magadnak és tanácsadóidnak tulajdonítsd.

Másszor helyesebb gondolattal járulj akár szó, akár írás által az én atyai és jelentett szándékodat semmiképpen helyben nem hagyó szívem eleibe...

Jókat kívánó atyád:

Cserey Farkas.«

Minden vércsepp eltűnt testéből, szeméből szokatlan fény sugárzott, valami hideg, különös elragadtatás. Előrenyujtotta halvány kezeit és mereven nézve, — mintha semmi sem történt volna, — azt suttogta:

— Olyan hidegek az én ujjaim is, mint a Rétyi uramé.

Törte a fejét, hogy mit is mondott hozzá a pap, hogy miért olyan hidegek, de nem jutott eszébe, csak megtántorodott és zuhantában leverte asztaláról a zsolttáros könyvet. Nagy erőfeszítéssel talpra állott és fáradtsággal felszedte a földről. Szája száraz volt és fájt. A piros rózsa is kiesett könyvéből és összezuzódott. Sikoltva dobta érte magát ujjent a földre és mire ura besietett, már csak annyit látott, hogy felesége homlokából piros vér szivárog, két nehéz könnycsepp gördül le az arcán és úgy néz, hogy a hideg végigfutott a Wesselényi Miklós hátán. Rémulten életetartotta az asszony a virágot.

— Ni! A piros rózsa kettétörött...

Az első napokban életéért aggódtak. Allandóan a halálra készült. Rétyi pap ágya fejénél ült és olvasta a zsolttárt:

*Olyan, mint az árnyék, az ember élete,
Melyet vetni szokott valamely csemete,
De csak félóráig tart ő kerülete...*

Az ágy lábánál megreccsent a szék a magába-roskadt Wesselényi alatt. Nem mert asszonyára nézni, kinek lezárt szemei alól, az élet csodálatos, fénylő kútjából, lassan felszivárog a könny. A vedlett palá tu ember pedig olvasá tovább felkapott hanggal:

*Micsoda az élet, forgatom, vizsgálom,
Felkapott gyöngécske fűszálnak találom,
S mulandónak, mint a hajnali szép álom...*

A homlokokon elsimít a halál szárnya, a testek fáznak, csak az asszony mosolyog, míg a fekete port fejükre hinti a mulandóság sárga keze.

*Gyermeki buborék ez világi élet,
Jön a halál, ráfű, játéknak határt vet...*

A zsoltár megszakad. Egymásra néz a két könyyesarcú ember és sejtelmesen intik egymást.

— Alszik. ..

Lábujjhegyen átmennek a másik szobába, s utánuk a nyitott ablakon fényruhában bejön a tavasz lelke...

A tavasz lelke, ki vagyon a virág szüzességéből, korai harmatnak tisztaságából, zengő levegőből, kinek láttára a fa nem meri mozgatni leveleit, sugarak meg-rezzenni, illatok felszállani és mozdulatlan megáll a levegőben minden bogárka, míg elsuhan fölötte. A dús mezők szőnyegén és az azur kék folyamaiban tükrözik képe és a gyermekek egy pillanatig abba-hagyják a játékot, nem tudván, miért. Léptei aranyvonalakokat húznak a levegőben, melyeken fennakadnak a méhek és ragyogó testecskéjük a tavasz himnuszának hangjegyei. Csodálattal eltátott szájjal nézik alulról

a kinyílt virágok, a még vak virágbimbók; felülről a madárkák, átszellemült fák és bokrok, várva, míg kicsordul a mindenségből a boldogság, s aztán pillanatra behunyva szemeit, minden rákezd a tavasznak dalát...

Ezalatt idegen lovas érkezik az udvarba, katonásan kihúzza magát Wesselényi Miklós előtt.

— Excellenciája gróf Batthyány Ignác erdélyi püspök úr küldi e két levelet a méltóságos bárónak és bárónénak tulajdon kezeikbe...

Wesselényi nem lepődik meg, várta a levelet, tudta, hogy nem hagyja szó nélkül az áttérést a »pá-pista püspök.« Nyugodtan olvassa a fenyegetést is, hogy: — »a báró a császár előtt kárát és gyalázat-ját fogja tapasztalni«; de öklöbe szorul az ökle, mikor az asszonyához írott súlyos szemrehányást olvassa:

»Miben volt az hit a mélt. asszonyhoz, mint leányához oly mostoha, hogy azt — ilyen szemtelenül elhagyni nem sajnálja, s ily gyalázatosan megtagadni nem áttolja? Ha lelkét örökké való veszedelemnek kockájára kitenni nem irtózik, s ezen szándékában megmaradni kíván, én a méltóságos asszonyt, mint édesanyja ellen rugódozó gyermeket, minden illendő módokkal engedelmességre hajtani kénytelenítetem.«

A harag úgy összerázza a férfit, hogy kifreccsen tőle a nyála, de legyőzi magát és nekifekszik a vá-laszírásnak, de csak füstölög benne a mámor, rendszertelen, dühös szavakat ír a papirosra:

»— A pásztorbot nem arra való, hogy agyon-üsse vele Excellenciád a nyáját...«

Tudta, hogy világhatalommal áll szemben, tizen-hét század áll a püspök mögött és a thuribulum füstje több, mint az ágyuké, a diadémcsattú selyemcipővel könnyű lesz őt eltiporni, de nem rettent vissza.

»Erdélyország nem az Excellenciád bíborsleppje, hanem a vallás és lelkiismeret szabadságának földje és nincsen olyan írás, vagy törvény aranyozott bré-viáriumában, mely ezen változtatni tudna. A császártól

pedig nincs mit félnem. E földnek élete több, mint a császáré...«

Míg benn az asszonyházban felesége vívódik, ő a küszöbön így vívja a harcot érte.

Másnap új rossz hírt hoznak, hogy a váradi püspök, Kollonics uram is a császárhoz fordult. Kolozs-várról azt írták jó emberei, hogy az erdélyi udvari kancellária szintén jelentést tett a császárnak és azt ajánlotta, hogy Wesselényi Miklósnét a hat heti oktatás kiállása végett a nagyszzebeni zárdába kell utasítani, tőle gyermekeit elvenni és nagyatyjoknak átadni.

A császár a fölterjesztést helybenhagyta. Wesselényi Miklós magára maradt. Házát elkerülték, jó szót se mert vele váltani senki. Az egész országban híre volt, megbélyegzett ember lett, kire a császár haragszik. Mosolygott fölöttük. Csak akkor szorult el a szíve, mikor eljött a hintó Krasznáról és elvitte a két kis fiút. E perctől kezdve nem mert a felesége szeme elé kerülni. Ajtaja előtt hallgatta, hogy a semmit sem sejtő asszony kedvesen beszélget a beröppenő pillangókkal, zümmögő kis bogarakkal, dicsekszi nekik boldogságát, dícséri az ő drága urát. A szíve olyan szerelmes, mámoros, hogy még halk kis nóta is fakad ajkán és szemébe hulló haja fátylán át bizón néz a jövődőbe. — Nyugodt, láztalan éjjele volt, mélyet, üdítőt aludt és ezüst tükre halvány pírt mutatott arcán.

— Már fel is kelhetnék, — gondolja magában. — Hogy örülne Miklós, ha látná, hogy nincs semmi bajom.

Erőtlen a sok fekvéstől és szédül, de valahogy magára veszi selyem öltözetét és néhány lépést tesz, de le kell ülnie. Megpihen, majd valahogy odaszédeleg az ajtóhoz.

— Miklós!

Lábai reszketnek, de karjai boldogan fonódnak férje nyaka köré és csicsereg vidáman.

← Ujraszülettem!

A férfi átöleli. Könnyű, mintha csak a ruhájához tapadó fehér selyem volna. Finom szép testén szinte akadálytalanul suhan át a napsugár. Úgy örvend mindennek, nincsen maradása, mindent látni akar, kérdez, ujságokat vár és az asszonyiség szent mámorában nem áll be a szája.

— Most menjünk és költjük fel a gyermekeket, hiszen a hasukra süt a nap.

Wesselényi megrándul és lehajtja fejét.

— A gyermekek nincsenek itthon.

Rossz sejtelmektől rémülten néz rá az asszony.

— Hol vannak?

— Átküldtem Krasznára — apádhoz.

Cserey Heléna örömmel sikolt fel.

— No úgy-e, hogy nekem volt igazam? Úgy-e hogy az édesapám mégsem hagyott el? Megbánta a szigorúságát és nem tudta megállani, hogy ide ne siessen, mikor meghallotta, hogy beteg vagyok. De miért nem engedtetek hozzám?...

Wesselényi komoran felelt.

— Nagyon beteg voltál. A megrázkódtatások nem neked valók... Már is fáradt vagy, le kell feküdnöd.

— Nem, nem. A szobában nem, inkább a kertben.

Az árnyas almafa alatt vetnek ágyat neki. A reggel virágainak illata tűnőben van, a pirkadat utolsó emléke igyekszik elbujni a falevelek közt. Szemei belemerülnek a kék azur ragyogó tengerébe, az éter magányába. A delejes illatok elbódítják és fáradtan csügged rá fejecskéje a napsugártól süttött fehér párnára és mintha mennyei vér zúgna ereiben, csendesen elszenderedik. Leigazza a vágy és szerelem, mely hatalmas, mint a földnek élete. Tiszta, szép és a falevelek résein aranyfoltok esnek rá, néhány fáradt méhecske, mellén megpihen és olyan az egész asszony, mintha a miadenség ékszeres ládikója volna. Wesselényi Miklós, — hogy fel ne költse — leros-

kad a térdig érő fűbe és ajkát a föld fekete orcájához szorítva lekiált annak szívéig, elképzeltetlen sőtéttségébe.

— Szeretlek, asszony!...

Felette örömben megpirosodnak az alma-bimbók.

A földet azonban nem jó felébreszteni, mert csak a rajta leselkedő bajok elevenednek meg.

Egy reggel befogatott a hintóba Cserey Heléna és útra öltözködve azt mondta urának.

— Megyek a gyermekek után. Elég ideig voltak távol. Itthon a helyük.

Hiába zárta vasládába Wesselényi Miklós a »legfelsőbb rendeletet« az udvari kancellária parancsát, a püspök leveleit, tovább titkolózni nem lehetett. Már a tornác előtt kapálták a földet a tüzes paripák, de még mindig nem tudta, mit tegyen. Ingerülten kiadta a parancsot.

— Fogjatok ki! A bárónő nem utazik.

Aztán feleségét bátorította.

— Ne ijedj meg, Ielkem, a gyermekeknek nincsen semmi bajuk, de nem jöhetnek haza, mert átterésed miatt elvette tőlünk a császár...

Az anya nem roskadt össze. Csodálatos erő szállotta meg és halványan, de vészes nyugalommal hallgatta végig ura beszédét, ki csüggedten, mindennek a végén csak annyit mondott.

— Mindenki elhagyott. Most már csak ketten vagyunk ezen a világon.

Az asszony felemelkedett, — lángoló szép kerubim az ajtó küszöbén — és mellére vonta édes ura nehéz fejét.

— Szeretlek, Miklós!...

Hiába való volt három instanciája a »koronás emberbaráthoz«, hiába írta a méltóságos erdélyi gubernium kegyelmes jó uraihoz, hogy:

»En már hatodik hónapomban terhes és igen beteges lévén, — melyet orvosaim idezárt bizonyítványai is kimutatnak, — sem egészségemre nézve, sem a sokféle félelmek között való létel miatt, méhembem levő ártatlanomra nézve a klastromban levő taníttatást ki nem állhatnám...

Reménykedem és Jézus kinszenvedéseiért kérem, hogy egy református és egy katolikus kommisszárius előtt szállásomon az instrukciót felvehessem...«

A válasz az volt, hogy hagyjon fel minden lépéssel, mivel az udvari kancellária többé semmi kérését sem fogadja el. Batthyány püspök pedig közölte, hogy a báróné oktatását maga felügyelete alatt egy mérsékelt és érett ítéletű emberre, Vizi páterre bízta...

Egyetlen zokszót sem ejtett a meghurcolt asszony. Mérsékelt, bátorította férjét és boldogan hirdette.

— Csak most vagyok boldog, hogy szenvedhetek érted.

Míntha most mennének nászútra, úgy ültek fel a hintóba. Csak mikor a nagyszebeni orsolyák klastromának ajtajában búcsút kellett venniök, akkor tántorodott meg kissé, de a néma apácák átkarolták és magukkal vitték. Wesselényi Miklós hosszan nézett utána és mikor a fehér, királyi asszony eltűnt, visszafordult és ökleivel megfenyegette Istent, s a világot. Hirtelen eszébe jutott, hogy a belső zsebében feledte az asszony zsoltáros könyvét. Megzörgette a kaput. Szelíd, viaszarcú apáca jött oda és mosolyogva mondotta.

— Van itt miből imádkozni a bárónénak. Tartsa meg csak magának azt a könyvet — és újból bekukta a portát.

Tétován nézett Wesselényi Miklós az imádságos könyv egyszerű fekete táblájára. Ki is nyitotta ott, ahol egy száraz piros rózsza jelölte a verset. Levette fővegét és ott a szürke klastrom árnyékában ránézve a hervadt rózsára elolvasá a jelölt verzikulust:

*Micsoda az élet, forгатom, vizsgálom,
Felkapott gyöngécske fűszálnak találom...*

P. Vizi igazi egyházórző, bűnpusztító, szenthírú barát volt, aki mellett a bűnös hideglelést kapott. Csuhájának ráncai között százados volt a por, fekete fogait és gyapjas hajkoronáját nem vidította fel a napfény, a kereszt szigorú árnyéka állandóan ott volt ábrázatán, s minden este körömmel jelölte meg, hogy meddig olvasta Szent Tamás »Summa«-ját és sötét halántékerei jelezték, hogy egyházi vérbőségben szenved. Már nagy kezének széles keresztányásai megijesztették a finom délibáb-asszonyt, ha pedig beszélt, még a csontjait is összetörte a szónak:

— Mit tevé, szerencsétlen asszony? — esett neki a beszélgető szobában és úgy ül le a széles klastromi székre, mintha a világ romjai fölé ereszkednék. Némán mutat helyet a meggyötört asszonynak és mintha kissé megnyugodott volna, komor tisztelettel veti fel az új kérdést:

— Miért hagyta el Méltóságod az egyedül idvezítő anyaszentegyházat?

Cserey Heléna sietve felel, mintha nagy veszelelem származnék a tétovázásból.

— Érte tettem.

— Kiért?

— Wesselényi Miklósért.

— Csak egy férfiért? — és csodálkozva nyitja szét két nagy szemét a barát.

— Nem egy férfiért, — pirít rá az asszony, — hanem a férjemért!

— Ezt nem értem, ez nem ok rá. Hittagadásal a férjet sem lehet szeretni. Magyarázza meg, — intette le a szerzetes és várákozva a széktámlához támasztja fejét.

Cserey Heléna bámult. Mit mondjon neki? Hiszen ez érzéketlen földi dolgok iránt, soha még bimbó-

szerelmet sem érzett, s messziről megérzi az eretnekeket, de sejtelve sincs az asszonyi szívről. Bűnös, szép sótalan húsnak tartja, ki lehúzza mennyből a papot. Élettikok, szépségek, kenyéréhség, szenvedélyek meg sem közelíthetik, a forró szavak gőze nem látszik meg ábrázatán. Tudatos és hozzáférhetetlen, ki megvalósította a gnosztikusok elvét: — Ismerjete meg mindenkit, de senki se ismerjen benneteket.« Olyan rezzenés nélkül ül, hogy kinyújtott markába bátran fészket rakhatna a veréb. Végre felsóhajt a töprengésből:

— Tehát nem meggyőződésből, csak a férjeért lett hűtelen a legjobb anyához?

— Csak a férjemért? — szisszen fel Cseréy Heléna. — Péter, maga nem tudja, mit beszél. Óh, ha sejténé, mi az, a hitves karjainak szent erejében élni, megosztani minden lélekzetet, egymást szeretni fenntartás nélkül, két életet egyé lényegíteni. A hitem a tied, fájdalmam a tied, örömöm is közös, nem én látom a virágot, hanem te nézed, nekem a te kezed, neked az én kezem emeli az ajkhoz az ételt. Így meg-nagyobbodni és felemelkedni a boldogság honába! Ha alszunk is, csak azért vagyunk, hogy másnap még erősebben bírjunk szeretni... Szeretni! Szeretni! Szeretni! Milyen fenséges, nagy ez és milyen kicsi minden ehhez képest!... Aztán ott van a gyermek, — égi réten közösen szakított virág. Én csak gyenge asszony vagyok, nem tudok beszélni, csak érezni; de tudom, hogy így akarja a Jóisten is... Ne rázza a fejét Péter, hanem tekintse a mezők liliomait. Nem a fa ezer szívéből bujnak-e elő az édes rügyek, a fű hónalja hasad meg, hogy másik fű legyen, a madár vaj nem szájában melegíti-e az eledelt kicsinyének... Csak az embernél ne akarná ezt Őszentfelsege?... Hogy ez pantheizmus, ostoba tévtan, mondja maga Péter?... Én nem tudom, mi az a pantheizmus, csak azt tudom, hogy rám nem haragszik mennybéli jó atyám, hiszen neki köszönök mindent és a mi házunk vele teljes...

De maga hagyjon békét nekem, Páter, miért akarja megzavarni életem egyetlen boldogságát? Az uramat pedig ne bántsa! Miért véli, hogy a maga hite jobb hit az ő hiténél. Nincsenek külön méltóságos és fő-tisztelendő, vagy nagyiszteletű hitek, csak igaz, erős mély és nagy hit van, melyet nem szillogizmusok kötöznek az emberhez, hanem maga az Isten plántálja szívünkbe. Gyarló, szenvedélyes, bűnös ember az én uram, de lelkét nem ismerik, gondját, hitét, nagyságát fel nem mérték, jóságát, nemességét, jószándékát, szeretetét, hűségét, dús szívét nem latolták. Miért akarnak hát elszakítani tőle?...

Az izgalomban elfogy az asszony szava, a pap gőgösen elhúzódik tőle, mintha kevéssé gyönyörködne a megdermedt nőben, de látása hirtelen megvakul, s a feltörekvő szent mámor elborzadásával felkiált:

— Szerencsétlen, tévelygő asszony!

Úgy néz rá, mint középkori őse a felrúgott istennő szoborra.

— Dementat prius, quem Deus perdere vult. Igen. Előbb elveszi az eszét, kit el akar veszíteni Isten.

Nagy szünetet tart, mert tudja, hogy a hallgatás vallat a legjobban. Nézésétől megdőlné az egyenes fa is és megvénül benne, míg kimondja, a szó is. Nyúlárnyék lesz előtte minden más igazság. Cserey Heléna összezsugorodik, de a bús barát figyelmeztetőn megérinti.

— Jól esett hallanom Méltóságod explikációját. Megható és szép a hitvesi szeretetnek ez a virágéneke. Arról most nem beszélek, hogy más a virágének, s más az evangélium. Ki virágének után indul, halálba jut, az evangélium az égbe viszen. A hitvesi hűség is csak úgy tökéletes, ha nyáron Isten kegyelme harmatozza, télen az ő hava havazza be, — hogy én is hiú szólással éljek. A hat hét alatt módomban leszen feltárni azt a kincset, mit most ellők magától. Be fogja látni, hogy milyen kárhozatba jut úgy e földön, mint a másvilágon. Most csak azt kérdezem, hogy

mit fog tenni Méltóságod, kihez fordul, ha ingatag és múltó reménységei elmúlnak, ha a virágos ág, melyen most magabízón ül, letörik alatta. Ha a férfi, kit bálványoz, talán ellöki magától. A szenvedélyek mámorában megszűnnek erényei, ha más asszony szennyes kézzel lelöki Méltóságodat hitvesi trónusáról, s szívének aranyhúrjait elvágja a keserű ocsudás és bánat?

— Akkor is szeretni fogom, — leheli az asszony.

A vén vesekutató azonban folytatja:

— Ha a szenvedés és kínok szétszórják boldogságát, mint a polyvát, vagy a daliás férj, miután elvette hitét, talán megvetetten, vagy akár szépen, akár dicsőséggel holtan gurul félre az élet útjából. Kiben lel vígasztalást?

— Maradnak gyermekeim!

— És, ha gyermekeit elhordja talán az első őszi szél, mielőtt megismernék anyjukat?

— Élek az emléküknök.

— Az emléknök élni csak az képes, — folytatja a szerzetes, — ki mindennap új erővel tölti meg kebelét. Akkor kihez fordul?

Az asszony minden ízében remegett, de szilárdan kitartott.

— Az Istenhez!

— Akit megtagadott? — csattan fel a pap. — De most elég. Menjen a kápolnába és elmélkedjék mindezek felett.

Lassan felemelkedett a szerzetes:

— Benedicat te...

És eltűnt a szürkeségbe vesző láthatatlan klastromajtón, mintha a falak itták volna be megdicsőült testét.

A megkínzott asszony akaratvesztetten fogadott szót és rettegve támolygott be a kápolnába.

Az öles falak boltívei alatt a szentek talányaikon töprengenek, s a sűrűn függő feszületek kínjait glóriába vonja az éj. Egy-egy buzgóságtól sorvadtt apáca-

árny emelkedik fel a térdeplőről és oson, hogy a szent szilenciumot meg ne törje. Éj van, zavartalan, titkos, mindent elborító éj. A Szentírás lapjai is egymásra hajolva alszanak.

A rekedt tömjénfüsttől fulladt templomban a félhomályból szobrok világítanak elő. A szenteltvíz edényre egérke kúszik, meghinti homlokát, így gyógyítja fájo fejét. Szűzanya ölében Kicsijézus a gyertya lángjába mártja lábujját és saját csodájával játszik.

Az asszonyon félelem borzong át, hiszen talán nincsen joga idejönni, de Szűzanya mosollyal segíti, a hatszárnyú szeráfok is biztatják, s mintha a Mindenható is kiszólt volna a szentségházból. Káprázva zuhan le az oltár lépcsőjére és a belső varázsban végtelenné tárul előtte a templom. A fáradt asszony azt mondja:

— Isten!

De mit mondjon tovább? És újból szól:

— Istenem!

De hátha haragszik? Szorongva szorítja ajkára tenyerét, de hirtelen a képek kékes fényt kapnak, Mária trónusa a magasságokba emelkedik, s a lábainál kettétiprott kígyó újra egygé forrik. Jézus sebei patakszanak, a pufók angyalok harsonájukat fújják, s az asszony boldogan rebegi:

— Édes Jóistenem, hát igaz volna, hogy én téged megtagadtalak? Igaz volna, hogy te szörnyű ítélettel, ostorral vársz rám és elviszed életemnek minden boldogságát, bajokba taszítasz, kioltod az otthonhagyott és szívem alatt fészkelődő kis fiam életét? Vajjon kevésbbé szeretlek-e, mert templomaid egyrészt bezárják előlem? Tudós szolgálóid mondják, hogy hittagadó lettem, de íteld meg Te, ki soha egyetlen igéd, még ostorozó szavad végére sem kötötted a pokolángot: »Anathema sit!« — Ha eddig jó voltam gyermekednek, most egyszerre lettem-e bélpoklossá, mint papjaid vélik? Én vélek nem vetélkedem, hanem előlük Hozzád menekülök... Nem fogom látni, mikor

Batthyány püspök úr (ki úgy szorongatja életemet) kankalékos pásztorbottal, szín-esőben, száz pap szárnyán, öt világrész méltóságával lábaidhoz emelkedik, de érzem, hiszem és vallom, hogy egyszerű hajlékunkat soha nem kerülöd el, segítesz nyomoruságunkban, tovább is jóra indítod útjainkat, azt is megmondod, hogy beteg gyermekemnek milyen orvosságot adjak. Ijesztenek, hogy hetedízigen érezteted haragodat és áldás helyett hétszer rejtesz koporsót az agyunk alá; de mi félni nem, csak szeretni tudunk. Ártatlanok vérével hiába vádolják meg kezeidet a saját nevedben hetedízigen. Hogy volnál ez te, kinek tudta nélkül a megfagyott veréb sem esik le a háztetőről...

Igy esengett ínyéhez tapadó nyelvvel árva Cserey Heléna. Kriptaköd és szürke por, penészvirág hullott reá az ősi falakról, lelke aranykehely, ragyogó és mély, aranyfalairól panasz, gyötrődés, a világ gyásza verődik vissza, de megmérhetetlen, mintha minden kiontott könnynek és vérnek öblét akarná odatárni. Sohasem tudja, hogyan jut ágyába, de mikor felébred, fejénél mindig ott van a vigasztalás fehér angyala...

Másnap újult erővel néz a barát szeme közé, ki tüzes szénnel tisztított szájjal méltatta káprázatosan szép hitét, rajzolta a Clara Santakat, Ágneseket, szüzeket. Túlán megmutatta a földi és földöntúli poklokba torkolló életmélységeket, kénköves örvényeket, a nagy vanitatum vanitást, a nyujtópadra feszített férfit sápadt valóságában, de az asszony ezek helyett ártatlan gyermekei szemeit látta, s a megtörő ígék szörnyű ütéseitől tántorgó testén hitvesének erős karjait érezte és újból felragyogott benne az ikerszépség: Jóság és Szeretet...

Végre eltelt a hat nehéz hét. Az utolsó napon búcsúistentiszteleten vett részt Cserey Heléna.

Mikor a vespera ideje elérkezett és a fekete fátyol gyászkeretébe kötözött arcú apácák csendes árnyai elmerültek az ima mámorában, s az oltáron

aransugarakat szórt a szentségtartó, a néma gyász alélt perceiben hirtelen elrémül a pap szava.

— Imádkozzunk egy hitét elhagyó, szerencsétlen testvérünkért, hogy a jó Isten világosítsa meg az ő szívét és végtelen irgalmával vezesse vissza az anyaszentegyház drága kebelébe.

Ez a legsúlyosabb megpróbáltatás az asszonynak. Az apácák borzadva rejtik fejüket az officiumba, a nehéz, nyomasztó hangulatban a gyertyák is alig bírják lebegő lángjukat tartani, s az orgona is olyan gyászosan zeng fel, mintha a halál nyomná vigyorgva a fúvót. A tompa imamormolás elnyomja az asszonyt, ki egyedül van és úgy érzi, hogy ez a fekete gyökérből sarjadt imádság végre élve eltemeti. Az elhagyatottság perceiben tisztán érzi, hogy igaza volt a fa-sarus barátoknak, ki felvetette a kérdést: — Mert mi e föld? — és így felelte meg: — Hiú, fekete sárbuborék, mely Isten egyetlen érintésére semmivé pattan... Hová lesznek akkor férjed, gyermekeid és hová leszel különösképen te, hitét változtató, ingatag lélek, ki még egyideig méltóságos asszonynak hivatod magadat?...

Borzadva roskad két karjára a hideg kőpadlón, az erő elhagyja tagjait és eszméletvesztetten nem lát, nem hall. A templom körül az apácák cellájukba illannak, s Cserey Heléna egyedül marad. Későre ocsudik és mikor ismét feltisztul benne az értelem, újból szelíd, megbékélt, nyugodt, mintha valami titkos erő tisztította volna meg lelkét a kínzó gyötrelemtől.

Ez volt az egyetlen és utolsó megpróbáltatás. Mikor későre elhagyja ő is a templomot, azt mondja az ajtó előtt ráváró szerzetesnek:

— Péter! Ismét nincs igaza. Kétségbeesetten gyötördtem lábaiknál a hideg kövön, míg maguk értem imádkoztak. Szívem alatt hordott gyermekem élete tán elszállott azalatt. A lélek kész volt, de a test erőtlen. Imádkoztak értem, de nem segítettek raj-

tan. Fenyegetni tudott, de vigasztalni nem. Nem vádolom magát, Páter, szándéka tiszta, hite makulátlan, ismeri a teológiát és nagy szellemi örömeiben nagyon része, de nem ismeri az életet és az emberi szívet. Isten azonban ismeri és ő nem hagyott el... Mikor aléltságomból magamhoz tértem, forgott velem a világ, a szentek szobrai ingadoztak, a Mária-szobor, karján a Kisdeddal, felém hajlott és én láttam, hogy a Kicsijézus a kezében tartott aranyalmát felém nyújtja:

»— Egyebem nincs, de ezt vidd haza gyermekeidnek!«

Mikor előírás szerint P. Vizi a hathetes oktatásról beszámolt püspökének és ez szelíden megfeddette a sikertelenség miatt, a komor szerzetes kissé túlzottan így mentegette magát:

— Az emberekből lehetnek szentek, de szentből nem lesz többé ember...

XIV. FEJEZET

Mindenszentek napján, permetező csúf ködben az emberek a sirokat tisztogatták Sibón, világítani készültek a halottaknak. A fekete sír-fák felett, s az aszott fütengeren szél borzongott. A halál majorsága, hollók, varjak, mint feldobott fekete rögök, hullottak az őszi szántásra. A komor ég mélyét kietlenség töltötte be, mert eltűnt a színes, tarka élet égről, földről, s elmulott a nyár minden meleg fénye. Minden készült a nagy sírbanzésre, a bánatégetés megrendítő szertartására, hogy újratereptsék a port és az a pár reves csont is megrepegjen az élet valósága elé gyújtott árva gyertyaszál fényétől, ki valaha apa volt, anya volt. Megvalósul a nagy misztérium, mikor a kínok görcsébe merevedett ajkak szavára az élet útjából elgurult koponyák üres szembödrői sírni kezdenek.

Semmi sem zavarta a koporsók töprengését, mert mindenki tudja, hogy most a holtak a fekete végtelenséget szemlélve, esti üzenetükön gondolkodnak.

A Wesselényi-ház is csendes volt. A gorbói vár-ostrom óta tartott benne a gyász, rémhírek kergettek egymást benne. Az egész ország annyira elképedt, hogy Medve Mihály uram, a közvádó is csak öt hónap mulva merete megtenni az első hivatalos lépést. Így is húzták, halasztották az ügyet, míg a császár szigorúan fel nem csattant. Izgató, nehéz napok voltak. Öt falu embere hetekig járta a törvényt. A nagy per végül is a császár elé került, s egy szép szeptemberi napon lovaslegény hozta meg Kolozsvárról a guberniumnak leküldött kegyelmes ítéletet.

Azóta van halottak napja Sibón. A meghűreolt nagyúr nem szólott felőle senkinek. Nem a császártól félt, a börtön sem izgatta. Csak a feleségére gondolt, sorvadt, remegett napokig, hetekig. A kapuk zárva voltak. Sem levelet, sem vendéget be nem eresztett, csakhogy szenvedő, szomorú asszonyát kímélje.

A halottak azonban kinyitották a kapukat. Megjött Válaszútról asszony-testvére. Őt nem tilthatta el szülei sírjától. Lóhalálába vágató kocsin érkezett és színehagyottan, rémüldözve rohant be a házba.

— Menekülj, Miklós! Jönnék!

Wesselényi megrándult.

— Hallgass, Zsuzsa!

Kérte, tiltotta, de az asszonyba nem lehetett lelket verni. Magánkívül sikoltzott:

— Fuss, amíg időd van! A gubernium Teleki Lajosra bízta, hogy elfogasson. Vele van Türi Sámuel uram a királyi táblától, s Dónáth Antal a kormányzószéktől. Ő hozza a bilincseket. A katonákat Langer őrnagy vezeti... Paptelkén találkoztam velük, s mindjárt indulnak Sibóra. Fuss, Miklós, fuss!...

Wesselényi félénk pillantást vetett szótlanná me-revedett, halásápadt feleségére. Irtózatot indulat vi-harzott fel benne, de legyőzte magát és elszántan, re-kegten hörögte:

— Csak jöjjenek! Várom. Számoljunk le hát végre. De azt a bilincset a Teleki Lajos kezén küldöm vissza a császárnak!

Cserey Heléna erre se szólt, csak Bánffy Györgyné jajongott:

— Légy eszeden, Miklós! Ha magadat nem, hát tekintsd legalább családotat. A császár rettenetes...

— Ismerem, — kacagott dühödten Wesselényi. — Már egy hónapja, hogy megkaptam »kegyelmes« ítéletét. Nektek nem szóltam felőle — fordult feleségéhez —, kímélni akartalak, de tovább nem lehet. Olvasd!

A gyenge, szenvedő asszony magánkívül mozdult

oda az asztalhoz s a rávetett írást változott hangon olvasta:

»... A Wesselényinek nemcsak a közbékét megzavaró ezen cselekedete, de egész életé, a vadságát bizonyító sokféle tettei a súlyosbított büntetést megérdemlik. Annálfogva ő börtönbe tétessék, a katonaság kezébe adassék, s a már kiszabott módon Kufstein-várba szállíttassék, hol több esztendeig maradjon... Azalatt napi élelmére 30 krajcár elegendő lesz...«

A megkínzott asszony tovább nem bírta olvasni, eszméletlenül omlott az asztalra. Wesselényi csak azt látta, hogy lehanyatlik, de nem volt ereje hozzá-sietni. Megdermedt állóhelyében. Vére zúgva kavargott és becsapott a szeméibe. Se látott, se hallott, csak öklével rávágott az ítéletre.

— Na, várj, császár! Nem hagyom ezt válasz nélkül.

Az ütésre és kiáltásra az asszony felocsudott, s mint az újraébredt virág, ártatlanul körülnézett, de csak a férjéhez rohanó másik asszonyt látta, hogyan tapasztja ajkára kezét.

— Halálba rohansz, szerencsétlen! Az Istenért, valaki meg ne hallja!

— De éppen azt akarom, hogy hallja meg mindenki, az egész talpnyaló szolgaország!...

Kevéssé maga is visszatántorodott, mikor a toll után nyúlt, s vad betűkkel odavágta válaszát a levél aljára:

»... Azt a harminc krajcárt pedig használja csak maga, Felség egészséggel Kufstein várában...«

A következő pillanatban rémülten meredtek rá mind a hárman a halálhozó, végzetes írásra. Érinteni egyikük sem merte. Bánffyné haját tépve futott el a közeléből. A konok, keményfejű férfi agyában megvillant, hogy jó volna megsemmisíteni, de büszkesége tiltotta, hogy megalázza magát.

— Algyal — bődült fel.

A huszár rettenve ugrott be az ajtón. A görcs jobbra-balra húzta a Wesselényi száját. Alig fért ki rajta a szó.

— Minden embert felfegyverzel! Élő lelket be nem eresztasz! Az utakra álljanak lovas strázsák, s ha katonákat látnak jönni, nekem azonnal jelentsék! Ezt a levelet pedig elviszed a leendő főispánnak, gróf Teleki Lajosnak! Ott jön ő is a paptelki úton...

A legény már nyúlt az írás után, de az asztalnál álló fehér asszony hátralökte.

— Takarodjék kend!

Már nem remegett. Arcára lassan visszatért a hiborfény, parancsoló, szép alakja kiegyenesedett. A legsúlyosabb pillanatokban mindig el tudta temetni szívét. Hideg, fehér kézzel megragadta, széttépte és tűzbedobta a császári ítéletet. Alig múltó pillanatil nézett férjére s szelíden, változatlan, szomorú szerelemmel hozzásimult.

— Maga mentse magát! Fegyveres eselégeit vigye magával. Színét se lássam...

A megrendült férfit átkarolta, s úgy folytatta:

— Ha csak ketten volnánk... Én zárnám be a kapukat, s itt vesznék el veled házunk üszkei közt... De a két ártatlan gyermek...

Wesselényi a drága asszonyra borult.

— De mi lesz veletek?...

— Csak menj, menj! — sürgette a nő, s most már ő emelte fel haragtól vészes fejét. — Szeretném látni azt a császárt, ki Cserey Helénát le merné lökni háza küszöbéről!...

Büszke örömtől megenyhülten nézte a férfi házában angyalát, ki odaállott kis paradicsomának kapujába gyermekálmot őrzeni.

— Megadom magam, Heléna és szívesen lesznek kirugott eb, üldözött vad, hogy titeket ne bántsanak. Az én bűnömért engem verjen az Isten, ha már azt a másik asszonyt, ki pokolra rántott, nem akarja megverni...

A szendergő vér újra háborogni kezdett, de Cse-rey Heléna nem hagyott időt rá. Most ő hívta a huszárt:

— Algya! A báró úrnak nyergeljenek!

A huszár urára nézett. Wesselényi bólintott. Két szeme kidülledt, céltalan sötétség, üresség, undor fogta el. Tudta, hogy segítségre nem számíthat. Erdély urai félrevonták magukat a császár és szeretője haragjának útjából. Megbélyegzett, porig alázott, letört, harminckrajcáros rab lett belőle. Édesanyja halála óta ma sírt először. Fejét asszonya átölelve tartotta, hogy gondolatait elviselhesse.

Bánffy Györgyné az ablakoknál szívzorongva leste az utakat. Az idő lassan telt, már délutánba hajlott, mikor a lelkeszakadt, hű legény bevágatott a kastélyba.

— Jönnék! A nyomomban vannak!

Wesselényi nem mozdult, mintha nem hallotta volna. Nem tudott kiszakadni hitvese karjaiból és az sem akarta ellökni. Némán intette csendre ajkátrágó asszonytársát:

— Hagyjuk, hogy pihenjen.

Az idő nem várt. Alig hanyatlott arasznyit a kiegészett, vörös őszi nap, újabb űr érkezett.

— Itt vannak!

Végre felkelt és kiegyenesedett, de míg két gyermekétől búcsúzott, a katonák bekerítették a kastélyt.

— Minden késő! — zokogott Bánffy Györgyné. Bátorítólag mosolygott Wesselényi.

— Bízátok rám.

Nyugodtan felkészült az útra és hidegen kiosztotta a parancsokat:

— Mindenki húzódjék fedél alá és engedjétek szabadon a ménest!

A lovászok nesztelenül engedelmeskedtek. A két nő félve borult rá.

— Mit akarsz, Miklós?

A férfi gyengéden tolt a félre.

— Csak a testőrségemet szólítom elő. Vonuljatok vissza!

A küszöb előtt ott állott a számára nyergelt mén. A hátára ugrott és várt. Nyerítve robogott elő az istállókból a háromszáz darab gyönyörű paripa. Arányos, hibátlan, tisztavér valahány. Tüzes színekben kavartak a nagy udvaron uruk körül. Hízlekedve feje fölé ágaskodtak, ragyogó fogaikkal játékosan ruháját tépdesték, gőzölgő orrlíkokkal lefújták róla e világ porát, s csengő nyerítésük a végtelen szabadságba futásról dalolt...

Wesselényi vad örömeiben velük nyerített, az ő szeme is aranylón ködlött, beborult a láthatár, s egyetlen szisszenésre a kitárt nagykapun, összerombolt kerítésen át kirobogott a ménes, mintha a Teremtő kezéből szabadult volna el, aki gyönyörűségében elfeledte futásuk végcélját kijelölni.

Elbámulva néztek a csodálatos menekülés után a kormányászéki biztosok.

— Mióta ember él a földön, ilyen nem történt! — lelkesedett a lószerező Langer őrnagy.

Teleki Lajos kedvetlenül intett:

— Neki könnyebb, mint nekünk!

Lehorgasztott fővel haladtak át az udvaron s tanácstalanul megállottak a nagy portálé előtt. Szégyenpír égett arcukon, s magukban átkozták ezt a veszett napot, de egyikük sem bírta felemelni a kezét, hogy megverje az ajtót.

— Mi lesz? — türelmetlenkedett az őrnagy.

— Az eljárást vezető főispán kötelessége, — hártotta el magától Dónáth uram.

— Át kell esni rajta, — biztatta magát Teleki Lajos gróf és keményen ráütött az ajtóra.

— A törvény nevében... Wesselényi Miklós felszólítalak, hogy add meg magad!

Semmi felelet. Várnak. Eddig senki útjukba nem

állott, élő lelket nem láttak, de most mi lesz?... Közelgő léptek hallatszottak, az ajtó csendesén kitérült, s a küszöbön megjelent talpig feketében a kastély reszkető asszonya.

— Kit keresnek kendtek? — kérdezte szigorúan.

Lesütött szemmel felelték:

— Báró Wesselényi Miklóst.

— S mivégből keresik?

— Beszédünk van vele, — válaszolt zavartan gróf Teleki Lajos.

Az asszony két szeme azonban kitérült a haragtól, s rámutatott a Dónáth uram kezében csörgő láncra.

— Bilincsel akarnak Wesselényivel beszélni az urak? Miért nem mondják meg nyíltan? Kivel mernek játszani ilyen komoly dologban? Én a felesége vagyok.

Keserű gúnnyal a grófhöz fordult:

— Hát tömlöctartó lett főispán helyett Teleki Lajosból?

A gróf felszisszent.

— De Heléna!

— Nem vagyok Heléna! — rivallt rá az asszony.

— A Wesselényi hitestársa vagyok jóban-rosszban, kinek a házára törvénnel, fegyverrel jöttek rá, mintha utonálló, kötnivaló rabló volna. Hát császár kopói lettek Erdélyország urai?... Tessék! Én a törvény útjába nem állok. Verjék fel hát e házat, szimatolják, keressék. Karddal szurkálják meg a legkisebb vánkost is, ha vajjon nem varrtam-e bele Wesselényi Miklóst... Mindent tehetnek e házzal, csak...

— Csak? — kérdezte önkéntelen a gróf.

Cserey Heléna büszkén adta meg a választ:

— Csak a harmadik szobában alvó két kicsinyemet fel ne költsék álmából, mert azt nem tűröm...

Nem bírta tovább, könnyei megeredtek. A férfiak néma csodálattal nézték a háza, élete összeomlásában is gyermekei álmát őrző gyönyörű édesanyát.

Először az őrnagy vágta össze előtte a sarkantyúit.

— Madame! Bocsánatot kérünk!

És amint jöttek, el is mentek.

Az őrnagy katonáival elnyargalt Kolozsvárra, az urak pedig visszamentek a fogadóba s ők is csakhamar szekerükre ültek. Éppen csak megvárták, míg a megbízott főispán befejezi lemondó levelét, hogy azt is magukkal vihessék.

Mikor egymástól elbúcsúztak, csak Dónáth Antal, a szegény, bilincshordozó kormányiszéki fogalmazó sóhajtott fel leverten:

— Még becsületesnek lenni is könnyebb a nagyuraknak!

Ő — teszem fel — efféle nagy, nemes, dolgot nem cselekedhetnek, mert kicsi fizetésű, nagycsaládú koldus ember, akire csak a bilincset bízzák. Másnak hozta ugyan, de igazán az ő kezét szorítja feketére az is...

A réten, a Szamos hajlásában állott meg a ménes. A lovak oldala is végigborzongott a hulló dértől, mely fehéren belepte dús sörényüket. Az élesvonalú, szikár fejekből kék szemfény lövelt bele az éjszakába. Ingerültek, harapósak voltak, s minden szellőváltozásra felhorkantottak. Réműlten vágatták körül a mezőt, ha a hulló csillag megrémítette és csak akkor állottak meg, ha a hold aranytányérjába belekápáztak.

Wesselényi nyugtalanul fürkészte a falut, de semmi nyugtalanítót nem vett észre. Baljóslatú volt a csend. A távolban a kastély némán feketedett bele az éjbe. Majd a szemben lévő hegyoldalon apró fények villantak fel és mozdulatlan tűz borította el a dombot. A megvilágított templomtorony fehéren vált ki a tűztengerből, s fölötte az ég enyhe pírban fűdött. Görbedt, néma árnyak őrizték a kis tüzeket. Meddig a szem ellát kelet felé, nyugat felé, minden-

felé, fény-mezők ragyognak az égbolton, mintha egész ország égne a sejtelmes csendben.

— Halottak napja van...

Fázott és fáradt volt. A Szamos-parton nagy rakás özön-fát gyűjtött és tüzet gerjesztett. Lekuporodva nézte a lángokat. A ménes körbeállott a tűz mellett és vele virrasztott.

Feleségére és gyermekeire gondolt. Vajjon most mit csinálnak? Erőltetett szemekkel kémlelt háza felé, de nem látott világosságot.

— Talán ők is világítani mentek...

A kripták tája azonban sötét, elhagyott maradt.

— Az én halottaimnak ma nem állít senki gyertyát...

Már-már megnyíltak lelkében a harag csúf migyei, de eszébe jutott:

— Ki világítson? Ki tudja, mi történt velük is?...

Az utolsó koldus is megspórolt legalább egy ösztövért gyertyavéget, s kizarándokolt övéi sírjához. Csak ő, a gazdag, hatalmas Wesselényi, ki császárral dacol, csak ő érte meg a szégyent, hogy apja, anyja sírjához el nem mehet, gyertyáját nem tarthatja a sírból kilépők útjába. Kivert, bitang, senki lett. Miért? A becsületért. Csak azért, mert nem akart a császár szeretőjének szeretője lenni.

— Nem csodálnám — mormogta félhangosan, a gyertyafénytől pirkadó horizontot szemlélve —, ha máról holnapra elmúlna a föld színéről ez a kicsi Erdély. A Nemes Zsuzsa hajszáján függ úgyszólván a sorsa. A császár csak álorca. Igazából Nemes Zsuzsa uralkodik. Fene nagyúr mégis József császár — csikorgatja fogait —, hogy a pásztorórait egy országgal fizeti ki. Mert ez a valóság, — mordult bele a lovak pofájába és úgy belerúgott a tűzbe, hogy az égő pernye pattogó csillagözönnel messzi repült az éjszakába...

Az indulat szorította agyát, s leroskadt a fehéren párolgó fagyos földre. Aztán csak mégis össze-

szedte a szétrúgott fát, s óvatosan újból a tűz fölé rakta. Gondolat nélkül, mozdulatlan sokáig elkuporgott mellette.

Később a rét felé vezető útról kocsizörgést hallott, fegyverét kapta és feszülten figyelt. A lovak is nyugtalanzkodtak.

— Megállott, — állapította meg.

A zörgés megszűnt. Fülei megfeszültek és döbentő volt a várakozás pár pillanata. Aztán valaki nyugtalan kiáltott:

— Menj haza, Wesselényi Miklós és borulj le a feleséged előtt!

— Ki idegen meri emlegetni a feleségemet? — bődült vissza Wesselényi, de választ nem kapott.

A hintó eltűnt és ő elfeledte üldözni. Visszaült a tűz mellé, s tovább gondolkodott. Az idő előrehaladt, a temetőekben kialudtak a gyertyák, az ég láza elmúlt és minden visszaroskadt a sötétségbe.

A hegyekben virrasztó pásztoemberek még sokáig látták a tüzet a Szamos hajlásában és fölötte a lovaktól körülvevett emberárnyékot. Az egész olyan volt, mintha egy magáról megfeledkezett halott önmagának világítana.

XV. FEJEZET

Néhány napra az erdőbe vonta magát az utána ólálkodó katonák elől. Cudar, gaz idő járt. Napokig sirt az eső, kietlen, vad szél tépte az őszi, veres lombokat, s elfújta a félve gyújtott tüzet. Ölni, gyilkolni szeretett volna, hogy enyhüljön, de az asszony, s gyermekek miatt nem lehetett. Még a támadó éhes farkast sem úzhette el, nehogy a lövés és a vér nyomára vezesse üldözőit.

— Csak az a két gyermek ne volna!

Az a két ártatlan, drága kicsi élet!

Cserey Heléna felére sorvadt az állandó rettegéstől, s könnyárkolt két szemé az erdőket fürkészte. Kémekkel rakott meg minden bokrot, s reszketve hallgatta a sok riasztó hírt. Az pedig volt bőven. A legrosszabbakat Wesselényi Farkas hozta Kolozsvárról. Mogorván és szédelegve mászott le sáros szekerekéről.

— Hol van Miklós?

Az asszonyt megmaradt ereje is elhagyta. Zokogva törött le egy székre.

— Ki tudja, hol bújdosik, mi van vele! Talán el is pusztult valahol. Két napja semmi hírt nem vettem felőle.

A vén Farkas nem lágylt el, hanem haragosan felpattant.

— Ilyenkor bújdosik? Egy Wesselényi szökkik néhány ribanc katona elől? Fél Erdélyország lángokban áll, Dévától Torockóig holttestek borítják az utat. A havasok fellázadtak. A jobbágy pusztít, éget, gyilkol. Az összes udvarházakat felprédálta, huszonhárom templom, háromszáznolevankilenc falu romokban hever, négyezer emberélet oda van, Csáki úr tegnap

trombitaszó mellett véres kardot hordoztatott Kozlovárt, s a te urad ilyenkor erdőkben bujkál. Szégyen, gyalázat! Egy percig sem maradok ilyen házban! Egy gyenge asszonyra hagyja a kastélyát. Le sem merném tenni a fejemet, hátha reggelre itt vágnák el a gégemet?

Cserey Heléna büszkén kiegyenesedett.

— Attól bátyám nyugodtan alhat. A Wesselényi Miklós házában senki sem fogja bántani tisztelt gégejét.

— Miben bizakodol? — lepődött meg az öreg a párjáért felgerjedt fehérnép láttára, ki majdnem a szeme közé ugrott és úgy pergett a szája, hogy a vén báró alig győzte nyelni.

— Mi a szegény esett néptől, ha román, ha magyar, — tudja meg, — nem félünk. A mi életünk-ről érdemes ember segedelem nélkül ki nem tette a lábát. Az én uram minden héten lovas emberekkel keresteti a szegényeket, betegeket, nélkülözőket, s hús faluban nincs az az ember, ki ne áldaná térgyenállva az ő nevét. Wesselényi Miklós nem hasít szíját a jobbhágyok hátából, hogy selyemstrimflit s kurta pantallót vegyen az árából, amivel Bécsben főispánságért, s előmenetelért hódoljon a császárnak. Míg Erdély kevés urai a hajukat pomádézzák, mi a földig alázott néppel együtt szenvedünk.

— A lázadókat véded, szerencsétlen asszony, akik Brádon a templomban öldösték le a magyarokat, Ribiczén a kastély ablakából hányták az urakat a lándzsák hegyébe. Mit tudod te, hogy mi történt a brádi vásáron az aranykereszt fénye alatt?... A ceccszopónak sem kegyelmeztek. Amerre eljöttem, a helységek zúgnak. Este nem lehet egyik faluból a másikba menni. A katonaság nem mozdul. A főhadiparancsnokság négy napig tanácskozott, hogy a megszorult Dévának adjon-e segítséget. A branyicskai kastélyt Karp ezredes szeme láttára dúlták fel... Ezeket csak azért mondom, hogy nyíljék ki a szemed. Szörnyű veszedelem fenyegeti az egész országot...

Az asszony megroskadt. Négyezer ember kiontott vérében, ebben a borzalmas piros folyóban az ő irtózó szíve fuldoklott. Szája a rémséges valóságra szófagyottan, fehéren pötyögött. Mit akar ő még szeretni, mikor népek gyűlölködve egymásnak esnek és a fajok irtják egymást, tűzvész pörköli az eget és piros lett a mély őszi sár a kiontott embervértől? Milyen kicsi, égből ereszkedő pók az ő asszonyi jósága, mellyel kérkedett! Azt a néhány sárból fölszedett szegényt és beteget akarja az elvakított, se nem látó, se nem halló, lázadó áradat elébe vetni? Fogai vacogtak és minden csontja kihűlt a borzalomtól.

— Ne hagyjon magunkra, kedves bátyám! — fordult az öreg úrhoz.

Wesselényi Farkas nagy magabiztában rángatta a kókkadt bajszát, s huncfutul visszaadta a tromfot.

— Errefelé nincsen veszedelem, ne aggódj. Holnap háromszáz embert fegyverbe állítok, s te ne félj, míg a »tisztelt gégemet« káromkodni hallod.

Másnap új rémségek híre érkezett. Zeyk János alispán a felkelőket Déva alatt szétverte, sokat elfogtak, törvényt ültek és harmincnégyet pallóssal kivégeztek. A felbojdult havasok azonban ontották az elkeseredett népet, s az éjszakában felgyújtott falvak égtek, aratott a halál.

— A császár akarja, — üvöltött a félrevezetett tömeg. — Parancs ment a katonaságnak, hogy a népet bántani nem szabad, — és elkezdődött a századok óta együtt lakó két nép között az élet-halálharc.

A főkormányzék inszurrekciót rendelt el, de a katonai kormány betiltotta s gúnyból húsz egész forint díjat tűzött a lázadás vezető fejére. Erdély megdőbbsent. Most már mindenki elhitte, hogy a császár akarja a rettentő vérfürdőt. A nem embernek való sorsát kesergő jobbágy-küldöttségnek, mely felkeléssel fenyegetőzött, mosolyogva vágta oda:

— No, csak rajta!

A szó nyomán ezrek vére freccsent az erdélyi sziklákra, magyaré, románé. Ófelsége nevével biztatta magát a sok millió jobbágy, kinek hitével, álmával visszaéltek Bécsben, s igazság, szabadság helyett pirosnyelű fejszét nyomtak a kezébe. Egyszerű kormányforma: Akit a fejsze ér, azé a halál, ki a nyelét fogja, azé a börtön.

József császár uralkodik. Embervérben, asszonyvérben, gyermekvérben áll a trónja.

— Nem árt egy kis lecke a rebellis magyaroknak, — mondja bizalmas körben, s hódolva hajlik meg előtte a néhány pantallós magyar úr.

— Sire!

A császár rájuk néz, undorodva fordul el tőlük és kiadja a parancsot:

— Rendet kell teremteni Erdélyben!

Az udvar bámult. Nem értette senki a hirtelen és titokzatos változást. Másnap már ment is a kemény parancs az erdélyi főhadparancsnoksághoz.

Két, három rabszolga egyetlen meghajlással legyőzte a rabszolgák millióit...

A baljós jelek csak nem szűntek meg. Hiába mondotta a császár megvetőleg, hogy háromszáz aranyon megveszi, ha kell, egész Erdélyországot. Ezért a vérdíjért egymást fogja legyilkolni a felkelt tizenhat-ezer nyomorult jobbágy. A néplázadás alattomban tovább terjedt. Mire az első hó leesett, a gyalui havasok alól is vérvörösen nézett Kolozsvár felé a veszedelem. A meglapult falvakban el-eldördült egy-egy lövés, s az erdőkben tűz mellett tanácskoztak a pástortemberek. Egyik hegycsúcs a másiknak adta a tűzjelt, a lármafák kísértetiesen lobogtak az éccakában, s a nyomasztó csillag-beszéd négymillió ugrásra-kész embert tartott ébren. Keserű felülvoltések törtek meg a sziklafalakon, s az emberek rémülettől hideg újjajikon számolták az utolsó percekét. Wesselényi Farkasnak egy menekülő hű lovásza hozta a

hírt, hogy ne menjen haza. Baj ugyan még nincs, de Drág, Adalin, Esküllő, Ugrucz kiköltözött az erdőkre. Az öreg a híre elszóltalanodott. Sibó is gyanusan viselkedik. Az emberek földre süttöt ezemmel járnak és éjjelenként elviselhetetlen a csend. Halál lakik a méhében. Utóbb le sem mert menni a felgyverzett eselések közé. »Báresak ez a Miklós hazajönne« — fohászzkodott magában, de hiába kutatták fel az erdőket, Wesselényi Miklósnak nyoma veszett. Ki tudja, melyik jószágában bújdosik. Az üldözö katonák is eltűntek hirtelen, mintha a szél fújta volna el.

— Ilyen nehéz időben tisztességes ember nem hagyja magára a családját, — morfondírozott Wesselényi Farkas. — Maholnap a nyakunkba szakad itt is a lázadó nép, s én vén bolond, magam öttöttem fegyverbe.

Cserey Heléna mosolygott.

— Ne aggódjék bátyám uram. Holnaptól kezdve magam veszem át a kommandót.

— Ez nem tréfa, asszony. Ne bizakodj jobbagyalában. Kutyából nem lesz szalonna. Majd bolondok, hogy a sok drága puskát kiadják a kezükből.

— Jó helyt van az náluk. — Így felelt az asszony.

— Amíg egyetlenegy él közülük, Sibóra rossz szándékú ember be nem teszi a lábát.

— Sült bolondok vagytok az uraddal együtt, — fordult el mérgesen a vén Farkas.

Másnap megjött a híre, hogy Hóra Zentelkéig nyomult előre. A nép minden helységből tódul a táborába. Sibóról is két jobbagy megszökött.

— Ügy-e megmondtam? — sápadt el Wesselényi Farkas.

Cserey Heléna nem tudott válaszolni. Az ő homlokán is átsuhant a gond. Más nyugtalanító dolgok is történtek a faluban. Az úton emberek csoportosultak, izgatott kiáltások riasztottak, s délutánra egész sereg verődött össze. Aggasztó nehéz pillanatok voltak. A kastély ablakából tanácstalanul leste az eseménye-

ket Wesselényi Farkas. Szentül meg volt győződve, hogy a halál kancsalít már a közeli vérré. Estefelé a morajló tömeg megmozdult és elindult a református pap háza felé.

— A papon kezdik, — hebegett a báró. — Szentisten, háriítsd el a veszedelmet! Ha ezek vért szagolnak, itt kő kövön nem marad.

Hideg verejtek verte ki a homlokát. Jól lehetett látni, hogy a tömeg megfordul s a kastély felé árad. Magához vette a magyar papot, a román papot s a lassú, rongyos emberfolyam előreömlött.

— Be kell zárni a kapukat! Őrség fegyverre! — ugrott ki az ajtón végső elszántsággal Wesselényi Farkas. Se látott, se hallott. Piros karikák pattogtak égő szemeiből. Csak arra hökkent meg, hogy a strázsák nem mozdulnak. Érezte, hogy most azt kellene kiáltania: — Halál fia, ki nem engedelmeskedik, — de a torkában rekedt a hang. Szelíd kéz ragadta meg és félretolta.

— Alljon félre az útból, bátyám!

— Heléna! — írtózott el a nő láttára, mert eszébe jutott, hogy a menekülésről elfeledett gondoskodni.

Már ott áll a tenger ember a fehér asszony előtt. Félvad, rongyos csorda, a föld minden pizska rajtok. Soványak, bütykösek és görbék, mint a cserfagyökerek, nyomor szaggatta le róluk a kopott condrát, markuk fekete, mint a föld, melyből kitépik a búzát, füvet, virágot, hogy uruknak legyen. Messzire érzik, hogy milyen keserű a szaguk és lelkük, ha ugyan van az is. Csak a szemük mutatja az embert. Az embert, ki irigylit a kastély kutyáinak kövér boldogságát. A néma tömeg a leghatalmasabb szónok. Most előlép a vezetőjük. A haja ősz, mintha megpenészedett volna. Tudatlan szegény, keresi a szavakat, nem tudja melyiket kellene megfogni, csak széles pusztá melle hullámlázik és rótvörösré fűti az izgalomtól meggyulladt szíve.

— Méltóságos báróné!

A fővegek lerepültek. A tömegek fölött varjalk szállanak át káromva, a novemberi hideg nap vakon bolyong az égen. Az ember durván löki ki a szót magából:

— Hol van a báró?

— Tudjátok, hogy bújdosnia kell a császár elöl,
— siet felelni Cserey Heléna.

Az ősz paraszt rosszállóan elmordul:

— A báró jőjjön haza. Én s a társaim azt nem hagyassuk, hogy a mű bárónk búdosásba menjen, mert e nekünk szégyen. Szecskába vágjuk még a lelkit is annak, ki őt, s becses családját bántani meri. A méltóságos báróné ne féljen, s ne fegyverkezzeék, míg münköt lát. Nekünk az nagy szomorúság, hogy sírni lássuk azt a téjbemosdott, két szép orcáját. Olyan császár nincs, hogy ezt mű hagyjuk. Hé! — bődült hátra a tömegnek. — Most kiáltuk, hogy éjjön a méltóságos báró, s a báróné!

A nép felrivalt, az ősz paraszt előrelépett s fél-szeg mozdulattal kézfogásra lendítette széles, repedezett markát:

— Hát a két kicsid úrfi, hogy van? .

A Cserey Heléna szeméből két könnycsepp hull a földre.

— Nono, édes leányom! — dörmög a vén paraszt, s a fejét vakarva nézi, hogyan issza be a fagyos, dérütött novemberi föld az asszony sírását. Az övé is utána pottyán az orra hegyéről.

Odalenn a közös temető ismeretlen mélyén valahol találkozni fognak és nem tudni mikor, de egyszer bizonyosan új világ támad belőlük...

Javában égett Erdély, dult a felkelés, mikor Közép Szolnok főispánja, Kornis Zsigmond gróf, Zilahra megyegyűlést hirdetett. Nyughatatlan, kutyának való, szomorú idő járt. A hó korán megjött, de nem volt

Állandó. Térdig ért a féligfagyott fekete sár, s a völgyekben vágott a mérges szél, átbújt az öltözeter s táncoltatta a hegyek tetején a szürke ködöt. A színtelen, csúf világban lépésben kínlódtak a hintókkal a lovak, s az urak mérgesen szidták a rossz utat, de nagy, országra szóló esemény készült, amiről nem lehetett elmaradni. Vásár napja is volt Zilahon. A jeges hidegben a bocskor odafagyott a földhöz, de a piac tele volt néppel, pálinkától veres, mámoros parasztokkal. A nedves fák az útszélen nyikorogtak, a zsúfolt fogadóknak pedig az emberek izgató, különös híreket suttogtak, hogy levél jött a császártól, most olvassák fel a megyeházán, s mától fogva Erdélyben magyarul nem szabad beszélni. A falvak népe ott ácsorgott a nagy kóház előtt, szájtátva nézte a siető urakat, s a fürtös bundákban, szemig húzott sapkáknak is fogvacogva, rendületlen bámulta a nagy ködös ablakokat. Az ajtókat fegyveres hajdúk őrizték, s a teremben izgatottan bújtak össze az urak. Tudták és mégsem akarták elhinni a hírt. Szenvedélyes csoportok vitáztak és bűnös gyűlölettel, fojtott szóval fenyegették a főispán mellett álló császári bugyogós főurakat.

Hirtelen elült a zaj. A főispán nagy pecsétes írást vett a kezébe, s a termen végigtekintett. Riadt orcák fogadják. Az öregek tenyerükkel tölcseért vetnek a fülüknek. Kornis uram háborogva olvas, s nem is sárga, hanem zöld az arca a belső felindulástól s mintha a hideg rázná, úgy zörög a rezes díszkard az oldalán.

»... ennél fogva tehát kegyelmesen rendeljük, hogy az ország, s kapcsolt részeinek minden hatóságai, s törvényszékei minden ügyüket, melyek akár első folyamodás, akár fellebbvitel útján jutnak hozzájuk, egyedül német nyelven tárgyalják, s előadásikat az ügyvédek is azon tegyék...«

Nehéz sóhaj szakadt fel a férfiakból, sokan viszaroskadtak a székbe. A terem elsötétedik előttük.

A főispán szünetet tart, keszkenővel törüli száraz homlokát. Az ajtó nyílik, s viharvert, torzonborz férfi lép be rajta. A halálos ítélet csendjében senki sem veszi észre.

»... Hivatalra ezután sem a kormányzéseknel, sem a vármegyéknel, sem az egyházi rendbe senki nem juthat, aki németül nem tud... Az országgyűlés nyelve is német lesz, s azért követül oda nem küldhető, ki németül nem tud... A folyó év november elejétől fogva latin iskolába csak azokat szabad felvenni, kik németül írni, s olvasni tudnak...«

Az emberek nem ocsudnak. Sokan csendesesen sírnak, mások mint az örültek mosolyogva csak a fejüket rázzák. Megrémült mindenki. A főispán is alig bírja szaggatottan kinyögni a rendelet utolsó sorait.

»... Ófelsége e rendeletétől semmi felirat által nem engedi magát elmozdítani...«

A papír kiesik a kezéből, száját tátva feledi. Olyan kábult mindenki, hogy az első pillanatokban fel sem érik ésszel, hogy mi történt. A férfiak állanak, a szakállak rezegnek, fogak vacognak. Végre a főispán igyekszik szabadulni az orcapirító gyászos helyzetből, mely hetediziglen becsteleníthet meg egy nemzetet, s alig hallhatóan elébe vág a vitának.

— A császár nem engedi magát akaratától eltántorítani. Köteles hódolattal nyugodjunk meg és a nemzet sorsát bízuk a jövőre...

A jelenlevő néhány császárhű főúr mosolyog és arra gondol, hogy a jó hírrel hogyan kedveskedhetnék a császárnak. Bezzeg a vásárhelyi főispán tudja a dolgát. Annak a gyermekei német komédiát játszanak a császár előtt... Az a néhány tudatlan nemes ember, ki a gyűlésen szorongott, üresen forgatta nyelvét a szájában. A hatalmas indulathoz nem volt elég nagy szó, s a veszedelemhez elég nagy felkiáltás. Csak egyetlen ember mert a háttérből előfurakodni. Öreges, rokkant, szegény kenyérnyomorultja, egy senki kis fogalmazó, Dónáth Anti uram, a bilincshordozó.

Odaállott Kornis gróf elé és csak annyit mondott hevesen zokogva:

— Én, méltóságos főispán úr, ezennel leteszem hivatalomat, mert hogy viselhetném tovább, mikor e perctől kezdve a magyar nemzet halott.

— Ne ostobáskodjék kend! A helyére takarodjék kend! Senki nem kérdezte! — rivallt rá rosszkedvűen a főispán.

Mekegő kacagás hullott a fájdalomtól és megdöbbenéstől néma csendbe. Ingerülten fordul egy pillanatra a kacagó úr felé mindenki.

— Ki az? Ki mer most kacagni? Ki kell dobn! Vádjátok le! — morajlott fel az elkeseredett indulat és szájról-szájra adták a nevét.

— Haller János, a gorbói gróf, a császár póstája! Bizonyosan ő küldötte kémkedni. Erdély sírásója. Le kell ütni! Innen nem megy ki élve!

A tömeg megmozdult, a kardok zörögtek, s a púpos kis ember rémülten bújt meg a főispán háta megett. Kornis uram izgatottan előlépett, hogy a felbőszült urakat csillapítsa, de akkor hatalmas hang dördült fel a teremben:

— Ne bántsátok!

Zilált hajú, vérfoltos, tépott ruhájú férfi ugrott az asztal elé. Két orcája behorpadt, haja összeragadt a verejtéktől, néhány le nem mosott sebet is viselt. Csizmája sáros, őmaga úzött, hajszolt, fáradt, álmatlan ember. Bajszát az eső bemosta szájába, a hideg feketére pörkölte, s csak két szeme izzik. A gyűlés urai meglepődve ismerik fel: Wesselényi Miklós. Kezével félreintí a főispánt, s a mögötte vacogó görbe grófra rárivall:

— Lépj elő!

Az ember nem mer ellenkezni. Kínosan előremozdul. Wesselényi leszegi nagy fejét. Látszik, hogy sietve gondolkodik és magát fékezi. Gondolkodása is olyan, mintha szörnyű tűzvészből gyermekeit kellene kimentenie. Kurtán, csattanva mondja ki a szót:

— Mondd meg József császárnak, hogy gratulálok! Jól választotta meg az üdőt. Fél napi futamodásra innen az ország népei egymást ölik. Nézzetek rám! A gúnyám véres levél, melyet négyezer halott küld a felséges császárnak. Az enyhe piros rajta gyermekvér, a feketére alvadt foltokat férfiak, gyenge asszonyok és magatehetetlen öregek ejtették. Olyan is volt köztük, kit akkor látott először a császár, mikor síró édesanyja karján csecsemő kezekkel repesett az érte villogó kardoknak... Nohát, Haller uram, császárnak parolás embere, mondd meg uradnak, hogy akkor jó volt a magyar kiáltani: — »Életünket és vérünket!« —

Pillanat alatt támadt ötlettel letépett magáról egy vérfoltos mentedarabot és odavágta a támolgyó grófnak.

— Vedd és mutasd meg, hogy az erdélyi urak ezen küldik a megígért életet és vért, mert nincs szükségük rá, ha már nyelvüket a császár elvette!...

A főispán tiltólag emelte fel szavát:

— Figyelmeztetem Wesselényi báró urat a mérsekletre. Itt lázadó beszédnek helye nincsen!

A felocsudott gyűlés azonban túlharsogta a főispánt.

— Igaza van! Halljuk! — és védőleg körülfogták a szónokot, ki észre sem vette, hogy mi történt körülötte, csak beszélt forrón, utolsó lehelletig.

— ... »mert téved a császár, ha azt hiszi, hogy az anyaszót ki lehet cserélni a szívből. Elnémítani lehet egy nemzetet, de milliók szája elé nem lehet katonát állítani... Mondd meg, hogy a magyar nemzet nem meggyőzötve s leigázva, hanem önként s azon világosan kimondott feltétel alatt hajolt az osztrák ház kormánya alá, hogy szokásaiban s jogaiban fenntartassék. Ez a szerződés őt is kötelezi, s jaj volna az emberi nemzetnek, ha a fejedelemnek fogadalmi kevesebb érvénnyel bírnának, mint az alattvalókéi... Figyelmeztessd őt, Haller János, te császár kedvence,

hogy nemcsak legnagyobb kincsünk ellen vétkezék ő, hanem saját anyanyelve ellen is, mert a szájunkba tolt nyelv gyűlöletet termik és milliók átkával hervad le az ajkról...

— Tiltakozunk! — zúgott fel a gyűlés, de a főispán sápadtan legyintett a kezével.

— Hiába. Értsétek meg, hogy hiába minden. Császár Őfelsége nem tágít. Wesselényi Miklóst pedig figyelmeztetem, hogy mihelyt e teremből kilép, a küszöbön a bilincs várja. Ő elítélt ember, kinek e helyen nincsen szava. Az ő ajkára a törvény már rázárta a tömlőcajtót. Ne zavarja tehát a tanácskozást, hanem távozzék! Hajdúk!...

Az emberek megdöbbenek. Az ajtónál kemény lábdübörgés, tülekedés zaja támad, majd elhalkul újból. Fegyveres hajdúk azonban nem jönnek. Kornis uram tájékozatlanul tétováz. Az urak még jobban összeszorulnak Wesselényi körül, ki hirtelen megtántorodik. Szeme fehérje kínosan elfordul, bő vérhullám önti el arcát és nagy, üres száját tát, mintha irtózatossá hangjának nyitna kaput, de váratlanul, erőszakosan összecsucskja s meredten, hidegen motyogja a hozzáhajló emberek fülébe:

— Isten veled, szentséges, meggyalázott, drága magyar nyelv... saját néped áldozata... te megvetett, társtalan, szégyelt, hazádban hontalan, műveletlen, ázsiai, barbár nép lehulló csillaga, halottaink ajkának néma pecsétje!...

— Isten veled megszűnő szép magyar dalunk!...

— Gyermekünk ajkáról elröppent mesék, szolgánép imádsága, kit mindenki elfeled!...

Némán zokogva súgták hátra egymásnak az aligértett, önkívületszülte szavakat, melyek következtek tovább:

— Rátok bízom mezők madarai, erdők vadjai... Siessetek megtanulni, mielőtt mi elfeledjük! Hol vagytok hát szófigyelő, szántóvető pacsirták, okos fülemülék, bújdósó társaim, rigók, kékszárnyú szajkók,

e drága földnek minden oktalan állati? Szedjétek fel minden elhajtott édes szónkat, hogy valamikor, — ki tudja mikor — visszaadhassátok...

Most, mintha új gondolat nyitotta volna ernyedtt szemhéjait, kétségbeesetten felkiált a főispán arcába meredve:

— Hiába császár, hiába Kornis uram, hiába ez világ minden hatalma, az anyanyelv halhatatlan...

Karjait szétveti, lassan megesűszik és elmered az értékapó férfiak karjában. Sebtében kicipelik. A zűrzavarban az ajtónálló fegyveres hajdúnak olyant sujtanak gyomrára, hogy csillagos eget káprázik tőle és alig győzi a torkába futó sós vért visszanyelni. A mindenféle szedett-vedett condrás, parasztnépség egész a teremajtóig tolakodott. Egy ószes, penészes hajjú, hosszúszáll ember be is hajlik rajta és Wesselényi látára felkiált:

— Itt a mélcás báró úr!

Hirtelen az orrára vágják az ajtót, s a hirtelen besüvítő viharos hóesésben, zűrzavarban a meglepett urak hallgatnak, majd lassan eltávoznak.

Csend lesz.

Kornis uram, a főispán, megrendülve, gondolkodva, egyedül marad a székén...

XVI. FEJEZET

Erdély urai keresték a kedvét a császár kedvesének. Járt a sok vendég Gorbót, vacsorák, bor s muzsika mellett kínálták magukat, hangosan bámulták a császárt s kéréseket suttoztak a szép asszony fülébe. A hű urakat számon is tartották Bécsben. A görbe grófnak szintén nagy lett a becsülete, itthon tartották a szoros barátságot. Ajándékban sem volt hiány. Szép lónak, agárnak, híres burkus portékának vert útja volt Gorbóra. A zilahi botrányt is hamar elfeledték, s a hegyes német szó nem szúrta a szájukat. Mikor a császár megszámoztatta a házákat, összeíratta a népet, csak a bocskoros nemesek tiltakoztak s a paraszt futott az erdőbe félelmében. Ők sajátkezűleg szegezték fel a házsámot, nem féltették a nemesi jogokat. Sokszor a nap oltotta el a lámpát a kastélyban. Szerelmes, kábító dínom-dánomra pedig került ürügy. A »róráté-kolbászra« még a kálvinista urak is eljöttek, s nemcsak a fiatalja, még a házas-tüzes urak is elszöktek az asszony mellől. A sok feleség pedig árkot búsult a szeme alá.

Miklós napján többen vén, szakállas Mikulásnak öltöztek, s az aranycipő orrába nem egy szerelmes levelet rejtettek. A szép grófnén azonban nem fogott semmi. Az éccakákat átragyogta, de titkos, furcsa vágyak zavarták. Vacsoránál könnyelmű, bolondos jókedv kerekedett. Csak Nemes Zsuzsa volt komoly, nyugtalan. Az alig megnyalintott bor égette a száját, testéből ingerek, érzékiség sugárzott. Váltakozó szemű, bosszúálló boszorkány volt ezen az estén, ki-

ról el lehet hinni, hogy ablaka alá csalja a holdat, meztelenül a tányérjára fekszik, s lakatlan erdők felett úgy fut férfibolondító útjára.

Éjfél felé vad ivásba merültek az urak és a bécsi bugyogókban rázta mellette őket a szerelmes hideg. Még a halvérű Ahlefeld Mihály is azt mondta, hogy nehéz dolog a más feleségét nem kívánni.

— Hejh, ha nekem ilyen angyalt hozna az angyal! — sóhajtott a boldogtalan Zeyk-fiú.

— Önző, rossz ember, — kacagott a grófnő. — Arra nem is gondol, hogy nekem mit hozzon az angyal.

Megindult a vetélkedés. Összehordták Erdély minden kincsét, külországok ritkaságait, de az asszony mosolyogva rázta a fejét.

— Nem találták el, hogy mit szeretnék.

Nem nézték Haller urat, aki nem is nagyon bánta felesége játékát. A Zeyk-fiú boros fővel odaállott a szép nő elé.

— Én önmagamat kötöm fel a karácsonyfájára, grófnő. Nekem mit sem ér az élet — ohne Liebe —, vegyítette a német szót a magyarral.

— Gyenge angyaldísz, — kacagtak a többiek.

— Mit akarsz, gyermek? — tolta félre Csáky gróf —, mikor egész Erdély állít karácsonyfát a grófnőnek.

Az ötlet, hogy Erdélyország állítson karácsonyfát a császár szeretőjének, pillanatig megdöbbenette az urakat, de rázúgták:

— Brávó!

A poharak összecseengtek, mámorosan lelkesedtek, az asszony elgondolkodott, de utóbb megvillant a szeme és Csákyhoz fordult:

— Oh, Erdély nekem igen nagy krisztkindli, de elfogadom és ha nincs ellenükre, a császárnak adom, hadd legyen egyszer neki is karácsonyja.

— A császárnak? — hökkentek meg.

— Az övé úgyis, — mosolygott a grófnő.

Fagyos csend lett. Ijedten meredtek egymásra. Hát ilyen könnyen el lehet ajándékozni a hazát? Hiszen ez úgy hangzik, mint az országárulás. Csáky a fejét verte, melyben megszületett az őrült gondolat. Ujjain számolta, mivel kellene díszíteni a szomorú fát.

— A csúcsára a meggyalázott magyar korona jönne, — morfondírozott magában. — Alája a sok rendelet, melyekkel megölte az országot.

Szürke orcával kelt fel székéről. Mint a falevelet a szél, úgy rázta a lelkiismeret. A melle szorult, s mintha víziói volnának, úgy elmeredt. A többiek kacagták, hogy milyen ittas és senki sem figyelt érthetetlen motyogására.

— Négyezer halott tartaná elébe ezt a karácsonyfát, amelyen ott függ a száműzött anyanyelv, a lomtárba tett alkotmány, az elvesztett szabadság, egymásra uszított népek minden átka...

Osszefolyt előtte a ragyogó dínom-dánom.

— Nincs az a karácsonyfa, amely elbírná a halott Erdélyt, — dörmögte borzongva és búcsúvétlen kifordult az ajtón.

Csak a házigazda kacagott rá részegen ültében. Nemes Zsuzsa tán észre sem vette, mert éppen akkor hajlott a füléhez Kornis Zsiga és azt mondta féltékeny haraggal:

— Zsuzsa! En egy csókodért elhozom neked a legszebb ajándékot.

— S mi legyen az? — lepődött meg az asszony.

A férfi az asztal alatt szenvedélyesen megszorította a kezét.

— Tudom, mi fáj neked.

A grófnő szóra sem méltatta, de a férfi keserűen elcsikordította fogait.

— Addig nem nyugszom, míg a karácsonyfádra nem akasztom Wesselényi Miklóst, régi szeretődöt.

A szép asszony végigmérte a lihegő embert, s gúnyosan felvonta az orrát.

— Akkor megkapod a csókot, Zsiga!...

Nem volt nehéz feladat a gubernium útján a megyei karhatalmat küldetni Wesselényi elfogatására. Karácsony hetére már a Kornis Zsigmond főispán kezében volt a megbízás, ki nem sokat teketóriázott. Maga mellé vette a megyei tiszteket és embereket, s egy kemény téli éccakán elindult.

Pár óra múlva mindent tudott Wesselényi. Utközben elfogták ugyan egyik kémjét, de hiába verték, el nem árult semmit a gazdájáról.

— Így is jó, — húzódott vissza a meleg bundákba a főispán. — Majd meglepjük a fészékben. Ott borítom meg az ágyában.

A fegyveres csapat lábólta a havat, s óvatosan lopakodott elő az éjben. Kakasszóra megindult a havazás, szél is kerekedett, s a fehér táncban nem lehetett három lépést látni. Az emberek káromkodva bukácsoltak a dermesztő hófúvásban, a lovak patája megrakódott, s remegő térdekkel kiállottak az úton. Kornis Zsiga arra gondolt, hogy fenemőd meg kell dolgozni a Nemes Zsuzsa csókjáért, de ha már boros fővel vállalta, szégyen volna most meghátrálni.

— Nem lehet tovább menni, — jelentette a vezető hajdu. — Az út elveszett, se ló, se ember nem bírja.

— Nem fagyhatunk meg itt, — dühöngött a főispán. — Ha előre nem lehet, visszafelé is elveszett az út. Előre, ha belepusztulunk is!

A verejték jéggé vált az embereken, a szél zilálta a lovak sörényét, s a veszett, metsző szél befújta a bőr alá. Az arcok kékre dagadtak a hidegtől, s az erő kifogyott az elhalt kezekből. A főispán azonban nem tágitott. Félig holt volt az egész sereg, mikor pitymallatra bevászorgott Sibóra.

— Csendesen meg kell kerülni a kastélyt, — adta ki a parancsot. — Kerülni kell a zajt. Az öröket le kell fegyverezni, s az urat ott nyomjuk ágyában. Nem kell félni semmitől, itt van a legfelsőbb rendelet!

A kastély néma volt, mintha mélyen aludnék a vastag hó alatt. Előlénynek sehol semmi nyoma. Bizakodva nyomult előre a főispán és óvatosan betaszítja a kaput. Egyszerre negyven puskacsőve mered a mellének és kemény kiáltás hasít bele az éccakába.

— Megállj! Akinek élet kell, rám ne jöjjön, mert elevenen magam meg nem adom!

A támadók megtorpannak és felnéznek a feletük álló férfira, ki ott áll az erkélyen dacosan, büszkén, belenyulva a szép téli kék hajnalba, szilárdan és félelmetesen.

— A törvény nevében felszólítalak, Wesselényi Miklós, hogy add meg magad. Ellenállani ne merészelj, — kiáltja a főispán.

— Azt mondom, hordd el a bugyogódat, míg kijövök a türelemből...

— Üsd, vágd! — biztatja a karhatalmat a főispán, de az emberek nem mernek mozdulni.

Wesselényi gúnyosan kacagja és intésére hajdúi kardot rántanak, s az első vak ütésre szétfut a karhatalom. A főispán egyedül marad. Wesselényi a szeme közé néz, jégcsapos bajsza alól fojtottan tör elő a szó.

— Szégyeld magad, Kornis Zsigmond...

Mire megvirrad, a támadóknak nyoma sem marad. A kastély újra csendes. Wesselényi visszazöklik ágyába, hogy az áldott asszony ne sejtse semmit és nyugodtan készíthesse elő két gyermekét a Jézuska születésére. Cserey Helénát azonban nem lehet megcsalni.

— Miféle zaj volt az éjjel? — kérdezi.

Wesselényi szemlesütve válaszol.

— Borzalmas hóvihár volt, de reggelre megszűnt. Az asszony pirul el a hazugságra és szembe fordul urával.

— Kornis Zsigmond főispán pedig a megyei néppel mit keresett itten?

A férfi elkedvetlenedik.

Kevéssé habozik, de nincs miért titkolni az igazat.

— Hát tudod? Engem akart elfogni, — egy csókért. Az urak elhatározták, hogy a császár kedvének egész Erdélyország állítson karácsonyfát. Én lettem volna az egyik fityegő rajta... Nem tűrhettem, elvertem a kapum előtt.

Az asszony büszkén ölti ura nyakába két karját, s villogó szemekkel mondja.

— Jól tette, Miklós!

XVII. FEJEZET

A császár haragja elérte tetőpontját. Kemény parancsot intézett Eszterházy Ferenc udvari főkancellárhoz, aki külön stafétával futtatta az utasítást a guberniumhoz. Fogoly helyett azonban csak írásokat kapott a császár. A sima szász Bruckenthal, az erdélyi kormányzó, Fábris Domokosra, a főhadparancsnokra panaszkodott, hogy hiába szólította fel Wesselényi Miklósnak elfogatására. A főhadparancsnok gőgösen azt válaszolta, hogy felsőbb helyről nem kapott utasítást a katonaság kirendelésére. A gubernium alázasos instanciában kérte a gráciát és jelentette, hogy Wesselényit megidézte, de ez az írott napon nem jelent meg, s mentségül részint egészségének gyengélkedésére hivatkozott, részint azon ürügyet hozta fel, hogy csak nemesi előjogával élt, mikor a megyei végrehajtást elverte a kapu elől.

Eszterházy főkancellár a jelentéssel reszkette járult a császár elejibe és zizegett az árkuspapír a kezében, mikor javaslatát az uralkodónak felolvasta:

»Felség!

Amint a dolgok folyamából világosan látni lehet, a kihágásokra már természetétől fogva hajlandó br. Wesselényi a kétségbeesésnek, sőt örültségnek azon fokát elérte, hogy nemcsak a legfensőbb ítéletnek, de az irányában alkalmazott polgári karhatalomnak is ellenszegülni nem átalotta — s mivel a legfensőbb határozatot, s az azt követő legszigorúbb rendelkezéseket figyelembe nem venni tiltva van, a legerélyesebb, s leghatályosabb eszközökhöz kell nyúlni. Ennélfogva javasoljuk:

a) Br. Wesselényi Miklóst haladék nélkül katonai erővel elfogatni.

b) Miután az 1783-ban kelt rendelet és tilalom ellenére a báró fegyveres hajdúí azután is szolgálatában maradtak, azokat az említett intézmény értelmében besoroztatás végett a katonaság kezébe kell adni.

c) Az udvari kancellária szükségesnek látná az udvari haditanácsot utasítani, hogy oly esetekben, midőn a legfelsőbb parancs végrehajtása, vagy a közcsendesség fenntartása kívánná, a katonai segéderőt azonnal rendelje ki...«

A főkancellár elhallgatott. A császár fagyosan, haragtól fehéren megkérdezte.

— Van-e még valami hátra az ábécéjéből, főkancellár úr?

Eszterházy uram ismerte a császár hirtelen kitöréseit, s halkán, tisztelettel válaszolt.

— Nincs, Felség.

Indulatosan kiáltott rá a császár.

— Akkor írja: »— A közbátorságot büntetlenül háborgató, s a törvényeket megvető, elítélt gonosztevő udvarháza felgyujtassék...«

A főkancellár rémülten egyenesedett fel.

— Ilyet nem írhatok, Felség.

A császár szemeibe fúrta tekintetét.

— Miért nem írhatja, főkancellár úr?

Eszterházy meghajtotta a fejét, de bátran szembezállott.

— Mert ez ellenkezik az erdélyi alkotmánnyal és azt Felséged nem hághatja át.

Fekete lett a császár arca a haragtól.

— Mivel ellenkezik? Az erdélyi nyomorult alkotmánnyal? Hát gazemberek lepedője az az alkotmány, melybe az igazságszolgáltatás és köteleességteljesítés elől takaróznak? Szemfedő, mely alá az élet és új világ színe elől rejtőzni lehet? Lázadó fegyver a császár ellen?

Eszterházy Ferenc némán rázta a fejét, de nem juthatott szóhoz.

— Ezek vagytok ti magyarok — korholta ke-

ményen. — Rebellisek, gőgösek, de tudatlanok, vakok, atyátok ellen is védekezők, kik terített asztal mellett alusszátok át országtok jövőjét. Alkotmányocskát játszó dölyfösök, kik lázadoztok uralkodótok ellen, mikor saját multatok romjai alól ki akar menteni. Lézenszó ritterek hadjáratokat vezetnek, betyárok állják el az utakat, barmokká lett jobbágytömegek felett kiváltságosak uralkodnak, mikor új eszmék, világorradalmak döngetik a birodalmak kapuit és nem állják megfogni uralkodójuk kezét, ki igazságot akar osztani. Jegyezzék meg maguknak, magyarok, hogy én vagyok az alkotmány, a törvény, a korona, az országgyűlés, a jövő, a történelem, mert így akarom és így parancsolom.

Tántorogva hagyta el Eszterházy Ferenc a császár lakosztályát és napokon át aggódva figyelte az uralkodót, ki munkába temetkezett. Elhatározott és erős volt. Semmi meg nem ingatta, ment a saját hatalmas értelme után. Naponként mentek szét az újabb rendeletek, melyek áttörhetetlenek és céltudatosak voltak. A megyék opponáltak, de a kancellária nem merte elébe terjeszteni. Asszony helyett saját lángeszébe lett szerelmes és undorodott az őt körülvevő véges kis koponyáktól, melyeknek fényét egyetlen szavával képes volt kioltani. Fenséges lélekszárnyalását követni más képtelen volt, a legravaszabb diplomatak is csak elkésve eszméltek rá gyönyörű terveire. Az uralkodás költője volt, a legnagyobb vallásalapítókhoz hasonlatos és ő is egyedül állott e forrongó világ fölött, melyet meg akart váltani. Gondolatait csak önmagával közölte és az eszmélések őszinte pillanataiban, ha összehasonlította Európa felfogását a magáéval, mosolyogva jegyezte meg: »Ha nem én volnék a császár, magamat kellene lefejeztetnem.« Mikor mindent elért és kábultan feküdt a birodalom lábai előtt, szerette volna, ha vetélytársa van. Önmagával egyenrangút keresett az eszmében, gondolatban, az intellektus egy másik királyát, kívül ve-

télkedhetnék... Végiggondolta ellenfeleit, megvetéssel le is nézte őket és kedvetlenül jegyezte meg:

— Unalmas dolog egyedül nagynak lenni.

Szinte örült, hogy a kis Erdély felbosszantotta. Ellenállása szórakoztatta. Titokban kiadta ágenseinek a parancsot:

— Mindent akarok tudni, ami Erdélyben történik.

Mikor az első jelentést megkapta, a főkancellárért küldött. Eszterházy Ferenc betegen és rosszat sejtve jelent meg az uralkodó előtt. József keményen végignézte és egy iratot adott át.

— Titkos leveleit máskor jobb kezekre bízza, főkancellár uram.

Eszterházy lesujtva rogyott térdre.

— Grácia, Felség!

József gúnyosan figyelmeztette:

— Nem tudom, mi van a levélben. Mások lefelébe nem szoktam beletekinteni, de érdekel. Éppen azért kérem, ha netalán közölni óhajtáná velem...

A főkancellár lázas és sárga lett. Arcának éles vonalai kiütköztek és eltorzultak a félelemtől. Rekedt hangon nyögte végig a levelet:

»Méltóságos liber báró camerarius és gubernialis consiliarius.

Vargyasi Dániel István úr önagységának Dátoson.

Isten szerelméért csináljatok valamit Wesselényivel, mert a császárt tovább tartóztatni lehetetlen és oktalanságainak súlyos következményei lesznek hazánkra...«

A császár nyugodtan hallgatta, mosoly remegett ajkain végig.

— A levelet elküldjük. Főkancellárius uram most szobájába vonul és nem hagyja el, amíg vége nem lesz ennek a spektákulumnak. Gondoskodtam, hogy megbízható jelentést kapjunk...

Eszterházy Ferenc nem várta meg a spektákulum végét. Néhány nap mulva jelentették a császárnak, hogy váratlanul elhúnyt.

XVIII. FEJEZET

Minden küszöböt fegyveres hajduk őriztek, a juhászbandákba begörbített bozontos fejekből csak a vad szemek világoltak és nézték a töméntelen puszta havat, amelyen fagyott farkas-lelkek táncoltak, s a csattogó hidegtől ajzott, éles hátgerinccel vérontásról álmodoztak, mialatt a hó lassan temette őket.

Kornis uram nem szünt meg fenyegetni. Kémekkel zaklatta, fogadott cigányokkal, s a kastély körül riasztó tüzeket gyújtatott, hogy ne legyen a sibói úrnak se éjjele, se nappala. Amióta pedig az erdélyi kormányzó, Bruckenthal uram is összeveszett miatta Fábris Domokos főhadparancsnokkal, kettős volt a veszély, mert a császár is a »szász«-nak adott igazat. A főhadparancsnok a szavojai dragonyos ezredre bízta, hogy Wesselényit elfogják.

— Ha másképp nem lehet, fel kell gyujtani a házát és ott kell felperzselni, — parancsolta a kapitánynak, aki huszonhat katonával azóta portyázza, nyugtalanítja Sibót.

Sokszor rálöttek a házra, hogy kicsalják és ott nyomják el, ahol érik, de a fehérre sorvadtt asszony mindig visszatartotta, küzdött a karddal, a visszalövésre rántott fegyverrel, s halál tüzét, csapás kezét sokszor elhárította. Az utolsó hetekben jóformán le sem vetkőzhetett Wesselényi Miklós, felöltözve dőlt le egy-egy kurta szundításra. Lová felnyergelten mindig kéznél volt a menekülésre. Ha a néma, mélységes éjjeleken, valahol élőlény árnyéka vetődött a hora, jelenteni kellett.

Megtörtén sokszor kitekintett az ablakon és ke-

serű lélekkel várta az angyalt, hogy megküzdjön vele, de csak a vihar zúgott és amerre nézett, mindenütt fagyos, fehér szemfedő takarta Erdélyországot...

Az üldözött embert mindenki elhagyta. Hétszámra nem nyitotta be a kaput még a levélhordó cigány sem, nehogy a császár neheztelésit magára vonja. Senki újesztendőt nem köszöntött, a nehéz szilágysági borokat, öreg, jóféle szilvóriumokat a pincében feledték. Átok ült a kastélyon, s tömlőc ásított a gazdára. Lassan a rokonság is elmaradt a háztól, s nem volt jó előttük a Wesselényi nevét emlegetni.

Csak Rétyi uram, a magában fondorkodó, előre horgadt, nagy, fekete kálvinista pap tartott ki a balsorsban is. Mióta az őszön a föld alá dugta az öreg tiszteletes asszonyt, még kevesebbet törődött a világ hívságával, hiszen az ő üstökét is meszelgette a halál s lassan fúrta lábszárait a szú. A szeme nagy lán-gokat vetett a világ folyására, de nem szólt, csak fittyent, rothadt bajsza reszketett.

— Ne hagyj magad, édes fiam, — biztatta kezdetben a dühtől űrült, szenvedélytől pusztított urat. — Belőled fog megújulni Erdélyország. Ne törődj a császárnyaló, bugyogóban fajzott, magyartagadó többiekkel. (Hogy dagadna el a szájuk az idegen szótól!) Eljönnek még a megvetett magyar kutyák, s vérbe marják a színes rongyot rajtuk. Lesz itt még rettenet, csak te tarts ki én jó uram, mert ha benned is csalódom, még az imádságot is megölöm magamban.

Felemelte görcsös, bogos ökleit a nyeszlett, kopasz keselyű-ember, s olyan virtussal rázta, mintha túlvilági hatalom lakoznék benne.

— ... Mert mű vagyunk a nemzet, nem az ezüstkanállal evők, hintón kényeskedők, magyar szagra finnyásan pökdöső, örökkön országra alkudozó, bécsi tányérnyalók. Mű, a kemény markúak, kiknek ágyú tördelte a csontjait, s ha kell, országot pusztítunk, de el nem adunk. Mű pedig melletted vagyunk, uram, mert tégedet is bitanggá vetett a keserű élet...

— Tévedsz papom, — rázta fejét Wesselényi. — Vannak még igaz, bátor magyarok, Hogy másokat hirtelenében ne említsek, ott van elsőnek Dániel István bátyám, Orbán Anti, Bornemissza János, a hunyadmegyei főispán, Bethlen Laci, a két Szentkereszthi, hogy a sógoraimról hallgassak és még számosan...

— Hát én nem vitázom, — szólott a vén bibliamoly. — Bárcsak igazad volna! De attól tartok, hogy eljön a nagy ébredés ideje, s sokan belelövünk az anyánk sírjába, hogy miért szült a világra minket.

Felkorbácsolt indulattal egymásra néztek, s a pap elszégyelte magát. A konok vasember meggörnyedt a baljósulásra, s szárazon, fénytelenül hammadozott a tekintete. Nehéz zuhanással beesett a vörös cserefa székbe, s két könyökön gondolkodott a reászakadt veszedelmek felett.

— Rétyi uram, Rétyi uram, minek tev é velem, nem elég-e nekem a magam baja?...

— Bajt tev é megbúsult lélekkel, — törött le a pap is és bánó szóval illette a férfit.

— Engedelem vén bolond fejemnek. Megfelekeztem róla, hogy szeretettel mérík a világ hosszát. Ne csüggedj, uram, minden bajra van orvosság... — és elgondolkozva hallgatta a panaszt.

— Újból a gubernium elé idéztek Szebenbe. A házam körül fegyveres emberek ólálkodnak, a császár hajthatatlan, felségsértés és hűtlenség bűne miatt indult eljárás ellenem. Mindkét esetben fej- és jószágvesztés a büntetés. Magam nem sajnálom, de a családomat szánom. Mitévó legyek? Szegény asszony csak árnyéka önmagának, ártatlan fiaim örök rémületben élnek, s még a templomba is fegyverrel kell utat törnöm magamnak. Mindenki elhagyott, ellenségeim számát nem is tudom, kivetett, kigúnyolt, esett ember lettem...

— Szenvedni kell és megalázkodni, — válaszolt a másik.

— Mit papolsz, vén bolond? — esett neki Wesselényi. — Hogy én alázkodjam meg fényes igazságom mellett? Soha. Kicsi sebet nagyobbbal gyógyítsak? Inkább elpusztulok.

Átverte a pap arcát az öröm és felállott.

— Tarts ki, uram, tarts ki, legalább tavaszig! A nemesség egy szálig melletted van. Ha tömlőben kellene is elrothadnod, meg ne tagadd, amit érzel. Ha kell, a holttesteddel is megontjuk az idegen hatalmat, de ha gyenge leszel, enmagadat is megöled... Én most megyek, hogy meg ne sajnáljalak.

— Jaj, az a szegény asszony! — nyögött Wesselényi.

— Hozzá megyek és megerősítem. Akármilyen nagy árnyékot vet is a bánat, fenn van a szót meghalló Nagyisten. Az igaz ügyet el nem hagyja. Inkább hüljön ki bennünk az élet, mint e földön a magyar élet.

Mégegyszer odahajolt szőrös füleihez.

— A gyermekeidért, a jövendőért teszed!

— Szegény gyermekeim! — csuklott a két kujakjára az úr, de újból elszántan kiegyenesedett és tüzes volt két orcája, mintha arany hófuvás csapta volna meg. Szerelem, vágy, szépség, igazság lakozott benne. Odavágta keményen a markát. — Rám számíthattok, hőttem után is, — és újból kemény, elszánt volt, mint a vas. — Az asszonyt reád bízom, s most hagyj magamra...

— Mit akarsz tenni, uram?

— A császárhoz megyek.

— Nem eresztenek színe elé.

— Vagy én, vagy a holttestem, valamelyik csak odaér, de ennek az életnek mindenképpen vége lesz.

Rétyi uram válaszolni sem mert. Megborzadt, ahogy urára nézett.

— Ez az ember már a fekete csont völgyében lakik, — állapította meg szomorúan, s kifordult az ajtón.

A báróné már várta.

— Segítsen rajtunk, tiszteletes uram!

Erőtlen volt, mint a megfázott búza, hiszen de-rékig futott a gond, halál virágai közé. Két szeme kisírtszemű két csillag vala és egymásra dűledezett minden hajaszála. Hosszú, bőjtös árnyékot vetett a teste, s a tövisre akasztott, ártatlan bárány-élet utolsó sírt benne.

— Segítsen rajtunk!

Tűnődve romlott le melléje az előbb még legénykedő vénember. Erős, igaz indulat fakadt benne és sárga csontos kezeit az asszony fölé emelve, behunyt szemeivel megkereste a láthatatlan Istent, s felfohász-kodott.

— Vedd magadhoz szegényt, hiszen kedveled. Oh, szállj reá boldogító, örök álom és lepje be a halál utolsó harmata, hogy többet ne szenvedjen. Szakadj el élete fonala, hogy szíve meg ne szakadjon. Halj meg, szegény asszony! Nagyisten fődözd be roskadt szemeit a további irtózatok elől! Jere halál, siess, tégy jót vele, s vidd el, mentsd meg önmagától!...

Megrendülve bólította fejét.

— Jobbat nem tehetek vele.

Cserey Heléna nem hallotta az életpusztító imádságot, csak a vén ember mozgó, hamuszín ajkait látta.

— Köszönöm, köszönöm!

Rémülten riadt fel a vén pap. Indulatoktól vakított lelkében világosság támadt és mardosta lelkiismerete.

— Mit tettem? Imé vétkeztem! Megöltem és ő megköszönte a halált... Mert nemcsak fegyverrel, vagy átokkal, imádsággal is lehet gyilkolni, ami a legfontosabb halál és ő — megköszönte...

Összetapadó két kezét sürgetően rázta az egek felé és végső kényszerítő erejével kiáltozott magában.

— Ne hallgasd meg, Isten!... Ne hallgasd meg, Isten!...

Azért jött, hogy mély szép igéket vessen, s helyette halált aratott két ember számára. Öreg értelmének gyermekes játékával még ő feddette a Mindenhatót.

— Tudhatnád, hogy gyenge az én lelkem, mint a fáradt madár röpte. Csak kinnal ragasztom hátralevő napjaim egymáshoz. Miért nem engedték a roskadt templomot inkább összedőlni, semhogy ily nagy bűnnel terheljem magamat. Könyörülj meg rajtam, s büntess meg, hogy még e földön tudjam, tudván jóvátgyem, amit cselekedtem...

Csendesen sírni kezdett. Száraz melle behorpadt. Keskeny arcát kiszította a keserűség, s az életerő végső bizalma kiesett szívéből, a színes évek utolsó pillangója elszállott térdéről. Színeset nyilallott két mély szemegödre, s mikor lecsúszott ájultan a kemény kanapéről, csak sárga, ráncos homloka koppant egy utolsót.

Egy hétig vívódott a pap a halállal. Mikor legyőzte, az orvos maga is bámulva jegyezte meg.

— No, tiszteletes uram, magába bele van száradva az élet. A szemvilágát lassan, fokozatosan elveszíti ugyan, de élni élél, ki tudja meddig.

Rétyi uram nem felelt, csak békésen mosolygott. Az egykor kemény, töríkszakad kálvinista pap furcsán megváltozott. Népe szerint az Isten még e földön kicserélte. Új világ gyúlt benne, bölcs és higgadt. Szívében bocsánat és béke táborozott, ura lett minden földi hiúságnak, megismervén az élet igaz értelmét. Mikor magában morfondírozott, ilyeneket mondott:

— A füvek beszélnek, — tudom... Legnagyobb kinyilatkoztatás a visszanyert élet, — ismerem... — Rosszul hirdettem az Istent, de eznaprágtól fogva vallom, hogy nem elégséges, ha Isten lát bennünket, nekünk is látnunk kell Öt, hogy emberek lelesünk...

Az emberek értetlenül, ámulva hallgatták és kissé félénken.

— Ez már nem is ember, — mondogatták egymásnak és lesték újabb szavát, de az agg Rétyi pap nem szólott többet. Félvak szemei fölött összerántotta ezüst szemöldökét és két napig hallgatott, mintha megnémult volna. A második nap délutánján nyugtalanul felült az ágyban, s a láztól nyers hangon parancsolt.

— Hívjátok a méltóságos bárónét!

Cserey Heléna nem nézte, hogy már esteledik, s kezdődik a hó csodás virágzása. A bántatlan, szűzi hótakaróra az eget mélységéből halvány kék fátyol vetődik. Megtörrik a fák ágain és úgy ömlik alá, mint misztikus angyallehellet. A felpattant csillagok beszővik arany rózsákkal, káprázatos virágokkal. Az ablakokra jégvirágokat hint a tél, hogy avatatlan szemek elől elrejtse titkos misztériumát. Virágzik a hó. A bokrok galyai megérintik az ártatlan színű nyulakat, s azok kiugranak a szép szemfedőre, mókásan táncolnak, s a kezdődő szél a hold sugarain hárfázik hozzá...

Virágzik a hó, megfagynak az emberek...

Cserey Heléna nem látja a hó virágzását, mert ezt csak a virágzó szívű emberek láthatják és ahova bánatos árnyéka hull, ott elfagy a hó virágja... Sietve taszítja be az ütött-kopott öreg parókia vékony levélajtáját.

— Hogy van, hogy van, Atyám?

— Rám cseppent a halál méze, — feleli komolyan a pap.

És valóban igazat mond. Orcáján, kezein, még szinte nedves az élet utolsó, súlyos sárga harmata. Ez a halál keresztvize, mely el nem tűnik többé! Ettől már csak egy lépés a földdefeketedés.

— A halál méze? — riad az asszony, mert nem tudja, akármennyit szenved is, hogy a halál az élet-hez mérve édes méznek nevezhető. De, aki sírnak

jegyese, bogarak testvére, föld mélyébe szálló, néma, fagyott utas, böles fia a mindenség értelmének; az tudja hogy a fekete föld kérgén halkan elpattanni édes, nagy megnyugvás... Nem hal meg az ember, csak a halál méze cseppen rá felülről...

— Köszönöm, hogy eljött, leányom, — rebegi elhalón. — Nagy bűnömet kell jóvátennem.

Különös, kábító ihlet ejti meg Cserey Helénát, ahogy hallgatta ezt az Isten szakállával törülközőtt embert, kinek gyenge szava már csak koporsó fejétől koporsó lábáig hallszik, de annál döbbenetesebb az értelme.

— Azért tettem, hogy mártírjai legyetek szép Erdélyországnak, rajtatok megtörjék a császár hatalma, mert az élőkét legyőzheti, de az anyaszóért, régi magyar eszményeinkért-holtak erősebbek minden császár, s minden idő felett. Csak akkor döbbenem fel, mikor rájöttem, hogy imádsággal öltem. Immár ne féljete, mert én mindkettőtök halálát elszenvedtem. Baltolmácsa valék uramnak, de jóváteszem minden vétkem. Még a sírban is sikoltott volna a lelkem értetek, de hosszú tusakodás után kiegyenesedett bennem az Isten és tudom mit kell tennetek, hogy a szenvedésektől szabadulva, boldogok legyetek.

Az asszony remegő fanatizmussal bízott.

— Mondd meg, beszélj atyám, hogy kövessem szavad.

— Rád vár a feladat.

— Vállalom, megteszem...

— Emberfelettien súlyos, mindenki mást kétségbeejtene.

— Tudnom kell, siess! — sürgette az asszony.

Pillanatra megtorpan. Hogyan mondja meg, hogyan kiáltson rá durván, ez alig élő, finom asszonyszívre. Két viaszktenyerét szemére szorítja, hogy ne kelljen látnia, míg a csapást méri.

— Wesselényi Miklóst halálra keresik.

— Tudom, — sóhajtja az asszony.

— Wesselényi Miklóst élve el nem fogják.
Némán inti rá, hogy igaz, de nem tud belenyugodni.

— Halottnak tekintsem? — sikolt a vén papra.

— Ha meg nem mented, halottnak tekintsed!...
És csak te mentheted meg.

— Én? — kacag kétségbeesetten. — Eszednél vagy-e, atyám? Hát nem tettem-e meg mindent? Mi van még hátra?

A pap keményen megmarkolta az ágy odrát.

— Neked kell elfognod, törvény kezére adnod Wesselényi Miklóst...

Szinte tébolyultan hanyatlott hátra Cserey Heléna s síri hangon vizsgálta, ha vajjon értette-e.

— Én fogjam el? Én? Tulajdon felesége?

A pap már nyugodt volt.

— A más kezétől halál reá a bilincs, a feleségtől élet... Ha te veted rá, fel is oldozhatod. A más kezétől meggyalázná, a tiedtől gyönyörűség, s meglásd a tömlőctől, vastól leigázott testből új, boldog ember virágzik ki.

— Új, boldog ember virágzik ki, — tűnődik az asszony.

— De ő meg ne tudja, — inti tovább a pap — örök titok maradjon...

Rá se figyel Cserey Heléna. Büszke mosoly suhan át orcáján, s így szól szelíd, szerelmes kevélységgel.

— Köszönöm tanácsod, de az én uramnak asszonykézből nem kell az élet... Legyen, ami lesz.

Többet nem beszélnek.

A jég körmöl az ablakon.

Kívül virágzik a hó.

Virágzik a hó, — megfagynak az emberek.

Egészen elcsodálkozott, mikor hazaért. A gond és nyomorúság, a nyomott rettegés eltűnt a házról.

Ura bizakodóan fogadta, bizalom, erő feszítette, évek óta nem volt ilyen jó kedve.

— Megmozdítottam az országot, — dicsekedett. Véget vetek a bizonytalanságnak. Készülj Heléna és készítsd a gyermekeket is. Holnap indulunk Dátosra Dániel István bátyámhoz. Beszélhet nekem Rétyi uram. Vannak még igaz magyarok Erdélyben. Itt a levél, a bizonyosság, hogy jönnek. Fel van háborodva mindenki, akiben egy csepp magyar vér van. Ott lesznek, akik valamit érnek mind. Egész kicsi országgyűlés.

Boldogan mutatta a kapott leveleket.

Ezt Bálintt Józsi bátyám írja, ezt Orbán Anti, emezt gróf Bethlen Sándor, ez a Szentkereszthi György főstrázsamester uramé, itt van a főispán Bornemissza Jankóé, jön Szentkereszti Zsiga is. Menet útbaejtjük Válaszutat és magunkkal visszük Bánffy sógort. Számítok Kemény Simonra, Teleki Adám és Bethlen Lajos sógorokra is. Bátyám azt írja, hogy szívesen lát. Tudom, hogy arra az írásra, mit Dátoson fogalmazunk, József császár nem fogja ráírni, hogy: »placet«.

Cserey Heléna aggodalmaskodott.

— Nem lesz-e nagyobb baj belőle? Lázadásnak fogják nézni.

— Ne tanítsd te tojni a tyúkot, — tréfált rá az ura nagy magabízón és az asszony nem akarta kedvét szegni. Nyomasztó előérzet fojtogatta egész nap. Fájta az ura jókedve. Halvány, kékvonalú szája mögé alig bírta félelmét az ismeretlentől elrejtteni. Gyöngyfogai összekocogtak, amíg fiacskáira feladta a bundikót. El-elgyöngült és minden két lépésre le kellett ülnie. Szíve és halántéka összeszorult, s minden szegeletben véres halált látott. De mennie kellett. A kemény, vasalt piros szánba már kihordták a meleg téglát, lombos lábzsákokat, s a négy riadozó, hatalmas lovat a legények alig bírták tartani. Hideg ja-

nuári szél kavarta a havat, s kísértetiesen nyikorgtak az útszéli fák.

Estefelé a havazás megindult, a fehér firmamentum leszakadt a földre, a levegőben függő, szélselyes hópalotákat épített a vihar, s a csattogó hidegben a bolha megfagyott az éhes farkasok fülében. A mének horkolva, prüsszögve tiporták a fehér veszedelmet, a bakon ülő kocsis lefagyott száját nem bírta becsukni, s magában mormogta:

— Olyan idő van, hogy a jó kutyát sem kéne kiverni.

A gyermekek sírtak a bundában, édesanyjukban megfagyott minden érzés, a jó is, a rossz is. Csak Wesselényi Miklós ujjongott rákvörösre csipett ábrázattal:

— Szeretném látni azt a császárt, aki Erdélyországot börtönbe meri csukni!

A szegény asszonynak erre azt kellett mondania:

— Igaza vagyon az én édes uramnak...

Éjfél lett, mire Válaszútra bevergődtek. Ott aztán végleg odanyomta őket a hó, de az üldöző katonák is nyomot veszítettek. Mosch kapitány három vármegyét összenyargalt, s dühében még a jobbágy-viskók ablakán is belövdözött, mocskos fogadóokban hált, várta az idő enyhülését, de az egek megbolondultak, a hótengernek nem akart vége szakadni. Reggelenként alig tudta kirugni a befagyott ajtót. Végül el is tévedt, s csak nagy kínnal, bajjal bírt fagytól szívtott fekete arccal Kolozsvárra bevergődni.

Február 12-én női írással írott levelet kapott Mosch kapitány. Csak egyetlen sor volt:

»A madár Dátosra repült...«

— No, disznók, lóra! — kurjantott a legényekre a kapitány. — Kezdődik újból a vadászat.

Öreg este volt, mikor a jeges, sikos feleki-úton kimásztak, de már Bányabükkön meleg égett-bort ittak, Túrban szép leányok vezették a lovat és Tordáról addig nem akart tovább menni a kapitány,

míg a cigányok meg nem tanították arra a nótára, hogy:

»Fiát-fali-halas-tópa

Firdik-egj-fe-kete-tsóka.«

Hála legyen a cigánynak, ki a nóta végén megtanította Mosch uramat, hogy kell magyarul mulatni. A tiszt már mereven csuklott a jó tordai bortól, mikor azt mondta a füstös:

— Vitéz kapitány úr, mi vagyunk a fekete csókák, fürödni szeretnénk.

Mikor lefordították németre, a kapitány rászólt a legényekre:

— Öntsétek le egy cseber vízzel, s kössétek ki az eperfához!

— Nem így csinálják a magyar urak! — vigyorogott a cigány.

— Hát hogyan csinálják?

— A hegedű nyakára akasztanak egy kancsó bort és azt éneklük:

»Nesze csóka,

Feredj borba...«

— Was sagt er? — kérdezte a kapitány, s mikor lefordították, felkacagott:

— Famos! No, ezt felírom. Man wird sich darüber in Wien diabolisch unterhalten.

Míg a boros kancsót aggatták a katonák a hegedű nyakára, egyik cigány kicsúszott az ajtón, a harmadik szomszédban felfordult egy gyönyörű lóra, s elvágatott Dátos irányában.

Még égtek az ebédlőházban a gyertyák, a nagy, nehéz asztal mellett komor urak ültek izgatott beszédben, mikor a cigány megérkezett. A kapuban lerántották a lóról.

— Ki vagy?

— A Wesselényi báró úr embere vagyok. Fontos hírt hozok.

Riadtan tekintettek fel az urak az ajtó csikor-

dulására. A lovon jött legény feszesen jelentette az uraknak:

— Jelentem alásan a méltóságos bárónak, hogy Rittmeister Mosch huszonhat lovas katonával elindult Dátosra. Reggelre ideérkeznek. Tordán leitattuk őket.

Az urak kedve hirtelen lefonnyadt. A tiltakozó szónoklatok elnémultak, egymás izzó fejét számlálták és szűk lett egyszerre a Dániel consiliárius uram kényelmes úriháza. A hazafias kábulathól hirtelen kijózanodtak, s a két Szentkereszti báró titokban befogott. Remegve gondoltak a nemzeti felháborodásban megszavazott lelkes tiltakozásra, s keresték az ürügyet, amiért itt vannak. Az első félénk kérdés elhangzott:

— Hogy adunk számot? Miért gyűltünk össze? Wesselényi Miklós felkacagott.

— Ollessen le bátyám hirtelen egy disznót, mindjárt disznótornak látszik ez a mi összeesküvésünk. Ott egye fene Erdélyországot, csak jó vastag szalonnája essék az ártánynak. Egy kis ázalékot is lehetne küldeni a császárnak hálából, hogy elvette tőlünk édes, magyar nyelvünket. Mire pedig a szalonnát beolvasztja, bátyám, Ófelsége is beolvasztja ékes, drága hazánkat. Egy tűzzel meglesz mind a kettő.

A velőkben nyilaló kacagás könnyé változott. A zaklatott, konok, lázadó férfi lebútt az asztalra, s úgy sírta fennhangon Erdély és a maga árva életjét.

— Igazad volt, Rétyi uram, te vén, vedlett, károgó varjú! Most én is belelőnék az anyám sírjába!

— Jobb volna, ha menekülnél, míg megkötik a nyakadat, — morogta a szakállába a hunyadi főispán.

Mások mentegetőztek, beszéltek vele »okosan«, emlegették a »józan ész«, hogy jobb időkre kell várni és Wesselényi túlzottan látja a helyzetet. Nem olyan fekete az ördög, mint ahogy festik. Jelen körülmények között örültség volna szembeszállni a császárral, mert mit tehetnének néhány maguk? Fel se té-

telezze, hogy az ő sorsát nem viselnék szívükön. A nemesség jogairól itt senki le nem mond, de ennek megvannak a békés és törvényes eszközei. A politikában is türelem, s higgadság kell. Oktalan megmozdulással nem veszélyeztethetik a maguk és családjuk sorsát. Erdély urait nem kell félteni, hogy elnemzetietlenednek, a paraszttal pedig mit törődik Wesselényi Miklós! Hirtelenében róla kellene gondoskodni, de hogyan?...

Töprengve hátradugták a kezüket, s fel-alá sétáltak a feldöntött poharakkal itatott asztal mellett. Közben lopott pillantásokkal kikémleltek az ablakon, hogy nem állott-e elő a szán. A széken fel-feltört bennük és szerettek volna elsüllyedni.

Közben szépen felvirradt, s józan, hideg, letagadhatatlan világosság ömlött el a világon. A Szentkereszti fogata előállott. A vendégek mind kimentek az udvarra, hogy elbúcsúzzanak. Csak a gazda és Wesselényi Miklós maradtak az ebédlőházban. Egy-másra néztek. Mindkettő sírt. Ekkor Dániel István odaélpert, átölelte és megcsókolta a Wesselényi mindkét orcáját.

— Bocsáss meg nekem ezért az éjjelért!...

A küszöbön tétovázott. Nagy, bő palota volt a háza, s mégsem tudta, hová rejtsse magát a meggyaláztottságban.

Wesselényi megtántorodott.

— Egyedül maradtam...

Krisztus érezhette így magát, mikor a töviskoronáról vére a szemébe folyt és nem volt e vak földön, kinek jaját odakiálthatta volna. Fásult dermedésbe hullott az ő élete is, még a harag is kiszivárgott belőle, kopár rom lett az élete. Rá sem hederített, mikor ijedten figyelmeztették: — Jönnek! Mint a lábonalvó kísétált az udvarra. Még vesszőt sem vett a kezébe. Szelíden nézte, hogyan omlanak be a katonák a kapun. Csak akkor ocsudott némileg, mikor a tiszt a szeme közé markolt.

— Te vagy Wesselényi Miklós?

— Én vagyok.

Már a kezét nyujtotta lemondóan, hogy megbilincseljék, hiszen most már úgymint mindegy, nem érdemes tovább küzdeni, — de ebben a pillanatban hatalmas ütés érte a fejét.

Wesselényi elsápadt. Hajaszálától a lábujjáig végigdidergett, a szó a torkán akadt, ujját csendesen, szinte kényesen belemártotta az arcán patakzó vérbe, megnézte, leguggolt a földre, kifordított szemfehérrel felordított, agya elsötétedett és úgy érezte, mintha földrengés ráta volna meg az Isten trónját, s maga a teremő sem tudná, mibe kapaszkodják. Mintha zenét is hallott volna, mikor borzasztó öklével odavágott a tiszt szeme közé.

Huszonhat puskatus zuhant a fejére. Nem érezte. Már csak egy vágya volt. Ölni... ölni... A véres függöny előtt fekete alakok kavargtak. Az ütések rémült sikoltások szakították meg. Törött a csont, freccsent a vér, nehéz káromkodások bomlottak ki a lihegő szájakból. Tépetten, véresen küzdött, ölette magát Erdély szemeláttára Wesselényi Miklós...

A közbelépő urakat félrelökték a durva, részeg katonák. A düh fokozódott s babonásan csodálkoztak, hogy még nem halt meg az az ember.

— Hogy mersz még élni? — ordították és új dührohamban estek neki. Wesselényi már nem védekezett. Fejére szorította két karját és behúnyt szemekkel fogadta az ütések. Kéjes, izgató volt neki, no most zuhan le és minden zuhanásra a szívéből az agyáig villámlott. Már csak az öntudata élt és tébolyultan kacagott magában: — azt üssétek meg, ha tudjátok!...

És egyszerre megszűnt minden. Mi az? Mi történt? A megrettentett test nem mert moccanni. Csak érezte, hogy két puha, szelíd kéz megfogja karjait, halvány, szelíd angyal homlokon csókolja és a katonákhoz fordul:

— Most kössétek meg!

Azok hurkot vetnek két csuklójára, két ló közé kapják és vad hejehujával kihurcolják a kapun.

Cserey Heléna bizonytalanul utána nyújtja ujjait, a kapunál megszakad a tekintete. Még egyszer körül-tájékozódik, majd belemered a levegőbe, mintha rémet látna és hallhatóan azt mondja:

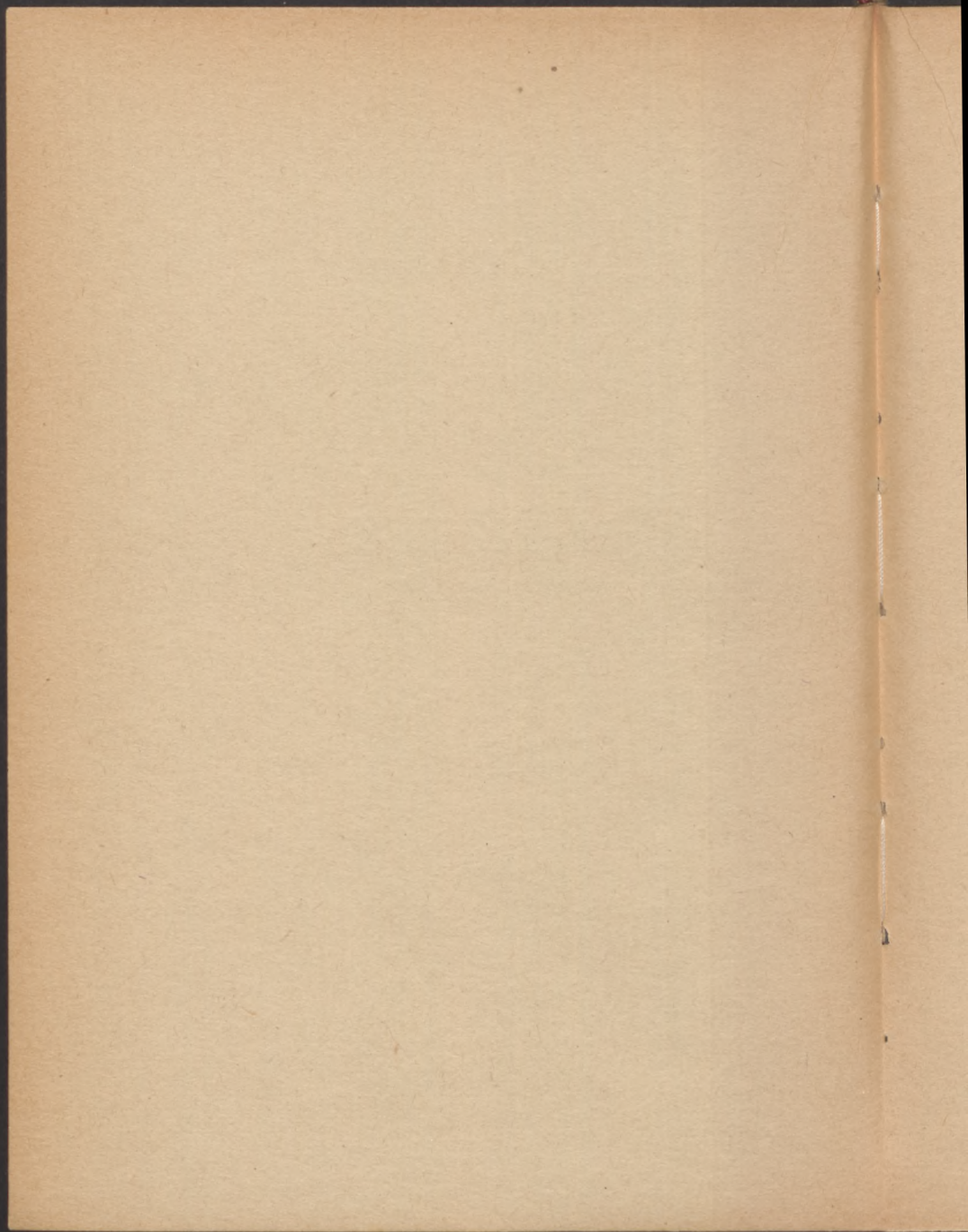
— Úgy tettem, ahogy te tanácsoltad, atyám.

Aztán meginog és hanyattesik.

Azon az éjjelen nem aludt senki Erdélyben, pedig szép holdvilágos, téli idő volt. Csend és béke. Csak Dátoson sikoltzott egy szegény, beteg asszony, s az ablak alatt az ebek nyugodtan nyalták a hóra hullott szép piros vért.

(Vége az első kötetnek.)

II. KÖTET

I. FEJEZET

Sibó gyászbaborult.

A dátosi szörnyű nap után súlyos beteg lett a két ártatlan gyermek. Rémes látományokkal küzködtek ágyacskáikban, sikoltoztak, apjuk után esengtek, a katonákat kérték, hogy ne bántsák, s a forró párnákon nem leltek nyugalmat a szörnyű éjjeleken. Az orvos tehetetlenül virrasztott. Szomorú édesanyjuk rettegve várta mindennap a csapást. Már tavasz verte fel a kastély küszöbét, megindult az élet láza, a természet gyönyörű fantáziája testet öltött. De hiába zengett daltól a világ, fénylett, repült, kacagott, lihegett, élt minden: a vén Halál közeledett. Hiába kúsztak marasztalón lábaira a virágok...

A császár rettentően büntetett. Keményhangú leiratot intézett az udvari kancellárhoz, a jólelkű Dániel Istvánt elbocsátotta hivatalából, egész Erdélyt megfeddette és a guberniummal kihirdettette, hogy azoknak az uraknak, — kik egy ilyen, törvény által elítélt gonosztevő társaságában s vele barátságos érintkezésben voltak, — igen csekély fogalmuk van a becsületről. Haragja nem kímélte az anyát se. Elvette tőle gyermekeit és gróf Kemény Farkasra bízta, mert »a gyermekek édesanyja nem bír az ésszel, hogy nekik olyan nevelést adjon, amilyen kívántatnék.« Végül levágta tollát a császár, s szerelmes, felgerjedt indulattal kedveséhez fordult:

— Meg van elégedve, grófnő?

A szép asszonyt összerázta a lelkiismeret.

— Nem túlságosan szigorú, Felség?

— Tanuljanak meg félni és engedelmeskedni! — csattant fel az uralkodó, s átölelte a nőt...

Erdély elámult a parancsra.

Nyirő: A sibói bölény. II.

Hiába könyörgött a kétségbeesett Cserey Heléna, tárta világ elé két haldokló fiát, a parancsnak engedelmeskedni kellett. Erdély urai palotáikba zárkóztak, de a nép felháborodott. A falvak népe az utakat őrizte, hogy árva úrnőjét megvédje, s azalatt a megalázott, összetört anya szívszorongva töprengett: — Mit tegyen? Édes urát áldozza-e fel, ha nem engedelmeskedik, vagy két beteg gyermekét vigye pusztulásba.

A hintó előállott, hogy Kolozsvárra vigye őket Kemény Farkas úri házához. Az árvákat nagy kíméllettel elhelyezték benne. A nép lázongva, sírva vette körül őket. Határozni kellett. Mikor fiaira nézett, hogy javukra szóljon, akkor férjének összevert, borzalmas arca elevenedett meg, ahogy elhurcolták véresen, hajadonfővel, bilincsbeverve, leigázva.

— Emberek! — sikoltott. — Adjatok helyet!

A hintóban felemelkedő szenvedő anya láttára a tömeg elnémult. Az egyszerű emberek megértették az elhatározás néma tragédiáját és félreállottak az útból.

Ebben a pillanatban szegény jobbágyember érkezett oda. Olében két fehér báránykát tartott.

— A két úrfinak — könyörgött alázatosan —, ha meg nem vetnék.

És száz kéz nyújtotta, segítette az együgyű ajándékot. A két beteg gyermek reámosolygott. Cserey Heléna szívét öröm járta át. Kiegyenesedett. Újra erős volt.

— Most már mehetünk!

Most már mehettek, mert nem a Wesselényi négy híres lova repítette a hintót a Végzet elébe, hanem e két alig-ellett fehér bárány, kit szült a népnek mindig szenvedő nagy ereje, s szeretete.

Kemény Farkas uram komor palotájában halálra készülődtek.

Az orvos végleg levette kezét a Wesselényi-árvákról. Cserey Heléna sápadtan, szótlanul, minden-

ről feledkezve nézte utolsó vívódásukat. Az óra éjféltre hajlott. Ekkor a szoba mélyéből tönkresírt-arcú, hű szolgálóleány suhant elő.

— Itt van a pap az ostyával!

A szomszéd szobában ezüstösen szólt már a tempomi csengő: — Jön a szentség! — A két fehér báránka felfigyelt a betegágyak mellett. Talán új báránka-testvérük érkezett és ők is megrázták ezüst csengőjüket. Csak a lázas, ecetes levegőben, a csepő viaszgyertyák fényében küszködő két kis gyermek nem hallott semmit. Édesanyjuk némán, szívére szorított kézzel őrködött, szenvedett, s a nehéz percekbe beleharangozott a három bárány: Isten báránya, s a szegény emberek két báránykája, hogy elriasszák a halál angyalát.

Az idő, s a halál siettek. Az alig megtanult segélykiáltások mind gyorsabbak lettek. A magasban ott lebegett már az örök-csend lárvája, mikor a függöny mögül a hűséges leány újra elősompolygott.

— Itt van a tiszteletes úr is!

Az anya szemében fellobogott a bizalom. Az ajtóhoz lépett.

— Siessen, atyám!

A kálvinista pap a kenyér és borral kezében, a mindeneket megtartó Nagyisten nevében szilárdan belépett. A másik, a térdeplő pap tiltóan felemelte a kezét.

— A törvény nevében a gyermekekhez nekem van jogom!

— Isten és a szülők vallása után engem illetnek, — felelt a másik.

Mindaketten ráhelyezték a szentséget a betegágy lábánál egy asztalkára és szembefordultak egymással. A szegény anya borzadva állott félre útjokból. A halál színe előtt a régi és új hit megütköztek egymással. — Miért teszik — sírt benne a gondolat —, hiszen csak egy Isten vagyon. Odalép a két hitvitázó paphoz:

— Papok, mi ez? A törvény nevében veszekedtek? Hát elfogni jöttetek gyermekeimet is?...

Az ágy lábánál pihenő két fehér báránka felugrik a zajra. A két kis halálravált pedig hörög már az ágyon. Jaj, most kéne minden hittel kiáltozni: — Jesu! Jesu! Jesu! — Isten! Isten! Isten — és e papok artikulusokkal cívódnak. A nemes nagyasszony kiegyenesedik szilárdan, s az ajtóra mutat:

— Ott künn végezzék el kendtek! — és bezárja utánuk az ajtót.

A hajnal már közeledik. A két szentség aranyedényeikben ott fénylik elhagyottan. Cserey Heléna félig tébolyultan nézi.

— Hát nincs segítség?

Hirtelen új gondolattól rázkódik meg.

— Mi lenne, ha én... ha én adnám nekik a szentséget?

Már nyújtja is a kezét.

— De melyiket?

Csak most, a nagy próbán tűnt ki, hogy új hite még ingadozik. Most, mikor a meggyőződés lehetetlen nem ismerő erejére volna szükség, mikor a testtől megváló két lélek búcsúzó aranyzárnyai ott csapkodnak fehér orcája körül. Most az ő lelke is hitvitázik? És úgy, ahogy vagyon: könnyesen, megtörtén ráhajlik a szelíd kenyérre és borra, s fehér hostiára. Már nem tétováz, hogy milyen igével tegye, hanem kezébe veszi mindakét vallás vigaszát és gyermekeinek nyújtja:

Senki sem látja, csak a két báránka nézi és halkán rázza csengetyűjét a gyönyörű áldozáshoz.

A két pap csendesen virrasztott.

Erdély fia mindakettő. Ugyanaz az anyaföld szülte, búzája, bora éltette, csapása sujtotta, kedve derítette, esője verte. Ugyanegy tő két virágszála mindkettő. Szépek is, jók is, csak az egyik fekete palástot, a másik fehér karinget nyilott.

Mégis most egymástírtó gyűlölettel bujnak össze argumentumok fölött, lobogó daccal, s meredt ököl-lel várják a gyermekek végét. Egyikük sem tágít, nehogy a másik holttesteiket birtokába vegye.

Nehezen telik a súlyos idő. Szavuk is kimerül, az érvek is elfogynak. Csak a szerencsétlen anya sikoltása nem szűnik. Szégyenkezve bujnak bibliába, breviáriumba előle, de ígējüknök nincs többé fogatja.

A gyertyák csonkig égnek, az ablakon beszürkül a hajnal.

Hallgatnak. A fény terjed, a ház lassan felébred. A lépcsőkön léptek dübörögnek.

Virradatra a két paphoz becammog Kemény Farkas uram is, a császári gyám, inkább tömlőctartó, ahogy Dániel István konziliárius mondá. Restelli is szörnyen. Érinteni sem meri a betegek ajtaját. Mogyorván megkérdi:

— Élnek-e még?

— Nem tudjuk, — dörmög a két pap.

Semmi nesz. Az anya se sír, a nyöszörgés is elhalt. A három ember az ajtóra mered.

— Mi lehet mögötte?...

Cserey Heléna akkor már halott gyermekei göndör haját fésülte, ravatalát díszítette. A pici szemek szirmát lezárta. A kis fogak aliglátszó sövényén csak most hült ki a jajszó. A drága szivecskéek többé már nem dobognak. Ernyedt kezükből kiesett a játék, s a megfojtott, kimondhatatlan sok szépség fehér mozdulatlanságban alszik már örökre. Megtört édesanyjuk halotti párnájukba beleteszi minden reményét, örömet, jövőjét, életét, a búsát, sorsát, a kegyetlent. Elsíratta, imádkozta, csókolgatta, virrasztotta, s korholta panaszosan, a megszakadt anyai szív nagy gyászának jelentőségével.

— Rossz fiúk, miért hagyatok itt?...

Majd kiegyenesedett, megrázkódott, elébetámadt a szörnyű önvád és elsuttogta:

— Én áldoztalak fel — apátokért! Bocsássatok meg!

Az ajtó koppant, Kemény Farkas megzörgette.

— Nyiss ajtót, Heléna, én vagyok itt! Rám ne haragudj. Tudod, hogy kötelességem a császár nevében...

Az anya felugrott, elrémült és nézte a két halottat.

— A császár!... — suttogott. Igen, igen — sikoltott fel. — Ő gyilkolt meg titeket, kicsikéim és most eljött holttesteitekért!

Aztán megrémült a saját sikolyától. Hátha a császár is meghallja és őt, drága urát, megmaradt reménységét kínozza meg érte. Onkívületben hajlott gyermekei siket füléhez és így unszolta fájdalmában:

— Siessetek! Siessetek! Ne hagyjátok! Menjettek! Könnyítsétek meg bilincseit!

Végül büszkén kiegyenesedett és kitérta az ajtót.

— Gyermekeimet akartátok? Itt vannak!

A három férfi lehorgasztott fővel, megrendülve lépett közelebb és leborult a két ravatalon trónoló halál hatalma előtt.

A bűnbánó papok egymás karjaiba borultak, mert csak most vették észre, hogy mindkettőjük szentsége hiányzik. A szent edények üresen állanak és az asztalka tövében alszik két tudatlan, szelíd, fehér bárány.

Kemény Farkas azonnal jelentést tett a császárnak. A kalamus reszketett kezében, mikor írta:

»... Az apa bilincsekbe verve tömlőben ül. Két gyermeke ravatalon. Az anya a bánattól magatehetetlen. Erdély pedig csendes, mint...«

Még egyszer rágondolt a szomszéd teremben hagyott zordon képre és leírta a hasonlatot.

»... Erdély pedig csendes, mint a ravatal tövében szendergő azon említett két kűsdög báránka...«

II. FEJEZET,

Azt sem várta meg a császár, hogy a halálra kínzott anya gyermekei sírhantján jól kísírja magát, újabb csapásokkal sújtotta. Előbb a börtönben sínylő embert gyalázta meg és ország-világ előtt megbélyegezte azokat, kik utolsó szabad pillanataiban mellette kitartottak. Báró Dániel Istvánt felfüggesztette, Bornemissza Jánost a főispánságtól elmozdította és kemény göggel legyalázta Erdélyt is az udvari kancellárhoz intézett írásában:

»Erdélyben a dolog már annyira ment, hogy a büntető igazsággal és minden közzétett parancsokkal — főkép ez ügyben — csak játszottak. A gubernium hirdesse ki, hogy véleményem szerint mindazoknak igen csekély fogalmuk van a valódi becsületről, kik egy ilyen, a törvény által elítélt gonosztevő társaságában, s vele barátságos érintkezésben voltak...«

Cserey Helénát Sibóra internálta, a falut elhagynia nem szabadott. Kemény Farkas, a császárhű gyám, sietett eleget tenni a parancsnak és alig oltották el a kettős gyermekravatal gyertyáit, a megtört-szívű asszonyt hazaszekerezettette.

Az árva kastélyban ijesztően öreg, száraz, világtalan ember fogadta. Gyér, fehér haj csapzott a nyakába, s a napnak fordított üres szemgödrökben lassú könnyek gyűltek. Cserey, Heléna iszonyodva torpant vissza:

— Megvakult! — Mi történt magával, Rétyi József uram?

Az öreg pap bizonytalanul evezett széttárt ujjai-val a semmiben, hogy megtalálja és megcsókolja asz-

szonya kezét. Kicsit fátyolos és bánatosan mosolygó volt a hangja, mint az őszi verőfény.

— Nem vakultam meg, csak behúnytam a szememet.

— Mindig ezt mondja, kicsit meg van hibbanva, — súgta a szepegő komorna, de asszonya leintette, mert az erőtlen ajkak, a lefittyent imahabaráók új szóra mozdultak:

— Nem vakultam meg, csak gyászolok. Kúdus ember vagyok én, drága gyászötözetre nem telik, de nincs ennél feketébb gyász, mint az én uramért, s két szép gyermekedért, életed elótt két szép gyertyájának miatta öltöttem. Nem vakultam meg, csak behúnytam a szememet, hogy több csapást ne lássak.

Cserey Heléna visszacsókolta két hideg, ráncos kezét.

A világtalan hallgatta zokogását.

— Nem vigasztallak, mert a fájdalom — boldogság.

Érzékenyen, idegesen, mintha máris sok időt vesztetett volna, kísérteties ujjaival elhárított maga elől mindenkit, végigbizonytalankodott az udvaron és hátrament a méhes-kertbe.

— Minden idejét a méhek között tölti, értelmetlenül beszél az oktalan állatkákhoz, — magyarázták a bárónénak. — Hivatalától is megfosztották, pedig könyv nélkül tudja a Bibliát. Elgyermekesedett egészen.

— Mióta van itt?

— Egy reggel csak beállított hajadonfővel. Nem hozott semmit magával. Még szállást sem kért, csak hátrament és betelepedett a méhesbe. Azóta ott lakik. A világ minden kincséért meg nem válnék a méhektől. Gondoztuk, amíg lehetett. Most is csak a méltóságos asszony miatt jött elé.

Cserey Heléna felsóhajtott:

— Ne bántsátok, tiszteljétek, hagyjátok mentérel Tegyen, amit akar.

Többet nem szólott. Besuhant a szobákba és csókolni kezdett mindent az ura pennájától kezdve a falon függő fegyverekig.

A cselédek fejcsóválva oszlottak el a lépcsőről. Némaság, gyász költözött a kastélyba, örömszó fel nem verte a csendet.

A kertben a méheknek motyogott a vak pap.

Igy kezdődött Cserey Heléna árvasága, özvegy-sége.

Három napig hiába parancsolta Cserey Heléna a frájjoknak:

— Hívjátok fel egy kristály bort inni.

A vak nem jött, nem is felelt, csak zümmögött a bogaraknak. Végül is maga ment le hozzá. A sok szenvedéstől megdicsőült, könnyű volt a teste, fűszál fűszálnak adta lépteit, nesztelenül jött. A világtalan ember nem fordult feléje, csak ült a kasok előtt és a fénytől aranyló röplyukhoz tartotta tenyerét. Csodálatos játékot játszott. Ősz feje körül aranykórus zengett, lecsüngő, hosszú hajszálain fáradt méhek másztak, csillogó drágakő füzérben, s a dús kincs leomlott orcájára. Olyan volt, mint egy különös titán, lerogyott annak súlya alatt, megváltó után pihegve. Égbetartott fehér szakállára hullottak a méhek. Jaj, huncut koboldok voltak, kik a tehetetlen ember lenge hajszálait titokban a napsugarakhoz kötözték, hogy ezeken által a szférák zenéjébe belelopják az ő szíve dobogását is...

Látszott, hogy a világtalan ember le van igazva. Kínlódott, hogy a harmóniát, melyet a fénynek, illatnak ez az özöne okoz, emberi beszédbe öntse. A méhek ujjongtak sikertelenségén, de aztán megszánták arca sápadtságát, s pici lábuk kosarában hozott virággal díszítették, hímesre festették.

— Tiszta bolond, — kacagott a kerítésre könyöklő hajdú.

De a vak tovább játszott.

— Jertek, jertek, naphól hullott virágoeskáim... kik a mézzel itatott ékes méhek testével a földi élet minden gyönyörúségét és költészetét emelve vállain, vígasztaló édes cseppet hordjatok... Gyűlj, gyűlj mézecske, nyárnak szentelt vize... Épülj viaszhajlék, árváknak bölcsője... Kerüljétek a rossz virágait, a keserűség kelyhét! Azért vagytok a világon, hogy bánatot oszlassatok. Szálljatok a homlokomra, vigyétek magatokkal gondolataimat és zárjátok el azt is a sejtetek viaszszemfedője alá, hogy akkor is éljenek, mikor én elmultam! Ti vagytok e háznak őrzői, ékes kis hajdúi, Erdély fullánkös hadserege, fű, virág, levegő, harmat, föld szabadságának névtelen katonái. Ne feledjétek, hogy csak a magyarul öntözött virág édes, a magyarul vetett búza táplál, s az édes anyaszóval, dallal szépített égbolt alatt él az élet. Mondjátok meg minden virágnak, hogy ne feledje. Mérgezzék meg, ki e föld szabadsága ellen tör! Üzenem töletek atyátoknak a napsugárnak, kiből fogantattok. Vigyétek meg e hírt a börtönökbe, hol igaz magyarok sínylődnék. Engem letiltottak a katedréről, de a ti szószéktek a firmamentum végtelensége és mindent bezengő. Érintsétek meg homlokomat, a fehér csontot, virágpör helyett söpörjétek össze megmaradt néhány gondolatomat és szórjátok le a magasságokból a napsugárral együtt, hogy mindenki hallja, hogy mindenki érte... Repüljétek, — repüljétek Napnak madárkái... a viszontlátásra... az Isten tenyerén egykor találkozunk!...

Kiáltás hallatszott:

— Ne tessék a napra állani, méltóságos asszony, mert még napszúrást kap!

A vak felrettent, a méhek szerte szálltak, a varázs szétfoszlott.

Cserey Heléna odalépett a meglepett emberhez, ki pirulva, megszegyenülve majdnem fájdalmasan állott, mint a nagyon öregek és nagyon világtalanok

szoktak, kiknek egyetlen titkát meglopták. Durva cselekedet volt.

— Bocsásson meg! — kérlelte az öreg embert. — Talán nem is sejtí, milyen jót tett velem. Ne haragudjék, hiszen én is homlokára szállott kicsi méh vagyok. Ne sajnálja tőlem se azt a kevés lopott nap-sugarat.

Az öreg elméje hamar mámorba borult. Leültette maga mellé a gazdag fűbe az asszonyt és most már neki szemlélődött. Elején elfogultan, később a lélek szárnyain szabadon.

— Hogy irigylem, atyám! Hiszen maga most többet lát, mint eddig, — mondotta az asszony.

A világtalanon a kiváltságosak múltó, kis büszkesége remegett végig és mosolyogni való legénykedéssel felelt:

— Meghiszem azt!

Mintha azt mondotta volna: — Nem lehet ám vak minden közönséges ember. Nem olyan könnyű az.

Cserey Heléna meg nem állhatá, hogy fel ne kacagjon, de utána borzadva hervadt le.

— Istenem, mit tettem! Kacagtam!

Az ösztövév ábrázatú aszu-kászu vakszent elkorodott.

— Rosszul tetted, hogy eszembe juttattad a kacagást. Azért vagyok én már csak boldogtalan síri féreg, hiába ismerem az élet minden titkát, soha többé emberré nem leszek, mert kacagni nem tudok.

Erőtlenül elfeküdt a virágos fűben és aznapra megnémult. Hiába költögették a méhek, nézett rá az áldott nap, szolongatták a susogó falevelek, elrejtőzött előlük. A fény-világ eltűnt, kínzó valóságok gyötörték, minden életbizalma elveszett, mert kacagást hallott. Összeszorította erőszakosan kiapadt szemgödreit, kényszerítette magát, hogy mint eddig, befelé lásson. Hiszen a vakok csálnak és titkolóznak, mert nem igaz a felpanaszolt végtelen sötétség, hanem egy másik, csudálatos világ ez. Gondoljatok álmai-

tokra, nincs-e lezárva a két fényttest és mégis milyen korlátlan az a mindeuség, mit mögötte élünk. A vakok égboltja is belül van és nem olyan gazdag a szivárvány színekben, mint a világtalanok színpompája. Tündöklő napok jönnek fel egükre, egymáshoz láncolt végtelen sorban és a semmi csillagokat teremtek, melyeknek miriádjai pillanatok alatt lesznek és vesznek. És mindig más és mindig más, sohasem ugyanaz, sem alakjuk, sem zenéjük. Nyugtalan rajzásuk szüntelen és pazar, hogy ne engedjék az embert az elveszett világra gondolni. A vakok világának nincs földje, csak ege. Minden az űrben jár, finoman leng, az ember-arcok, a virágok, a baljósan sötét hegyek és bolygók. Ez az embermögötti univerzum, melynek halála a megállás.

Ezt az univerzumot állította meg a kacagás és világtalan Rétyi József tragédiája beteljesedett. Fejére kapcsolta kezeit és felsikoltott:

— Istenem! Most már igazán vak vagyok!

Cserey Heléna leborult a szánalmas ember mellett és saját tragédiáját feledve, belefúrta könyörgő tekintetét az ég mélységébe és szívesen odaadta volna ezt a való világot, a vak ember árny-világáért.

A nagyobb szenvedés győzött...

Nyugodt, bölcs, árnyéktalan ember lett belőle. Másnap felment a sáfrányos, illatos palotába és beszólt az asszonyház ajtáján:

— Méltóságos, édes báróné asszony, készülünk az úr fogadására. Elég volt a bánatból.

— Ne kínozzon, atyám. Nem érem meg, hogy az én édes uram hazajöjjön, — panaszkolta Cserey Heléna.

— Te az új élet menyasszonya lettél, — intette a vak pap. — Kár is lenne, ha hazajönné, míg reá nem készültél. Sokat meg kell tanulnotok, hogy boldogok legyetek. Jer velem! Az élet titkát akarom

felfedni. Mostantól te vagy a gazda a háznál. Hallom, kiadtad a parancsot, hogy semmit helyéről el ne mozdítsanak, hogy hazatérő férjed mindent úgy találjon, mintha a megelőző percben lépett volna ki az ajtón. Jól vagyon. Most menjünk, nézzük meg a gazdaságot. Végy számba mindent és légy erős.

Cserey Heléna felragyogott a bölcs tanácsra, új életkedvvel megfogta a vak ember kezét és kivezette a mezőre. Nagy, barna gabonatáblák hullámzottak, üde, virágos rétek ujjongtak és a mezők áldása lengette feléjük hívó kezét. A világtalan ember letérdelt a fűrengeteg szélén, maga mellé intette az asszonyt, aki csodálkozva nézte, hogy szelíden megsímogatja a fűszálakat gyökértől virágig és, — mintha alig látható, kicsi zöld káprázat futna végig a tábla üde tengerén.

— Látod? — ujjongott a pap — a növénynek is szíve van és az alig néhány sejtből összetoldott füvecske tudja, hogy szeretik. Ha azt akarod, hogy nőjön, csak szeretned kell. No, most próbáld tel!

A különös cselekedettől és szavaktól meglepett asszony félve engedelmeskedett. Megsímogatta ő is a fűvet, de a fűrengés elmaradt.

— Ni! Ugy-i? — kérdezte boldogan a vén boldond Rétyi József.

— Tényleg, — színlelte az elámulást, de a szíve összeszorult és ezt gondolta: — Milyen jó, hogy vak ez az ember és nem látta, hogy a füvek mintha megbénultak volna érintésemről.

— Csak rosszra nem szabad gondolni, mikor áldásra kényszerítjük a mezőket. A legtöbb embernek az jár az eszében, hogy jövő héten kezdődhetik a kaszálás, az aratás, a gyilkolás. A mező hallja és elszorvad. Semmiféle életnek nem szabad bánatot okozni...

— Semmiféle életnek nem szabad bánatot okozni, — hebegte utána fehér szájjal az asszony.

Már messzi bent jártak az őlig érő gabonában.

Két markuk közé fogták a kalászt és figyelték, hogyan fészkelődik arany horgaival belekapaszkodva. Meglesteék, hogyan terít asztalt saját szárnyán a madár, a fácánok kifutottak a bokrok közül, hogy lássák, s a lyuk szádán ülő egér hosszú bajszait mozgatva kémlelte, milyen idő lesz holnap. A Szamosparton legelő ménes szembe robogott, s a csillaghomlokú lovak nevét mind meg kellett tanulnia. A lepkék játéka feje körül rezdült, rajzott az élet, gyűjtötte minden a fényt, lehelte a boldogságot, sóvárogta a szeretetet, nem ismerte a bánatot, a fák örködtek, minden pillanatban új virággyermekek születtek, zengett, beszélt minden kábító illatárban. A földből új áramok törtek fel, sehol egy gond-árnyalat, mint az emberi arcon, ujjongott minden, míg estére kelve az ősálmot elnémított mindent.

Ekkor a vak ember megfogta Cserey Heléna kezét és így szólt:

— Most láthattad: A test a lélek sara csupán. Az élet legnagyobb titka az anyaság. Megismervén, cselekedj aszerint...

Igy teltek a napok Sibón. Cserey Heléna, alig pitymallott, már talpon volt. Térdig áztatta a harmat a lábát, észre sem vette. Égett a munka a kezek alatt. Harsogott a fű, ropogott a kalász, teltek a magtárak, ekék tépték a földet, a hatalmas fehér ökrök nyögtek a teher alatt. Az emberek közül kiűzött asszony parancsolt:

— Siessetek, hogyha hazajön az én édes uram, mindent rendben találjon!

Ezért történt minden. Ez a gondolat adott erőt. A fák érte virágoztak, a gabonák miatta siettek érni, a mének ezt nyihogták, a fecskék ezzel figyelmeztették egymást a levegőben, a napok siettek, minden este ezt a reménységet tették párnájuk alá.

»Hazajön az én édes uram...«

A munka lendületében a világtalan emberről meg is feledkeztek. Ott élt a méheskertben. A méhek

illatáról tudta, hogy most milyen virágról gyűjtenek. Ismerte a beszédüket, ha az anyátlan család árvaságról panaszkodott, ha éhség gyötörte őket és a béke, jólét csendes suhogását. Eletük csodás rendszere nem volt titok előtte. Közeltartott arcával érzékelte, hogy az utolsó lépeket ellepték-e, ideges újjai megmondották, ha a viaszfedő alatt megérett az új élet és az anyabölcsők nagy függő kertjeiben dalolni kezdett a királyné a méz-koszorúk alatt.

Egy reggel azonban csodálatos változást vett észre a méhek dalában. Mintha másképpen zúgnának és másképpen dolgoznának. Már nem szállottak le hajára, szakállára, ha a röplyukhoz ült. Mérges szárnycsapásokkal úzták, haragudtak, ha behatolt a viasz-országba, szembe támadták, s mint a tűzeső, csaptak arcába és majdnem megölték. A virág és mézillatot elnyomta az éles, szúró sav szaga, melyet magából kilövelt a dühös nép. A vak ember megdöbbsent, szíven ütötte a csapás.

— Mi történt veletek kicsi madárkáim?

Figyelte, hallgatta, sehogy sem értette. És mintha körös-körül is megváltozott volna minden. A naptól sütött almának más lett az íze, a gyümölcs örömeiben kihasadtt az ágon, a szellő is nyugtalanabb lett, sietség és boldog szédülés vett erőt a természetben. Már a fáknak ütközött a világtalan ember, mintha azok is elmentek volna helyükről. Mintha a föld forgásában is változás volna...

— Mi ez? — tépelődött.

Egy reggel aztán magán is érezte a különös változást és akkor megértette. Fény és boldogság aranyozta be minden porcikáját.

Az anya dala zengett a levegőben...

III. FEJEZET

József császár mindent elért, amit akart. Erdély is behódolt. Legnagyobb ellenfele, Wesselényi Miklós egy esztendeje ült már Kufsteinban. A legutolsó jelentés szerint celláját sem engedi kisöpörni. Zárkózott, mogorva, szavát sem lehet venni.

— Vesszen ott a pizsokban, — mondotta a császár és többet nem gondolt rá. El is feledte. Fontosabb dolga volt, semhogy egy ilyen hozzá nem méltó, kis erdélyi bárócskával törődjék... Ebben az évben vezették be a német nyelvet az iskolákba s csak úgy mellékesen eltörölt néhány »nyelves-nyálás« barárendet, megszervezte a törvényszéket, megalakította az új adótörvényt, s már folytak a földfelmérési munkálatok. Az országot megrakta katonasággal és még püsszenni sem mert senki. Kolozsvár ugyan megpróbált egy kis lázadást, de azt is olyan hirtelen elfojtották, hogy jelenteni is fölösleges volt. A császári trón fényben úszott. Dölyfösen dicsekedett a hajlongó magyar uraknak:

— Európát csináltam belőletek.

Június végén maga is útrakelt, hogy személyesen győződjék meg uralkodásának »áldásairól« és fogadja a megvalósított örök Habsburg-álmom, a legyőzhetetlen Monarchiának hódolatát.

Július 14-én érkezett Nagyváradon át Kolozsvárra.

Erdély urai siettek hódolni. Valóságos versenyt futást rendeztek, hogy elsőnek érkezzenek a császár elébe. Alig tudták az elfogultságtól és a sietségtől kinyögni a fejedelmi gráciát hizelgő pár szót:

— Majestät!...

József császár leereszkedő és elégedett volt. Főlényesen ismertette intencióit az urak előtt, kik mély hódolattal helyeseltek és kiáltották háromszor:

— Hoch der Kaiser! Hoch! Hoch!

Nem volt egy szabad pillanata egész nap. Alig tódultak ki az urak az ajtón, új esedezőket jelentettek:

— Frau Baron Georg Bánffy und Frau Graf Ludwig Teleki.

— Kéretem, — intett a császár.

Gálánsan, kegyesen fogadta a dámákat. Elibők ment az ajtóig, leültette és méltóságosan hoffirozott nekik.

— Felség, mi a magáról megfélelkezett szerencsétlen fogolynak, Wesselényi Miklósnak vagyunk a testvérei és árva feleségének esedező követői, aki Felséged tilalma miatt nem lépheti át otthona határát és általunk küldi könnyel-szenvedéssel írott, alázatos kérvényét...

— Bitte, bitte... — idegeskedett a császár. — Hogyne, hogyne... Nyugtassák meg a bárónét, gondjaimba veszem ügyét. Köszönöm, köszönöm...

A dámák bájosan kihátráltak.

— Van még valaki? — kérdezte unotta a császár.

— Említésre való ember nincsen, Felség. — Mindössze egy öreg, falusi paraszt-pap várakozik.

— Adjanak neki némi segílyt és küldjék el.

— Felségeddel személyesen óhajt beszélni.

— Ugy?... Vezessék be!

Az ablakhoz állott és nézte a néma vonalaiban is impozáns, gyönyörű Szentmihály-templomot, de nyílt az ajtó és bizonytalanul, újjait előre nyujtva magas, kopott palástú, halál-megjelenésű, vak ember lépett elő. A császár megrázkódott.

— Ki ön?

— Rétyi József sibói elcsapott réformátus lelkész vagyok, Felség.

— Brav, brav, de mit akar?

— Az én jó patrónusomnak, Méltóságos báró Wesselényi Miklósnak ügyében alkalmatlankodom, Felség.

— Ah, ön is. A báróné küldte?

— Nem. A magam jószántából jöttem.

— Kár volt fáradni. A báró ügye le van zárva, de majd meglátjuk, mit tehetünk az érdekében... Köszönöm.

— De, Felség, — ellenkezett a pap. — Én éppen azt kérem, hogy ne bocsássa szabadon.

A császár meglepődött.

— De hisz ez érdekesebb, mint hittem. Végre egy originell ember.

Közel lépett és figyelmesen megnézte a vén sírjelt. A palota drága szőnyegektől, súlyos függönyöktől és nehéz butoroktól tompított homályosságában csak most vette észre, hogy világtalan ember áll előtte.

— Ön vak?

A vén ember megrázkódott, az izgalomtól a sárga bőr fényesen feszült rá tatáros arcára, de a hangja zengett bátran, feltűnően:

— Nem vakultam meg, Felség, csak behúnytam a szemeimet, hogy ne lássam Erdély pusztulását...

A császár jól mulatott.

— Végre egy rebellis. Valóságos rebellis. Hogy mondta? Mondja mégegyszer!

Világtalan Rétyi Józsefet nem bántotta most már a kacagás, szívére tette a kezét, fehér szakállát felemelte és elismételte:

— Csak behúnytam a szemeimet, hogy ne kelljen látnom Erdélyország pusztulását.

Annyi meggyőződés, bölcsesség, töretlen erő csengett a feleletben, hogy a császár elkomolyodott. Nemcsak az ember, a szó is fehér volt. Ezüst ember ezüst szava. Bántotta. Egészen elrontotta jó benyomásait. Hamar és hidegen végzett.

— Kérését teljesítem. Nem bocsátom szabadon báró Wesselényi Miklóst.

Az agg örömmel esett térdre.

— Fizesse meg az Isten, Felség!

A kamarás sietve vezette ki. Alig értek a küszöbig, a császár mást gondolt.

— Vezesse vissza a tiszteletes urat és hagyjon magunkra.

Az inasok belenyomták egy öblös karosszékbe az öregot és kitakarodtak. A császár szembe ült vele.

— Önnel szemben is durva volt a báró? Talán lelőtte a katedráról, rárontott az ön hajlékára is, vagy bottal tett eleget patrónusi kötelezettségének?

Rétyi József tiltakozott.

— Akkor miért gyűlöli?

— Senkit sem szeretek jobban, — vallotta be a pap.

— Ha így van, ön vagy következetlen, vagy tébolyodott, hogy mégis tömlöcben akarja elveszíteni.

— Erdélyországot nálánál is jobban szeretem.

— Hogy függ ez össze? — lepődött meg József császár.

A vak mosolygott.

— Amíg Wesselényi báró szabadon volt, Felséged rendelkezéseivel szemben ellenállásra buzdított. De mi ő egy uralkodóhoz mérten? Sem hatalomban, sem elmében nem mérkőzhet Felségeddel. Tehetetlen fájó szív csak ő, kidobva Erdély országújtára, melyen az események végigvágatnak és eltiporják. Forrongó kedélye, gáttalan vére nem ismert határt. Hatalmas szenvedélyek és súlyos szenvedések sújtották. A szava arany volt és azzal, amit hirdetett, eleget tett küldetésének, mert ő sem tudta, amint Felséged sem sejtí, hogy a meg nem szervezett ellenállás a legnagyobb ellenállás. Abban a pillanatban lett méltó ellenfele, amikor Felséged elhárította útjából és mártírrá tette. Azóta néma gondolatokkal, meg nem ismert érzésekkel kell harcolnia, amelyek minden uralkodónál erősebbek. Mikor Felséged elmúlik, alkotása összeomlik és a néma gondolatok fognak uralkodni,

amelyeknek munkáját csak rontaná Wesselényi Miklós. Ezért kérem, hogy ne bocsássa szabadon. Mihelyt van kivel harcolnia a császárnak, ő győzött és Erdély elveszett. Maradjon a tömlőben Wesselényi Miklós, hogy Erdély győzedelmeskedjék...

— Furcsa felfogás, — töprengett a császár, s kevés hallgatás után ingerülten tette hozzá. — Tévedsz öregember, a politika nem metafizika.

— De a háza metafizika, — vitatkozott vakmerően a pap. — És nem az emberek, ez a föld mond ellent Felségednek.

— A föld anyag, melyet saját képemre formálok.

— Akkor vissza kell teremtenie előbb a világot.

— Merész vagy, vakember, — ráncolta össze homlokát az ifjú császár, — de magyarázd meg szavaidat.

— Bocsásson meg, Felség, de én hiszem és valom, hogy nem császárok uralkodnak a földön, hanem a föld az embereken.

— Nem csodálom, hogy elcsaptak a katedrálról — mulatott a császár. — Hogy az agyag uralkodik az agyon. Felségsértés és hittagadás egyszerre. Folytasd csak...

Esdeklőre változott a Rétyi József hangja.

— Ne vedd el tőlem uram a hitet, hogy Erdély földjének lelke van, inkább kövesd, értsd meg! Á mindenségen az anyaság nagy törvénye uralkodik öröktől fogva, örökké. Te az apát börtönbe veted, de a gyermek a te ellenfeled. Akármilyen rendeletet adsz ki, mégis a tavalyi fű sarjad elő a földből. Nem tépheted ki az anyák mellét, hogy az anyatej titkát megöld. Az étherben zengő világ nem fog a kedvedért németül beszélni. Nagy országépítő reformjaid hamarabb eltűnnek, mintsem egy pillangó szárnyáról lekopik a hímpor. Katonáid erejét megőrli az idő és a gyermekek játszani fognak az apjuk mellének szegzett ócska fegyverekkel. Minden uralkodás csak véges piramis építés, melyben a császárok

pihenni készülnek. Ásasd ki uram a legnagyobb elmék sírját, hogy meggyőződjél: Valóban az agyag uralkodik az agyon... Mert az anyagban Isten lelke vagyon és a soha el nem múló törvények ágya a föld, melyek azt akarják, hogy a búza maradjon búzának, a madár madárnak, Erdély Erdélynek, a magyar magyarnak, az anyanyelv anyanyelvnek... Siess, felséges uram, mert új századok előtörőben vannak és te gyöngye vagy, hogy elfojtsd e földnek szavát. Az élet törvényei már hatnak, az anyák új világot szülnék, a régi csontokat elsöpri az új élet, mely siet beföldni minden sírt. Az emberi törvények lomtárba hullanak, a hazák lelke néha sír, máskor örvendezik, de el nem pusztul soha. Csak aki szeret, az halhatatlan... Hidd meg, uram, az igazamat és tégy, amit akarsz, de ne öld meg a föld, a dolgok lelkét, mert míg így cselekszel, boldog nem is lehetsz. Pedig csak a boldog emberek a nagy emberek. Sírom szájából kérlek, felséges királyom, siess, siess! Tanuld meg az anyák dalát, az élet egyetlen boldogságát, a létnek nagy titkát, a föld misztériumát és halhatatlan leszel...

A bensőbből előtörő érzésáradat elnémította az öregembert. Meg sem várta, hogy a császár kegyelemben bocsássa. Szentséges elfogódással felállott és kitapogatott az ajtón. A császár nem marasztalta. Az ijedten előbukkanó kancellárnak kurtán annyit mondott:

— Ezt az embert kísérjék figyelemmel és tegyenek jelentést róla.

Pár tétova lépést tett és hosszan elgondolkozva félhangosan ismételte:

— »Az anyaság uralkodik a földön...«

Fél óra mulva nem is emlékezett a császár a félbolond vak emberre.

— Sok ilyen bohókás elméjű, jádзи ember van Erdélyben, — jegyezte meg a kamarás, de a császár oda se hallgatott, munkába merült.

Egyik kellemetlenség a másikat érte. Kedvenc nagy terve, a kataszter behozatala és keresztülvitele sehogysem sikerült. A nép ellenszegült, az urak titokban bujtogatták, a kolozsvári lázadás is kiderült. Az országba beküldött 750 mérnökkari tiszt kevésnek bizonyult. Betanított falusi jegyzők, iskolamesterek, írások, sok helyen parasztok végezték a munkát. A tudatlan földmérőknek egész serege lepte el a földeket és mezőket. Szekérderékszámra írták tele az íveket táblákkal, tervekkel, bevallásokkal és ahol pénz-bűzt éreztek, ott zsaroltak, milliókat zsebeltek, valóságos fosztogatást rendeztek. Panaszok áradata fogadta a császárt mindenütt útjában. Látnia kellett, hogy az Erdélyre szabadított cseh tisztviselők legszentebb szándékait is kiforgatták, nevét gyűlöltté tették, a falvakra kivetett katonák gyalázatos dolgokat műveltek, az útonállók, rablók elszaporodtak, úrtól parasztig titokban mindenki átkozta, a rend, békés munka felborult, gyűlölködés, bosszúállás, mindenütt elvadult embersordák viczorították egymásra fogait, hitgyűlölet, fajgyűlölet, nyomor, visszaélés, gyökérig rothadt állapotok, ugrásra kész népek fogadták mindenütt. A bécsi fényes Burgban megálmodott szép álmok, a hideg számítással, megváltói melegséggel utolsó pontig kidolgozott terv elferdült, torz és kétségbeejtően aljas lett a valóságban. Új világot akart hozni és a régi jót is elrontotta. Hatalmas elméje tisztán látta, hogy még egyetlen megrázkódtatás és széthull egész élete munkája. Pedig szándéka tiszta volt, nemes, igaz és gyönyörű volt az akarat. Mennyeországba készült és pokolban nyitotta fel szeméit. És ebben a felfordulásban érezte, hogy egyedül van. Rettetés, hízélgés, gyűlölség, aljasság környezi. Nincs egyetlen ember a végeláthatatlan birodalomban, aki szeretné...

— Borzasztó így, — vallotta be egy fáradt pillanatában.

Mihelyt reá gondolt, szomjazta, hogy szeressék, ne

házdjanak neki az emberek, hanem megismerjék és önmagáért becsüljék. Ingerült és szeszélyes volt. Csak akkor derült fel, mikor a kamarás jelentette.

— Méltóságos Haller Jánosné grófnő Felségednél kihallgatásért esedezik.

— Közölje Öméltóságával, hogy kapjoni kastélyában személyesen látogatjuk meg...

Alig várta a másnapot. Szokásához híven egyedül lovagolt előre. Úzte a vágy. Képelete gyönyörű, emberi éjszakát festett. A Szamos hosszú rétvén tobzódó virágtenger tüzelte és a földből áradó élet teremteni készítette. Szemei szikráztak és boldogan nyujtózott lova hátán. Osztönös életszomjából belehajtott a derekig érő buja fűbe és csizmáival rugta a nagy-kelyhű virágokat, verte, gázolta, míg arany virágpör felhőzte körül. Megbámulta a sarló alá érett gabonák leírhatatlan ritmusát, pisztolyával szétlőtt néhány tárt pipacsot és élvezte, hogyan robban piros foszlányokká... A hátgerincén lefutó verejték lejelesen csiklandozta, szétgombolta bluzát, hogy felséges mellét odatárja a reáomló napsugár-hullámnak.

Igy jutott eszébe a furcsa világtalan pap szava.

— Kár, hogy nincs itt, — kacagott fesztelenül saját sikamlós gondolatára. — Most láthatná, hogy az apaság is uralkodik a földön.

Régen látta a szépasszonyt, a forró, kemény, izgalomtól zengő gyönyörű testét, amely fehér és rózsaszín pírban fürdik és tökéletes, mintha tejszínben mosott kézzel mintázták volna. Vajjon megvan-e a régi szokása, hogy hosszúszerű selymes pávatollal legyezteti magát?

A kastély, melyet ő építtetett az asszonynak, már előtűnt. Elégedetten jegyezte meg.

— Messziről is helyes kis bűnfészek.

Semmi mozgás nem látszott a palota körül, mintha kihalt, lakatlan volna, de a kapu tárva volt. A császárnak jól esett a figyelem, a diszkrét romantika. Tudta, hogy belül is a finom, nyugati tapintat várja.

Varázsra jár minden. Kedvenc illata szétpermetezve a rejtett párnákon, a függönyök, ágykárpít aranyrojtjai nyugodtan csüngenek a puha, színes félhomályban. Arany, ezüst, drágakövek szikráznak bele és az asszony kékfényű szeme röpköd tiszta sugarakkal. A csodásmívű kandallón egyetlen dísz kedvenc állatja, egy hófehér angora macska, mely úgy van betanítva, hogy minden szerelmes sóhajásra hátát púposítja. Az antik asztalon néhány friss virág van elhullatva, mintha csak ott feledték volna.

A lova bordáin összeszorította térdeit a császár és úgy érezte, hogy mindjárt szoborrá merevedik a gyönyörűségtől...

A felsepert úton nem járt senki, mintha a kíváncsi parasztokat is eltakarították volna róla, hogy kedvére tehesse meg az utolsó, lihegő asszonyhoz rohanást.

A kastély nemes tölgyszín ajtaja is csak abban a pillanatban tárult szét, mikor a mén megállott előtte, s a fényekből pattanó mozaikon drága hódolatra hajlott a páratlan asszony.

— Oh Felség!

A kapu magától zárult be utánok.

A császár ijedten nézett rá az asszonyra.

— Mi történt önnel, grófnő?

Megtörtén, talpig gyászban állott előtte az asszony. Két szép almavirág orcája olyan volt, mint a megsárgult elefántcsont. Keblei bágyadtan estek alá, szemei alját bemosta a könny, riadt nézését nem mert felemelni, a hús összetartó ereje megszakadt és száraz lihegéssel omlott ki száján az elpusztult lélek. Körmei nem voltak arannyal festve, a szépség ihlete elszállt. Józanító és kellemetlen látvány volt, mint egy magamegűnt koros leány.

— Mintha már meg volna címezve a sírba, — borzadozott a császár. — Csak a hullafoltok hiányzanak róla.

Bántotta a csend is. A szenvedő asszonyok kényesek, kéretik magukat és azt akarják, hogy állandóan a sebüket izgassák. Egészen lehült, ellenségesen nézte az asszonyt, aki olyan tragikusan ült, hogy a bánat folyt le a szék lábán. Elfordította szemeit róla és szétpillantott a szobában. A dédelgetett macska borzasan ott ült ugyan a kandallón, de olyan undorító sovány volt, hogy csak egy ösztövérvörös ördög hiányzott a hátáról. Hát hiszen a megszokott illat megvolt, de jobb lett volna, ha tömjént éget helyette, s valami öregbötüs, bikkfa fedelű imádságos könyvet forgat mellette. Utóbb a humoros oldaláról fogta az ügyet, s szórakozott régi szeretőjén. Gondolatban gúnyos, közönséges szerelmi vallomásokkal dobálta.

— Du Frühling meines Lebens, mein süsser Traum, ewig Geliebte... Engel... mein Vergissnicht... :

Hangosan tette utána.

— Undsoweiter...

Maga is érezte, hogy úgy hat, mint az arculcsapás. Restelkedve kémlelte az asszonyt, hiszen sajnálta volna megsérteni. Hangja is lepegő, bánatvizes volt és fáradt mozdulatokkal kellemeteskedett.

— Meg sem tudom hálálni Felségednek ezt a a kitüntető kegyet.

A császár szinte megfázott tőle. Szeretett volna kikiáltani a cselédeknek: Hamar, hamar, koporsót neki! — de udvariasan részvétet mutatott.

— Meg vagyok döbbenve, grófnő.

— Borzasztóan szenvedtem, Felség!

— De kit gyászol?

— Szabad-e őszintének lennem?

— Csak őszintének szabad lennie.

Néhány riadt, törött pillanatig kereste a formát, de aztán önkéntelen tört ki belőle.

— Szörnyűt vétkeztünk mind a ketten, Felség.

— Vétkeztünk? — és a császár élesen megnyomta a szót. — Ugyan ki ellen?

Nemes Zsuzsa összecsuklott.

— Wesselényi Miklós ellen.

A császár indulatosan felcsattant.

— Már megint ez a gonosztevő! Tapintatosabbnak gondoltam, grófnő!

— Grácia, pardon árva életemnek! — vonaglott az asszony. — De mióta az iszonytató eset megtörtént, nincs nyugodalmam. Látomásaim vannak.

A gyászruha alól kinyújtotta két sápadt karját, démoni szépséggel felemelkedett tágranyílt fehér szemekkel borzadva.

— Azóta éjjel-nappal látom. Ott ül véresen azon a széken és két meghótt kicsiny fia koporsóját szótlanul tartja az ölében. Ha kimegyek, utánam jön, ha hintóba ülök, hogy meneküljek, hóna alá kapja a koporsót és úgy fut utánam... Jaj, mentsen meg, Felség!...

— Eszelős, — állapította meg a császár és felállott.

— Nyugodjék meg, grófnő. Ön semmiben sem hibás. Wesselényi báró jó egészségben ott ül Kufsteinban az ötös számú cellában és megérdemelt büntetését tölti. Gondoskodtam róla, hogy ne szaladgáljon koporsókkal a hóna alatt. Önhöz pedig elküldöm az orvosomat, aki majd elvágja a kísértetek szárnyát.

A nyomorult asszonyban, mikor a császár felállott, hogy távozzék, leomlott minden tisztelet.

— Felséges uram, hiába küldi ide a felcserét, mert Wesselényi Miklós bizon szaladgál azután is. Nemcsak én látom, mások is látják. Ha elájulok, vagy elalszom, felkel a székről és minden házba betér, rámutat a koporsóra és azt mondja: — »Itt nyugszik Erdélyország.« — Ne küldje a felcserit, felséges uram... Mások is látták... Mások is hallották... Ha kell, szent esküvel meg is bizonyítják...

Ettől a perctől kezdve József császár előtt nem szabadott kiejteni régi szeretője nevét.

IV. FEJEZET

Búcsúzott a császár Erdélytől. Nyomott, rossz-kedvű volt. Az urak remegve feszengtek előtte.

— Ezredes! — fordult Neu báróhoz. — Nem vagyunk megelégedve önnel. Azért bízunk meg a földmérési munkák vezetésével, hogy rendben és pontosan vezesse. Zúrjavart és panaszt kell tapasztalnunk. Elvárjuk, hogy októberre minden készen legyen.

Az ezredes mentegetőzött, de a császár már a főhadparancsnokhoz fordult.

— Gróf! A katonaság viselkedése türhetetlen. A legrövidebb időn belül tegyen megnyugtató jelentést.

— Meglesz, Felség...

A császár oda sem figyelt.

— Úgy a kormányzó, mint a jelenlevő főispánok vegyék tudomásul, hogy intézkedéseim végrehajtásánál mulasztást nem tűrök. Én az ország érdekében cselekszem és nem azért jöttem, hogy tanfolyamokat rendezzek céljaim felől, hanem föltétlen engedelmességet és pontosságot várok. Ennek az országnak állapota kétségbeejtő. A közigazgatás hiányos és önkényes. A nép tudatlan és elmaradott, le van szegényedve és lázongó. A nemesség alig várja, hogy kihúzzam a lábamat innen. Semmi kultúra. A földek műveletlenek, a népoktatás primitív, a lakosság gyér, kereskedelem alig van, az állam nyelvét nem ismerik, közbiztonságról beszélni is alig lehet. Fel sem lehet hirtelenében sorolni, mennyi hiba, mulasztás terheli ez országrésznek vezetőségét. A gyűléstartás, tiltakozási mánia, szónoklás, politizálás az, ami önöknél pom-

pásan ki van fejlődve. Jól élni, mulatni Erdélyben tudnak. Hivatalt és medvét vadászni, címert festeni, s jobbágyot dolgoztatni. Elég volt már belőle. Értsek meg már egyszer, hogy egész Európa új idők szelét érzi, és valami tömegvágy van kitörőben, ami meg fogja rázni a világot és elsöpri az urakat. Nem akarom, hogy birodalmamat készületlen találja. Máris elkéstünk, hiszen csak az alapok lerakásánál tartunk. Megkövetelem, hogy munkámban támogassanak, különben az eljövendő következményekért, Erdély összeomlásáért önöket teszem felelőssé...

Leforrázva távoztak az urak. A kitüntetések, a tervezett ünnepségek elmaradtak. Aznap senkit sem bocsátottak a császár elébe. Megkezdett munkája az asztalon hevert. Mély gondolatokba merülten járt fel, alá a szobában és senki sem tudta, hogy mi történt vele. Az ebéd is zártkörű, néma és fagyos volt. Utána azonnal kiadta a parancsot, hogy fogjanak. Már rajta volt útiköpenyegre, mikor a kamarás félénken elébe járult.

— Felsőged parancsából...

— Nos? — állott meg pillanatra József.

— Felsőgednek mély hódolattal jelentem, hogy azon vak és félbolondnak látszó sibói pap, — kinek szemmeltartását legkegyelmesebben megparancsolni méltóztatott, — ma a reggeli órákban különös körülmények között meghalt.

— Ugyan. Különös körülmények között?

— Igen... Az eset legalább is szokatlan...

— De beszéljen, kedves kamarás, — sürgette a császár.

— Kiderült, hogy otthon nem is tudtak eljöveteleéről. Mondhatni megszökött. Titokban parasztszekeret fogadott és azon jött be Kolozsvárra. A báróné (ki egyébként csodálatos egy asszony) tűvé tette az egész környéket, de természetesen sehol sem találták...

— Mikor felsőgedtől távozott, legügyesebb emberünket bízta meg, aki parasztnak öltözött és fel-

kéredzett a szekere. Öreg emberben nem áll meg a szó, egész úton beszélgettek. Derűsnek, jókedvűnek mutatkozott. Egészen összeleledtek a hosszú úton. Öreg este volt, mikor Sibóra megérkeztek. A bárónéhoz már nem juthatott, hanem hátravezettette magát a méheskertbe, mert ott van a szállása. Rigolyás öreg ember lehetett, mert a méhektől semmi kincsért meg nem válnék, hiába kínálják a kastélyban vetett ágygyal. Különös dolgokat beszél hozzájuk és ahogy megállapítani sikerült szavaiból, valami pogányizú teológiát alakított, melyet ő »erdélyi vallásnak« nevez és amelynek tételeit a méhek életéből szűrte le. Természetesen komoly figyelmet nem érdemelnek ezek a dolgok, de némi rendszer van bennük.

»A világot az anyák igazgatják — mondotta emberünknek, — akik (bocsánat, de ezt a kifejezést használta (hatalmasabbak a császároknál és csak az anyák halhatatlanok. Ők a folytonos világteremtők és az idő sem egyéb, mint a folytonos szülés egymásutánjának megjelölése. Minden élet belőlük támad és csak ők képesek megtestesíteni a mindenségben rejtőző isteni lelket. Hatalmuk, erejük és fegyverük a szeretet, amely az élet fészke és titka. Az élet terjedése pedig az anya-megszállás nagy törvénye szerint történik. Minden fűnek van fű-gyermek, virágnak virág-gyermek, porszemnek porszem-gyermek... Az anya és gyermek misztikus, örök kapcsolata a létnek megfejtése, a kereszténység által hirdetett »örök élet«-nek, ami tulajdonképpen a létnek csak fokozata, mert mihelyt a lét adva van, nem lenni többé lehetetlen. Nincs halál, csak átváltozás a mindenség grandiózus vérkeringésében, hogy újra szülessünk az anyaság törvényének kényszere alatt... Mindennek a titkára a méhek tanították...

— Ilyeneket mondott azon az este és békésen aludt el szalma ágyán. Másnap reggel sem látszott, hogy közel volna a halál, bár viselkedése különös volt. Végigtapogatott minden méhes kosarat, hosz-

szan átölelte mindeniket és átlátszóvá vékonyult öreg füleit rájuk hajtotta. Azután kiült a röplyukak elé és gyenge éneklő hangon elmondotta a »méhek imádságát«. Amint utólag kiderült, ezt minden reggel megcselekedte és a falu népe közül sokan meg is tanulták. A vigyázásra küldött ember le is írta és ha megengedi felséged, felolvasom...

A császár némán intett és a kamarás olvasta:

»Jertek, jertek Napnak gyermekei...

Gyűlj, gyűlj mézezske, nyárnak szentelt vize...

Épülj viaszhajlék, árváknak bölcsője...

Ti vagytok e földnek őrzői, ékes kis hajdui...

Erdély fulánkos hadserege... Fű, virág, levegő, harmat, föld és emberek szabadságának katonái...

Ne feledjétek, hogy csak a magyarul öntözött virág édes... Mondjátok meg minden virágnak, hogy megmérgezzék, ki e föld ellen tör... Uzenem atyátoknak a Napsugárnak, kiből fogantattatok...

Szálljatok, szálljatok Napnak madárkái... a vizszontlátásra...«

A különös himnusz megszakadt. A két ember elkomolyodva hallgatott és csak későre ébredt rá a kamarás, hogy a császárral van. Ijedten folytatta:

— Lehet, hogy többet is akart mondani, de hirtelen szava szakadt és elhanyaglott a mély fűben...

— ...Mikor megtalálták, halott volt már és egy raj méhecske pihent a szívéen...

Az egész utazás alatt egyetlen szót sem váltott senkivel a császár. Behuzódott az aranytengelyű hintó sarkába és lezárt szemekkel magábaroszkodt. Csak akkor intette idegesen sietségre a hintót, mikor Szamosújvár, Dés, Bethlen, Beszterce uccáin a nép bőgte a betanított háromszoros »Hoch«-ot, hurrát. Bukovinán, Galicián át akart Pestre menni és onnan hazatérni. Csak a besztercei havasok alatt ült lóra és kíséretét előre küldötte. A határon az út legmaga-

sabb pontján visszafordította lovát, felegyenesedett és visszanezett Erdélyre.

Mit gondolt, mit nem gondolt, — senki sem tudja.

A kíséret aggódott, mert estre hajolt az idő és a havasok között hamar sötétedik.

A császár azonban csak állott mozdulatlan, mintha oda cövekelték volna, le nem vette szemeit Erdélyországról.

A fekete hegyormok élesen nyúltak fel az égbe, mellette az erdők tompán zúgtak, a távoli kék ködormok mögött már lecsúszott a nap, az életzaj elszűnt, az éj temploma épült, haragos fellegek egymásra tolultak, falvak, tornyok elenyésztek, a hold felbujt és az országra borult feneketlen homály felett megjelent egy hatalmas ember.

Az úrben lebegett és két gyermekkoporsót tartott a hóna alatt.

A császár felkiáltott és rémülten eltűnt a hegynyereg mögött...

V. FEJEZET

Azon éjjel halálos betegen vitték Gorbóra Nemes Zsuzsa grófnőt.

A császár látogatása miatt eltávolított cselédek suttogva beszéltek, hogyan »bolondul meg« a grófné. Alig húzta ki lábait Kapjonból a felség, az összeroskadt szépasszony magasra ugrott, mint a meglőtt vad, az ajtóhoz futott és elreteszelte. Furesa fejemozdulatokkal sokszor megnézte magát a tükörben, s bugyborékoló kacagással újra a szoba közepébe futott.

— Mindjárt, Felség, — suttogta és a következő pillanatban egyetlen rántással letépte a drága selyemruhát.

— Mindjárt, Felség, — mondotta újból s odaszökött a császár szobrához, amely ott állott feje márványból megszólaló hűen kifaragva az ágya fejénél és olyant taszított rajta, hogy a szobor diribdarabokra törött. Ami ékesség volt a házban, mindent összerombolt. Az angora macska felborzolt szőrrel nyávogott a kandalló párkányán. Nótába kezdett, s a velencei tükrök üvegcserepei, a márványszobrok darabjai fölött táncra kerekedett. Mezítelen lábaiból ömlött a vér, s sarkáig érő selyemhaja lobogott utána. Végül ájultan összeesett. Úgy szedték fel a frájjok összetörten a földről. Már alig vert a szíve, nem is lélegzett. Olyan volt, mint a hótt. Hiába öntözték pézsmavízzel, szagoltatták az ecetet, súrolták a szíve táját, kenték a halántékát, két teljes óra hosszáig meg sem moccant. Akkor felvetette szempilláit, s elaludt anélkül, hogy többet le tudta volna húyni.

A Kolozsvárról hirtelenében kihozott tudós felcser sokáig uruskodott rajta, míg valahogy visszarántotta a földre.

Otthagyni azonban semmiletteképpen nem lehetett. A fényes szobát, hol mindez megtörtént, nem szenvedhette. Agyastól vitték ki a parkba addig is, míg elszállíthatták. Hiába rakták meg párnákkal a hintót és mentek lépésben a lovak, nem bírta ki. Erre hirtelenében kényelmes lektikát hevenyésztek, négy ember vállára vette és vitte, mint a koporsót. Más négy ember szurokfáklyákkal világította az utat Gorbó felé.

Máskor úgy utazott, mint egy királyné. Négy ló volt a hintó elé fogva, törökösen festett négy gyönyörű állat. Elöl-hátul kíséret futtatott, a hintón tázslis, bécsi kalpagos inasok állottak. Falu között lépésben kellett haladni, a népet kiharancsolták, hogy csókolja a dáma hintóból kicsüngő két hófehér kezét...

Hiszen most is lecsüngött a két remek asszonykéz, de csak férje, Haller János uram csókolgatta. A népek az ablakok mögül kacagták, hogy végre ő is hozzájutott.

Egyedül az időjárással vala szerencséje a híres szeretőnek. Holdtölte volt, s szélesend. Az a kicsi harmat, ami hullott, még jólesett az arcának. Csendesen szendergett és ha nem aludt, nézte a csillagokat, s a szép csóvában úszó fáklyafüstöt.

Éjfél tájban a levegő megborzadt, kis szél kerekedett. Elején alig mozdította meg az út porát, s az ezüsthényben ragyogó falevelek éppen csak megpillinkéztek tőle. Később hűvösebb lett a levegő, ahogy a hegyek lábaihoz közeledtek. A Ciblesz felől felhők úsztak elő és eltakarták a tiszta ég tükrét. Lassan a sötétség teljes lett, s a fekete végtelenségben csak a szomorú fáklyásmenet látszott, a rőt-re festett emberek, kik a vállukon szóltanul vitték a császár szeretőjét. Néhány száraz villám végigcikázott felettük.

de egyetlen hang meg nem törte a dáma borzalmas álmait, s mégis hirtelen felrettent és a felhők közé meresztett tekintettel felkunkorodott a pihepárnák közül. Hegyes orrát szinte beleszúrta a homályba, mikor felsikoltott:

— Ni, a koporsós ember! Jön! Jön!

Alig győzték letenni a lektikát és mire utána-kaptak volna, kiugrott a világszép asszony, s fehér ingben megfutamodott, vissza az úton.

— Segítség!

Hiába kötötték be tiszta gyolccsal szemeit, csak tovább látta a koporsós embert és vergődött a férfiak keze között, míg jártányi ereje maradt. A szegény felcser még káromkodni sem mert tehetetlenségében. A púpos Haller János majdnem agyonverte, s egyre fenyegette, hogy csináljon valamit.

— Itt múlik ki a feleségem a kezei között!

A doktor latinul kezdett beszélni ijedtében, hogy ez, ha nem »histeria«, akkor fúriának kell tartania, mert ott a biztos jele, a »fixa idea«, de nyugodjék meg a gróf, mert mindjárt beáll a reakció és jön a lucidum intervallum.

— Nem lucidum intervallum kell nekem, hanem asszony, gazember kuruzsló! — bömbölt rá a kis gróf. — Itt fordítatom ki a bőréből, ha valamit nem csinál!

A természet azonban, ez a minden orvosoknak jótévője, segítségére jött. Az asszony elcsendesedett, pihegése megszűnt és rendes emberi hangon ezt mondotta:

— Jöjjön ide minden ember!

A férfiak odagyültek. Az erőtlen dámának erre megrepdestek a szempillái és csengő, kísérteti hangon kiáltozni kezdett:

— Ország-világ hallja, mert nagy az én bűnöm!...

Azzal elkezdte fennhangon a gyónást. Ott az útporában. Hiába reszketett az ura kezében a szép fehér gyöcskendő, nem meré bekötni szép hitvese száját.

— Tudjátok meg, hogy én voltam, ki veszedel-

met hoztam Erdélyországra is... Miattam ül a tömlőben Wesselényi Miklós, s rothad most a sírban két szép fiacskája... Testemmel vettem meg az ő szenvedéseit, csókokkal fizettem két kicsi sírhantért...

— Nyugodjék meg, méltóságos asszony! — kérlelte a doktor.

— Hát hogy nyugodhatnám — szidta el az orvost —, mikor én loptam ki az anyaszót a gyermek szájából, ledér bécsi rongyért adtam el a földet, hitet, szabadságot, a hóttak csontjától a csillagos éjig...

— Zsuzsa, édes lelkem! — esengett a férj.

— Hallgass, púpos ember, mert te is hibás vagy...

Újból elvesztette eszméletét, s a megrendült menetet tovább haladt. A lovasok előre vágattak, s egymás között beszélgettek.

— Ebből okulhattunk, — mondotta az egyik.

A társa megcsóválta a fejét.

— Hallottam én már olyan híres papot is, aki egyszer sem pökött, amíg prédikállott, de ilyen meg-rázó prédikációt egyet sem.

Keleten halványan pirosítani kezdett. A sötétségből kibontakozott a gorbói kastély és jó fertályóra mulva kíméletesen ágyba helyezték a beteg asszonyt.

Az emberek a fáklyákat eloltották.

A koporsós ember magára maradt.

Erdély felett csend volt.

VI. FEJEZET

Hajnalban alig tűnt el az égről a sok fényes vakondtúrás, egy gazdátlan felnyergelt ló tartotta be a fejét a palánkon. Javában készültek Sibón az aratásra, a sarló már a vállon függött, s a cigány a sereg megett ajzotta álmos hegedűjét, hogy muzikaszóval kísérje ki az összeölelkezett legényeket, leányokat a búzaföldekre.

— Gyilkosteringette! — kiáltott fel egyik lovász, — hiszen ez a Szellő, kit Farkas méltóságos úrnak ajándékoztunk volt Drágba. Tán nem történt valami baja?

Ketten is gyorsan lóra kaptak, s elváltattak Drág felé, kémlelni az utat. Cserey Heléna aggódva várta a hírt. Meg is találták Wesselényi Farkas urat. Az út mentén édesdeden aludt. A lódobogásra erélyesen szitkozódni kezdett, de azután megjuhászkodott.

— Egy kicsit behúnytam a szemeimet, hogy szerencsétlen gazdátok sorsán gondolkozzam, — magyarázta a legényeknek. — Hát nem megugrik ez a dög, hogy a kutyák a csontját... A drága szilvórium is mind kiömlött a kulacsomból... Pedig azért hoztam magammal, mert a gyomrom nem állhatja a tü szentelt vizeteket. Piha. Asszonyfőzés.

Cserey Heléna aggódva sietett elébe, de az öreg Farkas huncfutul megrántotta festett, harmatos bajszát, s csókot formált a száján.

— Ide ne gyere, te, mert rádragad az öregség!

— Csak nem történt valami baja?

— Affenét! A határon leszálok a lóról, hogy szedjek csukrétát neked, hát nem elszalad ez a farkasoknak való?

— De az ábrázata véres...

— Azt még tegnap körmölte le az az égetni-
való szép boszorkány, a Bánffy Gyuri felesége.

— A kormányzóné?

— Hát miért ne?

— Maga javíthatatlan — mosolygott Cserey Heléna.

Az öregúr nekibátorodott:

— Látod-e, most is, mikor a lovon elaludtam,
rólad álmodoztam...

— Csakhogy bevallja, — mulatott az asszony.

— Ördögadta — restelkedett a vén gavallér —,
érted azt is bevallanám, hogy József császár az én
törvénytelen fiam, de nem érek rá, mert hirtelené-
ben el akarom rendezni ezt a te kis gazdaságodat.
Asszonygazdálkodás! — legyintett lenézőn. — Ne is
tartóztass, mert megyek vezetni az aratási munkála-
tokat.

— Ne nyergeltessek egy csendesebb lovat, bátyám?

— Jobb lesz, ha elmegy hímezni az ezüst pende-
lyedet, míg kijövök a sodromból!

Nagy hangon már rendelkezett is:

— Mit nyujtozódtok, álomszuszékok! Ráértetek majd
Szamosújváron a tömlőcben. Miféle gazdátlan csikó
bitangol ott? Nem látod, hogy a házsámot tanulja,
amit felverettetett drága császárotok?... Hát most
kell itatni hajtani az ökröket? Miféle bombócok csün-
genek a farukon? Lenyaljátok róla, hogy ne lássam!
Megtanítalak én tüőket rendre, sok sültgalambváro
tolvaj! — Te, ott, minek hínak? Tán mesét mon-
dasz a lovamnak? Ne bámuld a pofáját, hanem hoz-
zad... Házas ember vagy? — rivallott a megszep-
pent cselédre. — Mondd meg a feleségednek, hogy
jövőben téged ültessen a tojásokra tyúk helyett, mert
az ilyen serény embert, mint te, másképp nem lehet
foglalkoztatni...

Az egész udvar megkönnyebbült, mikor kevélyen
kiböcögött. Az udvarbíró kísérte és mindegyre rán-
totta le a kalapját, mihelyt a vén báró hozzáfordult.

Semmi sem tetszett. Olyan boglyák setétedtek a

kaszálókon, hogy fedték el a napot az ember szeme elől. Farkas úr azonban felüvöltött és haragtól rozsdás képpel mutatott a gyönyörűen felgereblyézett földre, melyen már iperedett a kövér sarjú.

— Ti itt mit csináltatok?

— Kaszáltunk, instálom.

— Mit beszélsz? Kaszáltatok? Parasztot nyirtatok! Nem kaszáltatok!

Félóráig kellett a bocsánatot kérnie a szerencsétlen udvarbírónak, míg megbékélt. Akkor könyökig benyúlt a boglya derekába s megmarkásztta a drága, illatos kóstit. Onnan húzta ki a mustrát hirtelen, mintha a széna szívét rántaná ki. Megszagolta, beletemetkezett, s azzal a nap felé hajította.

— Jegyezd meg, hogy ez az a széna, melyet Árpád küldött Szvatopluk apátoknak.

A rengeteg búzatáblák már odafénylettek. A ló is, az ember is feltartotta fejét és vágatva értek a tábla farkához. Mindenki himnuszra fakadt, ki látta az áldásnak ezt az aranytengerét. A búza tüze égett a földön. Arany oltárasztal, melyet virágok világítottak meg. Felette halvány köd nyugszik, a gabona édes lehellete. Itt-ott sárga lobbanások látszanak, amint a túlradó élet lángja kicsap belőle. Minden szál olyan, mintha aranyhőmérő volna, mely Isten érettségünk dobogó szívének végtelenségét mutatja. Fölötte nincs szomorú madár, benne fekete virág. A tündöklő kalászkok tagadják a halált, hiszen mindenik az élet és áldás, az öröm, s ujjongás imakönyve, melyet örök dalra gyujt, forgat a nap és a szellő. Felhő-árnyék nem is látszik rajtuk, a felette szitáló szirti sas is kénytelen beleereszkedni, hogy a gyönyörűségtől kilihegje magát. Közötte kap piros karkikát a káprázattól a nyulak szeme és a nap, ha rátekinthet, sokig nem bír elmozdulni fölüle. Ilyenkor azt mondják az aratók, hogy dél van...

Vén Wesselényi Farkas is elfeledett gúnyolódni, pedig már a kaszálóknál kigondolta, hogy el fogja

nevezni köménymagnak, lencsének, soha nem látott veteménynek és végül megkérdi, hogy az egész há-
táron nem terem kenyér?... A búza azonban térdre-
kényszerítette. Leült a mesgyén és meghatottan szem-
lélődött.

Az aratók arattak...

Hosszú embervonal görbült a mézszínű gabona
tövében. A sűrű szalmarengetegbe belemerült a sarló
és a szár zengett, zengett, ahogy elmetszette, mintha
földbe fúródott napsugarak szakadtak volna el. A
búzafej behajlott az asszonyok ölébe, csókra ütő-
dött az emberarchoz és a szegény arató nép érezte a
kenyérrel-eljegyzés édességét, sietve nyúlt újabb ka-
lászok után és a kinyújtott emberkezdek mozgása
olyan volt, mintha a kétségbeesett emberiség kap-
kodna a boldogság megsejtett fantomja után.

Az aratók arattak...

Este a gyertya alá bujtatta Farkas úr az íródiá-
kot, bizonyos Tőkés János nevezetűt. A marosszéki
titoknoknak vala a fia, hétszilvafás, konok székely
gyerek, ki a kolozsvári kollégyomnak volt szépelméjű
alumnusa. Onnan hozta a nyárra magával Cserey He-
léna, azzal az ígérettel, hogy ha végez és megbecsüli
magát, valamelyik külső univerzitáson szívesen pal-
léroztatja.

Tőkés János tehát nekikönyökölt az árkuspapi-
rosnak, s leste a Farkas úr szavát, ki is előbb egyet
kortyintott a jó zsibói törkölyből («már megént za-
varog a gyomrom») és odamutatott a papirosra:

»Édes Ecsém, Miklós!

Nem tekintve előrehaladott koromat, s renge-
teg elfoglaltságomat, mellyel a gazdaság és közélet
elhalmoz, átrándultam Sibóra kissé rendbeszedni a há-
zad táját, hogy legalább a te ablakbavaló feleséged-
nek, — ki egyebet sem csinál, mint nap s éj utá-
nad emészti magát, — az álla fel ne kopják...«

Az íródiák mérgesen felugrott.

— Én ezt nem írom, méltóságos uram!

Farkas úr elhült a vakmerőségre, de nagyot nyelt, s jóindulatúlag megjegyezte:

— Magamon csodálkozom, hogy még élsz, édes fiam... Volt nekem egy íródeákomb. (Eppen olyan nyálas kölyök, mint te.) Egy este kéredzik, hogy ereszszem el a szeretőjéhez. (Sürgős írónivalónk volt akkor is.) Közismert türelmem akkor sem hagyott el, hanem azt mondom neki, hogy hozzon bé négy új lópatkót, s egy darab kerékráf-vasat. Behozza. — No, mondom, akárhogy nem mehetsz a szeretődhez. Előbb felöltöztetlek. Azzal fogom a négy lópatkót, kettőt a két csuklójára, kettőt a lábikráira csavarintok; a jó vastag kerékráfból pedig másnit kötök a nyakára... Egy hét mulva esett meg a szívem rajta és vettem le... Hol is hagytuk el azt a levelet?

Az íródiák morogva olvasta: — »hogy az állá fel ne kopjék...«

Az öregúr hátravetette a kezét és folytatta a nagy műveletet:

»... Evégből szemlét tartottam úgy az életen, mint a határon. A ménes gyalázatos. Maholnap minden cigány töled cserél lovat, ha tönkre akar menni. Bár el kell ismernem, hogy jobb karban vannak, mint a te híres kezéd alatt és a szaporulat is nagyobb. Megszámoltam vagy ötvenet, amelyért akár-melyik huszár szívesen elkárhoznék és csodálkozom a bárónén, hogy miféle praktikával hozta ki e felette nagy eredményt...

... A szénát kár is említenem, bár ha rajta hálhatnál, észre sem vennéd, hogy tömlöcben vagy... A gabonának egyetlen mentsége, hogy sok van és olyan súlyos, hogy törik le alatta a szekér... Néhány szál zabot eltettem mustrának. Máshelyt zászlónak lehetne kidugni az ablakon...

... Egyszóval gyalázatos gazdálkodást folytat a feleséged, s kár, hogy nem ereszt haza a császár,

mert, ha sokáig odamaradsz, még rajtam is tútesz, amit én nem tudnék túlélni...»

— Ki a fene zavar megint? — fordult az ajtóhoz, amelyen egy hírhozó ember bátortalankodott be ragyogó képpel.

— Nagy ujságot mondok, méltsás báró úr... A gorbói grófné halálán van. Úgy hozták haza Kapjonból lepedőben.

— Mit beszélsz te?

— Abbiza. Az úton minden dolgát kikiabálta ország-világ előtt, azt is, amit a mű jó urunk ellen vétett... Ugyan hordják a doktorokat hozzá, de segíteni nem tudnak rajta. A sikojtása csak nem szűnik. Az Isten nem ver bottal...

Wesselényi Farkas felrikkantott örömeiben:

— Jobb hírt nem is hozhattál volna, édes fiam! Ha paraszt nem volnál, még meg is ölelnék érte... Hol vagy, diák? Mit búvod azt a szamár levelet? Ugorj, s cigányt, bort ide, mert ma olyan kedvem van, mintha a császár maga hótt volna meg!...

Míg Cserey Heléna fáradtan hazakerült a mezőről, teljesen fel volt fordulva a ház. Az asztalon kancsókban állott a bor, a cigányok kézzel-lábbal dolgoztak, öreg Wesselényi Farkas járta a csüdüngölőt, s minden ablak tele volt vihogó fehérréppel, kik a jó talpalávalóra magukat riszálták.

— A drága uram jött meg, azért a nagy viasság, — gondolta dobogó szívvel először Cserey Heléna, s beletántorodott az örömbé. Futva sietett haza. Mikor a felrugott boroskancsók között az asztalon táncoló Wesselényi Farkast meglátta, egészen elképpedt.

— Mi történik itt, bátyám?

A vén Farkas a nóta közé fűzte az ujságot.

»Halled-e te kőrösi lány

(Nemes Zsuzsa haldoklik...)

A te szoknyád fodros-i már

(Nem éri meg a reggelt)

Nemcsak fodros, hanem tunikás

(Ejhaj! — Irják már a barátok a testámentumát)
Még az alja, még az alja piros pánilikás.
 (Gyere, táncolj te is!)

A cigányok s a bámészhad az úrnő egyetlen intésére lélekszakadva elkotródott.

— Szálljon le az asztról, bátyám és szégyelje magát! Igazat mondott?

— Mikor nem mondok én igazat? — mérgelődött Wesselényi Farkas és részletesen kezdte előadni, hogy Nemes Zsuzsa grófnő a császár elől kiszökött az ablakon, s teljesen összetörve hozták Gorbóra...

Cserey Heléna a csípőjére kapta erre a két kezét, s jól megmosta az öreg báró fejét.

— Miféle keresztyéntelen, pogány dolog ilyen nagy szerencsétlenség hirire ilyen erkölcstelen korhelykedést rendezni az asztal tetején! Nem szégyenli magát öreg ember létére? Ilyen szégyent hozni a házamra!...

— Asszony, elég! — dördült öblös hangon Wesselényi Farkas. — Ebben a pillanatban elhagyom hajlékodat. Hát ez a hála, hogy rendbehoztam a rongyos gazdaságtokat? Fogjatok bel!

Cserey Heléna szintén parancsolta:

— Fogjatok bel!

Öreg Wesselényi Farkasnak akkor esett le igazán az álla, mikor látja, hogy »helyette« az asszony száll a hintóba és kurtán odaszól a kocsisnak:

— Gorbóra!

— Megbolondultál? — kapkod utána a vén báró, de a ménék elragadják orra elől a hintót.

Tőkés János íródiák sápadtan moccanni sem mer a szoba sarkában, míg a haragos öreg úr ki nem fujja dühét. Wesselényi Farkas vasvilla-szemeket vet rá, majd odalép az ezüst kancsóhoz, jót húz belőle és véstjósloán azt mondja a diáknak:

— Egyszer volt nekem is egy feleségem. Eppen ilyen csodálatos, jószívű, emberileg meg nem érthető szent asszony vala, mint ez a te perzselni való asszonyod...

VII. FEJEZET

Nemes Zsuzsa grófnő, mint a kisírtszemű halál feküdt az ágyban. A borzalmas rohamok mindegyre megújultak, s a gyönyörű asszonytetet göresök, rángások kínozták, a téboly víziói nem szüntek, s ilyenkor kiugrott a párnák közül és a vár ablakán számtalanszor ki akarta vetni magát. Az orvosok tehetetlenül nézték s végül is fekvőhelyéhez kellett költözni. A gróf látva, hogy a tudomány ereje megszűnt, egy kolozsvári főbarátot hivatott, de a beteg elűzte magától, s a szenteltvíz cseppekre fintorba torzult az arca és olyan trágár szidalmakat szórt a legszentebb dolgokra is, hogy égneek állott minden hajszála az embernek.

— *A daemoniis est obsessa*, — állapította meg a pap és a vacogó grófnak magyarázta a megszállottság jegyeit. — *Innumerabiles sunt artes et fraudes diaboli ad decipiendum hominem, quibus ne fallatur, exorcista cautus esse debet.*

— *Cautus esse debet*, — vacogták a férj fogai és sürgette a papot, hogy tegyen meg mindent, ami hatalmában van.

— A szokatlan és csak a legkritkább esetben megengedhető aktust a jelenlevők lelki kára nélkül csak úgy végezhetem el — suttogott az egyház szolgája —, ha élő hittel s alázattal tesszük s a divinalis erő hatását feltűnés, borzadály, hitelenség nem zavarja. Evégből ismerni kell méltóságodnak az ötödik Pál pápa által felállított fontosabb szabályokat. Nevezetesen: Szükséges megállapítani a megszálló lelkek

számát és a megszállás idejét. Kérdezőik azonban a jelenlevőknek nem szabad. A démon hazudik, gúnyolódik, vagy súlyosan gyötri a testet, mindenképpen védekezik, hogy az emberi testet tovább bitorolhassa. Valahányszor tehát a testben megmozdul, vagy szúr, avagy váladékok ütnek ki a bőrön, a helyet a kereszt jelével fogom érinteni, megfigyelve, hogy milyen szavakra remeg meg leginkább a démon, mert ezen szavakat több ízben ismételni kell. Kínos és nehéz vele szemben a küzdelem, sokszor órákba telik, amíg sikerül a szerencsétlen beteget megszabadítani... És most Isten nevében kísértsük meg...

Dermedten hallgatott mindenki, s mintha egyszerre kicserélték volna, nehéz, tikkadtt lett a levegő, a fény elárvult, szokatlan színt és ízt kapott. Csak a beteg kacagott és szitkozódott, néha dalolt, máskor sírt. A pap imát mormolva felöltötte a fehér superpelliceumot és a violaszínű stólát. Mégegyszer figyelmeztetően felemelte mutatóujját: — *Secretum!* — és nehéz ezüstfeszülettel a kezében odalépett az ágyhoz, a körülállókat és a beteget meghintette szenteltvízzel. Az asszony fényre, zajra, e világra nézve érzéketlen szemekkel mosolygott. A pap a beteg mellére helyezte a feszületet, a nyakán csüngő stóla végét a szerencsétlen nő nyakán átvette térdreomlott és hosszan imába merült. Tompán, halkán zengett a mindenszentek litániája, s a nehézveretű latin órációk mennyei pompája ott világoskodott a fejek fölött. A könyörgések végén hangosan, megnyomva keményen minden szót és egymástól kis respiriumokkal megkülönböztetve így szólott a pap:

»Parancsolom neked, — bárki légy — tisztátalan lélek — és minden társaidnak... a Miurunk Jézus Krisztus megtestesülésének, szenvedésének, feltámadásának és mennyekbe szállásának misztériuma által... hogy megmondjad nekem a te nevedet... távozásod napját és óráját, valamiképpen jelezd és hogy nekem, az Úr — bár méltatlan — szolgájának

mindenben engedelmeskedjél, sem Isten ezen teremtményét, sem a körülállókat, vagy azok javait, semmi-képpen ne sértsed!...

A beteg nem mozdult, csak a szíve fölé helyezett pacifikálé hánykódott nyugtalanul. Az exorcista megérintette homlokát.

— Hallasz-e, Isten szolgálója?

Mintha forró tűz törne ki szájüregéből, a grófnő összerázkódott és erejefogyottan suttogta:

— Kárhozott vagyok ezen a földön és a más-világon. Könyörülj rajtam, koporsós ember! Beismerem minden bűneimet, melyek számosak. Jaj, nincsen, jaj nem lehet irgalom számomra!...

A pap elégedetten súgta oda a grófnak.

— A megszálló démon neve: »Koporsós ember.« Újabb keresztvetésre lendült karja.

— És mondd, Isten szolgálója, hol érzed a koporsós embert?

A válasz értelmes volt. A szemek visszakapták az élet fényét.

— A mellemen fekszik, az életemen fekszik...

Az egyház szolgálója megragadta a kedvező alkalmat és rákezdett a második exorcismusra:

»... Hallgass tehát és félj, fuss, Sátán, hitnek ellensége, az emberi nem pusztítója, halálvezető, élet-rabló, igazságferdítő, rossznak gyökere, gyűlölség indító, kapzsiság eredete, egyenetlenség oka, fájdalomnak fészke! Mit állasz és ellenállasz, mikor tudod, hogy Krisztus urunk eltörli utadat? Ót féld... és távozz tehát az Atyának, Fiúnak és Szentléleknek nevében!...

Felkacagott a homlokra írt jelek alatt az asszony.

— A koporsós embert akarod elijeszteni? Ót akarod gúnyolni, halálvezetőnek, életrablónak, rosszak gyökerének? Hát tudd meg pap, hogy akit kiűzöl, minden percen visszaimádkozom magamba! Tudd meg, hogy én már kiűztem e földről, börtönbe vettettem, életét megöltem, e földet tönkre tettem, minden lé-

lekzettel ellene vétkeztem és most nincs erőm visszahívni. Azért imádkozz, hogy visszajőjjön.

Olyan rémületesen nézett, olyan nagy volt belső gyötrelme, hogy a szép test szétszakadni látszott a kínoztól. A görbe gróf dült, szomorú vonásokkal, rekedt hangon súgta a papnak:

— Ne kínozd, hiszen igazat beszél.

A pap latinul felelt, hogy a körülállók ne értsék.

— *Daemones abscondunt se et relinquunt corpus quasi liberum ab omni molestia, ut infirma putet se omnino esse liberatam et exorcista defatigatus desistat, sed cessare non debet exorcista, donec viderit signa liberationis...* Csak most kezdődik az igazi küzdelem.

Hús szentelvizet permetezett az égőszemű, lázas asszonyra.

— Elhallgass, régi kígyó!

Mintha fonnyadt virágot ostorozna, az asszony felszisszent és újból elrívült.

— Csak te vagy igaz e földön és jóvátételten az én vétkem. Bár meghaltam volna, mielőtt megszülettem!...

Borzadva jelölte meg az átok hallattára a pap a beteg mellét.

— Rettenj ez emberi testtől!...

— Pusztult volna el... — folytatta az asszony, de új keresztjel érte homlokát.

— Legyen neked, démon, félelmed Isten képmása!

— Szakadt volna szét, mielőtt az a gondolat támadt benne...

— Parancsoljon neked Krisztus hatalma!

— Hogy megbocsáss nekem! — suttogta az asszony.

— Parancsoljon neked a szentséges kereszt!

— Hogy megments bennünket!

— A szeplőtelen bárány!...

— Hogy e földet megáldjad.

— Menj ki, átkozott!...

— Jőjj, siess, te áldott!

A beteg teljesen kimerült, csak a fény és árnyék váltakozott átlátszó homlokán, ahogy egymást üzték a gondolatok, mintha a benne küzdő angyal és démon gyors szárnycsapásai látszanának át rajta. Beesett arcán láz tüze égett, szétzilált gyönyörű haja verejtéktől nedvesen beszórta párnáját, mintha köröskörül rángatózó kígyók támadnák meg fejét. Halántékán legördültek patakzó könnyei, lekötözött teste kínosan vonaglott. A lélek rohama után lassan elcsendesült. A gróf térden állva csókolta az ágya lábát és a pap is elhalkította ördögűző hangját, s mintegy magának olvasta a fokos rituáléból a súlyos igéket.

»... mert te vagy azátkozott gyilkosok fejedelme, vérfertőzés szerzője, szentségtörők feje, gonosz akciók mestere, eretnekek doktora, minden obscénitás feltalálója...

... Már nincs időd késlekedni. Imé, gyorsan közeledik az uralkodó Úr és égő tűz előtte, mely lángba borítja körötte ellenségeit. Ha meg is csalód az embert, Istent ki nem gúnyolhatod. Ő kidob téged, kinek szemei előtt semmi sincsen rejtve. Ő úz ki téged, ki neked és angyalaidnak az örök tüzet készít, kinek szájából hegyes kard nyúlik ki és aki eljövendő ítélni eleveneket és holtakat, a századot a tűz által. Ámen.«

Szünetet tartott és nézte a szenvedőt. Néhány pillanatig néma csend volt, csak a halálbagoly szundított a ház tetején. Már azt lehetett hinni, hogy a tudós pap mégis csak beverte a száját az ördögnek és a körülállók már reménykedni kezdtek a gyógyulásban, mikor a beteg hirtelen új rohamba esett. A leszorító kötelek között vergődni, kiáltozni kezdett:

— Jön! Jön! Érzem, hogy jön! Jaj, ne hagyjatok!

A pap elolvasta könyvében a pirosbetűs utasítást, hogy a cerimónia mindaddig ismétlődő, míg a megszállott mindenképpen megszabadul. Újra felvette az

asperzóriumot és újból felhangzott az éj és élet rémeit üldöző parancs:

— Kényszerítetek téged legtisztátalanabb lélek, fantazma, Sátán minden befolyása a Názáreti Jézus nevében...

A borzalom újra leigázta a körülállókat, a szellemhajtó szertartás nyűgétől dermedeztek a testek és senki sem mert megmozdulni a túlvilági színjáték fantasztikus igézetében, mely a természetfölöttiség széthasadó kárpitján túl végtelen világokat tárt fel, apokaliptikus rémeket igyekezett letaszítani a láng és sötétség mérhetetlen birodalmába. A lélek és a hit fokozott pillanatai voltak az ész határain messzi felül, hol gondolkodni sem mer az ember.

A különös varázslatot egyszerre velőkbe nyilaló sikoltás szakította meg. A pap felugrott térdeiről, a környezet önkéntelen egymásba fogózott, mintha nevetlen és ismeretlen nagy veszedelem közelednék. A pap azt gondolta, hogy ez a pillanat, melyben a gonosz lélek elrúgja magától a meggyötört emberi testet és az erőszakos szétszakadás sikolyával távozik, melynek visszhangja a pokol falairól verődik vissza. Mihelyt azonban az embertelenül elrútult és a gyötrelemtől megnémult asszony arcára tekintett, azonnal látta, hogy tévedett, hiszen olyan lett hirtelen a beteg, mintha két ördög szállotta volna meg. A kötelékek belevágódtak húsába, ahogy el akarta szakítani magát az ágytól és két elborzadt szeme olyan merőn tapadt rá az ajtóra, hogy mindannyian önkéntelen visszafordultak.

Az ajtó piros függönye alatt bátortalanul, remegve, fehéren, magas, szép asszony állott és békés részvétellel nézett rá az emberekre. Haller János gróf eliszonyodva tántorodott elébe.

— Cseroy, Heléna!

Vágtattak a lovak s a bébarnult láthatáron a nap már a felhők terengő fekete fátylain tétovázott,

aztán letűnt és készült a vihar. Kísértő köntöst öltöttek a hegyek, az ég széjjelvillámlott és meglátzottak a vizek mélységei, de Cserey Heléna, vissza nem rettent, űzte a jóság, a könyörület és részvét. A sötét, hűvös föld kebelében futva, könyörgő két szeme az eget járta.

— Jaj, csak későn ne érkeznének!

Csak meg ne fagylalna a halál ujja elmúlándó bűnös asszonytársát, mielőtt meg nem bocsáthatott, mert mindig nagy veszedelem származik abból, ha gazdátlanul marad az ellenségünknek szánt megbocsátó jóság. Nem jutott eszébe a sok bánalom, búbánat és csapás, bilincs és koporsók, melyet életére a Nemes Zsuzsa álnok keze osztott, egyedül a szenvedőt látta, a gyötrő kínokat, bűnhődését, teste szaggatását, lelke hányódását, halálba romlását.

— Gyí! Fussatok, lovak!

A szíve szorongott, keble megáradott, asszonyi nagysága egészen kibomlott.

— Ne kíméld a lovat!

Kitárta két karját, felkele Heléna a hintó párnárol, s a nagy sietségben úgy szárnyalt a lelke. Milyen lassuk, s kicsik a híres paripák, mikor bocsánatot visznek!...

Nem is volt magánál az aggodalom miatt, mikor a remegő, tajtékba vert négy rohanó állat Gorbó kapujánál hirtelen megállott. Futott a lépcsőkön, átrohant a betegház csendjén, a gyászos nagy eset szorongó félelmén.

És most egyszerre a küszöbön megkövült, valóra ébredett. Eddig Isten hozta, ki hirtelen, mintha elhagyta volna. Hátratántorodott, mintha a hajánál fogva rántották volna vissza. A csapások, bánat, elviselt szenvedés gátul omlott a lábai elé. A kísértő démonok a bosszúállás édességével kecsgettették egy pillanatra, de az inger szennyes lángja leomlott benne, s a maga baját feledve a hitves és anya titkos szent

mámorában odaborult a gyötrött asszony arcára, testére...

— Megbocsátok, Zsuzsa!

Az első tiszta csóktól a démonok elhagyták az asszonyt.

Sok szót nem ejtettek, de egymást ölelték és hosszasan nem tudtak felébredni a szent magánkívüliségből. Az új élet plántái megnőttek a sebek rejtekében és mire a hajnal feltetszett, szépen meg is virágoztak. A kínok, gyötrelmek tengere elapadt, a csontok szent erővel teltek meg, a régi bűnös világ eltávozék, a testi bűja tűz elaludt, a béke megáradott és két hányatott lélek ölében mulatott.

Még a pap sem tudta, hogyan történt, de érezték, hogy nagy titkos erők jöttek az ismeretlenből a világra, világosság verte el az éj szorongásait és az asszonyi misztérium fenséges ihletésétől megremegtek mindenek. Az emberek megtisztultak bűneiktől, az elme megvidámult és mosolyogva fordultak meg álmukban még az oktalan barmok is.

A felkelő nap boldognak látta viszont a világot.

Az emberek önkéntelenül dalolni kezdtek, s az ördögűző barát magasra emelt kereszttel mozdulatlan állott a két asszony felett és sírt örömében...

VIII. FEJEZET

— Nro fünf!

— Hier!

— Einen Brief haben Sie erhalten.

Komor, nehéz két szem jelenik meg a keményen vasalt szeges cellaajtó vasrácsánál és utána nyúl a levélnek.

— Akar világosságot?

— Nem.

— Van valami kívánsága?

— Nincs.

— Jól érzi magát?

— Jól.

És a hatalmas fej eltűnik a rács mögött. A szigorú hang ismét felcsattan:

— Nro fünf!

— Hier!

— Köszönje meg a levelet.

— Nem.

És a levél kiröppül a rács között.

— A felesége küldi. Tíz évet adna az életéből, ha tudná mi van benne. Köszönje hát meg.

— Nem.

— Őrség!

Hosszú, fekete árnyak tolonganak elő a boltíves, alacsony folyosón. A muskéták ledobbannak a nedves, nyers kőlapokra.

— Az éjjelre láncoljátok a falhoz és tegyétek a levelet elébe két mécses közé, hogy folyton lássa, de ne érje el.

Görbe árnyak tolonganak, a láncok megsörrennek, halvány világosság reszket, két nehéz csizmasarok összekoppan.

— Fertig.

— Örség előre!

Az arasznyi széles fekete ajtó csattan, zárul, az űr elfoglalja helyét, a mécses szaporán pislog és megvilágítja a boltív alatt legörbedt emberfőt. A gondozatlan, vállon alul érő csigás haj ziláltan előhull a szakállas arcba, két vérmes szem rámered a levélre, denevérszárnyak ütődnek az ablakhoz. Éj és csend van. A szűk cella falán kivirágzik a salétrom és emberfejemozzat.

Az ötös számú fogoly, Wesselényi Miklós levelet kapott a feleségétől...

Lába bokáig fúródik a pizsokba. A falon vérpenész, elmosódott írás és primitív rajzok. Körmükkel kaparták fel ismeretlen foglyok szeretteik képét. A borzongás oduja ez, hol a gondolat is csak a sötétséget szaporítja. A szürke sziklaráncokból sovány, vad arcélek ütköztek ki: az elhúnyt rabok megkövesedett lelkei, kik azt üvöltik, hogy az élet a kazamatákon túl csak ámitás, a fény álarc, s az őszinteség és valóság itt van. Mi vagyunk az emberek, kik elől a sátán is nesztelen tisztelettel húzódik hátra és akik mondják: — Áldott légy láz, mely a férges testet rothadt verejtékkel vered ki! Áldottak legyetek ti csókkal feketített kövek! Magasztalunk téged lelkiismeretfurdalás, mert nem engeded végleg besötétedni az elme véges útját és hogy ólommal változzék a velő csontjainkban. Szemeinket megette a salétrom, de minék ide szem? Felgömbült sovány hátgerincünkéből kinőtt a fű, legalább megszűnt a hús éhes törvénye. Micsoda élvezet hallgatni a kísértetek üres gyomrának korgását?

Tompa üvöltés tör át a falon: Valaki durván kiáltott a szívére. A percek, mielőtt elmúlnak, kínosan harapnak.

Wesselényi Miklós a falon függve nézi a felesége levelét.

— El fogom olvasni, de még nincs itt az ideje...

Még nincs itt a tér és idő lerombolásának ideje. A körül morajló rossz szándéknak előbb meg kell szünnie. Függ a falon, mint a megtestesült türelem. Sejtelem, rémlátás, káprázat, borzongás, szorongás nem bántja. Hatalmas karjait örök ütésre emelte és nem mímeli a Keresztrefeszített árnyát. Inkább túlzott erejű világdacolónak látszik, kit vas-övvel kötöztek a sziklához... Nem álmodozik, mint fogolytársai, kik denevér-ganajjal firkálják fel nevüket a falra.

Ó Wesselényi Miklós.

A kémlyuknál vigyázó őr nem bírja szemeit levenni róla.

Cserey Heléna levele pedig itt hever a porban, két mécs fénye között, mint oltáron a szentség, kit falhoz láncolt emberek imádnak.

A lecsüggedt fő lassan felemelkedik, a szemek lezárulnak, a szakáll alatt a torok halaványan piros lesz és valami csodálatos inger tör föl, ami elapasztja a szájban a nyálat, az üreges arcgödörökben rózsák támadnak, a feszülő inak zsibonganak, a börtön zugait fényességek verik át, s a mécsokről arasznyira szóródik, a rab szemeit félig felbillenti a drága érzés és halkán azt mondja:

»Feleségem!«

Látja is őt, hiszen nyugalom ereszkedik a test kínos rángásaira és vérszegény szájvonalán végigborong a mosolygás. Mintha mennyország-káprázat volna, mely megmutatja az egyetlen asszonyt a világon, ki gyenge vállait veti ura felfeszített teste alá, hogy az ember-súly ne kínozza. A kidudorodó bordák megenyhülnek, a szemöldökök kisímulnak, a füttyülő lélegzet elpihen, a mellben csend lesz.

Már nem is tudja, hogy börtönben van a kazamata nyomorult falához láncolva. Hiszen az ott a

Szamos, ott látszik a Rákóczy-hegy, lábainál fehér utak futnak szét, hajnali szellő hűsíti fakósárga arcát és élvezi a rétek illatát. Most éppen aratnak, a haris szől, s az alig feltetsző hajnal üdeségében nyulak játszadoznak, a felhők elvesznek a szakadékokban, a magashban lebegő szürke pacsirták dicsérik az Istent, a jármos ökrök teste világít a hegyoldalon, magyar szóra süt fel az áldott nap, kakas kiált a palánkon, szarvas muzsikák töltik el az erdőt, fecskék nyilamlanak és frissen mosdott fekete emberek munkába indulnak...

Erdélyország ébredzik.

Wesselényi Miklós nézi a börtön ablakból.

Csodálatos ország, melyet csak börtönablakból lehet látni a maga igazságában.

És innen nézve milyen más minden. Már nem sötétíti be a sok keserűség, nem irigylik egymás lehelletét is az emberek. A fejedelmek nem ármánykodnak. Az urak nem törnek hatalomra, vagyonra, címre és nem futkosnak Bécsbe országárulni, nem szégyenlik a megvetett, parasztnak hagyott, szentséges anyanyelvet, hanem ostoros kezüket leveszik a nép hátáról, az oskolák ajtait megnyitják, a kenyeret szétosztják, s a felszabadult ember kezét megfogják. A népek nem fognak egymásra ácsánkodni, kenyerükre nem hull több vér és a szeretet mindenkit idvességre szólít. Sok ember ajka majd kivirágzik és megszületik a népek szabadságának szép magyar zsoltára, kinek igazát a nép igaza adja, szavai vétetnek a csillagos égről, hegyről, völgyből, földből, virágból és vízből, madártól, féregtől, sziklától, s illattól, szép leány orcáról, férfi erejétől, gyermek kacagásból, madár ujjongásból, a napnak jegyéből, holdnak is jegyéből, emberboldogságból, magyart vezető őregistennek a megáldó jobbából. Jönnek új táltosok, kik a viharokat csak kézlendítéssel eligazítják Erdély feje fölül. Szerrel kenik szemünk, szerrel kenik fülünk, tisztítják az ajkunk. A vakeszű konok, maga-

hasát leső, aljas bitangokat elsepri az új szó. A meszes orcájú álnok hazudozókat aláfordítja a pokolba, hogy az új hazát tervező ritka gondolatnak útját ne szennyezzék. Eddig sebbel írták az áligazságot, de aznapságtól kezdve betűképekbe öltözünk, ésszel, tehetséggel, szépséggel, lélekkel, régi igazsággal, magyar ékességgel mind felruházkodunk...

»Azt írod, feleség, kicsi mennyországom, hogy ledőlőben vagyon a holttestekre épült számos korlát, s bálvány és nem nyaljuk tovább a császár saruit. Az elfordult idő békésre változott, a haragos Isten szelid orcát öltött.

Azt írod, feleség, hogy Erdélyországban virulnak a sírok, virulnak a házak, új kötelelességek zörgetnek az ajtón...«

Erdélyország ébredszik.

A láncolt ember mellére hullatja fejét. Egyideig hallgat, majd kedvesen kacag.

Most két halott kisfiával játszik.

Mélyet, súlyosat sóhajt, könnye kigördül, de a pillanatnyi ellágyulás után felvágja a fejét, s fátyolos tekintete előtt a mécesek megsokasodnak. Lassan csillapodik, a húszakító irtózat megszűnik a falra-vont testen. Nézi a levelet és ismét mosolyog.

A mécs üszkösödik. Virrad.

A fogházon ébresztő trombitahang harsan végig. A cellák során csörögni kezdenek a láncok. Az őrzőjárat elindul, a parancsnok belép.

— Nro fünf.

— Hier!

A két férfi keményen összenéz. A tiszt lehajlik és felveszi a levelet.

— Elolvashatja.

A füstös, csepegő boltívek alá kötözött hatalmas-testű rab előrehajlik.

— Köszönöm, parancsnok úr, már olvastam...

IX. FEJEZET

A császár útbajtette Olmützöt, ahol az erődítményeket vizsgálta felül. Fontosnak tartotta, hogy Poroszország felé erős legyen. Franciaországból kedvező híreket kapott.

— Jó szomszéd, mely a forradalommal játszik, — jegyezte meg jókedvűen és ismételten elolvasta az ügyvivő részletes jelentését. A pergamentarcú öreg istentagadónak, Voltairenak visszatérését, ünnepélyes megkoronáztatását a Théâtre Françaisban, temetését már régen elfeledték. Most Jean Jacques Rousseau és a »társadalmi analízis« volt divatban. Az udvar, a nemesség, a kiváltságosok mohó lelkesedéssel olvasták a »Társadalmi szerződést«, melynek legfőbb tétele, hogy a társadalmi rendben nincs más hatalom, mint magáé a népé. »Nincsenek állandó hivatalnokok, nehogy zsarnokokká lehessenek. Nincsen állandó kormány, nehogy visszaélhessen hatalmával. Magánvagyon nem létezhetik... Minden a népé.« Az előkelő hölgyek Diderot híres versét szavalják. »Et avec des boyaux du dernier prêtre serrez le cou du dernier roi« (Az utolsó papnak beleivel fojtsátok meg az utolsó királyt).

— Saját halálukkal kacérkodnak, — jegyezte meg József. — Szóval jön a nép. Hirtelen ötlettől megragadva, elővette Labruyère híres százesztendő műnkáját a francia parasztról és gúnyolódva olvasta:

»Van az embereket kerülő állatoknak egy fajtája, hímek és nőstények, amelyek feketék, soványak, napbarnítottak, vidéken találhatók, ahol a rögöz van-

nak kötve és azt a rögöt legyőzhetetlen kitartással egyre túrják. Hangjuk emberi hangra emlékeztet és ha két lábon állanak, emberi arcot is mutatnak. Valóban emberek, akik éjszaka idején oduikba húzódnak, ahol fekete kenyérből, vízből és gyökerekből élnek. Ők azok, akik a többi embert a szántás, vetés, aratás munkájától megkímélik és talán igazságos volna, ha a kenyérből, melyek őt vetettek, nekik is jutna valami...»

— Ez a paraszt jön és ugyanakkor XVI. Lajost négy testőr emeli be vasalt nadrágjába, lakatos mesterséget folytat és vadászik. Testvérünk Marie Antoinette, a szerencsétlen, aljas pletykák között táncol, műkedvelő előadásokat rendez, új parókat talál fel, mellékesen a »kedves republikánusok« után érdeklődik... Igazán jó szomszédság ez a Franciaország.

Majdnem undorodva idézte Beaumarchais darabjának a »Figaro házasságá«-nak meghatározását az uralkodó osztályokról.

»Méltóztattak fáradságot venni maguknak, hogy megszülessenek...«

Az eseményekben a maga igazolását látta. Igen, ő megértette a kort és megelőzte. Elégtétellel gondolt intézkedéseire. Alkotmányosdik helyett új világot teremtett, a nép anyagi és szellemi fejlődésének utat nyitott, a baromból embert csinált, az új társadalom fokozatos fejlődését az egyenlőség felé előkészítette, az ő nyakára nem fognak papok beléből hurkot csavarni. Egységes, egynyelvű, hatalmas birodalmat teremtett, a szellemi és anyagi jólét alapjait lerakta és egyszer áldani fogják érte. Úgy érezte, hogy uralkodó nem volt nagyobb, mint ő. Minden sikerült. Hatalma tetőpontján áll Európa szívében. Sohasem volt ilyen tetterős, mint most. Újabb szédületes tervek bontakoznak ki hatalmas elméjében. Homlokán a géniusz csókjá ragyogott és fizikai gyönyörűséget érzett a korlátlan intellektus tudatában.

— Minden vagyok és mindenem van...

Nyirő: A sibói bölény. II.

Újult kedvvel és az érett férfi törhetetlen energiájával folytatta munkáját.

A kancellár új iratot terjesztett elébe.

— Fontos hírek a pétervári udvarból. Az orosz-török háború elkerülhetetlen. Felséged előtt nem ismeretlen, hogy Katalin cárnő Krimet Kubánnal együtt orosz tartománynak kiáltá ki és elérkezettnek látja az időt, hogy Törökország elfoglalását célzó terveit megvalósítsa. A porta többször sürgette Krim függetlenségének visszaállítását, de a cárnő nemcsak hogy nem vette figyelembe, hanem összeköttetésbe lépett Törökország görög és más keresztény alattvalóival, akiket felkelésre buzdított. Katalin, a minden oroszok cárja számít felséged fegyverbarátságára és érdeklődik, hogy a formális szövetség megkötésének milyenek a lehetőségei.

A császár felugrott.

— Soha jobbkor.

A kancellár megdöbbsent és óvta a császárt.

— Hollandia, Poroszország és Anglia ellenszövetségétől kell tartanunk, Felség. Követeik máris féktelenül izgatnak a Portán.

— Rémlátás, herceg. Értesítenünk kell a cárnőt hajlandóságunkról.

— Veszélyes barátnak tartom Katalint, Felség.

— Eh, — tiltott el minden ellenvetést a császár, — minden hatalom a nő fölött attól függ, hogyan nyujtjuk át a hálóingét... Van még valami?

— Igen, Felség, — hajolt meg a kancellár, — utolsó kijelentésének a cáfolata, báró Wesselényi Miklósné alázatos instanciája férje szabadonbocsátásáért.

A császár rosszkedvű lett.

— Már megint az az ember! Már megint Erdély!

Utolsó kellemetlen benyomásai eszébe jutottak. Uldöző árnyává lett a koporsós ember.

— Mi hír róla?

— Itt van a kufsteini parancsnok jelentése, —

válaszolt a kancellár és már olvasta is: — »Ganz gehorsamste Meldung...«

A császár kedvetlenül hallgatta a láncsal felszített férfi éjjeli tragédiáját.

— Ki ez? — töprengett. — Vajjon miket gondolt a bilincsek között?

Tudta, hogy mindig a ki nem mondott szótól kell félni. Soha nem látta. Izgatta a külső megjele-
nése is. Névtelen senki, vad fanatikus, magában dü-
högő alak lehet és mégis unos-untalan bele kellett
botlania, nincs nyugta tőle, beleszól a cselekedete-
ibe, a csókjába is. A börtönből is lázít a visel-
kedésével. Jól mondotta a vak pap — jutott eszébe,
— hogy a börtön adott neki jelentőséget, a néma szó
a leghangosabb és valósággal Erdély kísértete lett.
Bosszankodott, hogy életének legboldogabb pillanatát
keserítette meg, mikor saját nagyságát, munkájának
dicsőségét teljesen átérezte. Hűvösen jegyezte meg a
kancellárnak:

— A kérés felett később döntünk. A fickónak
azonban pompás fizikuma lehet.

Gyűlölte már a nevét is és sietett megtekinteni
az erődítményt, hogy elterelje figyelmét a kellemetlen
epizódról. Kitűnő katona volt és élvezettel merült el
a vár katonai használhatóságának vizsgálatába. A forró
mészbe hányt hatalmas falak szürke sziklaarcbá ol-
vadtak össze, s a foglalatoknál rozsdás vörös vonalak
barázdálták, mintha a róluk lefolyó százados vér szá-
radt volna piros porrá. A vér és agyvelő ragasztja
a legszilárdabban a trónokat, — gondolta a császár,
majd a legnagyobb ágyúval belelövetett a falba, hogy
a löveg átütő képességét megvizsgálja. Maga célzott.
A földrengés elzúgott, a golyó mint forró fekete cik-
lopszem beleült a falba és ebben a pillanatban
tomba üvöltés morajlott végig a falak tövében kísér-
tetesen és borzongató sötétben, mintha a sziklarések
között elesett és most megbolygatott emberek átko-
zódnának. A császár meghorzongott.

— Mi az?

A parancsnok megrettenve sietett megnyugtatni.

— Semmi, semmi, Felség! Itt húzódnak végig a sziklákba ásott kazamaták és úgylátszik a foglyok nyugtalankodnak. Felséged éppen a börtönökre lőtt.

József összerázkódott.

— Ismét foglyok, börtön...

Mínta a Wesselényi Miklós gúnyos kacagása hullámzott volna végig a várövek mélyén.

Kényszeredett mosollyal, erőltetett méltósággal, fölényesen jegyezte meg:

— Nagyon megrémültek szegénykéek?

— Nem emberek azok már, Felség, hanem elaljasodott barmok, borzalmas gonosztévők.

— Jóvá tesszük hibánkat. Az a rab, kinek börtönét golyónk érte, szabadon bocsátandó.

A királyi elhatározás meglepetés és hódolatot keltezt. A zár megcsikordult, a láncok csörömpöltek s az örök a férges, nyomorult emberroncsot a császár elé taszigálták. Földszínű üszkös kezeit a fénytől megvakított szemei elé tartotta, rozzant melle kínosan zihált a szabad levegőtől, a szakadt darócból kilátszó mellén mocskos fehér volt a szőr szívének borzalmaitól.

— Hát ilyenek vagytok? — borzadt a császár.

A rab előre-hátra ingadozott.

— Ilyenek vagyunk.

Plurálisz majesztátiszbán beszélt, mint maga a császár és a császár nem nevetett rajta. Megértette a borzalmas jogot hozzá. Onkéntelen részvétellel szólt a felséges lábaihoz esett rabhoz.

— Ember, szabad vagy!

De az »ember« nem mozdult. Hiába rúgták az örök oldalát. Arra sem mozdult és ezután sem mozdult.

— Kimult, — bosszankodott a parancsnok. A hirtelen, átmenet nélkül kapott levegő és fény megölte.

— Nem meghalt, hanem kimult, — tünt fel a

császárnak. — Úgy látszik, az *ember* szót használtam rosszul.

A hangja mégis reszketett, mikor szellemesen megjegyezte.

— Elkéstünk.

A kíséret némán hallgatott. Csak a sziklákba zárt démonok forradalma újult fel. Irigykedtek, hogy társuk teste nélkül érkezett vissza és a holtak anyanyelvén beszélhet. Az összeszorult gégek füttyültek a föld alól, s a bilincsel vert fejek csattogása hallatszott. Az avas félkoponyák, s a csorba csontok birodalmában fuldoklott a dühöngés és végül alig hallható eljajdulással mult el, mintha a Sátán ásított volna.

A császár nem mutatta belső megrendülését. Közömbösen adta ki a parancsot.

— Megnézzük a cellákat.

Elsőnek lépett be az üregbe, de önkéntelen viszatántorodott.

— Elviselhetetlen lehet...

Az örökös szenvedéslátásban megedzett parancsnok sietett felvilágosítani.

— Mindenkiiben dereng a reménység, hogy kegyelemben részesül és kijut innen. Csak annak elviselhetetlen, kinek nincs, ki megbocsásson.

A kényes urak távolmaradtak és igyekeztek viszatartani a császárt is, hogy ne kockáztassa felséges egészségét a bűzhődt oduban, hol pestis, kolera és ki tudja, miféle ragályos betegségek leszelkednek. József azonban keményen és igazságosan jegyezte meg:

— Minden ítélet az én nevemben kezdődik. Tudni akarom, hogy mi történik az én nevemben.

Csak a parancsnok és a fegyház lelkésze követtek, mikor belépett a földalatti hörtönbe. A szem vibrál, a fáklya serceg, az agyra tompultság nehezedik. A kéz- és láb-béklyókat forró ólommal szilárdították kitéphetetlenül a megfúrt kőzetbe és úgy csüngenek alá, mint a szikla lecsordulhatatlan ezüstkönnyei. Hirtelen beszédkényszer lepi meg mindhár-

mukat és elsőnek ezt mondja a pap:

— Isten!

A császár érzi, hogy már eltanulta a foglyok lap-pangó, orozva nézését és alattomosan fürkészi, hogy elődje hol feledte, melyik zúgban tartja az Istent, — ha ugyan sikerült neki becsempésznie... Az odvak alacsonyán vannak kivájva, hogy a rabok folytonos köemelésre legyenek kárhozthatva.

— Pora se nyugodjék, aki kitalálta, — mondja fájó nyakkal a császár.

— Parancsol, Felség? — ugrik oda a tiszt.

— Semmi, semmi. Szeretném ismerni a foglyok lelkiállapotát, — tér ki az egyenes felelet elől a császár.

— Talán a főtisztelendő úr tudna érdekes dolgokat mondani. Ő majdnem húsz év óta végzi a rabok lelki gondozását.

— Persze, persze, — riad fel József, kit újból lenyűgözött a falról lecsüngő lánc. — Amennyiben hivatása törvényeivel nem ellenkezik, szívesen vennék felvilágosításait, — fordult a törpe paphoz, ki nehézkesen és otthonosan mozdul elébe a homályból. Vastag csuhájáról árad a börtönszag, facipője nagyot koppan a kőlapokon, sovány éles vonalából épített, szöges feje sűrű, mintha reggelenként sírok porával mosakodnék és vén pergamenttel törülköznék. Tempósan készül neki a beszédhez és mint a szószéken, szétveti száraz kezeit.

— A láthatatlan Isten kegyelme e helyen is ott van érdemetlen teremtményeinél...

— Csak semmi teológiát, atyám, — tiltakozik a császár. — Nem arra vagyok kíváncsi, amit ön mond nekik, hanem amit ők mondanak önnek. Mi teszi elviselhetővé a szenvedésüket?

— Az Isten.

— Már hallottam...

— A remény, hogy kijutnak.

— Az csak a jövőt jelenti. De mi segít nekik

percéről-percre a láncot emelni? Hogy hívják azt az erőt?

A pap nehézkesen körülhordozza tekintetét, mintha a végtelennek látszó sötét mélységben lap-pangó lelki gyermekeihez fordulna: Mondjátok már! A szikla-sír csontfakasztó lehellete felel is rá és ő fakón, izgalom nélkül, kopár nyelvvel ismétli:

— Azt az erőt egyiknél úgy hívják, hogy feleség, a másiknál úgy hívják, hogy gyermek, a harmadiknál eszme, a negyediknél gondolat, az ötödiknél cél és így tovább...

Önkéntelen összerázkódik a pap.

— Bizony, Felség. Akárhányszor megtörténik, hogy mikor belépek ide, a fogoly jókedvűen, sőt büszkén fogad és azt mondja: — Mit szól atyám e porontyok-hoz? Gyere, kicsikém, adj parolát a papbácsinak! Hol marad az asszony? Siess, mert itt a páter!...

— Rettenetes! — suttogja a császár. — Megőrült a szerencsétlen.

A pap nyugodtan törli le tonzurájáról a börtön-izzadás nagy cseppjét.

— Dehogy. Csak otthon van a rab!...

Mivel senki sem szól, újabb történetet kezd.

— A legérdekesebb a 25-ös volt. Mikor beléptek hozzá, elsáppadt és az ijedtségtől szinte a fal-hoz dermed. — Nos, Völfli, — bátorítom — Mi az? — Sürgetve magához int a szemefehérjével és fülem-hez hajlik. Az izgalomtól zokog: — Mindenre ké-rem, ami önnek szent, ne áruljon el! — Mit ne árul-jak el? — Völfli olyan halkra fogja a hangját, hogy alig lehet érteni: — Ha már meglepett, bevallom: Atyám, én szököm. Nézze, a halál már oldozza a bi-lincseket...

— Miféle mesék ezek, papom, hagyja már abba — inti le a tiszte, de a börtönpáter méltatlankodva fordul az uralkodóhoz.

— Tényleg így volt, Felség. A 25-ös aznap meg is halt. Nekem nagy tapasztalatom van idelelni a föld

alatt. Előre megtudom mondani, hogy ki meddig bírja. Az a kérdés, hogy mivel foglalkozik a rab. A nő, mint segítség, nem sokáig tart. Amennyit segít, annyit ront is. A hű feleség és a gyermek már jobb, de hamar vége van. Legtovább tart az eszme...

A császár felrezzent.

— Az eszme?

Az öreg lelkész jóindulatulag meg is magyarázta.

— Úgy értem, hogy akik valami nagy eszme, mint vallás, haza, stb. miatt kerülnek börtönbe, hogy úgy mondjam, annak a mártírjai. Micsoda legények ezek! Játszva törik szét belső bilincseiket és a külsőt fel sem veszik. Valóságos élvezet velük lenni... Volt egyszer egy rebellis a kezem alatt... Hogy is hívták? Na, hogy is hívták?...

A császár önkéntelen vágta rá.

— Baron Wesselényi...

— Möglich, möglich, — hadarta a pap, de a Felség többé oda se figyelt. A kufsteini jelentés meg-elevenedett előtte. Az alighulló fényben a komor szikla ismeretlen ember-alakot kapott. Látta, a földre tett két méceses közt az asszony levelét és a börtön-pap borzongató történetét most már megértette dacos ellenfelének egész nagyságát. Benne egyesült az asszony, a halott gyermekek és az eszme... A szenvedés extázisában álmában is győzni tudott.

— Szóval az eszme, — mondotta hangosan.

Az eszme, amit jól ismert, miről tudta, hogy idejét multa és nem hasonlítható az ő zsenijéből ki-pattant és testet öltött, tág horizontú nagy jótéteményéhez, mellyel újabb századokra megajándékozta népeit. Mennyi jótétemény fog belőle fakadni. Az emberi méltóságra emelt jobbágy-milliók, az embereket kerülő állatfajta áldani fogja. Szellemi és gazdasági jólét öröme fog vigadni. Mikor Európa még vakon keresi a szabadságot és egyenlőséget, ő már meg is valósította törhetetlen, egységes birodalmában. Minden egészséges agy igazat fog neki adni. A nemzetek

gyermek, kik nem tudják mit cselekszenek és csak később ébrednek rá mindenre. Eszméik álmok, az enyéim valóság. Ebből az álomból és babonából fel fognak ébredni, a történelem nagy lidércének pusztulnia kell és vak martírjait hadd rágják ki a férges bilincseiből. Én uralkodom e földön és azután az én gondolataim.

Megkönnyebbülve lélegzett fel. Már ő sem érezte a tömlőc nyomását. Szelleme szétvetette falait, s a mindent megnyomorító kőszirtek hatástalanok maradtak. Ránézett az ott álló papra. — Ennek a fegyházhalásznak valóban igaza van. A legtovább tart az eszme. Szeretnék magam is próbát tenni vele...

Maga is meglepődött a bizarr ötleten. Hátha megpróbálná. Csak egy félórára. Ennyi elég volna, hogy megszabaduljon a koporsós ember borzalmas árnyától, amely, mióta Erdélyt elhagyta, úton-útszélen elébe rémlik.

— Vívjuk meg hát az eszme-párbajt — és oda lép a lánchoz.

A csüngő mozdulatlan bilincs megijeszti és megbabonázza. Kissé száraz lesz a torka és torz árnyak röppenek egyik szemétől a másikig, a teste tiltakozik, lábaiban elhűl az erő, de az elhatározást már nem vonhatja vissza. Indulatosan parancsolja a tisztnek, hogy láncolják a falhoz, tegyenek két méceszt elébe a földre, formálisan csukják le és addig ki ne bocsássák, míg erre jelt nem ad.

— De Felség!

Remeg a tiszt keze és félve mentegetőzik, hogy ne kerüljön állásába a felséges tréfa.

Reszketve kötözi a falhoz a császárt és nyakába akasztja a vasgolyót. A méceszt odahelyezik és csakhamar csikordulva bezárul a vasajtó. A karperecek belenyomulnak a húsába és a testi fájdalom irgalmatlan villámütése belenyilamlík ereibe. Fülel sírni kezdenek a tompultságtól és megfeszített érzékkel figyel a hatást.

Semmi különös. Mindössze unalmas. A fal fal, a sötétség, a fény hiánya, a levegő dohos, más itt nem is lehet, a két mécses ég, ugyanígy égne bárhol... Úgy látszik, nálam hiányzik mindehhez a legfontosabb, a bűn... Én itt nyugodtan csüngök a láncokon, kívül a kíséret bosszankodik...

— A jelek szerint tavasszal megindítom a háborút a török ellen. Pár hónap alatt az új adórendszer bevezetésével készen leszünk. A dunai és a fekete-tengeri hajózást biztosítom. A védővámok dolga némi revízióra szorul, de a gazdasági fellendülés máris lényegesen észlelhető. A nyersanyag-termelés pár év alatt eléri a maximumot és a gyáripár fellendítésével a túlprodukciónak csak rövid idő kérdése. Kelet kitűnő piac és egyedül uralkodom rajta. Franciaország számba sem jöhet. Ott teljes a pénzügyi összeomlás. XVI. Lajos papot akar kinevezni pénzügyminiszterré, azt az embert, kiről maga jegyezte meg megbotránkozva: »Páris érsekétől mégis megkívánhatom, hogy higgyen valamiben.« — A ma kapott franciaországi jelentések megfelelnek terveimnek. Angliától, Poroszországtól nem tartok. A Katalin cárnővel kötendő szövetség azt jelenti, hogy Európa sorsát én tartom a kezemben. Minden percem drága. Ostobaság volt ezt a börtön-szeszélyt szceníroznom. Kissé fáj a nyakam, karjaim zsibadtak... Mintha álmos volnék. Abbahagyom... De mi az? Nem tudok kiáltani!... Vajjon megmondtam-e, hogy félóra mulva oldjanak el? Rettenetes! Nem emlékszem. Ez a golyó zúzza össze a nyakcsigolyáimat... A hajammal is baj van. Mi történt a hajammal? Sejtelmem sem volt, hogy ilyen súlyos terhet cipelünk a fejünkön, pedig látszólag egyetlen fúvással szét lehetne szórni az egész... A nemességnek meg kell értenie, hogy az alkotmányt e kiváltságos helyzettől nem tehetem függővé és nem várhatok, míg a birodalom sorsát megméltóztatnak szavazni... Hová lett a két mécses?

Amíg én itt gondolkoztam, valaki elvitte. Ni, ott futnak vele a távolban, alig látszik a pislogásuk.

... Pokolba a mécsesekkel, a szívemmel van baj, doktor. Először akkor éreztem, mikor a »koporsós ember«-t lecsukattam... Nem ismeri?... Valami erdélyi bárócska, a Barkó-ezredben szolgált... Önnek meg kell vizsgálnia a szívemet. A szí-ve-met!... Jaj!...

... Mi volt ez a szörnyű csattanás?... Hová tűnt el a doktor?... Kamarás! Őrség!... Felrobbantották a Burgot... Mi van a katonasággal?... A lovamat!.. Miért nem jön senki?... Ön az, Nemes grófnő?... Meg kell bocsátania utolsó találkozásunkat. Teljesen az öné vagyok. Ön az egyetlen, ki a katasztrófában is kitartott mellettem. Nem leszünk hálátlanok... De honnan veszi ezt a két gyermeket?... Hogy ezek a Wesselényi báró árvái?... Sajnos, most nem érek rá róluk gondoskodni, a menekülésre kell gondolnom... Képzelve, grófnő, ez a hálátlan Birodalom fellázadt...

... A szívemmel van baj, doktor!...

... Késő...

... Jön a koporsós ember!...

... A szívem!...

Mikor a kíséret, a parancshoz híven, félóra múlva belépett a cellába, a császár ájultan függött a láncokon. Sietve oldozták le és rémülten élesztgették. Eltávolítottak mindenkit a közeléből és kényelembe helyezték. Hamar magához tért.

— A következő félóra megölte volna, — jelentette ki az orvos. — Túlsokat mert, Felség!

A császár figyelemre sem méltatta. Elgondolkozva indult lakosztályába. Alig tett pár lépést, visszafordult és fakó, színtelen hangon közölte elhatározását:

— Mától fogva megszüntetem Olmütz fegyház jellegét. Parancsom azonnal végrehajtandó. Az em-

berinességgel ellenkezik, amit tapasztaltam. Addig is, amíg a börtönreformra vonatkozó nézeteimet közlöm, az összes börtönökben higiénikus viszonyokat és tűrhető bánásmódot követelek!

Íróasztalához lépett és mereven maga elé nézett. Gépiesen olvasta az egyetlen el nem intézett akta kalligrafikus betűit:

*»Legalázatosabb instanciája
Hadadi Bárá Wesselényi Miklósnénak
Kufsteinban sinlődő szerencsétlen férje
Szabadonbocsátása iránt.«*

A császár arca eltorzult. Egy kevésbé lehúnyta szemeit, egyetlen mozdulattal földresöpörte a kérvényt, vonásai megmerevedtek, sötét dac árnyékolta és befejezte a parancsot:

— Kivétel Kufstein. Ott példás a rend. A parancsnok kitüntetésre felterjesztendő...

X. FEJEZET

Ezerhétyszáznyolcvanegy május 23-án vonult be a császár a cárnővel Chersonba, fényes ünnepek között. A város kapujánál hatalmas diadalív fogadta, messzelátzó aranybetűk égtek a virágok között:

»Erre visz az út Konstantinápolyba.«

József megjegyezte:

— Tudok egy másik utat is. Ez kissé hosszú volt. Másfélhónapig tartott.

Mire leszállottak a díszhintőről, jóformán meg is volt kötve a szövetség. Az időt inkább azzal töltötte, hogy a cárnő szép kezeit dicsérte és igen élvezetesen elcsevegtek arról, hogy az étekgogónak a tál átnyújtásakor mennyire kell térdet hajtania. Bár hosszabbra tervezte mulatását, hirtelen meg kellett szakítania, mert a hű Belgium fellázadt. Azt tartották a derék belgák, hogy mire József »átnyújtja a hálógépet« Katalinnak, már ki is vívhatják függetlenségüket. Egy szép júniusi reggel egész tömeg riasztó sürgönnyel lepte meg urát Kinszky gróf, a hűségese kísérelő és a császár inkognitó hirtelen eltűnt.

— Előre nem látott események hazahívnak — mentegetőzött.

— Hogyan lehetnek »előre nem látott események« egy uralkodónál? — gúnyolódott a cárnő.

— Kár, hogy e kérdést nem vitathatjuk meg részletesebben, de egyik tartományom nyugtalankodik.

— Mi Onnek egy tartomány, Sire? — nyugtatta meg a cárnő. — Remélem, nem lesz rövidebb miatta az idevezető út?

Csak Bécsben vette észre a császár, hogy a cárnő mindent előtte tudott és tisztában volt, hogy a szövetség megkötése a sietségén múlik. — József —

mit tehetett egyebet — megfenyegette a rendőrminiszterét.

— Kénytelen leszek megválni Öntől, ha a cárnő előttem tudja, hogy mi történik az én birodalmamban.

A rendőrminister alig pár hét múlva így válaszolt:

— Felsőged abban a kellemes helyzetben van, hogy akár elsőnek közölheti Öfelsége II. Katalin cárnővel törökországi követének letartóztatását és a hétértoronyba záratását. Egyben hódolattal jelentem, hogy Törökország megüzente Oroszországnak a háborút.

A császár elkábult. Végre megérte, hogy nem kell háború nélkül meghalnia. A vérben ázótt korona ragyog a legszebben. Mindaz, amit tett, semminek látszott a régi álomhoz képest: Európa arcába villantani kardját.

A hadikészülődések izgalma visszaadta életerejét. Lascy tábornagyot száznolcvanezer emberrel elindította és Bukovinától az Adriáig katonával rakta meg a határszélt és még csak az orosz hadak megérkezését várta, hogy népseprő véres tűzzel beleégesse a felségesen nagy Birodalom örök határait a történelembe. A toll reszketett kezében, mikor a hadüzenetet aláírta. Soha boldogabb napja nem volt, mint amikor a szorongatott török császár emlékiratát olvasta. A szerencsétlen szultán idegesen panaszkodott és emlékeztette a császárt, hogy ő a többi európai hatalom minden izgatása ellenére sem használta fel az alkalmakat, melyeket neki az elmúlt időkben az oszt-rák udvar gyöngesége nyújtott a támadásra.

— Ez az irat az első győzelem, — mondotta a császár és a közbelépő porosz királynak hetykén vetette oda:

— Már kardot rántottam...

Személyesen vizsgálta végig a grandiózus örvonalat és a Kárpátok csúcsán hosszan elnézett Keletre, keble feszült és a mérhetetlen hatalom boldog öntudatával ismételtette a titokban épült drága tervet:

»Chochim várát Moldva egy részével magamnak tartom meg. Oroszország Krim birtokában marad. Oczakowot leromboltatom. — A svéd Károly Kurland hercegévé, a flórenci nagyherceg római királlyá lesz, addig Franciaországban is eligazodnak az ügyek és akkor egyetemes béke lesz Európában...«

A magateremtette új világ képe agyára szállott. Türelmetlen volt. Sajnálta, hogy az öregisten ráncos kezével olyan lassan méri az időt és minden kis virággal olyan tempósan pepecsel, mielőtt kinyitná. A feszülő energiáktól nem volt nyugta. Éjjel, mikor a tábori székről felállott, az emberölés titkos és dermesztően zseniális tervei mellől, a megindultságtól elgyengülve, szédülő homlokához szorította kezét.

— Nem az ágyúim golyói, ez a fő fog holnap szétrobbanni a világ fölött. Néhány koporsó megtelik ugyan, mert most halált szülök, hogy száz esztendeig csendben és jólétben szüljék a gyermeket.

Boldog volt és hatalmas. A sabáci diadalmas ütközet után szinte ujjongva járta a csatateret. A katonák a halottakat szedték össze és halomba gyűjtötték a tömegsír köré. A hullák, félig takart szemei reá néztek, hasuk, a puffadt kenyérzsák, az ég felé dagadt, s a leesett véres szájak fölött a halál kacagott. Torzonborz, szederjes tűnődésük nem hatotta meg, nem gondolt rá, hogy ezek emberek voltak.

— Minden jövőnek ilyen az útja, — gondolta és ettől támadt szokatlan gondolata, hogy játsszék a holttestekkel.

— Fogjátok a holtakat és úgy rakjátok egymás mellé, hogy a fejük összeérjen. Így... Ebben az egyenes vonalban... és karját Kelet felé nyújtotta. — Mintha utat építenétek belőlük...

A katonák bambán bámultak rá és röhögve engedelmeskedtek. A vezérkar szótlanul figyelte a szokatlan szeszélyt. A császár néhány hazafias frázissal vezette félre.

— Uraim! Minden oltár Keletnek néz és a holtak a haza oltára. Ők az út kezdete, melyen elindultunk. Ha kell magunk is lefekszünk, hogy hosszabbítsuk. Igérem, hogy mielőtt ez ember porrá lenne, gazdasági jólét, a birodalom felvirágzása, beláthatatlan jövő és fejlődés fog ezen az úton beáradni.

A katonák pedig építették tovább a furesa emberutat. A távolsággal kisebbedő vonal már elveszett a domb mögött.

— És én most végig fogok menni rajta!

Olyan nagy volt az inger, hogy háromszor is nekiriasztotta lovát, de az első halott-fők borzalmas akadályától visszarettent. A tábori pap felemelte ezüst aspersoriumát és végigszórta szentelt vízzel a holtakat.

»Asperges me hysopo et mundabor, lavabis me et super nivem dealbabor...«

A császár kedvetlenül tért vissza sátrába. Úgy érezte, hogy életének legszebb játéka nem sikerült. Babonás balsejtelem gyötörte.

— Megesináltam az utat és nem mertem rálépni...

Ettől a pillanattól megfordult a szerencséje. Ragályos nyavalyák léptek fel a seregben, az ispotályok tömve voltak és mire az ősz beköszöntött, negyvenötezer hősi halott aludta örök álmát, kik hare nélkül estek el.

A halottak megverték József császárt. Meg sem lepte a sok vész hír, hogy a horvátországi hadtestet Dubicánál szétszórták, a svéd király az oroszokat váratlanul megtámadta, s a cárnő hadai nagy részét Moldova széléről visszavonta, s ellene indította.

— Operieren! — tájékozott a türelmetlen császár.

— Nur kooperieren — válaszolt higgadtan Lascy, a fővezér, aki csak az oroszokkal együtt akart támadni.

Egész nyáron tétlenül vesztegeltek. Végül is a nagyvezér únta meg hamarább, s Orsova alatt a Dunán hidat veretve áttört a Bánságra. Papilla tábornokot visszanyomta, s tizenkét ágyúját elvette. A csá-

szár maga sietett győztes ember élén kedvelt tábornoka segítségére. Sötét, zimankós szeptemberi éjszakán érkezett meg a Lugos és Karánsebes közti vonalra, az ellenség rátört és kétségbeesett küzdelem után szétszórta seregét. József minden erejét megfeszítette, hogy futó katonáit megállítsa, de azok őt is magukkal sodorták és alig tudta életét megmenteni. Reggelre azután kiderült, hogy saját két hadserege támadta meg egymást. A török csak bámult és összeszedte az otthagyt ágyúkat és foglyokat. A fáradtságtól, dühtől sápadt császár már csak kacagni tudott tehetetlenségében, mikor »hős« tábornokát elébe vezették.

— Mondjon már valamit! — rivalt rá a császár.

— Mit mondjak, Felség?

— Mondja hát legalább, hogy: — »Hódolattal jelentem, volt szerencsém az éjjel Felségedet megverni.«

A tábornok rezignáltan engedelmeskedett.

— ... volt szerencsém Felségedet tönkreverni...

A táborozás fáradalmi letörték a császárt. Nem nézte fényes-kényes születését, együtt tűrte a katonákkal esőben, viharban a nappalnak s éjnek viszonyosságait csekély szolgai formában. Mikor a sereg téli szállásra készült, egy éjszaka megtáncorodott, s szép piros vérét ráhányta a sátor falára. A felcserek éjt, napot tanácskoztak mellette. Az egyik azt mondta:

— Ennek se lesz soha fehér haja.

— Mahónap a háta megé veti a világot, — hagyta jóvá a másik.

— Bizon, csakhamar békekességben lesz tőle a föld pora, — sóhajtoztak.

A beteg császár pedig rémületesen vergődött a párnák között. Gyötrő lázálomban kiáltozott.

— Habt acht! Jön a koporsós ember. Eresszéték szabadon a koporsós embert!

A doktorok tehetetlenségükben egymás tudományát lesték, s az őrállók kezében reszketett a puska. Mikor a pap is besuhant a holtbeteghez, a katonák megdöbbenve sugdosták tovább a hírt.

— Már kóstolgatja a szákrámentumot!

A pap is csak könyörögni tudott.

»Halál, jövel, csinálj csendes ágyat!...«

A roham azonban elmúlt, s a sárga harmattal rakott fő elcsendesedett, a belső nagy vezettség tiszta álomba fordult.

A sereg azon éjjel nem nyugodott. Nézte a felvont egeket, a magasságok szent tornácait, csillagok szertebolyongását, a könnyű éji párához hozzátette a legutolsó fia-katona is a maga sóhajtását. A föld golyóbisa két felén világolt, lassan feltetszett e világnak fénye, a kelő nap fényes köde elvéve előlük a halál orcáját és minden felöltötte saját testét...

A beteg tetemi megvidultak. A jó hírre tompa, rekedt »Hurrá« zúgott fel a táborban. Az orvosok kétrét siettek megnyugtanni a császárt.

— Felség, túl van a veszélyen.

A pap a bibliából szentenciázott.

»Olyan a lélek a halál veszedelmében, mint kis madár, ha szélvész jár s az égi csattogásban rejtezik lyukban, üres fáokban, ahol bátran megmarad...«

A császár egy intéssel félbeszakította.

— Távozzanak, kérem. Guarin doktor itt marad. A sátorfüggöny összelebbent a távozók megett. A császár egy szemrebbenéssel ágyához intette a doktort.

— Guarin, mondja meg őszintén, meddig élek!

A híres felcser meghökken, pillanatig vesztegelt, majd megpróbálta szép beszéddel festeni a valót.

— Sokáig, Felség. Még nagyon sokáig. Az ilyen betegség színét óránként változtatja ugyan, de ha Felséged okosan vigyáz lépteire, még távol a veszedelem.

— Tudod, vagy nem tudod? — rivallt rá a császár.

— Emberileg tudom, de hiszen angyal áll strá-

zsát Felséged szent élete fölött és ha ez éjszaka meg nem ismétlődik, bizony mondom a szervezet jóra mutat.

— Nyavalyás ügyben vagy te most prókátor, — haragudott a Felség. — Tudom, hogy éltemet le kell tennem, egy éj a más éjnek beszél, de az én világom feljebb megyen és az ország hasznát nem vehetem szemfedőnek. Tudni akarom, hogy meddig élek!

Az orvos elfehéredett.

— Ne tőlem kérdezze, Felség!

— Hát kitől kérdezzem? Te magad vagy a halál, vagy soha nem néztél tükörbe? Sárga az arcod, vigyorognak a szemeid, sírveremből öltöztél és titkos erők áradnak zörgő csontjaidból, földre rajzolt árnyék vagy, fekete köpenyed csontvázat álcáz, minden sírdomb felett a te neved hervad. Mit mondjak, hogy őszinte légy? Állj bosszút és mondd meg az igazat! Felelj!

Az orvos odalépett a térdeplő zsámolyhoz, fölvette a paptól ottfeledett könyvet és a felütött helyen, fennhangon olvasni kezdette:

»1. Én Istenem,
Itten nincsen,
Ki segítsen,
Hát kihez folyamodjam?

2. E világon,
Minden úton,
Ha szintén elindulok,
Súlyos terhem,
Betegségem,
Ki elvégye, nem látok.

3. Hozzád térek,
Végig el kérlek,
Meg ne büntess,
Légy kegyelmes...«

A beteg megretten.

— Mit jelentsen ez?

Szomorúság tart árnyékot a doktor homlokán.

— Feleltem a kérdésére... Kényszerített. Én most kezeimet. Még egy eszterleje van Felségednek. Azután... a rög gyomrában találkozunk...

A halálnak nevezett ember némán lehajtotta fejét, szemei könnybe facsarodtak. Olyan megrendítő volt a hús-vér nélküli, száraz, ijesztő külsejű tudós fájdalma, hogy a császár önkéntelen elfedte szemeit és borzadva mondotta:

— A halál sír.

Érezte, hogy az ítéletre csontjai lehülnek, fehér száján a félelem vacog, minden hajszála borzadozik és a világ kiterjedt határa kicsinnyé enyészik. Hirtelen rútt lett az ágyban, mint a sár.

Guarin doktor odaugrott.

— El e gondolattal, Felség!... Mert a gondolatok elfajult, mardosó ebek, melyek átok alá vetik az embert... Bár az élet a méhtől fogva múló kincs csupán, megrepedt nád a szélben, inkább tekintse a föld kies ábrázatját, az örvendetes dolgokat, míg a lélek a rettegésből felszerken. Ádám árvái vagyunk mindannyian...

A császár ingerülten hallgatta, s megvető kacajjal fordult hozzá.

— Honnan veszed a bátorságot, hogy engem vigasztalj? Untat a sűrű sóhajtás. Azt hiszed, félek a haláltól?...

Keserű kacagás bugyborékkolt fel a száján.

— Ha te volnál a halál, akkor is elkéstél. Többé meg nem semmisíti semmi mulandóság, amit alkotam. Szolgálatot tettél nekem, mikor figyelmeztettél, hogy van még egy esztendőm. Egy esztendő? Sok is. Ezalatt teljessé teszem művemem és bámulni fog az emberiség.

— Felség, ne bízza el magát! — esengett az orvos.

— Talán bizonyosságot akarsz? — Nyers és láztól rekedt volt a beteg császár hangja. — Szólítsd hát be az urakat!

A szolgálattelvő méltóságok halkán körülvették a beteg ágyát és loppal fürkészték a császárt, ki mereven, gúnyosan fordult feléjük.

— Udvari orvosunk véleménye szerint egy éven belül kénytelen leszek a földi élettől megválni. Önök tanuim, hogy nem félek a haláltól. Mindössze fizikai képességeim szűnnek meg. A szellem ragyogó nyomait többé sem halál, sem idő le nem törülheti a földnek arculatáról. Munkám végéhez közeledik. Ami hátra van, arra az engedélyezett egy esztendő untig elég és ezért hálás akarok lenni a Halálnak. Uralkodói jogaim és hatalmam teljes tudatában teszem azt, amire uralkodó eddig képtelen volt. Intellektusom a mulandóság alacsonyrendű szolgája fölé emel és azért legkegyelmesebb elhatározással bárói rangra emeljük a halált... Helyesebben annak képében Guarin doktort, kinek házi pénztárunkból tízezer forint azonnal kifizetendő. Címerében az igazmondás szimbólumaképpen halálfő legyen...

Az urak elborzadtak. Guarin doktor mosolyogva mondott köszönetet és szomorúan jegyezte meg.

— Miért tette, Felség?

Merész és szellemes volt a válasz.

— Azt hiszi, Guarin mester, hogy közönséges halál elviheti József császárt?

Az orvos összerázkódott.

— Önmagánál nagyobb urat tüntetett ki, Felség. Ha jön a Koporsós ember, alázatosoknak kell lennünk.

A császár rémulten előregörbödött ágyában.

— A Koporsós ember?... Ki mondotta Önnek ezt a nevet?

Guarin nyugodtan vallotta be.

— Lázálmaiban folyton emlegette, tőle rettegett. A halál fantazmagóriájának gondoltuk.

A császár lihegve tiltakozott.

— Nem, nem!... Több a halálnál!...

— Ha több a halálnál, akkor könnyen elbánunk vele.

Reménység, öröm csillant fel a beteg uralkodó szemeiben.

— Meg tudná tenni?

Magabízón szerénykedett az orvos.

— Előbb tudnom kellene, hogy ki az a koporsós ember. Ha Felséged bizalmára méltatna...

— Természetesen, — komorodott el József. — Restellem is róla beszélni. Biztosan tudom, hogy babona, kísértet, melyet egy megbomlott agyú asszony talált ki. A józan ész világánál szétfoszlik minden és csak a tudatlanság legalacsonyabb fokán lévő férges parasztok bízhatnak benne, kik az erdélyi hegyek között, világtól elzárva szürke körmökkel fejüket vakarják. Az élet hülyéinek rémképe, aljas romantika, beteg agyak szülötte... Utolsó Erdélyben járásomkor hallottam, hogy az országrész fölött állandóan ott lebeg a koporsós ember, kit a lakosság fantáziája alkotott. Mihelyt az éj leszáll, látják. Sötétségből és felhőkből alkotott szellemszerű lény, ki koporsót tart a hóna alatt. Mindég annak a nevét veszi fel, kinek élete, vagy működése annak a földnek történetéből kiemelkedik. Most egy általam elítélt és Kufsteinba zárt fogoly alakjában kísért... A lelki gyengeség egy megtévedt pillanatában, a kifárasztott és felcsigázott érzékek vigyázatlan pillanatában engemet is leütött a babona és azóta nem szabadulhatok tőle... Rög-eszmévé lett...

A betegek ideges sietségével és megmentést váró részletességével beszélte el a császár az »erdélyi rém« históriáját. Guarin feltűnően elkomolyodva hallgatta, sőt a császár szavai után is sokáig magábaesetten gondolkodva ült a helyén. Ijesztő homloka a töprengéstől belenőtt két markába, hegyes orra sárgán nyult ki a vígasztalan arcból. A tudós biztonságát elveszí-

tette és a váratlan problémától meglepett orvosok frázisával válaszolt.

— Súlyosabb az eset, mint hittem. Későn hívtak...

Összerázkódott és mintha most ébredne a császár jelenlétére, sietve korigálta a szót.

— Ismert eset. A leggyakrabban hazafias és valóságos formában jelentkezik. Magyarország hajlamos erre. Történelme tele van hasonló legendaszerűségekkel. A mohácsi csata után az életét veszített II. Lajos király kísértett egészen a török hódoltság megszűnéséig. Minden éjjel végiglovagolt szellemalakja a Dunán. A legépezeübb ember is megesküdött, hogy látta. Hátborzongató fenséggel írta le az egész alakot: hogyan ült véres nyergében hajadonfővel, holtsapadtan, szótlánul a király, a mén nem süllyedt bele a hullámokba és a tajtékká vert fehér hab-út reggelig megmaradt a Dunán. A bibliában Krisztus jár száraz lábakkal a tengeren, a magyaroknál holt királyok lovagolnak a Dunán és a legendák fantomja csak akkor semmisül meg, mikor az ő szavaik szerint »az ország visszanyeri szabadságát...« Most, úgy lát-szik, a »koporsós ember« kísért.

Csendesen megrázta fejét az orvos és a semmibe merengő sejtelmes nézéssel folytatta:

— Téved, Felség! Nem babona, önámítás, vagy szemfényvesztés... Csodálatos ország ez. Bizonyára látta Felséged a nagy Alföldön a délibábot, amely a rekkenő, átfütött levegőbe mesevárosokat épít. Itt az éjszakának is délibábjá van. Most a neve Koporsós Ember. Csatasíkokon vér délibábját látják. A vér-függönyön át nézők a fellegek között dúló csatákat szemmel látják, zaját hallják és a lehulló véres mérges sebeket ejt a magyarok bőrén. Én láttam már ilyen sebeket. Valóságos stigmák. Krónikáik tele vannak ilyen csodás esetekkel. Az őrálló katona fején lobot vet a főveg, vérrel ragasztott várfalak épülnek, ott van a székelek Csabaútja, a hajnalmadár vörös... gazdag legendák egész sora... Igazi délibábnemzet,

délibáb történelemmel... Nekem tudományos érdekesség, nekik szent valóság. Ezekben élnek, ezekért meghalnak...

A császár felcsattant.

— Szerencsére nem lehet igaz, amiket mond. Elgondolni is rettenetes, hogy egy nemzet és ország sorsát délibábok szabják meg, fantomok uralkodjanak. Az éhségből, könnyből, szenvedésből poézist csinálni ahelyett, hogy hideg aggyal megszüntetnék... Lehetetlen, hogy a Kárpátok hegykoszorúja alatt vakok daloljanak és álmokat hajhásszanak, amikor világok készülnek összeroppanni felettük. Világok, melyek birodalmakat temetnek maguk alá. Hát csak ennyi az ezer esztendővel dicsekvő magyarok minden tapasztalata? Ön tudós doktor, nem tudná megmondani, hogy meddig marad gyermek egy nép?

Az orvos halál-arcán finom pír ütött át.

— Amíg nagy szive van.

— És mikor hal meg egy nép?

— Mihelyt megszűnik gyermek lenni.

Jóízűen felkacagott a császár.

— Régen mulattam ilyen jól. Ne vegye rossz néven, Guarin, de kétségbeejt a naivsága. Végül kiderül, hogy ön is hisz a koporsós emberben.

A híres orvos fagyasztóan komoly maradt.

— Eltalálta, Felség. Én hiszek a koporsós emberben.

— Bravó, báró! Orvosi módszere bevált. Most már én nem hiszek benne. Ágyat cserélhetünk... Köszönöm, kedves délibáb-doktor. Igérem önnek, hogy félév alatt Erdélyt megszabadítom a koporsós embertől.

Irgalom nélkül, alig hallhatóan mondott ellent az orvos.

— Ugyanaz a feladat, mint az emberiséget megszabadítani a kereszténységtől...

A súlyos mondattól mégis meghökkent a császár. A halálfejú ember mindössze szeliden és bölcsen rá-

pillantott és behúnyva szemeit, néhány szaggatott szót ejtett, mintha magában meditálna:

—Mert a koporsós ember nem egy börtönbe csukott félvad erdélyi bárócska, kit ha szabadonbocsát Felséged, vége a varázslatnak... Azzal is elkésett és a koporsós ember már örök szimbólum. A halhatatlan föld maga. Egy népsors és vágyak, álmok és fájdalmak örök Istene, ezeresztendős tragikus megtestesülése, soha le nem győzi, Felséged... Szellem az, ki lenyul a felhőkből és koporsójába gyűjti a vért és a sírást, fohászt és a holtat, vágyat és a nyomort, a bűnt és a szüzet, a hitet, a jogot, az élőket, a porszemet, a frigyét, az otthont, a termést és a gyászt, urat és parasztot, a jelent és jövőt, a valót, valótlant, mindent, ami van, ami életnek és halálnak nevezetik. Jól mondotta Felség: több a halálnál!...

...Erdély őrangyala ő, ki fekete szárnyai alá rejti népének fejét...

XI. FEJEZET

Kiáltó szó hallik, az idő hajnallik.

Hiába hajnallik. A földön mindenütt pusztulás. Nem az emberek fekete pusztulása, hanem az aszálylyal vert erdők, mezők piros halála. Kivesztek a gyökerek, fáknak bimbói nem terjednek, a száradtkezü emberek némák. Sohase lesz, hogy a mezők megzendüljenek, égi madarak fákon vígan énekeljenek, szárnyakon repdessenek, minden füvek illatozván gyönyörködtessenek, dícséretre intsenek. A szárnalmas féreg, a föld népe a forró templomokban mellét veri:

»Adj mincünk Uristen nagy, szép zsiros esőket és gyönyörűséges harmatokat és szép nedvességeket. Nyisd meg a te kincsesládát és ne rekeszd bé az Ég csatornáit és drága szép folyásit...

Ne tedd ércé fejünk felett az eget és kemény, vassá lábunk alatt a földet.

Ne verj minket eső helyett nagy porral, se ragyával, se egyébféle férgekkel, ártalmas kő-esőkkel.

Megszáradtak Uristen mindenféle vetések, mezők, rétek, vizek, mindenféle füvek, elvesztek és megégték.

Szomjuhozna Uristen mindenféle állatok, barmok, juhok, lovak, repeső állatok. Elapadtak mindenek.

Sírnak-rínak Uristen emberek és vadak, mert nincs eledetek nékik és italok. Csak bolyongnak szegények.

...Oh, mely szomorú az üdönek jelenvaló ábrázatja. Mert szomjú és megszáradt a föld, retteg a kenyérkereső.

Te vagy atyja az esőnek. Te szüled cseppjét a harmatnak.

Parancsolj a fellegeknek, s minden vizes föld határának. Mindjárt gyülte lesz a páranak, s alattuk a szép egeknek.

Ősztán szállíts csendes esőket, vidd el a nagy aszályt innét, újítsd meg a földnek színét és üldd meg a téged szeretőket...

Alig virradt, árva Cserey Heléna is kihajolt ablakán a kecskeszőrrel kötözött bánatos rozmarintok, fuksziák között, s könnyű szárnyesztálással körülröp-ködték kedves galambjai. Egyiket megfogja, tükrös begyét arcához szorítja, ajkát kóstolgatja. Így édesíti magához a madárkát.

— Én el nem eresztlek, amíg meg nem hallgatsz, — mondja a galambnak.

Asszony turbékol-e, galamb turbékol-e, nem lehet azt tudni.

— Repülj madár, s mondd meg én édes uramnak, ki vagyon fogságban, hogy az én életem reggel kivirágzik, s estvére megszárad. Elfáradtam bánatimban, egész éjjel sirtomban. Már a mi életünk éjjel is irtózás, nappal is irtózás. Ehen, szomjan, várom, kertemben az ő jöttét lesem. Volna szarvas lábam, saskeselyű szárnyam, csak hozzá repülnék...

... Jere haza, Miklós, mert átok szakadt reánk, vége már Erdélynek! Megharaguvék tán a Jóisten is. Császár jövevényi nyakunkon regnálnak, megmaradt vetésink erdei kan túrja, a tikkasztó hévség szöllőnk leszaggatá, búza helyett fürjet termik még az áldott föld is, s pórkenyéren sírunk...

... Vagy hol is az eszem! Hiszen te is szenvedsz, bilincsekben szenvedsz...

... Hess madár, hess! Takard be sebes vállát, gyűjtsd meg a gyertyáját, kóstold meg kenyerit, emeld láncait, gyűjtsd össze könnyeit. Tudja meg, hogy élek, de már nem élek, ő benuem az élő lélek...

... Hess madár, hess! ...

Hiába nyitja szét hosszú, fehér kezét, a madár ottmarad.

A föld egyet gördül, az assz ny elszédül, s letörrik az ablakra...

Csend van.

A galambok fölötte egymást megcsókolják...

Kiáltó szó hallik, az idő hajnallik.

A nép kitódul a templomból, az úton lovaskatonák érkeznek. Egyetlen intésre körülveszik a tömeget. A föld népe félve bujik össze. Száraz, nagy darab hivatalos ember lép elő és a tömegbe kiált:

»Közhírré tétetik:

Ófelsége II. József császár szigorúan megparancsolta, hogy minden magyar ezredhez még száz újone szedessék, a hadak élelmezésére pedig minden ország-lakos, a papokat s nemeseket sem véve ki, jószágai arányában bizonyos mennyiségű gabonát a folyó piaci árak feléért szállítson a magtárakba, hol a díj fele azonnal készpénzben fog megfizettetni, másik fele pedig negyedfél százaléknyi kamattal kölcsönkép térítetik meg... A rendeletet Sibó község nem hajtotta végre. Sem katonát nem adott, sem a gabonát bé nem szállította. Evégből az ittlévő karhatalomnak kötelességévé tétetett, hogy ha kell, erőszakkal is szerezzen érvényt a kegyelmes császár akaratának... Meghagyom és megparancsolom tehát, hogy egy óra letelte előtt a katonalegények elálljanak, a kivetett gabona pedig szekereken elindíttassék... Zalogul az asszonyok és gyermekek ittmaradnak, többiek oszolj!...«

A félelem elsötétít mindent. A tömeg megnémul. A lovak prüszkölnek, a katonák káromkodnak, veréssel, öléssel fenyegetik a népet. Az asszonyok hal-kan jajgatnak, kezük nyelén reszket a csipkéskézfejú ing. Szájról-szájra borzad a veszedelem és átkozzák a császárt, hogy férgek prédálják fel egymásközt a testit és üstökénél fogva bogozzák fel az első fára, hogy a szél fujjon keresztül a bordái között!...

Az átok mámora elszédítette a népet. A lélekrontás gyönyörűségétől megrészegültek. Vad képzeletük nem ismert határt, a keserűség kitörése elvette szemük elől a nap világát és az út porában fetrengve sírtak, s felettük a falu veszedelmére félrevert harang csángatott.

A katonák a körbefogott nőkre vadásznak.

— Azt a lenhajút, — mondja az egyik, s beugrik közibük, hogy megkényszerítse. A leány riadtan birkózik, míg kibomlik a melle, s a sok dühös néember lekarmolt orcával kiveti a legényt. A katonák röhögnek, tovább szórakoznak, a felháborodott nyelves vénasszonyokkal figuráznak.

— Néné! Nem vátsa ki magát? Egy csókért kieresztem.

A zaj és átok egyszerre elnémult. A rothadástól fekete, hiányos és piszkos kerítések alatt jön az első ember, vállán a búzával. Öreg, beteg ember, hajadonfővel, ingben, gatyában, ahogy felkelt a betegágyból, izzadtan és barnán, ijesztő soványan roskadozik a zsák alatt. Hosszú fehér haja előhull arcába és elfedi beapadt szemeit. Sírja alatt folyik már a víz. Megkínzott válla, fekete hátgerince feszül, mint a felajzott íjj és megmaradt ereje utolsó imádságával hozza a kenyeret. Mintha Jézus tántorogna keresztjével a kertek alatt. Jézus, aki mondotta: Ez az én testem... Egy asszony felsikolt:

— Erősítsd az inadat lelkem, Máté!

A vad katonák sem kacagnak már. A vén ember durva kendergatyájába három térdigérő gyermek fogódzik. Rongyos ingecskejük köldökön felül ér. Ártatlan kék szemük riadt.

— Bírja-e, nagyapó?

Jaj, ha az agg most összeomlana, mind a három kicsike meghalna.

De az a végzete, hogy ne roskadjon össze, senki se segítse. Minden lépése egy örökkévalóság, halálos fáradság annak is, ki nézi.

Végre megérkezik, a zsákot leteszi. Viaszápadtan liheg. Nyitott mellén az összecsomózott csontok vonalán verejték fut alá.

A kecskelábú asztal mellett a császári biztos dölyfösen kirúgja két vastag combját és kiteríti maga előtt az árkus papirost.

— Hogy hívják kendet?

A sárgára esett fő félénken visszanez.

— Engem-e, istállom? — Iszkora Máténak.

A gabonát lemérik, a hivatalos ember keményen felcsattan:

— No, Iszkora Máté, kevés ez a búza!

Iszkora Máté azonban nem hallja. Két füstös karjával elkezd ég felé kapkodni és leomlik a biztos lábaihoz.

— Méltóságos uram! Isten megfizeti, ne vegye el az én kis gabonámat! Egy szem sem maradt ott-hon. Éhen halunk a télen. Tekintse e három árvát. Sem apjuk, sem anyjuk. Nincs kenyérkereső a háznál. Jaj, mi lesz velünk? Essék meg a lelke, méltóságos uram! Jánoska, Istvánka, Zsuzsika, jertök tük es, térgyepeljetök le a méltóságos úr előtt! Istáljátok szépen...

A három rebegő gyermek szepegve ereszkedik mellé. A császári biztos haragra gerjed.

— Miféle cigánykodás ez? Káin a keresztapátok, eltakarodjatok innen! Te pedig, vén farizeus, előteremtsd a hiányzó búzát, ha lopod is!

— Nincs, uram!

Az alázatos ember már nem térdelt. Szikár termete fölébe hajlik a hivatalos embernek és azt mondja:

— Verje meg hát az Isten, ha szíve nincsen! Ajtóról-ajtóra járjon egy falat kenyérért! Éhezzék hát magának is minden nemzetsége!

A dühtől sötéten int a katonáknak a császári biztos:

— Csapjátok meg!

A katonák lerántották és megsujtották az öreg

parasztot, hogy tél-túl véresen megszakadt a fosztos gatyája. Nem is tudott lábraállani, hanem könyökére erőlködve lihegett és mennyei szelíden nézte, hogy szökdösnek köröskörül a hegyek. Ustöke felborzadt és a szédülő mezőt nézte. Majd lehanyatlott, s a szája két szélén lassan csorgott a vér.

— Bibó András Fürge! — kiáltott a biztos, s új ember lépett elé. Az asszonytömegben új sírás fakadt fel, az éhhalál pedig új gyermekek homlokára tette reá a jelt. Az áldott kenyér, az édes, megtartó, a téli reménység, élet orvossága, a névtelen nyomorultak egyetlenegy kincse, a verejték-virág, a legszentségesebb vár indult a csatába.

A szekerek, s a kötélrefűzött legények elmentek. Egy óra alatt kopárrá tiporta a császár a falut.

Országszerte hozták, vitték a sok rossz hírt. Kalotaszegen a birtokosok magtárait feltörték a katonák. Több falu fellázadt és elűzte a biztosokat. Halál is esett. Az utakon nem lehetett járni a gabonás szekerektől. A pénz és élelmiszerek nélkül elhajtott parasztokat egyik raktártól a másikig úzték. Se állat, se ember nem bírta. A sáncok tele voltak törött szekerekkel, döglött tehenekkel. A gabonaszedők fosztogattak, a keserves pár garast, mit utolsó falat kenyerekért kaptak, levonták büntetésbe. Ha a paraszt mukkanni mert, kegyetlenül megcsapatták. Az útszéli fák tele voltak holt emberekkel, kik végső kétségbeesésükben felkötötték magukat. A rablók és lopók elszaporodtak. Ejjelenkint valahol mindig veres volt az ég a tűzvésztlől. Az éhhalálra ítélt nép káromkodott, átkozódott és pusztított. Fellobbantak az aszálytól megmentett vetések is, hogy ne kelljen azt is a császárnak adni. Kiperzseltek a fűnek még a gyökerét is, hogy »a császár lova ne egyék belőle«. Elhányt csontok, szenes favégek, állatalom és piszok termett mindenütt. A fáradt ember összegabalyodott saját árnyé-

kával. A hollók kietlenül fenyegetőztek. Illat helyett ragály és betegség hullámzott a völgyekben. A rongy és nyomor uralkodott az egész országban.

Hiába tett Zichy Károly, az országbíró mindenkit megrendítő jelentést a sanyarú állapotokról. Kegyelemvesztéssel fenyegette meg érte a császár. A gabonaszedők, ami megmaradt, azt is elszedték és a férfinépet hadimunkára vitték. A megyék egyre-másra tartották a fenyegető gyűléseket. Többen ellenszegültek, nyíltan megfenyegették a császárt, a katonai exekúciókat elűzték, a plundrás német beamtereket Bécsig szalasztották, a német nyelvet eltörölték, a kataszteri íveket megégették és az Istenhez appelláltak. A császár válaszul eltiltotta a sör- és pálinkafőzést, felemelte a só árát és a nem termett gabona helyett négy millió forint sarcot vetett a nép vállára.

Testvére, a trónörökös, maga lépett közbe. A császár válaszra se méltatta.

— Felség, Ön lehetetlenné teszi számomra a jövőt! Családunk nevében tiltakozom ez ellen! — mondotta a trónörökös.

József gúnyosan végigmérte.

— Ha máskor megköszönni jön a jövőt, késéssel fogadom. A jelen az enyém és most — nem óhajtom látni.

— Felség! — didergett Leopold és mereven kitértorgott.

Mikor újból megdördültek az ágyúk a határon, a kiaszott földeken elszórva, faágakra aggatva, titkos kezektől terjesztve, röpiratok jelentek meg. A vég-sőkig izgatott lakosság keseredetten olvasta, dugdosta, kézzől-kézre adta.

»A népek, melyek boldogul élnek vala hazájuk kebelében — izgatott az írás —, békés hajlékaikból kiragadtatnak, s a határszélekre vettetnek, hogy öljenek, vagy megölessenek...

S miért ez? A korlátlan egyedurak ábrándjaiért. A haszon, melyet a hadjáratból várhatunk, abból áll,

hogy egy darab földdel többje lesz az uralkodóháznak. És a kár? Egymillió ember, ezer tonna arany, kizsárolt tartományok, a munkára, s nem-tenyésztésre legalkalmasabb férfiak levágatása, négy-öt elpusztult ország. Ellenségünkkel tesszük a törököt egy szövetséges fejedelemnő miatt, kinek rettentő hatalma nem-sokára magunknak is fejére nő. Ha szerencsések leszünk, az egész világot ellenségünkkel tesszük... Jó-zsef még a gonosztevőket sem öleti meg, miként engedheti tehát lemészároltatni ártatlan alattvalóit, hogy zsírijokból egy mécses tápláljon, melynek neve hiú dicsvágy?...»

Mindenki érezte, hogy halálos dőfést kapott a császár. A kancellária első pillanatban fel sem merte terjeszteni. Az országbíró titokban rendelte el a nyomozást és csakhamar kiderült, hogy a röpiratot gróf Forgách Miklós nyomatta Lipcsében és titkos nyomdák az országban milliósámra sokszorosították. Sokáig titkolni nem lehetett. Remegve tárta a kancellár a császár elé az iratot. József nyugodtan meghallgatta a jelentést, figyelmesen elolvasta a papirost.

— Forgách grófnak igaza van.

Fogta a tollat és a felterjesztés hátára higgadtan ráírta a resolúciót:

»Dieser Schrift ist vollkommen freier Lauf zu lassen...«

Válaszul szeptember 22-én tízórás harcban Martinestye mellett megverte a nagyvezért, rommálövette Nándorfehérvár falait, hatalmába ejtette Szendrőt és Szerbiának a Timokig nyúló részét. Októberben az Olt folyón átkelve, bevonult Bukarestbe. Az oroszok elfoglalták Okiermant, Galacot és Bendert. Kara Musztafa le volt verve.

Az utolsó győzelmi jelentésre büszkén és lelkesen az életére vigyázó Guarin doktorhoz fordult a császár:

— Az Ön által adományozott esztendő le sem telt és megvalósítottam, amit ígértem: — Nincs többé kóporsós ember országom fölött...

Nyirő: A sibói bölény. II.

— Annál több koporsó, — válaszolt a báróvá emelt halál.

Az első hóharmat lehullott.

Árva Cserey Heléna rendes szokása szerint virradatkor kihajlott ablakán, s könnyű szárnyszítással körülropkódték kedves galambjai, de már nem nyújtja szép fehér kezét utánok, hogy egyiket megfogja, tükrös begyét arcához szorítsa, ajkát kóstoltassa. Rég kisépérték a hambárokból a szűkölködőknek az utolsó egérmorzsát is. Nincs galambtetés.

A föld egyet gördül, az asszony elszédül, s letörik az ablakra.

Asszony zokog-e, madár zokog-e, nem lehet azt tudni.

Kiáltó szó hallik, de — többé nem hajnallik...

XII. FEJEZET

Őt esztendeig állott a császár asztalán Wesse-lényiné Cserey Heléna alázatos instanciája elintézetlenül és a hatalmas uralkodó ezerszer megpróbálta széttépni, de nem volt ereje hozzá. Úgy érezte, mintha asszonyt ölné. A kétségbeesés és fájdalom betűi nem fakultak meg, sirt az egész írás, átalakult a hű feleség szellemévé, kíváncsivá tette az uralkodót, de nem volt bátorsága meglátni a szenvedő asszonyt. A hűség és szerelem, tisztaság és fenséges asszonyi-ság elérhetetlen gyönyörűségének látta és irigyelte férjétől. Beleszeretett a kérvénybe, a feleség nemes, mély fájdalomába, az irat fekete betűit vádoló női szemeknek nézte és igaz emberi érzésekkel töltötték el. Fájtt, hogy van valaki, akit annyira lehet szeretni, ürséget érzett az életében, amelynek soha nem volt része ilyen meleg, hatalmas és igaz érzésben. Amikor a beteg test viharai meghaltak, lelke akart szeretni, de nem volt másik lélek, ki vele egyesülni akarna, ki megérdemelné, csak ez a más asszonya...

Mindent megvalósított, minden akta el volt intézve íróasztalán, csak ez az utolsó nem. Pedig már a halál szólítja és tudta, hogy megvannak számlálva napjai. A testi erővel együtt hagyta el a gőg és hiúság is. Halála előtt jó ember lett, de békessége mégsem volt szívének és érezte, hogy a sírban sem lenne nyugta, míg ennek az asszonynak kegyelmét nem nyújtja, ki ötesztendei kitartó sírással őt is tisztára mosta. A császár határozott.

A feleség és édesanya győzött.

Sohasem volt boldogabb József császár, mint mikor Wesselényi kegyelmi iratát aláírta. Mindössze a kíváncsiság maradt meg, hogy ki lehet ez az ember. Sokáig küzdött a gondolat ellen, de végül is engednie kellett és egy szép napon titokban meglátogatta Kufsteint.

Kemény párnája alól kivette imádságos könyvét a rab, s kemény, szőrös karjával feltartva a cellarácson beszűrődő szűk világosságba, köznapi szokása szerint olvasni kezdette estvéli imádságát:

— *»Imé a kellemetes estve, már a felhőkön le van festve. A bébarnult láthatáron, haldokló napsugáron, mely szem elől már-már lendül, alkony sötétlik, mély csend ül...«*

A fogság öt esztendeje alatt hosszúra nőtt szakálla beborította a betűket és a vers végén medítált, magábaszállott. A második verzikulust rendes szokása szerint halkán végigénekelte:

— *»Csend borítja el lelkemet, gazdagítom képzeletemet. Ha sötét omlik szememre, feltekintek Istenemre, s az elmerült napsugárok felett angyalszárnynon járok...«*

A zár ekkor megcsikordult, s az öreg imádság megszakadt. Indulatosan csapta össze könyvét Wesselényi Miklós, s gőgösen vágta oda a parancsnoknak:

— Legalább ilyenkor ne szúrja be hozzám az orrát!

A tiszt hallatlanná tette a sértést és kurtán kiadta a parancsot:

— Az irodában várják Ont.

Az erőstestű rab megtántorodott. Feleségére gondolt és felsikoltott, mint a gyenge gyermek:

— Heléna?

Félig önkívületben tántorgott végig a földi sírbolton. Előérzet gyötörte, vágynak rázták össze minden porcikáját. Sűrű vére megmozdult és majdnem

orrabukott a belső elgyengüléstől. Észre sem vette, hogy a parancsnok a küszöbön kívül marad. Alig hajtotta be maga mögött az ajtót, csalódottan hökkent vissza. Az asztalnál fekete köpenybe burkolt férfi ült, aki egyetlen intéssel szembe ültette magával.

Sokáig szóltanul fürkésztek egymást. A rejtőző emberből csak két sugárzó szem, s a boltozatos sárga homlok látszott. Nehezen lélegzett, s gyakran kapkodott kezével a szívéhez.

— A császár embere vagyok! — nyögte ki végül. — Jó hírt hozok Önnek.

A rab hirtelen elborulását látva, megvetően elhúzta a száját.

Bizalmatlanul és ellenségesen húzódott vissza Wesselényi Miklós.

— Nem méltó a császárhoz a rabok lelkével játszani...

A különös férfi mélyen elgondolkozva felsőhajtott:

— Ne tartson semmitől. A császár már csak a száját lelkével játszik...

— Mit mond Ön? — révül el Wesselényi.

— Önnek jóhírt.

— Szabad vagyok? — ujjongott fel önkéntelen a megkínzott rab.

Az ismeretlen kétértelműen mosolygott.

— Az Ontól függ... Ha őfelsége érdekében fel tudja használni szabadságát, parancsom van, hogy elbocsássam. Akár ebben a pillanatban...

Wesselényi sötéten süllyedt vissza székébe.

— Itt maradok és megvárom, míg akár a császár, akár én, de valamelyikünk elköltözik az árnyékvilág-ból. Kettőnknek nem lehet egyszerre élni.

Érdeklődéssel hajlott a császári küldött a rab ember fölé.

— Annyira gyűlöli?

Sietve rázta meg a fejét Wesselényi Miklós.

— Annyira szeretem Erdélyt...

Az idegen ember megrázkódott. Szúrós tekintete

tét, közel hajolva, belefúrta a rab szemébe és haragosan kérdezte:

— Ha annyira szereti, mit tett az érdekében?

Wesselényi elfehéredett, de a másik nem hagyta szóhoz jutni.

—... mert a jobbágyok irhájába lövöldözni, nagy vadászatok tartani, megyegyűléseken szónokolni, vad tréfákat űzni, féktelenkedni, szomszéd ellen ostromot vezetni, császár ellen izgatni, lázadást szítani, Erdélyért káromkodni ... azt hiszem, még nem elegendő...

— Uram! — szisszent fel Wesselényi. — Vigyázzon!...

A palástos ember kárörömmel folytatta:

— Ezért csak börtönt érdemelt, de mutasson rá egyetlen cselekedetére, ami annak a földnek javára vált volna. Én elhiszem, hogy új világot álmódott Ön is a régi helyén, de aki világokat álmodik és nem valósítja meg, csak újabb börtönt érdemel.

Annyi meggyőződés, annyi szépség és valami különös igazság volt a vádban, hogy a vad, soha senki előtt meg nem reppenő embernek vissza kellett torpannia előle. Bensejében remegve, szinte védekezve dörögte maga elé:

— Én mindig védtem az ország jogait.

Gúnyos, bántó kacagás volt a felelet:

— Az ország jogait? Lelkiismeretaltató frázis. Idejétmult, igazságtalan, kényúri privilégiumokat védett. A nemdolgozást védte, a néptől, földtől elkülönült, vagyon- és pénzhabzsoló uraskodást. Az aranyat, ezüstöt, kincseket, a nép hátán ülést, a rangkørságot, a kiváltságok örületét, a rangért-marakodást, a címer-dölyföt, a telehas-göggöt. A paraszt pedig egyék füvet, maradjon tudatlan és dolgozzék. Pedig az éhes barom-milliók az ország joga, a megvetett, robotban vonító eb-nép. A szikkadttestű, szerencsétlen asszonyok, kik a hegyek közt szülik meg átkozott kölykeiket a még átkozottabb életre, mint a

vadak. A deres és mogyorófalca-királyság önöknek az ország joga... Díszmagyar bábjáték, bandérium-ceremónia, családi büszkeség, néha-néha egy kis országgyűlés, hol kiszavalhatják magukat, ez az ország joga...

Wesselényi a gyalázó beszédre tűzbeborultan ugrott fel.

— Mi nagy, szentséges eszményekért küzdünk és ha kell, meghalunk értük! Ilyen az anyanyelv...

A palástos ember tiltón felemelte kezét.

— Hogy meri ajkára venni e szót, amely ellen a legtöbbet vétkeztek? Háromszor jártam be Erdélyt, de anyanyelvet csak a jobbágy ajkán találtam, hogy legyen mivel átkozódni, sírni. Koldulni is alig lehet vele. Tíz ujj számolni, tíz szót beszélni... Ez maradt az anyanyelvből. Hány iskolát épített Ön, hogy ne hagyja pusztulni? Külföldön a költők, írók, az anyanyelv megváltói, nemzetek büszkesége, az élet és szellem királyai. Önöknek rongyos, megvetett lantos, nótamondó cigánynép. A hajdú kidobja a kapun. Szégyenlett minden ígéjük, döcögős, darabos, paraszt, nem uraknak való. Arra nem gondoltak, hogy a nyelv halála a nép halála...

Wesselényi felugrott, de visszarogyott. Örülként nézett rá a szembenülő férfira, ki letépett szemeiről minden régi látást, csak ráfujt az ősi eszményekre és álombuborékként pattantak szét. Hiába öklözte homlokát, csak azt mondhatta rá:

— Igaza vagy. Fáj, hogy igaza vagy. De nem sokáig lesz ez. Fogadom! Esküszöm!

A palástos ember világtól undorodó, fölényes kacagással válaszolt:

— Örvendj, Erdély, te megvetett, kifosztott, négy hittől tépett kicsiny földcske, kit saját fiai sem ismernek! Jó lesz azonban vigyázni ti, Kárpátok! Köröskörül káprázatos erővel emelkednek világhatalmakká az összes nemzetek! Népek rázzák a láncot, a földet új eszmék vetik szét, de te csak örvendj, Erdély!

Halálos fehér lett a Wesselényi arca, majd lassan szent tűzbe borult és megfogta a császár emberének hideg kezét.

— Akárki légy, uram, ne féltsd te azt a földet! Tizenhét század viharzott át már fölötte, s azok a sziklák már sok világhatalom nyomát viselik. Sok vér megöntözte, sok hit megrontotta. Hierophantok bíbora rothadt el rajtok, Zeusnak hasadt szobor belőlük, táltosok hanyatlottak rá, Mohamed tar koponyája locsant a semmibe rajtok, csorda népek hullottak a szakadékok közé és nem volt erő, gondolat, vagy hit a világon, mely a Kárpátokon meg nem szállott volna, de mind leszédült róluk és a föld megmaradt fiait táplálni, virágot és kenyeret nemzeni, sorsokat hordozni, árva népet dajkálni. Jöhetnek a külső országhéli új világok, azt a kicsi földet soha el nem nyelik. Inkább mind elveszünk.

Tetőtől talpig végigmérte Wesselényit az álruhába rejtőző ember.

— Ön akarja megmenteni? Ön, a rab? Egyedül? Tehetetlenül? Ön akar a császár hatalmas elgondolásával szembeszállani? Ön, kinek a vak bizodalom minden ereje? Ki élni nem tudott, csak halni akar hazájáért? Mondjon egyetlen nemes, nagy gondolatot, amit meg akar valósítani és én azonnal elbocsátom... Úgy-e, nem tud? Őt esztendeje itt gubbaszt e helyen, de a császár elleni gyűlöleten, a bosszúálláson kívül egyebet kigondolni nem tudott. Ez éltette, ez erősítette, de mihez kezd, ha vad lelkének ezt az egyetlen reménységét is elveszem, az undorító kielégülést megadom? Megteszem, hogy megvethessem. Tudja meg tehát: Nem azért jöttem, hogy sorsán könnyítsek, hanem hogy semmivé tegyem. Sajat lelkével öletem meg! Mit fészkelődik?... Aggódva lesi az ajtókat, mert azt hiszi, hogy egyetlen intésemre poroszlók rohannak be...

A selyem álorca mögött megvillantak a csodás fényben ragyogó szemek és tisztán látszott, hogy va-

lami szokatlan, különös gondolat kerítette hatalmába. Sziszegve pattannak szét a beteg ajkon a szavak:

— E perctől fogva szabad!...

Nem beszélt tovább, hogy kínosabb legyen a csend.

Wesselényi érezte, hogy testén zsi bongás vonaglik át, ami felkényszeríti a székről, fuldokló öröm támad a szívében és megtántorodik. A leküzdhetetlen révületben csak ezt a szót bírta ismételni:

»Szabad! — Szabad!«

Hatalmas teste rázkódik, annyira küzködik, hogy néhány értelmes szót mondjon és hidegen, önmagához méltóan fogadja a császár kegyelmét, de a másik megelőzi, leinti:

— Szabad, mert nem méltó Ön, hogy Öfelsége továbbra is fogva tartsa. Kegyelmevel megölte, elveszítette Önt. Mehet!... Végeztünk!

A szégyen, a düh, a megalázottság, az önérzet majdnem leütötték lábáról a fekete, forrongó Wesselényi Miklóst, de nem bírta felemelni nehéz öklét, hogy lesujtszon, csak csodálkozott és igyekezett a szavak nyüegtől szabadulni. Érezte, hogy sokkal súlyosabb bilincseket kapott a lelkére, melyeket izmaival nem roppanthat szét. Ez a halálhomlokú ember tehetetlenségében erősebb, mint ő és gyönyörű agyvelejének fénye pusztító hatalom, lelke nagy és végzetes. Nem tehet semmit, mert igaza van. Hiába ölné meg egyetlen ütéssel, igaza maradna és ő le van teperve. De a császárral el fog bánni... meg kell fizetnie az ő és az ország szenvedéseiért, ha vérbe, kóromba, végső megsemmisülésbe kellene is rántania az egész országot!...

A démoni, hideg ember azonban mintha látná minden gondolatát, ki nem fejezhető gúnnyal, fölényesen és finoman, utolsó reményétől is megfosztotta.

— Néhány pillanatig kénytelen vagyok még tartóztatni. Az utolsó öt esztendőben, mialatt Ön Kufsteinban tartózkodott, sok minden történt a világon.

Nem akarom tájékozatlanul elbocsátani. A hírek kielégítik személyes bosszúját! Kezdjük a legfontosabbon. Akár külön meg is ünnepelheti, olyan nagyszerű hír. A császár súlyos beteg. Orvosai szerint mindössze pár hónapja van hátra...

Wesselényi lehajtott, nehéz fejét hirtelen felvetette. A fekete palástos gyorsan odahajlott arcához és élesen fürkészte minden vonását. A kárörömet kereste, de csak a megdöbbenést látta.

— Örüljön hát! Hiszen legfőbb vágya teljesül.

Wesselényit megrázza a hír. Megszégyenülten mormogja:

— Nemtelen ember sohase voltam...

Elhallgatnak. Egymást nézik. Az egyiknek is a szemében könny, a másiknak is a szemében könny. Kívül éj van. Vad, viharos decemberi éj. Az egek boltjai alatt kietlenül forognak a világok, s a szél a megfagyott földet hópelyhekbe pólyálja. De ők, ketten nem hallanak, nem látnak, csak tovább kínozzák egymást.

— Ujjongjon hát, mert nem lehet tudni, hogy a császár, vagy trónja omlik-e össze hamarább...

— A trónja? — didereg a döbbenettől Wesselényi Miklós.

A fekete palást hátrahull a rejtelmes ember fejéről, a szép, nemes fő lassan lecsügged.

— A trónom...

Wesselényi felugrik és meglepődve tisztelettel hajlik meg.

— Felség!

A tüdővész lázrózsái kigyúlnak a beteg uralkodó arcán, nézése csüggedt, beszéde nyugodt és szomorú.

— Pedig én jót akartam. Előre tudtam, hogy a világ vesztébe rohan és siettem népeimet elrántani a szakadék széléről. Föl akartam oldani az elnyomott milliók láncát, mert jaj, ha ők törik szét! Emberré akartam tenni őket, mert szörnyű vész támad abból,

ha a tömegek veszik észre, hogy többé nem is emberek. Erős, gazdag birodalmat akartam szabadsággal, bőséggel, felébredt agyakkal, melyek kiállják az új idők próbáit... Mert jön a halál, a vér, a pusztulás, már remeg a föld és az emberfő ezrével fog porbahullani. Franciaországban már üvölt a forradalom, a nyomorult milliók véres álma fel fogja forgatni a világot és milliók hálnak meg, mikor milliók ébrednek... El akartam kerülni mindezt és hálaból saját népem taszított le a trónomról... Belgium már elszakadt, Tirol forrong, Magyarországon az urak a porosz királlyal esküdtek össze ellenem. Most nekem kellene levágnom a fejeket, hogy az én fejem fenn maradjon. Mindenki így cselekednék... De minek?... Az orvosok szerint pár hónapom van hátra, de én tudom, hogy a meg nem értett uralkodó — úgyis régen halott uralkodó... Hazamehet Ön is, Wesselényi báró, nyugodtan oldozhatom fel bilincseit, mert már nincsen, aki ellen küzdjön. Ön már veszélytelen. Menjen, mondja meg otthon, hogy József császárt sem forradalmakkal, sem összeesküvésekkel nem lehet legyőzni... Mondja meg, hogy még lesz egy utolsó büntető cselekedetem, de királyi és felséges... Sorsára hagyom a világot, hogy elpusztuljon önmagától...

Többé szót sem ejtett, észre sem vette az előtte álló megrendült embert, senkit és semmit nem látott, saját elmélyült, titkos lelke vezette. Magára vonta feketé leplét és kitántorgott a hörtönszobából.

Wesselényi egyedül maradt, Nem tudta, hol kezdje el a gondolkodást. Mintha ellopták volna minden erejét, halálos fáradt volt. Le kellett ülnie. Olyan lett a lelke, mint egy öreg zsoldáros könyv, melyből eltűntek a zsoldárok. Hiába forgatta, erőtlenül és vigasztalanul hullottak egymásra a dohos lapok. Pedig mennyi álom, mennyi vágy és gyönyörű terv volt raj-

tuk. Akárhogyan kérdezte, akárhogyan hallgatta, néma és hideg maradt benseje. A szabadulás öröme sem akart fel-támadni. Ha feleségére gondolt, a pusztuló császár végtelenül szomorú arca tolult elébe és azt mondotta:

— Milyen kár, hogy meg kell halnia ilyen nagy elmének!

Magában megbocsátotta minden szenvedését és meghódolt előtte. Jó ember a császár... Tévedett, de nem akart rosszat... — Mit beszélek? — riadt öntudatra ismét. — Mi lett belőlem? Hiszen ez kész hazaárulás!... Mit sajnálom, hiszen majdnem egy év-tizedig uralkodott!... Uralkodott?... Inkább pusztí-tott... és kevés büntetés érte a halál... Eszébe ju-tott minden szenvedés, megaláztatás, megölt boldog-sága, rabházatása, a megfajtott Erdély, a nyomorba borított, az elnémított, idegenné és aljassá tett drága föld és haragjában saját szakállát tépte, hogy pilla-natig is meg tudott bocsátani.

— Haljon meg! Vesszen el nyomorultul, mert megérdemli! Boldog leszek, mikor a föld alá ta-szítják.

Lassan szótagolva mondotta ki a gyűlölet átkát, de a nyelve visszacsuklott. Érezte, hogy a szíve nem akarja a végzetes ígéretet, a lelke panaszkodik érte, részvét és könyörület védőül vetik magukat, szelí-den megfeddik: — Miklós, Miklós, neked nem sza-bad aljas emberré lenni!

Viaskodott magával és még jól esett, hogy vé-gül is a parancsnok megzavarta.

Két fegyveres őr élén jelent meg a tiszt. Inté-sére a katonák közrefogták a csodálkozó Wesselé-nyit, a parancsnok pedig rideg hivatalossággal egy iratot vont elő és szertartásosan felolvasta az elbo-csátó parancsot:

»Seine Majestät haben anzubefehlen geruht, dass Baron Wesselényi des aufgehabten Staats-Arrestes ent-lassen solle...«

A fegyverek tisztelegve ledobhannak, a két őr

eltűnik. A tiszt kiegyenesedik, mosoly, kedvesség suhan át arcán és mintha őt bocsátották volna el a börtönből, izgalomtól remegő hangon nyújtja a kezét.

— A vendégem vagy, Kamerád! Isten hozott!

Csak egy ajtón mennek át és fényárban úszó meleg otthon várja őket. Az asztalon vacsora, nehéz borok, derű és szeretet. A megszabadult hatalmas ember engedi, hogy társa vezesse, leültesse, kedvesen kínálja. Szótlánul engedelmeskedik. Reszkető ujjakkal nyúl a puha, fehér kenyér után, kezébe veszi, illata megszenteli testét és egyszerre, mintha valami csodálatos világban ébredne fel, felemelkedik és möhón megcsókolja a kenyeret.

... Mert az emberek szabadsága a mindennapi kenyér...

XIII. FEJEZET

Újesztendő napján olyan jeles dolog történt Sibón, amire Erdélyben a legöregebb emberek sem emlékeztek. A temetőben a gyermekek egy síhanton kinyílt virágokat leltek. Nem merték leszakasztani, hanem befutottak a faluba és a hírre valósággal megdöbhent a falu. Különös sejtelmekkel és rosszat váró orcával jelentették a kastélyban is a bárónénak: — A volt papunk sírja az éjjel kivirágzott.

A báróné maga is kiment a temetőbe, ahol már a nép csodálkozva állotta körül a Rétyi-pap sírját, de senki meg nem tudta fejteni, hogy mit üzen a vak pap a virágok által. Nagy lelki békesség lepte meg az embereket és örömlükben sírni kezdettek. Mindenki úgy érezte, hogy neki szólnak a virágok és csodálatos, nevetlen reménységek keltek az emberekben. Igaz, hogy engedelmes idők jártak egész télen és fekete karácsonyuk volt, de ilyent többet ember nem ért. Valami furcsa kórság kezdett lábrakapni e naptól fogva. Nem tudtak házaikban ülni, hanem szertéholyongtak a mezőkön és dalokat énekeltek. Az éhes ember nem érezte az éhséget, a szomjas a szomját, bánatát, fájdalmát. A kastélyban kinyitották az összes ablakokat, megszüntettek minden gyászt. Cserey Heléna levetette gyászköntösét és kacagása betöltötte a komor termeket. Nem tudta, mikor aludt el, mikor ébredt meg. A méhek elszaggatták kötőfékeiket és nyihogva kivágtattak a rétekre. Némelyek csak azért haragudtak, hogy fecskével miért nincs tele a levegő. Itt-ott pillangó is akadt és a méhek elhagyák köpüiket...

Bizonyos, hogy csodákra készült a föld.

Más országokból is jött a hír, hogy a kertekben a rózsa, tengeri, szőlő, s más ilyen apró fák derekasan kezdtek bimbózni. A violák, s más jószagú virágok nyíláshoz készültek. Württemberg táján sarjút kaszáltak januáriusban, a szántóföldeket beszántották, s rozssal be is vetették. Az elein érő gyümölcsfák majd mindenütt virágoztak, a mezőn pipacsot találtak. A folyókon vígan hajókáztak és teljességgel megjött a tavasz. Sok helyen a papok beszentelték a földet az eljövendő ismeretlentől való félelmükben és az egész világ várta a csodát.

Ezekben a felséges napokban történt, hogy lovas legény pecsétes írást hozott Sibóra a guberniumtól. Mikor Cserey Heléna elolvasta, örömben összerogyott. Később magához tért, de szólni nem tudott, csak önkívületben futkosott, kacagott, könnyezett, s az írást csókolta. A kastély népe aggódva vette körül, de legbizalmasabb frájja sem merte megérinteni, olyan ragyogóan szép volt. Szemei kék sugarakban égtek és testéből fényesség lövelt ki.

— Megszabadult! Megszabadult! — egyre sikoltotta. — Hamar a hintómat! Percet sem várhatok!... Percet sem várhatok! Siessetek! Örvendjetek, vígjadjatok! Ma minden szabad!

A kastély felbuzdult. A kemencékben kalácsot sütöttek, boros hordókat gurítottak a faluba, a szabadban nagy tüzet tettek, ökröt sütöttek, a fiatalság táncrea perdült, a cigányok húzták, a népek ujjongtak... Mikor a hintó kigördült, sokan utána futottak. A ménnek vágattak, a szíjak feszültek, a mező virágzott, a nap az égen zengett...

Bécsben találkoztak.

Nem volt a szájnak szava, szemüknek látása, testüknek ereje, csak egyetlen nagy szédülő érzés voltak mind a ketten. Tehetetlen két kicsi ember, kit a végtelenség egymásnak dobott tündéri erővel, hogy egyesítse a hitvesi csóknak szentséges káprázatában...

És azon éjjel elhervadt a virág nyíló idejében, kialudt a tavasz mosolygó fényében, legszebb erejében. A csoda megtörtént.

Az emberiség pedig tovább várta, mert nem tudta, hogy a csodák külseje szerény. Csak a napfénybe mártott világot látták, az erőt, mely végigöntötte az erdőt a patakokat és vígságot indít a madárkak száján. Ki gondolta volna, hogy mindez azért történik, mert egy asszony, a feleség végigment a földön, hogy szenvedéseinek jutalmát elvegye? Ki látta, hogy egy utolsó kis falu temetőkertjében elfeledett sírról áradt szét az élet és reménység, melytől a szegények pénzt és ércet reméltek, az elnyomottak szabadságot, a honfiak álmuk teljesedését, a koldusmilliók világforradalmat, a szomjas barázdák új életet?... Pedig csak annyi volt a csoda, hogy egy igaz asszony szívében támadt virágocska, származott vesszőszál és egy férfi hozzátámaszkodott... Hozzátámaszkodott és vele egyesült, nem a testi buja tűzzel, amely minden vért felindít, hanem az élet szemérmes igaz törvényével, ami minden hatalomnál nagyobb.

Dehát az ember együgyű, s tudatlan, akit dobál az élet felébredéstől felébredésig. Ma valami vígasságot okoz bennünk, holnap gyászba borít. Ma az öröm ezüst harangja szól bennünk és hálaadó poharat tölünk, másnap átkozódunk, s betegágyba hullunk.

Ilyenformán járt Wesselényi Miklós is. Az édes káprázat hirtelen elmulott. Végigbeszélgették őt hosszú esztendő minden szenvedését, hogy újból átszenvedjék. Ettől a férfiben is eltűnt a tavasz. A maga szenvedését már nem bánta, de ha asszonyára nézett, akit ártatlanul hurcoltak őt esztendőn át, feltört benne a düh, fogait csikorgatva gondolt a császárra és elhatározta, hogy le fog számolni vele. Felesége előtt titkolta elhatározását, de napokon át ott lappangott a Burg körül, ahonnan annyi veszedelem zúdult rájuk. Szótlan, sötét ember lett és csak végzetes terveinek élt. A bosszú üldözte és még éjjel is nyugtalan,

biborvörös volt az arca a forrongó haragtól. Szégyenlette is magát, hogy Kufsteinban úgy elbánhatott vele a császár, bántotta, hogy gyengébb, hogy nem mérkőzhetik vele, hogy tehetetlenül kell néznie Erdély pusztulását, s a hatalmas városról szétömlő hatalom látása elvette minden erejét. Sötét gondolatai reánehazedtek, rekedt lett a hangja is tőlük és érezte, hogy bűnössé válik, mielőtt bünt követett volna el.

Cserey Heléna mindent megsejtett, de a remegő asszony nem mert szólani. Fájó seb volt minden pillantás, melyet reávetett. A reszketése, a titkolózása, aggodalmai, titkos fohászkodásai, az őrködése még inkább izgatták, csak jobban siettették. Még csak a formát nem tudta, hogyan jusson a császár elé. Elnyomott agyában nem termett gondolat. Talán saját vére ölte volna meg, az önmagába roskadásban pusztult volna el, ha a napról-napra érkező rémhírek fel nem rázták volna. Bécs sápadtan nézett Nyugat felé, hol Franciaország fölött lángolt az ég. A forradalom szörnyűségei, vérpára, felgyújtott kastélyok füstje, a felfordított trón arany lábai meredtek a levegőbe. Az urak és uralkodók reszkettek és komor feszültség nyugtalanította Európát. Az emberek álma megváltozott, a pusztítás, az ölnivágyás kéje feszült milliók öklében. De Bécs csendes volt és saját testével védte császáriját. Undorodva nézte Wesselényi Miklós ezt a lakáj-várost és orcapirulással látta, hogy saját hazája is instanciákkal koldulja örök jogait. Mindennap érkezett a vármegyéktől a sok felirat, könyörgés. Nemzeti ellenállásnak nevezték, hogy szebb legyen a neve. Erőtlen cigánykodás, komédia, mondotta rá Wesselényi Miklós. Az események tehetetlenül hullottak le a Burg komor falairól. Érezte, hogy neki kell valami szokatlant elkövetnie, reá várnak a milliók, hogy a büszke tornyok felett ülő gőgös császári fényt kioltsa és helyébe új világosságot gyújtson.

Nyíró: A sibói bálány. II.

Az alkalom is megjött. A kabinetiroda értesítette, hogy a császár három nap mulva hajlandó fogadni feleségével együtt, hogy kegyelméért köszönetet mondhassanak. Halálosan sápadt lett a hírre Wesselényi Miklós. Az irat zörgött a felindulástól reszkető kezeiben. Három napon át nem szólt feleségéhez, magába mélyedt és egyetlen gondolatra sem volt képes. Önmagával küzdött.

Az audiencia reggelén Cserey Heléna talpig gyászban, gyönyörű ruhában, a fogadásra készen elébe lépett. Két kezébe fogta ura fejét, belenezett szörnyű szemeibe és felsikoltott:

— Mi a szándékoel, Miklós?

Térdre vetette magát előtte, átkulcsolta lábait és úgy kérlelte:

— Ne menjünk a császárhoz, Miklós, menjünk haza, Miklós!

Wesselényi kényszeredetten elmosolyodott:

— Ne aggódj, asszony!

A szegény, rémült asszony ettől kezdve nem is tudta, mi történik vele. Gépiesen engedelmeskedett. Engedte, hogy az ura hintóba ültesse és mihelyt a bojtos kocsifüggönyök lehullottak, ő is behunyta szemeit.

Akadály nélkül jutottak a császár lakosztályáig. Délelőtt tizenegy óra volt.

Az udvar tele volt hintókkal. A lépcsőkön néma lakájok állottak, kik kézmutatással irányították az érkezőket az arany szálába. A pompás terem tele volt komoly urakkal és dámákkal, kiknek az élén a két ősz vezér, báró Laudon és Hadik gróf állottak. A fényes huszártisztek külön csoportot alkottak, külön állottak a magyar hercegek és grófok is. Néma csend volt. Wesselényi és neje a meglepetéstől pillanatig visszatorpantak a küszöbön és halkán megkérdezték a ceremóniamestertől:

— Mi baj történt?

Nem kaptak választ, csak szótlánul kijelölték a

helyüket. Mikor megérkezett Ferenc főherceg, a menet elvonult hangtalanul, főlehajtván az udvari kápolnába, ahol égő gyertyákat osztottak ki. Az oltáron fehér díszben három pap állott. Péter Márton a császár gyóntatópapja kurtát csendített és erre térdre hullott mindenki. Megfordította az arany kulcsot a tábornakulumban és kiemelte a szákramentumot. Magasra emelve vitte át a leborult főméltóságok sorfala között az arany szálán, melynek ajtaja a császár szobájába nyílt. Az ajtó nyitva maradt, de a küszöbön Ferenc főherceg megállott.

Wesselényi megrendülve figyelt. Pillanatok múlva felhangzott a pap mély, remegő hangja:

»Ime az Isten báránya, ime ki elveszi a világ bűneit!...«

Háromszor szólott az ezüst csengő és mindenki a mellére ütött:

»Uram, nem vagyok méltó, hogy bejőjj hajlékomba...«

Most már Wesselényi is lehajtottá fejét. Mindent megértett. A császár rosszul van. Már nyílnak a lélek szárnyai, hogy elröppenjen. Tehetetlen, utolsó lélegző ember lett belőle, ki csak egy kerek hostiát visz magával a szájában, mint bárki emberfia. Uralom, hatalom, tervek, birodalom, földi élet ránézve mihamar véget ér. A trón lassan ravatallá változik. Itt már az Isten báránya járkal nesztelenül, ki előtt mindenki meghajlik. Az ő vad szíve is megnyugszik és az indulatok elolvadnak benne. Lassan ráébred az irtózatossá veszedelemre, melybe elvakultságában önmagát sodorta. Most már ő is ráüt a mellére és áldja Istenét, ki útját így megvilágította. A megbocsátás és békefény fénye őt is betölti és észre sem veszi, hogyan viszik vissza ragyogó kehelyben a szentséget. Gondolkodik és lassan új embert fedez fel magában. El van merülve és csak akkor rezzen meg, mikor a ceremóniamester megérinti.

— Köszönjük. Vége a szertartásnak...

imbolygó tekintettel körülnéz. Az arany szála üres. Csak a felesége hullatja mellette boldog könyveit a fényes földre...

Egész nap és egész éjjel nagy tömegek lesték a Burghól kiszivárgó híreket. Bécs virrasztott a beteg császár fölött. Délre elmúlt a szívzorulás és a gyötrő hidegrázás. Guarin doktor fáradtan jelentette ki:

— Felség, a fenyegető veszély elmúlt.

József nem válaszolt. Sokáig némán gondolkodott. Majd gyors elhatározással kiadta a parancsot:

— Öltöztessenek fel!

Az orvos rémülten tiltakozott.

— Könyörgök Felség, maradjon nyugodtan! Kész öngyilkosság most minden mozdulat!

A császár gőgösen feléje fordult:

— Parancsolom, hogy megmondja: Mennyi időm van hátra?

— Mentsen fel ettől, Felség! — rimázkodott Guarin.

József ingerülten felült ágyában. Irtózatos harag sötétlett arcán és vésztojósó nyugalommal felelt:

— Önnek csak jósolnia kell, de én elkerülhetetlen biztosan mondom Önnek, hogy hamarabb meghal, mint én, ha nem engedelmeskedik.

A halálarcú ember a tudós fölényével fordult szembe.

— Akkor nagyon kell sietnie Felségednek... — Habozott, hogy folytassa-e. Látszott, hogy önmagával küzd az orvos, de végül is a borzalmas emberben győzött az indulat és gúnyosan, kíméletlenül kimondta a halálos ítéletet: — Készüljön meghalni, Felség, mert csak napjai vannak.

A császár felséges nyugalommal fogadta a le-sújtó szentenciát.

— Köszönöm, Guarin. Akkor Öntől búcsúzó-m először... Most menjen, de imádkozzék, hogy igaza

legyen... — és egyetlen intéssel elküldötte az orvost.

Díszbe öltöztette magát és oda kellett vezetni dolgozóasztalához, amelyen felhalmozva állott a sok rossz hír. Egyik jelentés arról számolt be, hogy a porosz király meg akarja rohanni országát és titokban hadsereget gyűjt a határszélre. A másikban herceg Kaunitz esedezik, hogy nyugtassa meg a birodalmat, mert a katasztrófa napok kérdése:

»Méltóztassék Felsőgednek megemlékezni, hogy Németalföldjét immár elvesztette, talán visszanyerhetetlenül... Nagyon féltő, hogy ugyanazon szerencsétlenséget fogja tapasztalni legelőbb is a magyar nemzet részéről, melynek nem fog hiányozni külsegélye...«

— Szóval, velem hal a birodalom is... — teszi le az aktát és a csengő után nyúl: — Kérem a herceget!...

A szolgálattevő sietve végzi küldetését:

— Felsőg! A herceg kimentését kéri, hogy nem jöhet!

— És miért nem jöhet?...

A szolgálattevő nem meri elhallgatni.

— Félt a haláltól, melyet Felsőged terjeszt...

Az új gondolat elfoglalja a császárt.

— Hát én a halált terjesztem?...

Érzi, hogy igaz a mondás és hirtelen elfogja őt is a félelem. Megrémül az egyedülléttől. Sürgető vágy ömlik el benne, hogy szerető arcokat lásson maga körül, kik dédelgetik. Legközelebbi hozzátartozóira gondol.

— Kérem Öfenségét, Ferenc főherceget!

Izgatottan számolja a perceket és türelmetlenül vár. Gyorsan jön a válasz:

— Öfensége kétségbe van esve, de e pillanatban nem hagyhatja el otthonát. A főhercegasszony a halállal vívódik.

A császár nem hiszi el, hogy az igazat mondották neki. Pírba borul az arca és újabb kérdéssel hárítja el magától a megszégyenítést.

— Testvérünk, Lipót főherceg megérkezett?

— Még nem, Felség...

— A kammerfurír átadta leveletem?

— Parancs szerint, Felség és vissza is jött.

— Hogy? — vetette fel fejét az uralkodó. —

Egy cseléd gyorsabban bírt járni, mint testvérünk?

— Ezúttal sajnos, igen, Felség...

— Talán testvérünk is beteg?

— Az ég őrködik felette, Felség... És kellő időben itt lesz. A trón...

Nem fejezhette be. A császár egyedül kívánt maradni. A befejezetlen mondat izgatta és amit senki sem mert volna megtenni a hatalmas birodalomban, önmaga egészítette ki:

— A trón nem haldoklik, csak én...

Kimerülten roskadt össze székében.

— Lehetetlen, hogy annyi millió ember között egy se legyen, aki szeressen!

Félig önkívületben kutatott emlékei között és kereste a szerető arcot, de se szerető hitves, se élet-édesítő gyermek... Sír takarja őket... A hízelgő, kéjt kínáló dámák arca úszott el szemei előtt, de ezektől undorral fordult el... Talán az egy Haller grófné... Mégegyszer megrázkódott, mikor kimondta nevét... Igen, ő hűségesen szerette. Felidézte gyönyörű alakját és vágyott utána... Hogy is feledkezhetett meg róla, hiszen anyává lett általa?... A szeretet szomjúsága annyira gyötörte, hogy beteg teste alig bírta el az ingert. Félhangosan felkiáltott:

— Hívjátok! Hozzátok! Siessetek!...

A mellékszobában állandó permanenciában tanácskozott négy miniszter. A kiáltásra mind a négyen behrohantak. A császár már nem rejtegette előttük sem titkát:

— Uraim! Végnapjaink előtt önmagunkkal számadást tartván, úgy találjuk, hogy az új birodalom megalapozásánál, Erdély teljes bekapcsolását illetőleg gróf Haller Jánosné nagy szolgálatokat tett házunk-

nak, melyek viszonzatlanul maradtak... Kérjük tehát, hogy a grófnő haladéktalanul jelenjék meg előttünk...

A rendőrminiszter előlépett.

— Felsőged nem méltóztatott a titkos kabinetnek erre vonatkozó jelentését figyelemre méltatni? Az asztalon fekszik...

Az urak nesztelenül visszafordultak.

A császár belemerült az aktákba és elfehéredett.

— Lehetetlen! Rágalom!

Lehetetlen, hogy akinek legtöbbet ajándékozott életében, ellene fordult volna, hogy letaszítsa trónjáról. A titkos szolgálat azonban megbízhatóan működött. Minden meg volt írva, ami történt, attól a perctől kezdve, hogy régi szeretőjét eldobta magától. A borzongató betegszállítás a kapjoni kastélyból Gorbóra, a világszép asszony magavádolása, a gorbói éjszaka, Wesselényi Miklósné megjelenése és kibékülése. Mihelyt elhagyhatta ágyát, az elégedetlenek élére állott, lázított, nyugalmat nem ismerve izgatott a császár ellen. Titkos gyűlések egész sorozatán vett részt. Minden lépése, minden szava fel van jegyezve. Csak a császár parancsára vártak a hatóságok, hogy letartóztassák. Mikor titokban kihallgatták, hogy minden feltűnést elkerüljenek, beismert mindent, de a vád ellen hevesen tiltakozott:

— Én nem Ófelségét árultam el, hanem csak a hazámat szeretem...

A császár nagyot sóhajtvá tépte össze a papirost:

— Magamra maradtam.

És ami sohasem történt meg vele, a könny kiszordult a szeméből.

— Veszítettem. A koporsós ember az én fejemre tette le koporsóját...

Utolsó cselekedetét önmagához méltóan akarta végrehajtani. Orvosát hívatta és erősítő szereket kért, hogy a test idő előtt össze ne omoljon. Papirost vett elő és a tollat a tintába ütötte. Kevéssé hátradőlt,

hogy meglazult gondolatait rendbeszedje és akkor újra megjelent előtte a Nemes Zsuzsa mondása, amellyel jóvá tett mindent: — Én nem Ófelségét árultam el, hanem csak a hazámat szerettem... Tétovázás közben egyszerre ragyogni kezdett az arca. Senki sem tudja, mi ment végbe benne, csak nekidőlt az írásnak és írta folyékonyan, nem szünetelve, lendülettel, büszkén és tudatosan, hatalmas agyának beláthatatlan világából szülve minden szót a világtörténelem egyik legnagyobb cselekedetét:

»... Önként és saját szívünkől indítatva kegyelmesen határoztuk, hogy az ország politikai, s igazságügyi igazgatását a jövő május elejétől kezdve egészen olyan állapotba helyezzük vissza, melyben 1780-ban volt, midőn a felséges özvegy császárné, s apostoli királyné, felejthetetlen anyánk halála után az ország kormányát átvettük. Miután ugyanis jónak láttuk a közigazgatás némely intézményeit, kormányunk elejétől fogva, a közboldogság előmozdítása iránti buzgalomból, s azon reményben megváltoztatni, hogy azok nektek, ha majd tapasztalásból megismeritek, tetszeni fognak, most azonban bizonyossá tettünk, hogy ti a régi igazgatási modort inkább akarjátok, s csak abban keresitek, s találjátok boldogságokat: nem késünk ebben is megfelelni kívánságtoknak...»

... Ezennel kormányunk kezdetétől fogva kibocsátott azon rendelvényeket is eltörülteknek, s érvényteleneknek nyilatkoztatjuk, melyek közértelem szerint a törvényekkel ellenkezni látszanak...«

Ereje minden szóval fogyott, sietnie kellett. Már alig bírta a tollat tartani, mikor le kellett írnia: »Kelt Bécsben jan. 28-án 1790-ben...« Szédület fogta el, háta felpúposodott, a verejték kiverte, a toll megbotlott, de életerejének utolsó fellángolásával, mielőtt a meggyötört test erői elhagynák, bevégezte a királyi gesztust és odaírta:

»József...«

Gyorsan elmúlt a Wesselényi Miklós meghatottsága. Mindennap elment az udvarba és bejelentette magát, hogy a beteg császárt kínozza a lelkiismerete. Minden rossz hírre javult a jókedve és harsogva kacagott. Felesége szomorúan kérlette.

— Menjünk háza, édesuram! Nem ismerek rád! Miklós, borzadok a kedvedtől. Az nem a te nagy nemes lelked. Félek, megver az Isten.

— Most őt veri az Isten a mi szenvedésünkért, — felelte Wesselényi. — Ráérünk még hazamenni. Mihelyt meghallom, hogy megfojtotta a halál, tüstént fogatok, s muzikaszóval kísértetem ki magamat Bécs városából.

Harmadnap azonban sápadtan érkezett meg szállására.

— Nagy dolog történt, asszony! A császár visszahúzta minden rendelkezését.

Egész nap nem mozdult ki, csak gondolkodott és elszótlanodott. Nyugtalanul aludt és sokszor kiugrott ágyából.

— Ki ez az ember?

Reggelre lázas volt és fáradt. Biborvörös arca elszürkült, de a felcsert kidobta. Előparancsolta legényét, derékig vetkőzött, hóval dörzsöltette a hátát jeges vízzel leöntette.

— Most pedig befogsz és megyünk a császárhoz.

Az udvarba azonban nem engedték be, mert a császár állapota rosszabbodott. Kívül leste a híreket. A tereken nagy tömeg ácsorgott és egymásnak suttozták, hogy mi történt a palotában.

Ködös, enyhe téli nap volt. A Burg oszloptartó óriásainak kurta szakállán megereszkedett a jégcsap, s a kőtestek szürkén megizzadtak. Ki s bejártak titkolózva az udvari méltóságok. Katonaság vonult fel és hátraszorította a népet. Díszbe öltözött testőrök élén megjelent Pálffy Károly gróf főkancellárius és a kis csoport átment a kincstartó-házba, ahonnan a magyar koronát, királyi pálcát, keresztes arany al-

mát, a Szt. István palástját és kardját ünnepélyesen bevitték a császár hálójába. A Felső egy székbe roskadva várta. Intésére átnyújtották a klenódiumpokat. Hosszasan szemlélte, az urak megrendülve nézték, de az uralkodó nem nyilvánította gondolatait. A koronát megpróbálta felemelni, mintha önmagát megakarná koronázni, de a nehéz aranyhoz gyengék voltak viaszárgává aszott kezei és visszahanyatlottak. Erre kínosan elmosolyodott és intett, hogy ne az üveg almáriumba, hanem a régi vasládákba rakják és zárják be a három kulccsal. Mikor ez megtörtént, pillantásával intett, hogy szólni akar. A főkancellár ajkához hajtotta füleit.

— Minden megtörtént Felsőged parancsa szerint, — válaszolt hangosan a főúr. — A szent ereklyék megindulhatnak Magyarországra.

— Akkor induljanak! — suttogott a császár.

Három aranyos üveges hintó gördült elő. Mindenikbe hat ló fogva. Két udvari szolgálólégeny megragadta a veres bársonnyal beborított ládát. Két nemes magyar testőr kivont karddal odaugrott és a szép férfitest minden energiáját tartásukba gyűjtve, lassú léptekkel a grádics ajtajáig kísérte a koronát. Mihelyt az ajtó megnyílt, két más lovon ülő testőr is kardot rántott és a korona hintójához rugtatott. A belső üléshez erősítették a kincseket. Az első hintón Soki major és Dótzai testőrkapitány ültek, a másodikban a két koronaőr. A trombita felharsant, a fegyverek tisztelgésre emelkedtek és a hatalmas tömeg feje megmeredt a levegőben.

A magyar szent korona megindult haza...

A császár az ablakból nézte, két udvari orvosa támogatva. Nem szólt, csak csendesen sírt.

A zaj elnémult és még siketebb és még elviselhetetlenebb lett a csend. Bécs városa kísérte a magyar koronát. A császár néhányad magával maradt. Nehezen lélegzett és a szíve elszorult... Mégegyszer ráütött türelmetlenül a szék karfájára. Az urak térdre

állottak, hogy akaratát átvegyék. Szagगतottan és már csak félig látó szemekkel rövid sóhajtás után azt mondotta a császár.

— Nem tudom, igaza van-e a költőnek, hogy a trónról a koporsóba nehéz az átmenet, de én nem sóhajtok a trónért... Csak kissé keserítettnek érzem magamat, hogy annyi életbajjal boldoggá oly keveset, hálátlanná oly sokat tettem... De hiszen ez a trón embereinek a sorsa...

Senki sem mert sírni, de senkinek sem volt ereje térdéről felállani.

Parancsa szerint minden órában jelenteni kellett a Szentkorona útjának eseményeit.

Pozsonyban félország várta. Először Batthyány kardinális palotája előtt gyűléseztek, majd három hajó vitte át a Dunán a főúri rendet. Mindenki ott volt, aki csak a korona árnyékában eszi a magyar kenyeret. A főasszonyok és kisasszonyok kivételként a najmódiból és felvették eleik tisztos öltözetét. Fejeik veres, vagy fekete bársonyból készült, arany forgóval, kócsagtollal és lefüggő gazdag vitézkötéssel cifrázott kalpagokkal ékeskedtek. Kurta setétkék mentjük ráncai az arany paszománttól alig látszottak. Ugyanolyan szoknyáiknak aljait is a régi íz szerint arany paszománt kerítette. A zászlóaljakra sorakozott menet az ország határánál sátort vert. Délután három órakerkezett meg az udvari hintó. Látására a nép felujjongott, a mozsarak durrogtak, a meztelen kardok kirepültek, a város harangjai zengeni kezdtek. A köpcséni kastély előtt a hintóból kifogta a tömeg a lovakat, s maga vont fel a kastélyba, ahol a kincsrejtő ládát leemelték és a kirendelt szálába vitték. Zengett a dal és imádság egész éjjel megszűnés nélkül.

Győr városába még nagyobb lett az öröm. A bécsi kapu előtt lévő híd végén állott a papság nehéz díszben a püspöki ezüst kereszt alatt. A zászlók min-

denütt lengtek és zengett, pergett a dob, síp, trombita és egyéb mezei fúvó muzsikaszér. A korona hintáját magyar nótákat pengető hegedűsök követték és közben-közben kiáltotta örömét a nép is, amelynek hulláma megindult az öreg templom felé. Hatodfél órakor már besötétedett, de hirtelenséggel kigyúlt a város az ünneplő világítástól. A rajzoló iskola közepablakán kékes égen aranylángú nap ragyogott, de még szebben tündöklött Révay Miklós úr felírásainak értelme: — »Napunk virradása, Egünk derülése, Törvényünk ereje, Hazánk újulása, Szabadság épsége, Nemzetünk ereje!...«

Mikor a koronát az öreg templomba letették az oltárra (ahol Szent László király koponyáját tisztelik) mindenki sírt örömeiben. A nép muzsikaszóval járta be a város utcáit. A térséges helyeken a falvakból bejött szűrös nép aprózta a magyar táncot. Egy magasra felépített állásról bort folytattak és a püspök kétszáz forintot osztatott ki a szegények között. Az emberek amerre csak a korona haladt, kiállottak az útra és a leányok kendőiket dobálták a hintó elébe és voltak, akik elébe akartak feküdni, hogy a szent teher alatt végezzék életüket...

Ez volt az utolsó jelentés, melyet a beteg császár saját koronájáról meghallgatott. Lehajtotta és többet fel sem emelte fejét, úgy megalázta testét-lelkét a szenvedés. Az élesebb fülek még elkapták fájó gondolatának egyetlen megjegyzését.

— Szerencsétlen nemzet, mely az élő élet helyett szimbólumot imád! Furcsa, érthetetlen nép a magyar!

Még mindig hideg, üres aranyabroncsnak tartotta a koronát, amely méltó, vagy méltatlan főre egyaránt ráborul és bántotta ez a lelkes imádás, mely megfélekedett az ő, észtől, gondolattól, tervektől ragyogó fejről, mely egyszerre dísztelemné vált és a halál férgel már helyüket keresik benne. Érezte, tudta, hogy mielőtt meghalt volna, már meg is semmisült, egy egész élet hiábavalóságainak romjain ülve!

— Vesztettem! — suttogta önmagának és fájt a gondolat. — De miért vesztettem?

Felelni azonban már nem tudott. Melle elszorult, száraz, rekedt köhögés szakadt fel belőle és selyemzsebkendője piros lett a habos vértől. Isten akarta, hogy tovább éljen. Engedelmes februári időjárás miatt nedves köd szakadt Bécs városára, ami fullasztotta. A kínoktól gyötrődő homlokára kiült sárga verejték többé el nem mulott, de utolsó percéig nem hagyta magát.

— Doktor! — kérlelte alázatosan a halálfejjű orvost. — Nem tud valami enyhítőt?

Az orvos megrendülve csak a fejét rázta.

Még egyszer összeszedte minden erejét és megírta búcsúleveleit. Halálosan fáradt volt és már-már beleegyezett, hogy ágyába vigyék, de ekkor eszébe jutott, hogy kedves barátjától, Rosenberg gróftól még nem búcsúzott el. Újra pennát kapott, de csak egy sort írhatott le és a kéz lehanyatlott. Néhány mélységesen szép szót diktált és ragaszkodott hozzá, hogy a levél végére sajátkezűleg írja a nevét. A toll ide-oda botlott görcsös rángással. Az írást már nem lehetett megismerni. Megrezzent, mert észrevette, hogy látása lassan elhagyja. Inkább lehúnyta szemeit, csakhogy a körülállók észre ne vegyék. Már csak ujjait tudta mozgatni, hogy akar valamit. Lassan, erőltetetten törtek elő a szavak:

— Ohajtanám, ez irassék síromra:

»Itt nyugszik egy fejedelem, ki jó és tiszta szándékai mellett is elég szerencsétlen volt látni, hogy minden jó terve hajótörést szenvedett...«

Éjfél tájon gyóntató papja generális abszolúcióban részesítette, ami kissé megnyugtatta.

Két órákor az orvosok, kik szervezetének minden mocanását lesték, bizalommal látták, hogy két orcáján két halvány piros rózsza nyílik, a haldokló megélénkül és azt mondja:

— Most már tudnám...

A saját formájukba fulladó szavakat azonban már nem lehetett érteni. Szája mozgott és beszélt, beszélt hangtalanul. Néha egy-egy töredék szó mégis behullott az ölébe...

— Jöhetsz, koporsós ember...

A körülállók csak a nézésükkel jelezték, hogy félrebeszél.

Hajnali négy óra után a császár mereven kinyújtotta két lábát és karjait, feje lehanyatlott a szék párnájára és nesztelenül ülve maradt. Az urak halkán hátrahúzódtak és összekulcsolt kezekkel őrködtek álma fölött. Megkönnyebbülten ragyogott fel a szemük és bíztak benne, hogy a pihenés jól tesz a szenvedő Felsőnek. A szívek aggódó dobogása sietette a perceket.

És ekkor a néma csendben keserűen elmosolyodott a híres tudós orvos, akit titokban báróvá emelt halálnak neveztek és kemény, ijesztő hangon így szólott:

— Uraim! Felsőnek urunk, József császár, halott...
Pontosan reggeli öt óra volt.

Bécs még aludt.

A szél elállott és csendes havazás indult...

XIV. FEJEZET

Három kívánsága volt a halott császárnak: Hogy holttestét fel ne bontsák, csupán csak huszonnégy óráig tartsák az udvari kápolna közepére kitéve és, hogy koporsóját szülei lábához tegyék le. Végső akaratában sem volt szerencséje. A közbeeső szent vassánap miatt csak csillagfeljövéskor helyezhették ravatalra és másnap azonnal el is temették. A gyapjas szakállú, kiapadt, vörösszemű vén kapucinus ráfordította a kulcsot a kriptára.

Hiába rendelték el hivatalosan a gyászt, nem volt, aki a parancsot végrehajtsa. Amerre végigment a Wesselényi hintója, bódult örömben fürdött az ország. Minden faluban zengett a mezei muzsika, folyatták a bort és víg farsangolást vittek végbe. Császárnak, németnek öltözött maszkák állították meg a hintót és fiatalok figuráltak a lovak előtt.

— Mi, József császár megparancsoljuk, hogy azonnal szálljanak ki az uraságok, — hangzott a kacagás és tapodtat sem engedték tovább. Végig kellett nézni a gúnyból akasztófára húzott németöltözötű szalmabábok hintázását, vagy ahol egy szerencsétlen beamtert foghattak, olyan játékot rendeztek vele, hogy a végén félholt volt az árva. Lepedőbe hajították, a magasba dobták, — Hoch der Kaiser! — kiáltották; amikor megúnták, a lepedőt alóla kikapták. A nagyobb városokban a kataszteri íveket a piacra kihordták, máglyába halmozták, hóhér cigányokkal meggyújtatták, féktelen jókedvvel körülhúzódták, vagy a tűzbe belelövöldöztek, borral meglocsolták, újból felgyújtották, mint az élő embert, éppen úgy kinozták.

Wesselényi megrendülve nézte és alig várta, hogy menekülhessen. Harag fojtogatta és megundorodott a nemzeti örömtől. Néha őt is magával sodorta a fék-

telen mulatás tömegereje, az ő öröme is megmozdult, de mire szájáig jutott, keserű méreggá változott. Magába roskadva, szótlánul ült felesége mellett és leeresztette a hintó bőrfüggönyét, hogy semmit se lásson. Minden szálláson újabb hír fogadta. A dámák és gavallérok törték a magyar nyelvet, gazdag díszmagyarba öltöztek, nemzeti táncot lejtettek és a csóréképű cseh komornyikokat hazaszalasztották. Fülígérő bajszú, kemény hajduk állottak már a kapukban, akik az idegent lovastul kidobták. A rezidenciális zenekarokat szélnek eresztették. A háziurak bevitték Wesselényit a dolgozó szobájukba és dicsekedve mutogatták a felvágatlan magyar könyveket.

— Esz kérlek a Báróti Dávida úr versei (valami berühmt pap, nem ismerek még). Esz Francz Kazinczy, igen szép reménységű úr, Báróti, Bessenyei, Rájnis, Petzeli, ennek a homlokirása »Nyájas Muzsa«. Van itt minden a Seelenlehretől Eklésiai Históriáig és Szükségben Segítő könyörgésig, mert én a magyar kulturát gyámolítani tartom kötelességemnek, afféle Heilige Pflichtnek... — és a nemes úr büszkén a mellére ütött. — Szép is esz ász anyai nyelf és én fokom serkentő dij tűzni ki.

Wesselényi meghökkenve nézett rá a házigazgazdára, aki jóindulatúlag informálta.

— Freilich du staunst dich... Persze, persze Kufstein, kicsit sok volt ász ász öt év, nem tudhatod... de most a Blütezeit a magyar Literaturnak. Pontosan nem tudok die erste, oder die zweite, de határozottan Blütezeit... A nyelv, az kissé paraszt, de fogjuk pallérozni. Én a szellemi étellel tartom a kontakt...

Bánatosan sóhajtott és ismét lehajtotta fejét Wesselényi Miklós, hogy a másik ne lássa benne a könnyeket.

— Graf Rosenberggel, — ő az én szomszédom, — elhatároztuk, hogy magyar lábba tesszük a birtokot. A hajdu már be van állítva, Bécsből hozatunk lobogó gatyát, a küszöbre agár kutyát és az udvarra derest...

Nem bírt tovább maradni. Érezte, hogy a gazdagságtól, kincsektől ragyogó magyar ház súlyosabb börtön, mint amelyet elszenvedett. Fulladtan támolygott ki belőle és csak nagy megerőltetéssel bírt búcsút venni a szíves házigazdától, aki ragyogott a felhajnalodó szabadság fényében.

— Voltam szerencsés! Jere máskor is, egész őszig itthon leszünk! Télen nem. A telet Bécsben töltjük. Ász nem jó, ha magyar mágnás negligálja az udvart...

— Erdély! — zokogott felesége vállára borulva Wesselényi Miklós.

Mintha azt mondta volna: — Édesanyám!

Cserey Heléna puha kezével végigsimítja égő homlokát. Markába rejti két szemét, hogy ne lássa a jelent. Itt hollók lebegnek a világ sorsa felett. Egy-máshoz bujtak, fáznak a permetező ködben. A lovak érefara fénylik a ráhulló csillagfénytől... Messze Erdély felé beláthatatlan csend és feketeség. A lovak belerohannak és csak akkor horkantanak fel, mikor meglátják a Királyhágó csupasz falaira felragadt holdat Wesselényi Miklós alig várja, hogy elrejtse őt is. Fenséges árnyékuk alatt milyen más az ember, mennyire elmélyült. Mintha szentírás volna a ránc minden fakérgen, az erdők csendjének végtelen templomában, hol hűs szellő szentelt vízzel hinti meg a homlokot egy láthatatlan kéz, s az emberi nyomtól nem érintett rengetegekben a szarvasok agancsaik között hordozzák az égbolt arany gyümöleseit, napot, holdat, csillagokat... Az első lélegzet tisztasága átjárja utolsó ízig az ember testét és megsemmisít benne minden szennyet. Ujjongva, lázasan futott az erdők misztikus titkai közé Wesselényi Miklós.

— Itthon vagyok!

Úgy érezte magát, mint a halottaiból feltámadott Krisztus. Az ágról ágra szálló madarak újból repülni tanították, a szellő lefújta agyáról a halál fátylát, a szirtek magasából lehulló vizek ezüst pora megmosta szemét, a magasbatört hegygerincek és

csúcsok vállukra emelték és megmutatták, birtokba adták régi világát. A fekete, furcsa ízű földből erők érték lábait, testét és új munkára feszítették. Úgy érezte, hogy a csizmájára mászó egyetlen aranybogár sokkal többet ér minden hatalomnál, múltó dicsőségnél, pénznél és vagyonnál. A mély vágásokból nyulak, őzek surrantak ki és piros szemmel meglepetve rábámultak, mintha megismerték volna. Vére zúgni kezdett és vörös csillagokat hányt a látása elé, fülei-ben az erdők dala zengett a földről, Erdély csodáiról. A fák egymásra tették ágaikat és mennybeható szép muzsikálást tettek. Úgy tetszett, hogy amerre fel-frissült lovai elrohannak, még az árnyékok is táncolnak örömmükben.

Szorongó kedve felderült. Új álmok, új életkötelességek képe emelkedett e föld felett és arcukat megmutatták neki. Gyönyörű elhatározások érlelődtek meg benne, nagyszerű terveket épített, fenséges új világtervek bontakoztak ki agyában. Alig várta, hogy emberek közé jusson és megszervezze Erdély általa látott szabadságának és boldogságának lelkes hadseregét. Az első ihletésre született minden, hirtelen ki nyilatkoztatásszerűen, mint a villámlás az égen. Úgy meggyűlt lelkében a sok szépség és jóság, hogy majd ajkán csordult ki. Valakinek el kellett mondania. Ölébe rántotta kicsi feleségét és az ölelés meleg fészékben kireszketett belőle a szó:

— Meglátod, Heléna...

Valahogy így tölti meg illattal és színnel a föld is a virágot, ahogy önmagával áthatotta az asszonyt Wesselényi Miklós a tar sziklák között hazafelé futva, melyek hallgatták és álltak az út fölött, mint elmúlt népek primitív istenszobrai.

Észre sem vették, mikor a Szamoshoz értek, csak azt látták, hogy hirtelen világosodik az ég alja és az út két szélén tüzek lobognak fel. A lovak ijedtségtől zilált sörénnyel felhorkantanak és megtorpannak az

égő út láttára, melyen fantasztikus alakok táncolnak libegő rongyokban. A kocsis kétségbeesetten igyekszik megfékezni a méneket, de megszakad karjaiban az erő és kimerülten hervad le a bakról.

— Elvesztünk, méltóságos uram! Ezek a fene parasztok felgyújtották örömükben az utat.

Wesselényi gyorsan kiugrik a hintóból és a lovak fejéhez kerül. Belenéz a rémült vörös szemekbe és rájuk dördül.

— Fecske! Szellő! Csillag! Bogár!

A négy állat megrázkódik, ráemeli tekintetét és felnyihog. A két első kinyújtja, lefújja ura válláról a fákról hullott zuzmarát és rátámasztja súlyos fejét. Wesselényi nem tudja megállani, hogy meg ne csókolja őket. Pillanatig őt is leüti lábáról a meghattottság.

— Megismertetek lovacskaím?

Csak most látja, hogy a négy halál-ló, régi kedvencei repítik a kocsit. Szeretné kifogni a hámból és játszani velük, együtt táncolni velük az ősi puszták vad ritmusára és a hátukon lábujjhegyre állva a virágos fákról, avagy az égről szerelmes leánynak csillagot szakítani.

De menni kell. Ujjasával megtörli a lovak szeméit és kényes ujjal megfenyegeti.

— Jók legyetek, lovacskaím!

Felugrik a bakra és kezébe veszi a gyeplőt.

— Nohát!

A füsttömeg közül ebben a pillanatban teljes fényvel feltárulnak előttük a lángok. A lovak idegein végigrándul az irtózat és két lábra állva visszatorpannak. Sűrű fekete farkuk beborítja a földet, ahogy szembekapálnak a riasztó tűzzel. Wesselényit elönti a harag. Balöklére csavarja a gyeplőt és jobbjával megostorozza a szoborra merevült méneket.

— Mind a négyet agyonlövöm! Gyí!

A végigsértett négy állat már-már kitör, hogy az örök halálba tapodjon mindent maga körül. A vég-

zetes pillanatban érzi Wesselényi a halál angyalának szárnya tollát fején. Elsápad, de a szégyent mégsem tűrheti. Hirtelen övéhez kap és előrántja derék-pisztolyát Felemelni már nincs ideje. Egy szelíd kéz elhárítja a fegyvert és a gőzölgő négy fekete állattest fölött csengő finom hangoeska szól bele az éjbe:

— Fecske! Szellő! Csillag! Bogár!

A dühödt, vad állatok megnyugszanak.

Wesselényi Miklós csak azt érzi, hogy — talán a fák közül — ölébe száll a szép fehér asszony, mint valami jelenés, leoldozza ökleiről a gyeplőt és mosolyogva a lovak közé dobja.

— Csak úgy, édesuram, ahogy régen szoktad.

Ijedten kapcsolja magához a férfit az asszonyt.

— Az Istenért, mit tettél! Elvesztünk, Heléna!

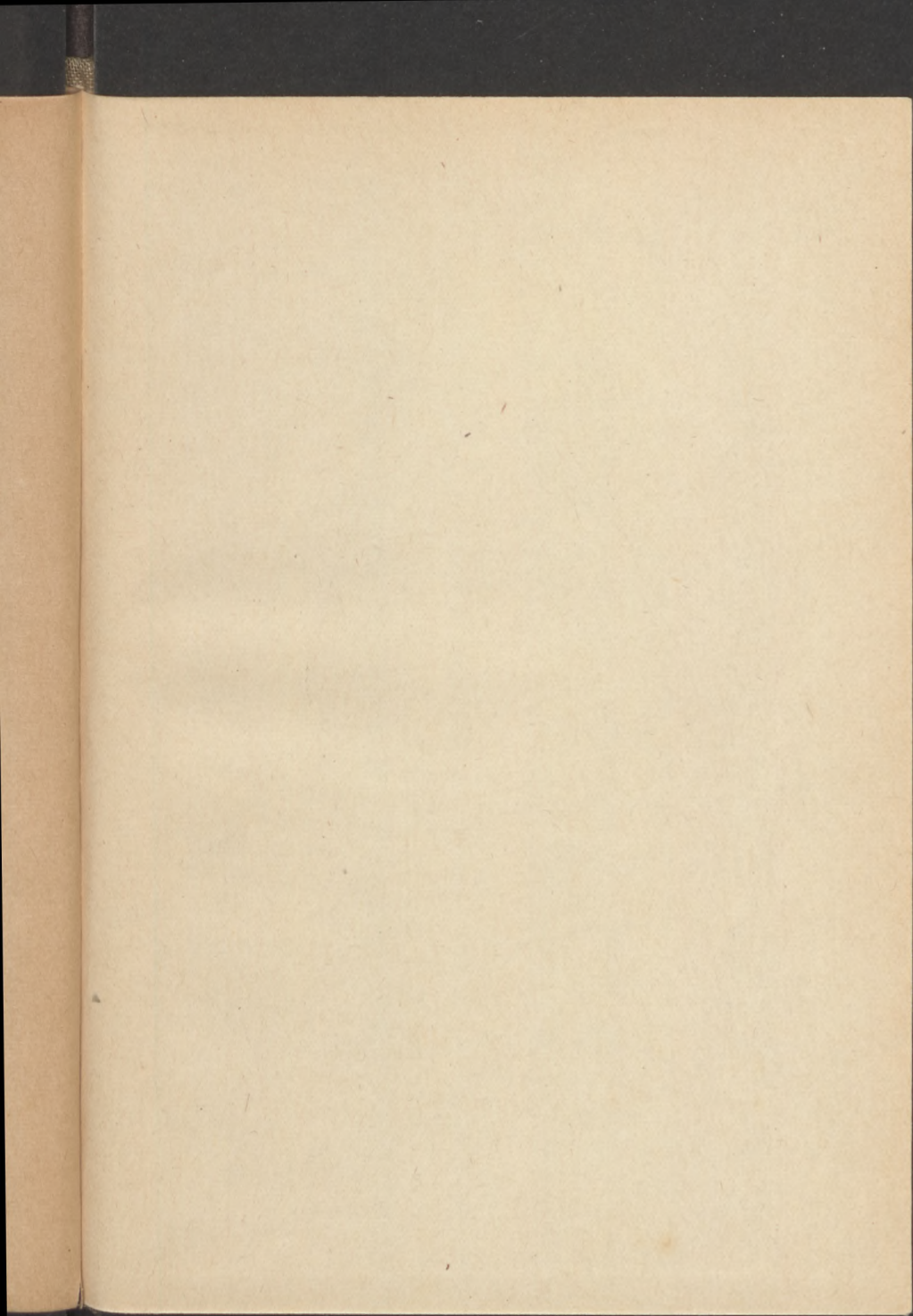
Csak a karját veti át ura nyakán az asszony.

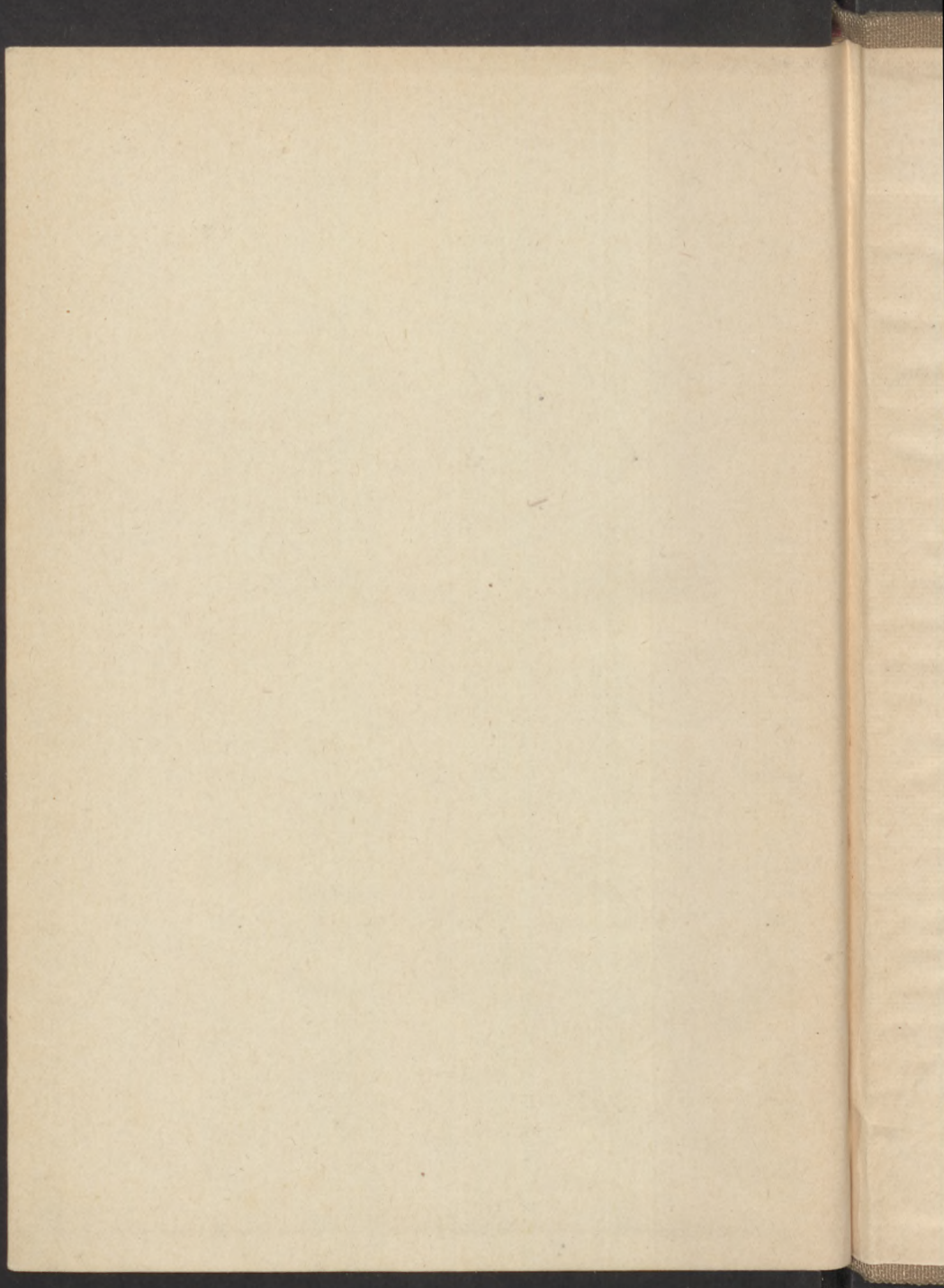
— Haza megyünk, lovacskáim!

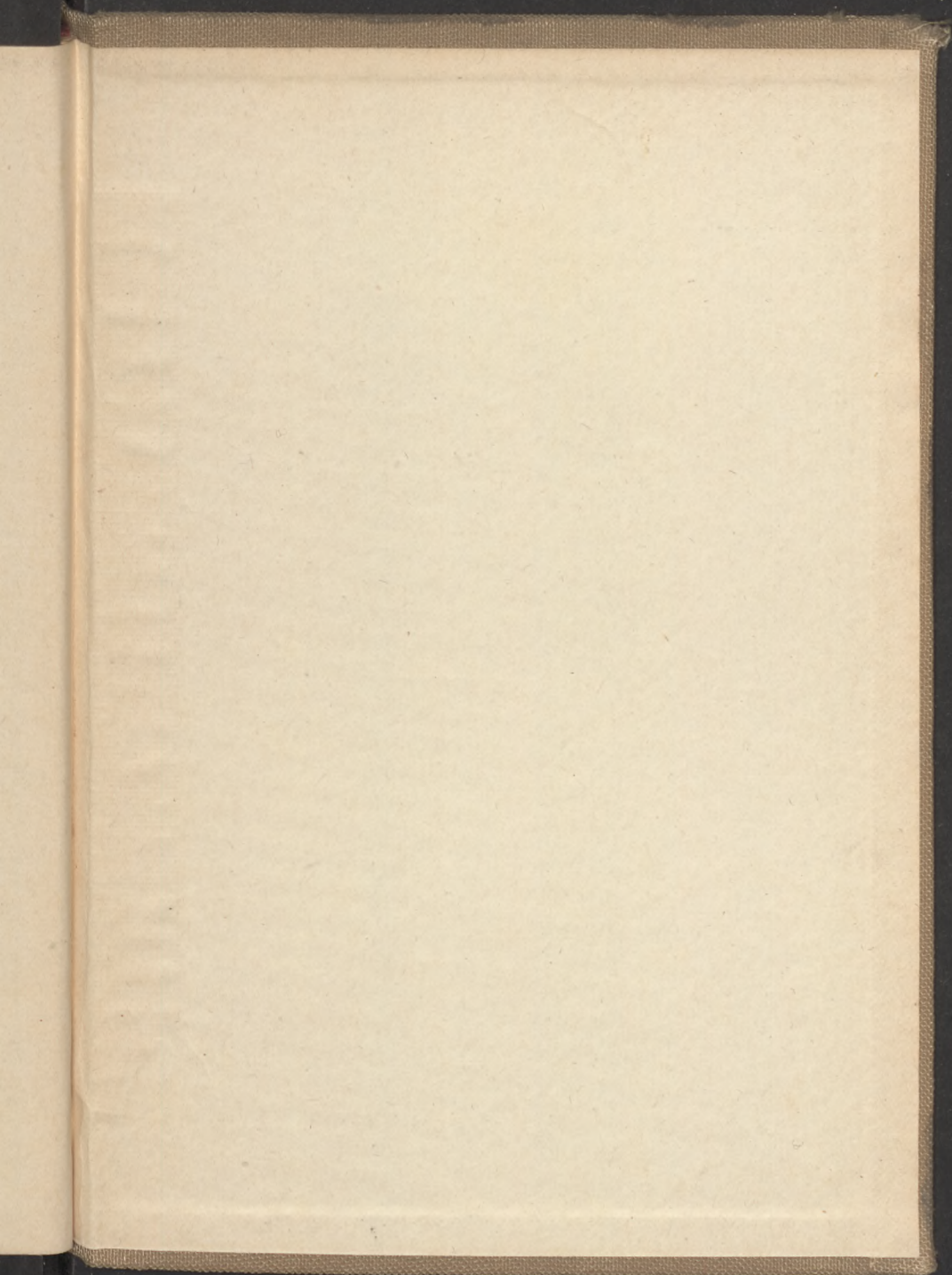
Gondolkodni sincs idő. A szelíd hangra nekiugrik a négy tüzes mén az útnak, s a szörnyű vágatásban csak egy sejtelmes tűzfolyam marad el mögöttük. A felzúgó örömszivajt is csak sejtetni lehet. Szemeik előtt összekavarodik minden, röpülnek a fekete kastély felé. Tárva, nyitva minden. Az udvaron fáklyák égnek az emberek kezében, de Wesselényi nem látja. Minden érzékével boldog nagy lelkével csak ezt a csodás asszonyt nézi, ki meg sem rezdül a viharzó tempóra, csak feltartott fejjel az utat kémleli, karjának lendítésével a kész halál elől félreintí a népet. Mikor a kapu alatt átsuhannak, felugrik ura térdéről, egy éleset füttyent, s a négy borzasztó mén villámgyorsan megáll. Wesselényi félig alétan, talán nem is tudja mi történik körülötte. Az asszony elsőnek ugrik le a bakról, s boldog kacagással csak annyit tud mondani: — Isten hozott haza, én édes jó uram! — s erejevesztetten ráborul az ura mellére...

(Vége)

C
SIZ

RÖJÓZSEF: A SIBÓI BÖLTÉNY

815360